

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI PROGRAMI

ÜSKÜDAR TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARINDAKİ
ONARIMLARIN CAMİ YAPILARINDA SAPTANMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

121808

Hazırlayan
99600182 Ahmet Hamdi BÜLBÜL

Danışman
Prof.Dr. Gönül CANTAY

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DENEYİM VE YERLEŞİM MERKEZİ

T 121808

İSTANBUL - 2002

Ahmet Hamdi BÜLBÜL

tarafından hazırlanan

Üsküdar Taşınmaz Kültür Varlıklarındaki Onarımların

Cami Yapılarında Saptanması

adlı bu çalışma jürimizce

Yüksek Lisans

Tezi / Eser Metni olarak kabul edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 12 / 11 / 2002

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

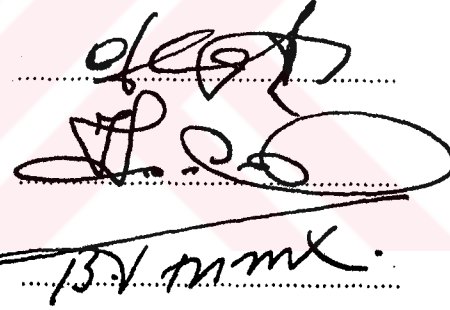
Jüri Üyesi Prof.Dr.Gönül CANTAY (Danışman)

Jüri Üyesi Prof.Dr.Zeki SÖNMEZ

Jüri Üyesi Prof.Dr.M.Baha TANMAN
(I.Ü.Edb.Fak.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ-----	ii
ÖZET-----	iii
SUMMARY-----	iv
ÇİZİMLER LİSTESİ-----	v
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ-----	vii
KISALTMALAR-----	xv
I. BÖLÜM – GİRİŞ-----	1
I.1 – Taşınmaz Kültür Varlıklarının Maruz Kaldığı Etkenler-----	3
I.2 – Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması Konusunda Prensipler-----	9
I.3 – Anadolu Türk Mimarisinde Onarım Anlayışı ve Gelişimi-----	12
II. BÖLÜM - KATALOG-----	21
II. 1 – Rum Mehmed Paşa Camii-----	22
II. 2 – Mihrimah Sultan Camii-----	25
II. 3 – Şemsi Ahmet Paşa Camii-----	30
II. 4 – Valide-i Atik Camii-----	34
II. 5 – Çinili Camii-----	39
II. 6 – Valide-i Cedid Camii-----	42
II. 7 – Ahmediye Camii-----	46
II. 8 – Ayazma Camii-----	49
II. 9 – Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii-----	53
II. 10– Selimiye Camii-----	59
II. 11- Aziz Mahmud Hüdayî Camii-----	63
II. 12 – Kara Davud Camii-----	66
II. 13 – Altunizade Camii-----	69
II. 14 – Kaymak (Kaptan) Paşa Camii-----	72
III. BÖLÜM	
ÜSKÜDAR'DAKİ TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARINDA ONARIM ADI ALTINDA YAPILAN TAHRİPLER-KAYIPLAR-----	76
IV. BÖLÜM – DEĞERLENDİRME VE SONUÇ-----	79
KAYNAKÇA-----	82
V. BÖLÜM	
V.a- Çizimler-----	94
V.b- Fotoğraflar-----	127
ÖZGEÇMİŞ-----	262

ÖNSÖZ

Yahya Kemal'in 'Bir ulu rüyayı görenlerin şehri' olarak nitelendirdiği ve taşınmaz kültür varlıkları ile de geçmişten günümüze bir köprü gibidir, kubbeler ve minareler şehri Üsküdar.

Tüm insanlığın ortak malı olan kültür varlıklarının korunması, onarımı da ancak eski kent dokusunun korunmasıyla gerçekleşeceği ve gelecek kuşaklara ulaşması mümkün olacaktır.

Bulduğumuz coğrafyada, bir çok alanda olduğu gibi imar ve iskân politikasında da büyük bir yozlaşma yaşıyoruz. Taşınmaz kültür varlıklarının içine kadar sokulmuş olan bu imar ve iskân tutumu olanakların artmasıyla pek çok kültür varlığımızın ve doğal çevrenin de yok olmasına neden olmuştur.

Taşınmaz kültür varlıkları söz konusu olduğunda aslolan bu kültür yapılarının değerinin zamanında bilinmesidir. Yoksa yok olduktan sonra ağıtlar yakmak olmamalıdır. Bunlar toplum tarafından genel geçer kavramlardır ama onları gerçekleştirmek için maalesef tersini yapıyoruz. Değerli olanı görebilmek için bilgili, bilinçli aynı zamanda da saygılı olmalıyız.

Bu araştırma Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Bölümünde Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Öncelikle Böyle bir konuya dikkatimi çekip, beni yönlendiren hocam Prof. Dr. Gönül Cantay' a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca Vakıflar Bölge Müdürlüğü Abide-İnşaat Dairesi çalışanlarına Kültür Arşiv Müdürlüğüne, Üsküdar Müftülüğüne ve her türlü yardımları için Arş. Gör. Selçuk Seçkin'e, teşekkür ederim.

Ahmet Hamdi Bülbül

Beykoz 2002-05-28

SUMMARY

Üsküdar is one of the important places of İstanbul with its geopolitical situation and historical heritage . Üsküdar have been under reign of Türks for four hundreded and fifty years. Ottomans repaired the city many times. After the fifteenth (15th) century just because of the public works polities we lost many of theese waterside residence. Nowadays we see just a few of them.

One of the most precious witrал heritage of the city is the “mosques”. We can use these mosques. But they have been repaired many times, so that we use them even in this century.

The system of mosque repair company (vakıf) was established by Türks. This system was protecting these historical buildings and mosques. Mosques and historical buildings was protected and kept by the help of these companies. Today General directory of those building is doing that work.

Firstly Mihrimah Sultan, Valide-i Cedit, Şemsi Ahmet Pasha, Beylerbeyi, Rum Mehmet Pasha, Ayazma, Selimiye mosques then Üsküdar mosques was builted to the sea-side or the palaces which takes view towards the water. That’s why they’re affected easily from the weather conditions.

Many of the mosques that we take under our consideration was repaired dome, plaster parts, ornament and wooden parts. Beside this we have old and the historical buildings which are destroyed by the natural disasters. We have to take certain and serious decision about them.

KEYWORDS: Üsküdar, Ottoman, Mosque, Architectural, Reparation, Restoration, Historical Heritage.

ÖZET

Gerek jeopolitik konumu, gerekse tarihi miras içindeki kültür varlıklarıyla Üsküdar, önemli bir yerleşim yeridir. Dört yüz elli yıldan beri Türk hakimiyetinde olan bu kent, Osmanlı ile birlikte yoğun bir imar ve iskân faaliyetine girmiştir. 15. Yüzyıldan bu yana süregelen imar politikası sonucu, Kuzguncuk ile Harem arası yalı ve saraylarla dolu iken, günümüze bu yapılardan sadece bir kaç gelebilmıştır.

Günümüze gelen taşınmaz kültür varlıklarından, hemen hemen her dönem özgün işlevini sürdüren camiler ilk sırayı alır. Bu yapıların günümüzde de hizmet veriyor olması ancak, sürekli bakım ve onarımlarla mümkün olmuştur.

Türkler, meydana getirdikleri yapıların bakım ve onarımlarının yapılması için, oluşturdukları "vakıf" sistemi, uzun yıllar bu yapıların ayakta kalmalarını sağlamıştır. Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan bu yapıların bakım ve onarımları da yine bu kurum tarafından gerçekleştirilmektedir.

Mihrimah Sultan, Valide-i Cedit, Şemsi Ahmet Paşa, Beylerbeyi, Rum Mehmet Paşa, Ayazma, Selimiye Camileri başta olmak üzere Üsküdar camileri, ya deniz kenarında ya da denizi gören ve denizden gelen her türlü soğuk hava olayına açık olması nedeniyle, inşa malzemesi taş olan bu eserler çok kolay etkilenmektedir

Üsküdar'da ele aldığımız camilerde yapılan müdahalelerin büyük bir bölümü üst örtü, alçı işleri, kalemişleri ve ahşap elemanlara olmuştur. Bunun yanında, tabii afetlerden zarar gören bir çok yapıda da esaslı bir müdahale söz konusudur.

ANAHTAR KELİMELER: Üsküdar, Osmanlı, Cami, Taşınmaz Kültür Varlıkları, Mimari, Onarım; Restorasyon

ÇİZİM LİSTESİ

1. Üsküdar Şemsi Paşa – Paşalimanı,Çavuşdere,Atik Valide Şehir Plânı (1933 Sigorta Haritaları, Jacques Pervitich)
2. Üsküdar İskele Mahallesi Plânı (1933 Sigorta Haritaları,Jacques Pervitich)
3. Çavuşdere ve Atik Valide Mahalleleri Plânı (1933 Sigorta Haritaları,Jacques Pervitich)
4. Şemsi Paşa ve Civarını Gösteren Plân (1933 Sigorta Haritaları,Jacques Pervitich)
5. Salacak ve Doğancılar (1933 Sigorta Haritaları, Jacques Pervitich)
6. Balaban Çarşısı (1933 Sigorta Haritaları, Jacques Pervitich)
7. Selimiye Mahallesi Plânı (1933 Sigorta Haritaları, Jacques Pervitich)
8. Aziz Mahmud Hûdâyi Mahallesi Plânı (1933 Sigorta Haritaları,Jacques Pervitich)
9. Rum Mehmed Paşa Camii Plânı
10. Rum Mehmed Paşa Camii'nin Aksonometrik Görünümü
11. Mihrimah Sultan Camii Plânı
12. Mihrimah Sultan Camii'nin Aksonometrik Görünümü
13. Şemsi Ahmed Paşa Camii Plânı
14. Valide-i Atik Camii Plânı (Ali Sâim Ülgen'den)
15. Valide-i Atik Camii Kesiti (Ali Sâim Ülgen'den)
16. Çinili Camii Plânı
17. Valide-i Cedit Camii Planı (V.G.M.A.)
18. Valide-i Cedit Camii Kesiti (Gurlitt'ten)
19. Ahmediye Camii Plânı
20. Ayazma Camii Plânı
21. Ayazma Camii Sütun Başlığı Plânı ve Görünümü
22. Ayazma Camii Giriş Kapısı Görünümü (Çizim Z.Özer, E.Noyan)
23. Ayazma Camii Son Cemaat Yeri (Çizim Z.Özer, E.Noyan)

24. Beylerbeyi Camii Plânı
25. Beylerbeyi Camii'nin Aksonometrik Görünümü
26. Selimiye Camii Plânı
27. Selimiye Camii Kesiti (Selçuk Batur'dan)
28. Aziz Mahmud Hûdâyi Camii Plânı (Çizim Z.Özer, E.Noyan)
29. Aziz Mahmud Hûdâyi Camii Kesiti ve Görünümü (Çizim Z.Özer, E.Noyan)
30. Kara Davud Paşa Camii Plânı
31. Altunizade Camii Plânı
32. Kaymak Paşa Camii Plânı
33. Ahmed Çelebi Camii Plânı

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

1. Üsküdar Salacak'tan bir görünüm. (Yayımcı: Au bon Marché)
2. Üsküdar'da eski bir sokak. (Fotoğraf: Berggren)
3. Üsküdar'da bir çarşı. (Yayımcı: Au bon Marché)
4. Üsküdar Karaca Ahmet civarı. (Tahsin Albayrak Arşivi)
5. Üsküdar İskele civarı ve Mihrimah Sultan Külliyesi. (Foto: Kadir Kır)
6. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi ve sahil kısmı.
7. Üsküdar ilçe merkezi.
8. Valide-i Cedit Camii minaresinden Rum Mehmet ve Şemsi Paşa camileri civarı.
9. Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi civarı. (1999)
10. Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi civarı. (2001)
11. Anıtlar Kurulunun aksi kararına rağmen dikilen radar kulesi (2002)
12. Sultan Ahmet Camii Minaresinden Üsküdar Kız Kulesi ve boğaz.
13. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yeri. (Çekim yılı: 1933, Ü.B. Arşivi)
14. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yeri. (Ekrem Hakkı Ayverdi'den)
15. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yeri. (Yayımcı: T.T.O.K.B.)
16. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yeri onarım sırasında. (Çekim yılı:1960,V.G.M.Arşivi)
17. Rum Mehmed Paşa Camii'nin genel görünümü.
18. Rum Mehmed Paşa Camii kuzey cephesi.
19. Rum Mehmed Paşa Camii Kubbesi.
20. Rum Mehmed Paşa Camii üst örtü sistemi.
21. Rum Mehmed Paşa Camii kubbe kasnağı ve askı kemerleri.
22. Rum Mehmed Paşa Camii denize bakan taraftaki askı kemerleri.
23. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yerinin camiyle bağlantısı.
24. Rum Mehmed Camii son cemaat yeri üst örtü kubbeleri.
25. Rum Mehmed Paşa Camii'nin kubbe kasnağı ve askı kemerlerinin minareden görünümü.
26. Rum Mehmed Paşa Camii ana kubbe kalemişlerinden.

27. Rum Mehmed Paşa Camii kalemişlerinden.
28. Rum Mehmed Paşa Camii yarım kubbedeki kalemişlerinden.
29. Rum Mehmed Paşa Camii Kubbedeki kalemişlerinden.
30. Kubbedeki kalemişlerinden ayrıntı.
31. Kubbe kalemişlerinden ayrıntı.
32. Rum Mehmed Paşa Camii'nin son cemaat yerinin kuzey-doğu köşesinden görünümü.
33. Mihrimah Sultan Camii ve Üsküdar İskelesini gösteren bir gravür. (Yapım yılı: 1838, J. F. Lewis)
34. Üsküdar İskelesi ve Mihrimah Sultan Camii. (Yapım yılı:1839, Thomas Allom)
35. Üsküdar İskelesi ve Mihrimah Sultan Camii. (Yapım yılı: 1853, Euegene Flandin)
36. Mihrimah Sultan Camii'ni Sultan Tepesi'nden gösteren bir gravür. (Anonim)
37. Mihrimah Sultan Camii'ni denizden gösteren bir yağlıboya tablo. (Yapım yılı: 1883, Arthur W.Roberts)
38. Mihrimah Sultan Camii ve İskele Meydanını gösteren yağlıboya tablo. (Yapım yılı: 1931, Üsküdarlı Cevat)
39. III. Ahmet Çeşmesi ve Mihrimah Sultan Camii. (İ.B.Ş.B.Kültür Arşivi)
40. Mihrimah Sultan Camii ve ön planda arabalı vapur. (Anonim)
41. Mihrimah Sultan Camii'nin havadan görünümü. (Foto: Eser Tutel)
42. Mihrimah Sultan Camii ve III. Ahmet Çeşmesini gösteren yağlı boya tablo. (A. Ziya Akbulut)
43. Mihrimah Sultan Camii ve yan tarafta hünkâr kasrı
44. Mihrimah Sultan Camii son cemaat yerinin kuzey-doğu cephesi ve hünkâr kasrı.
45. Mihrimah Sultan Camisi'nin denizden görünümü. (Çekim yılı 1925, Anonim)
46. Mihrimah Sultan Camii'ni denizden görünümü. (M.J.C.)
47. Mihrimah Sultan Camii'nin denizden görünümü. (Anonim)
48. Mihrimah Sultan Camii'nin güney-doğu köşesinden görünümü. (Goodwin'den)
49. Mihrimah Sultan Camii'nin deniz tarafından görünümü. (Anonim)
50. Mihrimah Sultan Camii'nin deniz tarafından görünümü. (Anonim)
51. Mihrimah Sultan Camii'nin deniz tarafından görünümü. (Çekim yılı:1960, İ. Hakkı Konyalı)

52. Mihrimah Sultan Camii'nin deniz tarafından görünümü. (Çekim yılı: 1968, Foto: Dikmen Diköz)
53. Mihrimah Sultan Camii'nin mihrap yönünden görünümü. (Foto: Reha Günay)
54. Mihrimah Sultan Camii'nin üst örtüsü ve minareler.
55. Mihrimah Sultan Camii'nin kuzey cephesi ve son cemaat yeri.
56. Mihrimah Sultan Camii'ni gösteren bir kış görünümü.
57. Mihrimah Sultan Camii'nin güney-batıdan görünümü.
58. Mihrimah Sultan Camii'nin mihrap duvarı.
59. Mihrimah Sultan Camii'nin üst örtüsü ve payanda kemerler.
60. Mihrimah Sultan Camii'nin son cemaat yeri ve önündeki sundurma.
61. Mihrimah Sultan Camii'ni kubbesi.
62. Mihrimah Sultan Camii'nin kubbeye geçiş öğeleri.
63. Mihrimah Sultan Camii'nin son cemaat yeri üst örtüsü.
64. Mihrimah Sultan Camii'nin doğu akıstaki yarım kubbe.
65. Mihrimah Sultan Camii'nin sağ minaresi.
66. Minareden ayrıntı.
67. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin güney-batıdan görünümü. (1920 civarı, Yayımcı: T.T.O.K.B.)
68. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin genel görünümü. (1933, V.G.M.Arşivi)
69. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin batı cephesinden görünümü. (Çekim yılı: 1965, Foto: Arthur Stratton)
70. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin denizden görünümü. (V.G.M.A. 1960)
71. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin havadan görünümü. (Çekim yılı: 1983, Foto: Reha Günay)
72. Şemsi Ahmed Paşa Camii minaresinin kayan milinin görünümü.
73. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin kubbesi.
74. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin son cemaat yeri.
75. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin kuzey-batı cephesi.
76. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin kuzey-batı aksından genel görünümü.
77. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin genel görünümü.
78. Şemsi Ahmed Paşa Camii ve Türbesi'nin denizden görünümü.
79. Şemsi Ahmed Paşa Camii ve Medresesi'nin genel görünümü.

80. Şemsi Ahmed Paşa Camii'ni güneyden genel görünümü.
81. Şemsi Ahmed Paşa Camii harim kısmı.
82. Valide-i Atik Camii'nin güney -doğu yönünden genel görünümü. (Çekim yılı:1968, Yayımcı:T.T.O.K.B.)
83. Valide-i Atik Camii'nin güney –doğu aksından genel görünümü.
84. Valide-i Atik Camii'nin havadan görünümü. (Çekim yılı:1983, Foto: Reha Günay)
85. Valide-i Atik Camii'nin kubbe alemi yerleştirilirken. (Yayımcı: Cornucoppia)
86. Valide-i Atik Camii'nin kubbe alemi yerleştirilme esnasından bir görünüm.(Yayımcı: Cornucoppia)
87. Valide-i Atik Camii'nin Kubbe Kurşunları değiştirilirken. (Yayımcı: Cornucoppia)
88. Valide-i Atik Camii'nin kubbe kurşunları değiştirilirken. (Yayımcı: Cornucoppia)
89. Valide-i Atik Camii'nin kuzey-batı aksından görünümü.
90. Valide-i Atik Camiinin kuzey-doğu aksından görünümü.
91. Valide-i Atik Camii'nin güney-doğu aksından görünümü.
92. Valide-i Atik Camii'nin avlu revakları.
93. Valide-i Atik Camii'nin ana kubbesi.
94. Valide-i Atik Camii'nin ana kubbesi ve eksedraları.
95. Valide-i Atik Camii'nin son cemaat yeri.
96. Valide-i Atik Camii'nin harim giriş duvarının içten görünümü.
97. Valide-i Atik Camii'nin Mihrap duvarı ve askı kemerleri.
98. Valide-i Atik Camii'nin kubbe kasnağından mihrap ve mimberinin görünümü.
99. Valide-i Atik Camii'nin kubbe içi tezyinatı.
100. Valide-i Atik Camii'nin müezzin mahfili kalemişlerinden.
101. Valide-i Atik Camii'nin mihrap duvarının sağındaki çinilerden.
102. Valide-i Atik Camii kadınlar mahfili kalemişlerinden.
103. 21'den ayrıntı.
104. Çinili Camii genel görünümü. (Çekim yılı: 1920, Gurlitt'ten)
105. Çinili Camii'nin kuzey-doğu aksından görünümü. (1933,V.G.M.A.)
106. Çinili Camii avlu girişi ve kuzey cephesi.

107. Çinili Camii'nin kuzey –doğu aksından görünümü.
108. Çinili Camii harim çinilerinden.
109. Çinili Camii harim çinilerinden.
110. Çinili Camii harim kısmı.
111. Valide-i Cedit Camii ve önünde kurulan Pazar yeri. (Anonim)
112. Valide-i Cedit Camii ve önündeki pazar yeri. (Foto: Abdullah Freers)
113. Valide-i Cedit Camii şadırvanlı avlu ve son cemaat yeri. (1920, Gurlitt'ten)
114. Valide-i Cedit Camii'nin güney-doğudan görünümü. (1939, V.G.M.A.)
115. Valide-i Cedit Camii'nin Sultan Tepesi'nden görünümü. (1947, Anonim)
116. Valide-i Cedit Camii'nin genel görünümü. (1952, Yayımcı: T.T.O.K.B.)
117. Valide-i Cedit Camii'nin denizden görünümü. (1939, Ü.B.A.)
118. Valide-i Cedit Camii'nin batı cephesi. (1950, Ü.B.A.)
119. Valide-i Cedit Camii'nin güney batı yönünden genel görünümü.
120. Valide-i Cedit Camii şadırvanı ve son cemaat yeri.
121. Valide-i Cedit Camii'nin doğu cephesinin kış görünümü.
122. Valide-i Cedit Camii'nin doğu cephesi, çeşme, sebil ve hünkâr mahfili.
123. Valide-i Cedit Camii'nin kış görünümü.
124. Valide-i Cedit Camii genel görünümü.
125. Valide-i Cedit Camii'nin Rum Mehmet Paşa C. minaresinden görünümü.
126. Valide-i Cedit Camii minaresi ve şerefeleri.
127. Valide-i Cedit Camii kubbesi.
128. Valide-i Cedit Camii son cemaat yeri üst örtüsü.
129. Valide-i Atik Camii şadırvanlı avlusunun minareden görünümü.
130. Valide-i Cedit Camii harim kısmı.
131. Ahmediye Camii'nin kuzey-batı köşesinden görünümü. (Anonim)
132. Ahmediye Camii genel görünümü. (1970, İ. Hakkı Konyalı'dan)
133. Ahmediye Camii kuzey-doğu köşesinden genel görünümü.
134. Ahmediye Camii Kuzey-batı köşesinden görünümü.
135. Ahmediye Külliyesi'nde sebil çeşmenin görünümü.
136. Ahmediye Külliyesi'nde medresenin görünümü.
137. Ahmediye Camii kubbesi.
138. Ahmediye Camii kubbeye geçiş ve süsleme örnekleri.

139. Ahmediye Camii mimber ve mihrabı.
140. Ayazma Camii'ni denizden gösteren bir gravür. (1883, C.Biseo)
141. Ayazma Camii ve Salacak sahilleri. (1839, Thomas Allom)
142. Ayazma Camii ve günümüze gelmeyen Kavak Kasrı ve Camii'ni gösteren bir gravür.
143. (1853, Euegene Flandin)
144. Ayazma Camii son cemaat yeri. (1939, V.G.M.A.)
145. Ayazma Camii Hünkâr Kasrı. (1939, V.G.M.A.)
146. Ayazma Camii'nin kuzey-batı köşesinden görünümü. (1966, V.G.M.A.)
147. Ayazma Camii Hünkâr Kasrı. (1970, V.G.M.A.)
148. Ayazma Camii'nin kuzey-batı aksından görünümü. (1960, V.G.M.A.)
149. Ayazma Camii'nin mihrap duvarı
150. Ayazma Camii minaresi.
151. Ayazma Camii'nin kuzey-batı aksından görünümü.
152. Ayazma Camii'nin Kuzey-batı aksından başka bir görünümü.
153. Ayazma Camii'nin kuzey-doğu köşesinden genel görünümü.
154. Ayazma Camii'nin mihrap yönünden genel görünümü.
155. Ayazma Camii son cemaat yeri ve giriş kapısı.
156. Ayama Camii harim giriş kapısı
157. Ayazma Camii giriş duvarının içten görünümü.
158. Ayazma Camii harim kısmı, mimber ve mihrap
159. Ayazma Camii kubbesinin iç tezyinatı.
160. Ayazma Camii'nin kubbesindeki süslemeden ayrıntı.
161. Ayazma Camii harim kısmı sol duvarı.
162. Beylerbeyi Camisi ve Saltanat kayıklarını gösteren yağlıboya tablo. (Yapım yılı: 1924, Diyarbakırlı Tahsin)
163. Beylerbeyi Camisi'ni 1964 onarımında gösteren bir hava fotoğrafı.
164. Beylerbeyi Camisi'nin güney-batı köşesinden görünümü.
165. Beylerbeyi Camisi son cemaat çıkmazının onarım öncesi görünümü. (1964, V.G.M.A.)
166. Beylerbeyi Camisi Hünkâr Kasrının onarım öncesi durumu. (1964, V.G.M.A.)

167. Beylerbeyi Camii ahşap kubbe kuruluşunun onarım öncesi durumu. (1964; V.G.M.A.)
168. Beylerbeyi Camii ahşap kubbesinin onarım öncesi içten görünümü. (1964, V.G.M.A.)
169. Beylerbeyi Camisi'nin bir yangın sonucu çöken kubbesi. (1983, V.G.M.A.)
170. Beylerbeyi Camisi kubbesini ahşap kuruluşu. (1983, V.G.M.A.)
171. Beylerbeyi Camisinin kubbesi.
172. Beylerbeyi Camisinin denizden görünüşü.
173. Beylerbeyi Camisi üst örtü sistemi.
174. Beylerbeyi Camisi giriş kısmının içten görünümü.
175. Beylerbeyi Camisi'nin mihrap ve mimberi.
176. Beylerbeyi Camisi çinilerinden.
177. Selimiye Camisi'ni gösteren bir gravür. (1839, Thomas Allom)
178. Selimiye Camisi'ni gösteren başka bir gravür. (1853, Euegene Flandin)
179. Selimiye Camisi'nin kubbesi onarım sırasında. (1960. V.G.M.A.)
180. Selimiye Camisi cepheleri onarım sırasında. (1960, V.G.M.A.)
181. Selimiye Camisi'nin doğu cephesi.
182. Selimiye Camisi'nin son cemaat yeri.
183. Selimiye Camisi'nin güney-doğu aksından görünümü.
184. Selimiye Camisi kubbe ve yan revakların üst örtüsü.
185. Selimiye Camisi'nin kubbesi.
186. Selimiye Camisi ağırlık kuleleri ve üst örtü.
187. Selimiye camisi son cemaat yeri.
188. Selimiye Camisi'nin minare ve külâhı.
189. Selimiye Camisi harim kısmı.
190. Aziz Mahmûd Hüdâyî Camisi'nin genel görünümü.
191. Aziz Mahmûd Hüdâyî Camisi'nin üst örtüsü.
192. Aziz Mahmûd Hüdâyî Camisi harim kısmı.
193. Aziz Mahmûd Hüdâyî Camisi'nin mihrap ve mimberi.
194. Kara Davud Paşa Camii'nin kuzeyden genel görünümü.
195. Kara Davud Paşa Camii'nin üst örtüsü.
196. Kara Davud Paşa Camii mimber ve mihrabı.

197. Kara Davud Paşa Camii orta kubbe kalemişlerinden.
198. Altunizade Camii'nin güney-batı aksında görünümü. (1970, İ.H.Konyalı'dan)
199. Altunizade Camii'nin güney-doğu cephesi.
200. Altunizade Camii'nin kuzey cephesi ve giriş bölümü.
201. Altunizade Camii minaresi.
202. Altunizade Camii kuzey-batıdan görünümü.
203. Altunizade Camii harim kısmı.
204. Kaymak Paşa Camii doğu cephesi. (Anonim)
205. Kaymak Paşa camii güney-doğu köşesinden görünümü.
206. Kaymak Paşa Camii'nin genel görünümü.
207. Kaymak Paşa Camii harim kısmı.
208. Kaymak Paşa Camii Çinilerinden.

KISALTMALAR

- A.Ü.D.T.C.F. : Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
D.B.İ.A. : Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
İ.B.B.K.A. : İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür Arşivi
İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi
T.T.O.K.B. : Türk Tarih Otomobil Kurumu Belleteni
T.T.V. : Türk Tarih Vakfı
Ü.B.A. : Üsküdar Belediyesi Arşivi
V.G.M.A. : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

GİRİŞ

Taşınmaz kültür varlıklarının ilk andaki görünümüne getirilmeye çalışılması, günümüz sanat ve mimarlık anlayışında “restorasyon” terimi ile karşılanıyorgenelde restorasyon kavramı restütisyon , rehabilitasyon ve rekonstrüksiyon olayının tümünü kaplar.Kültürel açıdan olsun veya olmasın, mevcut tüm taşınmazlarda yapılan inşai faaliyetler bir restorasyon olayıdır.¹

Taşınmaz kültür varlıklarının korunma gerekçelerinin başlıcası onların belgesel niteliği ise bu belgesel değer ölçüsü, taşınmazları oluşturan talep, niyet, çaba ve müdahalelere ait izlerin mümkün olan en eksiksiz biçimde korunmuş olmasıdır.²

Geçmiş koruyup muhafaza etmek , koruma eyleminin ikinci aşamasını oluşturan restorasyon eyleminin amacıdır. Restorasyon onarma, düzeltme, yeniden yapma, yeni güç aşılama anlamında ifadesini bulan geçmiş koruma eylemidir.³

Bu araştırma Üsküdar'daki taşınmaz kültür varlıklarında yapılan müdahalelerin zamanı ve yapının neresinde yapıldığı sorularını cevaplamak için hazırlanmıştır.Böylece yapılacak olan sonraki müdahalelerin, elimizdeki sağlam ve somut veriler doğrultusunda daha sağlıklı yapılacağını düşünüyoruz.

Üsküdar'da çeşitli dönemlerde bilinçli yada bilinçsizce koruna gelmiş pek çok taşınmaz kültür varlığı vardır.Bu örnekler arasında ilk sırayı şüphesiz halen ana işlevini sürdürmekte olan camiler almaktadır.Üsküdar camileriyle ,hemen hemen o zamanki kadınların eseri sayılır. Üsküdar'ın mimari bakımdan çehresini çizen, belli başlı camileri, ya sultan hanımları veya valide sultanlar tarafından yaptırılmıştır.

¹ Besim Çeçener; *İstanbul' un Kültür ve İmar Sorunları*, İstanbul 1995, s.209

² Ayda Arel ; “Kültür Mirasının Korunması Yitik Bir Dava mı?” *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri (7-10 Mart 1994)* Yay. Haz. Banu Mahir, İstanbul 2001, s.

³ Oğuz Ceylan “Koruma Grupları Üzerine Gözlem ve Düşünceler Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri (7-10 Mart 1994) Yay. Haz. Banu Mahir, İstanbul 2001, s.128

Yüzyıllar boyunca aynı işlevi yürütmüş olmaları ve her dönemde yapılan çeşitli müdahalelerle, çağının bir belgesi olarak, şehrin tarihi dokusuna önemli katkılar sağlamaktadırlar. Sürekli kullanımda olmaları ve bu işlevi sürdürebilmeleri için hemen hemen her dönemde çeşitli nedenlerden dolayı onarımlarını gerekli kılmıştır. Bu nedenle örneklerin pek çoğunda özgün niteliklerinin bu müdahalelerle yok olduğunu gözlemledik.

15. Yüzyıldan itibaren büyük imar faaliyetlerinin görüldüğü ve Kuzguncuk'tan Harem'e kadar kıyılarda yalı ve saraylar varken günümüze sadece yalıların birkaçı gelebilmiştir. Bu durum çevre korumacılığımıza ve tarihi kültür mirasımıza sahip çıkmayışımızın bir göstergesidir. Kavak Sarayı, Sultan Tepesi'ndeki Büyük Saray, Piyale Paşa'nın Kız Kulesi karşısındaki yalısı, Şemsi Paşa Kasrı ve onun yerine inşa edilen Şerefabad Kasrı ve arkasındaki Adiliye Camii gibi yapılar bu tarihi mirasın günümüze gelmeyen örneklerinde sadece birkaçıdır.

Günümüze gelenler ise işlevlerini sürdürebilmek için çeşitli onarımlar geçirmişlerdir. Bu onarımlarda pek çok eserde yapının özgün niteliklerinin kaybolduğunu biliyoruz.

Şüphesiz koruma ve onarım bu yapıların varlıklarını ve dolayısıyla işlevlerini sürdürebilmeleri için gereklidir. Ancak yapıya yapılan müdahalenin koruyucu onarımdan farklı, döneminin estetik özellikleri ve özgün malzemesi göz önüne alınarak yapılmalıdır.

Türkiye'de taşınmaz kültür varlıkları konusunda yetkili iki kurum karşımıza çıkar: Anıtlar Yüksek Kurulu ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. Ülkemizdeki taşınmaz kültür varlıklarının mülkiyetinin pek çoğu Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndedir. Üsküdar'da ele aldığımız taşınmaz kültür varlıklarının da mülkiyeti bu müdürlüktedir. Ancak kullanıcısı ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı il ve ilçe müftülükleridir.

I.1 – TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ MARUZ KALDIĞI ETKENLER

Genel anlamda korumada belge niteliği önde tutulan taşınmaz kültür varlıkları, mimarlık tarihi ile birlikte, hemen hemen tümüyle sanat tarihinin de konusu içine giren yapılardır. Camiler, medreseler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, çeşmeler, kütüphaneler, şifahaneler, بیمارhaneler, sıbyan mektepleri, imaretler, türbeler ve muvakkıthaneler gibi anıtsal yapılar eski eser kavramı içerisine girmektedir.

Taşınmaz kültür varlıklarında yapılacak onarımların yapılış nedeninin kesin bilinmesi lazım. Eski eserlerdeki onarım çalışmaları genellikle, eseri meydana getiren malzemelerdeki tahribatlardan veya tabii afetler sonucu meydana gelen hasarlar sebebiyle yapılmaktadır.

Bu durumda, eserlerde kullanılmış malzemelerdeki tahribata neden olan etkilerin önceden bilinmesi ve yeniden kullanılacak malzemenin ise dayanıklılığı artırıldıktan sonra yerine konmasının sağlanması ile eski eser yapının ömür sürecinin uzatılması amaçlanmaktadır.⁴

Bir anıtın korunmasında öncelikle onu tehdit eden tehlikelerin çok iyi bilinmesi gerekir. Bu tehlikeleri iki ayrı gruba ayırmak mümkündür.

1- Dıştan gelen tehlikeler :

Bunların başında endüstri ve toplumsal gelişmeye bağlı olarak yapılan tadilat ve ıslah çalışmalarının yanında deprem, yangın ve savaş gibi tehlikeler bu grubu oluşturur.

⁴ Erol Çetin ; "Günümüzde Gerçekleştirilen Eski Eser Restorasyonlarında Karşılaşılan Sorunlar ve Öneriler", X. Vakıf Haftası Kitabı (7-10 Aralık 1992) , Ankara 1993, s. 330.

2- Bunlar genelde yapı malzemesinin eskimesinden meydana gelen doğal tehlikelerdir. Bu gibi tehlikelerin giderilmesi, dokuyu aynı malzeme ile yenilemek veya kimyasal yöntemlerle büyük ölçüde mümkündür.

Öte yandan tehlikeleri orjinlerinin mahiyetine göre de sınıflandırabiliyoruz. Bu durumda üç ana kategori ile karşılaşmaktayız.⁵

1- İnsanla İlgili Sebepler

Anıt inşâ edilirken yapılan hatalar, taşların yanlış yerleştirilmesi vs. gibi

2- Tadilatla İlgili sebepler

Deprem, sel vs. gibi tabii afetler ve zemindeki su seviyesinin yükselmesi

3-Atmosferik Faktörlerin ve Aşındırmanın Daimi Etkisi⁶

İnsanlarla ilgili ... bakımsızlık terk, kasıtlı tahrip gibi eylemlerle tarihî yapıların yok olmalarına yol açabilirler ... kötü kullanım harabiyeti hızlandıran önemli bir etkidir...⁷ Farklı özellik ve bileşimlere sahip taşlardan yapılmış mimari elemanları üst üste konulmaları durumunda bir birlerini etkilemeleri sonucu bozulmaları hızlanarak taş eser üzerinde dökülmeler ve lekeler meydana gelir.⁸ Taşların tahribine etki yapan önemli etmenlerden biri de atmosferdir. İçinde çeşitli zararlı gazları bulunduran atmosferin taş eserlere olan kimyasal etkisi, genellikle asit kirliliğinden oluşmaktadır.

Yapının bulunduğu yer (yamaç veya dere yatağı) onun iklime bağlı etkilerden daha yoğun olarak zarar görmesine neden olabilir. Bir yamaç eteğinde, çukurda yer alan yapı, önlem alınmadığı takdirde su baskınlarının tehdidine açık durumdadır.⁹ Anıtlar yeraltı sualtı ya da çevredeki su sızıntılarıyla da temasta olmaları nedeniyle sürekli nem alırlar ve bu nemi alt kısımdan üstlere doğru iletirler. Konya İnce Minareli Medrese ve Edirne Eski Camii'nde olduğu gibi.

⁵ Walter Frodl ; "Anıtlar, Bakım ve Onarımları" (Çev. Bülent Özer), Akademi, S. 5. İstanbul 1966. s. 6.

⁶ Walter Frodl ; a.g.m., s. 6

⁷ Zeynep Ahunbay ; Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul 1996, s. 50.

⁸ Kemal Erguvanlı ; Mühendisler İçin Jeoloji. İstanbul 1978, s. 251

⁹ Zeynep Ahunbay ; a.g.e., s. 38.

Erguvanlı yapı taşlarının çözülmesi ve bozulması ile ilgili olarak:

Su güçlü bir eritici olup, iyon alışverişini kolaylaştırarak malzemenin bozulmasına yol açar. Su içinde bulunan saldırgan iyonların ve CO₂, SO₂, SO₃, NO₃ ve SO₄ gazlarının varlığı nedeniyle meydana gelir. Soğuk ve don ise yalnız suyun bozucu etkisi işe karıştığı için zararlı olur. Su ısısının düşmesi CO₂ yoğunlaşmasını yükselttiği için aşındırıcılığı artırır. Taşın boşluk ve çatlaklarını dolduran suyun -22 C°'de donması sonucu oluşan %9 oranında hacim artmasından dolayı meydana gelen basınç 170 kg / cm²'dir. Bu da taş eserlerin tahribatında güçlü bir etmendir.¹⁰ diyor.

Nemli iklim şartlarında meydana gelen ısı değişimi suyun sürekli hareketi büyük bir tehlike oluşturmaktadır. ... özellikle farklı minerallerden oluşan yapıtaşlarında farklı genleşme ve büzülme doğurur... aynı olay uzun taş örgü duvarların derzlerinde çatlama oluşturur. Bu nedenle çoğu zaman saçaklarda, birleşim yerleri çatlar ve suyun geçirimsizlik özelliği kaybolur.¹¹ Son derece önemli olan bir nokta da, buz kristalleri halinde donan suyun blok taşlardan, sıvalı duvardan ya da düpedüz tuğladan inşa edilen binaları çatlatabilme gücüdür.¹² Sıcak yaz günlerinde aşırı sıcak karşısında genleşen malzemeler, soğuk kış günlerinde dona maruz kalır. Isı farkları, donma, çözünme döngüleri ile malzemeler yorulur yıpranır.¹³ Ekseriya rutubet, dıştan gelen yağmur suyu, içten gelen (kondansasyon suyu) olarak ikiye ayrılır... bu iki olay birbiri üzerine etki yapar ve pratikte hiç bir şekilde birbirinden ayrı etüd edilmezler.¹⁴

Bir duvarın ısı izolasyonu çok zayıf ise veya bir mahâl iyi ısıtılmadıysa da bu taktirde de buharlaşmanın ağırlaştığı görülür. Aksine, duvar tarafından absorbe edilen büyük miktardaki yağmur suyu duvarın ısı izolasyonu kabiliyetini azaltır.

¹⁰ Kemal Erguvanlı ; a.g.e. s. 240.

¹¹ Erol Gürdal; "Anıtlarda ve Yapılarda Kullanılmış Doğal Taşların Bozulmaları ve Korunmaları". Rölöve ve Restorasyon Dergisi, (1. Restorasyon Semineri Özel Sayısı), S. 4, Ankara 1982, s. 18.

¹² Walter Frodl ; a.g.m., s. 6

¹³ Zeynep Ahunbay ; a.g.e., s. 46.

¹⁴ M. Lammer ; "Duvarlarda Rutubet", (Çev. Nihat Toydemir), *Mimarlık*, S. 7, İstanbul 1966, s. 7.

Bunlar zaman zaman duvarın rutubetini artırır, ısını düşürür ve yeni buharlaşmaları ağırlaştırır.¹⁵

Madenlerin korozyonunda ise demir kenetler, ankraj demirleri ve pencere parmaklarındaki paslanmalar sırasında genişleme olur ve yapıtaşları parçalanır. Bu durumda demir ve çelikte, suyun bulunduğu yerde bozulmalar olur.¹⁶

Yosun, mantar gibi bitkisel elemanların yapıtaşları üzerinde büyümesi rüzgarla savrulan tozların da bunların üzerinde birikmesi ile ince bir tabaka oluşur ve taşları kaplar. Bu arada karınca ve kuşların yapabileceği hasar da büyüktür. Güvercin dışıklarının madeni saçakları, çatı örtülerinin kolayca aşındırabilecek özelliğe sahiptir.¹⁷

Malzemelerdeki tahribat ısı değişimi, nem ve biyolojik etmenlerden meydana gelmektedir. Bu da onarımlarda geleneksel malzemenin kullanımını kaçınılmaz kılıyor.¹⁸ Ancak zorda kalındığında ... özgün malzeme yerine imitasyon malzemenin kullanılması düşünülebilir... İstanbul Sultanahmet Camii Restorasyonu dahilinde ele alınan minare şerefe altlarında zaman aşımından tahrip olmuş mukarnasların özgün malzemesi natural taş olmasına rağmen, daha hafif ve dış tesirlere karşı daha dayanıklı olacağı laboratuvar testleriyle kesin belirlenen, özel kimyasal bağlayıcılığı taş tozundan oluşan imitasyon malzeme... kullanılmaktadır.¹⁹ Yapılarda kullanılan taşlar, atmosfer, su, güneş ve biyolojik etkenlerden zarar görür. Bu etkenler tek başına olmayıp bazen ikisi bazen hepsi etkili olur. Bu etkenler karşısında taşların bozulmaları üç grupta incelenir.

1- Fiziksel veya Mekanik Parçalanma

2- Bitkilerin Etkileri

¹⁵ M. Lammer ; a.g.e., s. 8.

¹⁶ Erol Gürdal; a.g.m., s. 19.

¹⁷ Erol Gürdal; a.g.m., s. 20.

¹⁸ Walter Frodl ; a.g.m., s. 7.

¹⁹ Erol Gürdal; a.g.m., s. 21.

3- Kimyasal Bozulma ve Ayrışma²⁰

Taş malzemede su emme değeri yüzde 0,1 – 10 arasında değişmektedir. Kireçtaşı, kumtaşı gibi tortu taşlarda su emme nedeniyle meydana gelen tahribatlar daima yüksek boyutlara ulaşır. Ayrıca küfeki, traverten gibi gözenekli taşların iç yapısında donma ile meydana gelen % 10 civarındaki hacim genişlemeleri yüzeysel tahribatın boyutunu arttırmaktadır.²¹ Taşın yapıtaşı olabilmesi için gerekli fiziksel, mekanik ve kimyasal özelliklere sahip olmasından dolayı, dış etkenlerden etkilenerek tahrip olmasıdır.²²

Hava kirliliğinden dolayı meydana gelen bozulma ise, kentlerde motorlu araçların havaya yaymış olduğu gazlar ve diğer sanayi kuruluşlarının oluşturduğu kirlilik taş eserlerde tahrip edici etkiler bırakmaktadır. Bazı eserler üzerinde bilhassa mermerde binlerce yılın yapamadığı yıpranmayı 20 yıl içinde asit yağmurları yapmıştır.²³

Yapı sistemindeki hatalar, uygulamalardaki yanlışlıklar bakımdaki yanlış metodlar, taşa bozulmaları hızlandıracağı gibi, iyi bir taşı da kötüleştirir. Tarihi ve sanat değeri olan binaların onarımındaki amaç, orjinal işçilikteki hataları en aza indirerek korumak ve görünümünün bozulmamalarını sağlamaktır.²⁴

Ahşap malzeme üzerinde izlenen fiziksel tahribat güneş radyasyonu, kurt, böcek, bakteri ve mantarları kapsamına alan biyolojik etkiler ile hava ve suyun sürekli etkisi sonucu oluşan çürümeler olmak üzere üç ana grupta toplanır. Ahşap üzerinde tahribata yol açan bakteri ve mantarlar ise genelde ahşabın selülozundan beslendikleri için hücre ve yapısının ayrışmasına ve sonuçta malzemenin ufalanmasına neden olurlar. Rutubetli sıcak ve karanlık ortamlar mantar tahribatını

²⁰ Erol Gürdal; a.g.m., s. 28.

²¹ Murat Eriç; "Eski Eserlerimizde Malzeme Sorunları", TAÇ, C.1, S.4, İstanbul 1986, s. 24.

²² E. Caner; "Tarihi Anıt Taşlarının Bozulmaları ve Koruma Sorunları", Arkeometri Ünitesi, Bilimsel Toplantı Bildirileri IV, Ankara 1984, s.6.

²³ A. Sezginer; "Hava Kirliliğinin Yarattığı eski Eser Yağması", Çevre Koruma Dergisi, İstanbul 1982, s. 12.

²⁴ Erol Gürdal; a.g.m., s. 27.

süatlendirici etkiye sahiptir ... kerpiç malzemenin düşük basık direnci ve suda kolaylıkla çözülebilmesi tahribatına etken olan en önemli faktörlerdir.²⁵

Günümüzde eski eser tahribatında etkili üç unsur kalmıştır. Birincisi hatalı onarımlara ve ilgisizliğe sebep olması bakımından çeşitli kurumlar elinde dağıtılmış olmasıdır. İkincisi tescil konusunun hâlâ halledilmemiş olması, üçüncüsü ise maddî çıkarları engellenen halktır.²⁶ Şunu da itiraf etmek durumundayız ki, tahribatın belki de en masumane olanı restorasyonlardır. Bir başka deyişle, ülkemizde yapılan bazı restorasyon örnekleri de, yapıda bir tür tahribata yol açar.²⁷ Şehirlerin eski bölümlerinin korunması veya restore edilmesi birbirleriyle çelişen iki kavram gibi görünseler de modern bir çalışma alanları yaratırlar. Birisi eski olan iyidir, yeni olansa kötüdür deyişini benimsemişken; öteki tarihi formlardan çıkan kural ve motifleri kullanarak geçici bir olayı izler ve bu sayede tarihî bağı sürdürmeyi amaçlayan yeni bir mimarlık yaratır.²⁸

Depremler ve yangınlar da pek çok tarihî eserin tahrip veya yok olmasına yol açmıştır. Tarihi eserleri koruma ve onarımlarının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için yapıların tahribatına neden olan şeylerin çok iyi bilinmesi gerekir.

²⁵ Murat Eriç; a.g.m., s. 24.

²⁶ Halit Çal ; "Eski Eser Tahribatı", A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. XXXIV, S.1-2, Ankara 1990, s. 374.

²⁷ Z. Kenan Bilici; "Eski Eser Tahribatı ve Sanat Tarihi Araştırmalarında Yarattığı Sorunlar", A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. XXXIV, S.1-2, Ankara 1990, s. 351.

²⁸ Friedrich Kurrent ; "Eski Bir Çevrede Yeni Yapılaşma", (Çev. İdil İçer) *Mimarlık*, S. 297, Ankara 2001, s. 47.

I.2 - TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI VE ONARIMI KONUSUNDA PRENSİPLER

Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında amaç; harap durumda ya da acil bir müdahale gerektirenleri onararak, diğerlerini de koruyarak onları gelecek nesillere ulaştırmaktır. Bunların bir kısmı esas amaca uygun hizmetlere ayrıldığı gibi, diğer kısmı da asıl amaç dışındaki alanlarda hizmet vermektedirler. Bunların dışındaki bir kısımda boş bırakılarak kaderlerine terk edilmiş durumdadırlar. Bunun için konuyu bölümlere ayırarak incelemek gerekir.

1- İşlevini halen sürdüren eserler

- a. Birinci grup eserler arasında orjinal durumu bozan, çirkinlik veren durumlar aslına uygun olarak yeniden onarılması,
- b. Eserin yeniden yapımı söz konusu olduğunda, onarımının yapılması, özgünlüğün korunması adını tercih edilmelidir.
- c. Sonradan yapılmış olmakla beraber mimari bir döneme işaret eden, değerli unsurlar oldukları gibi onarılmalı ve korunmalıdır.
- d. Çeşitli dönemlerin eklemelerini bir arada gösteren eserlerin asıl amaç ve anlamlarını koruma suretiyle onarılmalıdır.

2- Harap durumda olan eserlerde;

- a. Çökme tehlikesi gösterenlerin kısmen veya tamamen takviyeleri (ki mümkünse gizli yapılmalıdır, çağdaş malzeme kullanılabilir.) ve daha fazla yıkılmalarının önlenmesi
- b. Yapıya zarar veren unsurlardan yapının arındırılması
- c. İçlerindeki molozların kaldırılması, çıkış yollarının açılması, yerinden düşmüş ve sanat değeri olan mimari süsleme parçaların yerine konması, eğer bu mümkün değilse teşhir için müzelere teslimi gerekmektedir.

3- İşlevini kaybetmiş olan eserlerde;

O eserin kendine ait özellikleri bozulmadan verilecek hizmetin zorunluluğuna göre asgari değişikliklerin veya eklerin olumsuz tarzda estetik bir zarar vermeyecek şekilde yapılması, sıhhi tesisatın ise yapıya verilmeyecek şekilde olması gerekir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, eski eser konusunda aşağıda yazan tedbirleri önemli kılar.

- a. Her çeşit vasıflarıyla birlikte eski eserin tescili
- b. Bütün ayrıntılarıyla renkli ve siyah-beyaz fotoğrafların çekilmesi
- c. Mimari süsleme özelliklerini tamamen canlandıracak şekilde rölöve ve stampajların yapılması,
- d. Onarım ve yeniden yapılanma ile ilgili projelerin hazırlanması ve bunlara esas olan belgelerin arşivlenmesi
- e. Geleceğe yönelik emniyet tedbirlerinin amacıyla çevrelerinin düzenlenmesi
- f. Eserlere ait gerekli tarihî ve estetik belgelerin araştırılıp bunlardan zorunlu sonuçların çıkarılması
- g. Eserlerin mülkiyet durumunun garanti altına alınması
- h. Daimi bakım, kontrol ve teknik koruma araçlarının ve kuruluşlarının tamamlanması
- i. Yıldırım ve yangına karşı gerekli tesislerin yapılması
- j. İçlerine ve yakınlarına patlayıcı maddelerin konulmaması ve fabrika kurulmaması
- k. Uluslararası anlaşmalarla bir savaş çıkması durumunda eski eser tahribine vesile olacak faaliyetten kaçınılması, buna imkân vermemek için ilmi ve teknik tedbirlerin önceden alınması
- l. Eski eser bölgesinde yeni iskân ve tesislerin yapılmaması, yapılmış olanların zamanla tesviyesi, bu mümkün değilse çok sıkı koruma tedbirlerine başvurulması ihmal edilmemelidir.

Onarım programına alınan eserler hakkında, onarıma başlamadan önce yapılması gereken çalışmaların başında, mevcut durumu tespit gelir. Bu da fotoğraf ve rölövelerle hazırlanan belgeleme yoluyla olur. Yapı hakkında da bir dizi araştırma yapılmalıdır ki bunlar :

Yapının uğramış olduğu tahribat, tamir ve tadilatların saptanması esere bir müdahale yapılacak bölümlerin tespiti, onarılacak bölümlerin özgün olup olmadığının ve yapı malzemesinin kalite ve cinsinin belirlenmesi gerekir. Bu araştırma sırasında toplanan malzeme örneklerinin kimyasal analizinin yapılması ve bu doğrultuda onarım projeleri hazırlamak gerekiyor.

Çok kapsamlı bir araştırma, inceleme gerektiren bu çalışma, yapının değerlendirilmesi, onarım karakterinin ve ilkelerinin belirlenmesi, doğrudan etkilenmesi nedeniyle onarım çalışmasının en önemli aşamalarından biridir. Uzman mimar, sanat tarihçisi, tarihçi, statikçi, kimyager ve biyolog gibi laboratuvar elemanlarının ortak çalışmasını gerektirmektedir.²⁹

Orijinal görünüşleri bozulmuş, yıpranmış ve yıkılma tehlikesi arzeden eserlerle, bölgesel özellikleri de göz önüne alınarak önem sırasına göre onarım programına alınmaktadır... Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurulu'ndan izin alındıktan sonra onarıma geçilmeli, yıllık ve beş yıllık olarak hazırlanan programları Devlet Planlama Teşkilatı'nın onayından geçmesi gerekmektedir.³⁰

²⁹ Filiz Oğuz; "Vakıf Abidelerinin Korunması ve Karşılaşılan Sorunlar", VIII Vakıf Haftası Kitabı (4-5-9 Aralık 1991) Ankara 1991, s. 210.

³⁰ İbrahim Ateş-Abdülkerim Erdoğan; İİ Vakıflar. Ankara 1986, s. 3.

I. 3 – ANADOLU TÜRK MİMARİSİNDE ONARIM ANLAYIŞI VE GELİŞİMİ

Bir mimarî eser, bir tablo veya bir heykel gibi herhangi bir sanat eserinin zamanla veya başka bir suretle harap olmuş veya bozulmuş kısımlarını o eserin sanat kıymetine ve eski şekline hanel gelmeksizin sanat bakımından tamir ve ıslah etmek. Adi tamirden çok farklı olan bu tür tamirler büyük bir vukuf ve ihtisasa mütevakıftır. Bu iş başlı başına bir bilgiye muhtaçtır.³¹ Restorasyon yapı tamiri değildir. Bilimsel bir araştırmaya dayalı estetik içerikli bir müdahaledir. Korunması gereken anıtın verdiği tarihi ve sanatsal bütünlüğü korumaktır.³² Restorasyon, çeşitli etkenlerle özgün niteliklerini yitirmiş veya harap olmuş eserlerin elimizdeki sağlam ve somut veriler çerçevesinde eski hallerine döndürülmeleri, bu arada ömürlerinin de uzatılması yolunda yapılan, gerçekte özgünlüğü korumaya ve yaşatmaya yönelik bilimsel müdahalelerdir.³³ Restorasyonun ilk şartı, bilgilerin tam olması, üsluba bağlı kalınarak görsel bütünlüğün sürdürülmesi ve peryoda saygı duyulmasıdır.³⁴

Bir yapının restorasyonuna başlamadan önce yapının tanımının yapılması gerekir. Bina ne zaman hangi amaçla yapılmıştır, mimari özellikleri nelerdir? Bu bilgiler ışığında yapının rölöve ve restorasyon projeleri hazırlanmalıdır. Ayrıca yapının strüktür ve malzeme analizinin yapılması gerekir. Bir eser yapıldığı çağın mimari özellikleri ve diğer karakteristik özellikleri ile bir belge niteliği taşır. Bu özelliklerin gelecek nesillere aktarılması lazım. Çevrenin ve zamanın tahribine karşı gerekli önlemlerin alınması lazımdır. Bunların eksikliği ve yetersizliği koruma yerine yenilemeyi beraberinde getirmektedir.

³¹ Celal Esad Arseven; "Sanatça Tamir", *Sanat Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1983, s. 1758.

³² Doğan Kuban; "Tarihi Yok Etmeden Restore Etme", *VII. Vakıf Haftası Kitabı*, (5-7 Aralık 1989), Ankara 1990, s. 249.

³³ Aynur Durukan; "Ortaçağ Türk Mimarisinde Restorasyon Çalışmaları", *VII. Vakıf Haftası Kitabı*, (5-7 Aralık 1989), Ankara 1990, s. 198.

³⁴ Orhan Cezmi Tuncer; *Rölöve ve Restorasyon*, Diyarbakır, 1990, s.90.

Tarihi ve estetik değerlerin korunmasında kesin kurallar var etmek yerine, karşılaşılan durumlara göre karar vermek icabettir.³⁵ Onarımlarda esere yapılan müdahaleyi belirtmek bir çok ülkenin onarımla uğraşan teknik elemanlarınca benimsenen bir husustur. Bu husus Venedik Tüzüğü'nün 12. maddesinde de şu şekilde belirtilmiştir. "... eksik kısımların tamamlanması, bütünle uyumlu bir şekilde yapılması gerekmektedir..." buna sebepte yıllar öncesine ait orjinal yapılacak müdahalenin belirtilmesi suretiyle esere hürmet, saygı ve elimizdeki anıtları gelecek nesilleri yanıltmayacak şekilde onlara iletmeektir.³⁶ Öncelikle eski eser elemanın aynen korunması önemlidir. Ancak bunun mümkün olmadığı hallerde restitüsyona gidilebilir. Yenilemeden genellikle kaçınılmalıdır. Yenilenmesi gereken eleman çok harap olmuş veya yerine muhafazası mümkün olmayan hallerde yenileme düşünülebilir. Eski eserlerin onarımında gözlenen koordinasyon yokluğuna mevcut mali imkânların dağıtılmasındaki keyfilik ve hesapsızlıkta eklenince bugünkü perişan durum ortaya çıkmaktadır.³⁷

Eski eserlerin ve tarihi çevrenin öteki değerlerinin korunması konusunda ilk kıpırdamışlar, biri İngiltere ve Almanya'da gelişen diğeri ise, ünlü Fransız mimarı Viollet-Le-Duc'un çizgisinde Fransa ve İtalya'da yaygınlaşan iki ayrı arkeoloji ekolü ile anıt ve eski eserlere karşı 19. yüzyılda duyulmaya başlanan bu yeni ilginin günümüze kadar etkilerini sürdüren köklerini oluşturmuşlardır.³⁸

Anadolu toprakları üzerinde bin yıla yakın bir zamandır süregelen Türk egemenliği, buradaki kültür ve medeniyetle, özdeşleşmiş, ona kendi özgün damgasını vurmuştur. Vakıf müessesesinin mevcudiyeti yurdumuzda eski eser korumasının, bir anlamda çok eski tarihlerden beri varlığını ispatlar.³⁹ Anadolu Türk sanatı ürünleri olan yapı ve yapı gruplarının oluşmasında bakım ve onarımlarının yapılarak

³⁵ Sadri Kahraman; "Vakıf Eserlerde Koruma" Vakıflar, İstanbul 1984, s.32

³⁶ İsmet Ahsen Mocan; "Kargir Yapılarda Onarım Belirtme Teknikleri", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. 5, Ankara 1983, s. 5.

³⁷ Rahmi Hüseyin Ünal ; "Mimari Anıtlarımızda Bilinçli veya Bilinçsiz Tahribat", *A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXIV, S.1-2, Ankara 1990, s. 445.

³⁸ Okan Üstüncök ; "Mimarların Bir Uzmanlık Dalı Olarak eski Eserlerin Bakımı ve Onarımı". *Mimarlık*, S. 43, İstanbul 1972, s. 8.

³⁹ Yılmaz Önge ; Anadolu Selçuklu Devrinde Bazı Bina Tamirleri Hakkında", *Önasya*, C. IV, S. 70-71, Ankara 1971, s. 6-7.

sürekliliklerinin sağlanmasında “vakıf” kurumu en önemli öge olarak karşımıza çıkar. ⁴⁰Onarım sorununun Osmanlı mimarlığında gündeme gelmesi 15. yüzyıla dayanıyor. Gerçi restorasyon terim ve uygulamaları günümüzde taşıdığı anlamı tam olarak karşılamasa da... günümüzde kullanılan anlamı ancak 20. yüzyılın başında kazandı. ⁴¹ Günümüzde, saatiyle malum olan ilk restorasyon, Bursa Orhan Camii’nde binanın inşâsından 80 sene sonra yapılandır. ⁴²

Osmanlı mahkemeleri yeniden inşâ edilen dini ve sosyal nitelikli kurumların inşâsında, vakıf olanların tescil edilmesinde etkili olduğu kadar, hizmet gören dinî ve sosyal bakım ve onarımlarının yapılması şehir mimarbaşısı kalfa ve ustalara keşif raporlarının hazırlanması gibi konularda da hem görevli hem de yetkiliydi. ⁴³ Saraydaki veya imparatorluk dahilindeki inşaat ve tamirat işlerini süratle yürütmek için, merkezde Şehremini’nin kontrolü ve Hassa Mimarbaşısı’nın nezareti altında Su yolu Nazırı, İstanbul Ağası, Kireççibaşı, Ambar Müdürü, Ambar Birinci Katibi, Mimar-ı Sani ve Tamirat Müdürü’nden müteşekkil bir fen heyeti meydana getirilmişti. ⁴⁴Devlete ait resmi inşaat ve tamirat işleri yanında, selatin vakıflarındaki tamir ve inşaa işleri de Hassa Mimarları teşkilatının vazifelerindendi. Filhakika vakıflarda sui istimallerin önüne geçmek için, vakıf mütevellileri tarafından yaptırılacak çeşitli inşaat ve tamiratın hassa mimarlarınca keşif ve kabul edilmesi lazımdı. ⁴⁵Hayır sahipleri, yaptırdıkları hayır eserlerinin devamlı hizmet vermeleri amacıyla binaların hafif bakım, onarım işlerini yapan ustalar görevlendirmişlerdi. Bu ustalar su yolcu, meremenetçi, kurşuncu, mirinkuşçu ve mimardan oluşmaktaydı. ⁴⁶Osmanlı imar sisteminde vakıf eserlerinin onarım ve bakımını yürüten bu mimarların yaptıkları görev diğer mimarlardan farklıydı. ⁴⁷Vakıf

⁴⁰ Emre Madran; “16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Restorasyon Etkinlikleri”, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (24-27 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s. 125.

⁴¹ Hakan Gülsüm; *a.g.m.*, s. 149.

⁴² Ekrem Hakkı Ayverdi ; “Osmanlı Abidelerinin Restorasyonları”, *Makaleler*, İstanbul 1985, s. 1

⁴³ Rifat Özdemir ; “Osmanlı Döneminde Dinî ve Sosyal Yapıların İnşâası ve Tamirâtı Üzerine Bazı Bilgiler”, *TAÇ*, C. 2, S. 6, İstanbul 1987, s. 27.

⁴⁴ Şerafettin Turan; “Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara 1963, s.158.

⁴⁵ Şerafettin Turan; *a.g.m.*, s. 170.

⁴⁶ Halim Baki Kunter; “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 1, Ankara 1938, s. 115.

⁴⁷ Abdulkadir Dündar; *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi(XVIII ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara 2000, s. 70.

mimarların başta gelen görevleri, vakıf eserlerin tamiri yanında, eserde meydana gelebilecek her türlü zararları ve müdahaleleri engellemektir. ...Osmanlı toplumunda taşınmazlar her dönemde o dönemin mimarî üslubuna uygun bir şekilde onarılmış, yapıldığı dönemin özelliklerinin korunması gözetilmemiştir...⁴⁸ Aynı konuda Ayverdi ise, Sultan Abdülaziz döneminde bir onarımdan çıkmış Osman ve Orhan Gazi türbelerini ruhsuz ve şahsiyetsiz binalar olarak nitelendirmektedir.⁴⁹ Cengiz Bektaş ise Koruma ve Onarım adlı eserinde Osmanlı yönetiminin tarihsel yapılara karşı gösterdiği özene örnek olarak bir kaç belge sunuyor...

“...Eğriboz Beyine Hüküm ki,

Eğriboz Kalesi’nde “Yukarı Kapı denilen kuleye çıkan merdivenin ayağında bırakılmış olan mermeri muhakeme naibi Galatalı Mehmed’in yerinde çıkararak kendi kapısının eşğine yerleştirdiğini bildirmişsin. Şimdi, bu buyruğum sana ulaştığında zaman geçirmeden adı geçen mermeri eski yerine koydursun.” İkinci belgede ise;

“... Eğriboz Beyi’ne

Atina Livadiye ve İstefe Kadıları’na hüküm ki, Saraya bir dilekçe ile başvurulmuştur. Bu dilekçede, bölgenizde kimi işlenmiş mermer direkler ve somaki mermerler olduğu belirtilmiştir. Bu mermerleri kimi gayrimüslimlerin yerlerinden alarak, sürükleyip taşıyarak savaş için gelen Hıristiyanlara sattığı haber verilmiştir. Bu hüküm eline geçtiğinde, bölgenizdeki mermer direkleri ve sonraki mermerleri bölgenizdeki kendi yerlerinde koruyup Hıristiyanlara sattırmayın...”⁵⁰

İlim ve fenne uygun tamir tabiri kimseyi endişeye sevketmesin ... hatta denilebilir ki, kusursuz bir tamir ve ihya, İlmî bilgiler kadar sanat hissi ister. Ortaçağ Fransız eserlerinin büyük tamircisi Violet-Le-Duc’ün teknisyen, ressam ve arkeolog

⁴⁸ Aptullah Kuran; “Türkiye’de Korumanın Dünü ve Bugünü”, TAÇ Yıllığı II, İstanbul 1984, s. 32.

⁴⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi; a.g.m., s. 31.

⁵⁰ Cengiz Bektaş; Koruma ve Onarım. İstanbul 1973, s.

sıfatıyla çok layık bulunduğu şöhreti istikbalde de muhafaza edeceğini daima düşünmüş müdür.⁵¹

Bizde koruma bilincinin başlangıç tarihi olarak Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın Aya İrini Kilisesi'nde eski sancakları, tuğları ve topları koruma altına aldığı 1848 yılı kabul edilir.⁵² Ancak modern anlayıştaki eski eser restorasyonu hareketlerinin tarihi hemen hemen Cumhuriyetle yaşıttır denilebilir. Belirli esaslar dahilinde olmakla beraber, tamamıyla iyi niyet, şahsi görüş ve kabiliyete dayanan ilk çalışmaların öncüleri arasındaki Mimar Kemaleddin ve Mimar Vedat Beyler önemli eserlerini Cumhuriyet Devrinin başlangıç senesinde ortaya koymuşlardır.⁵³

Violet-Le-Duc'un öğrencilerinden olan Leon Parvillee... Bursa'da 1855 depreminden sonra harap olan Yeşil Kompleksi'ni, özellikle de Yeşil Türbe'yi tamir etmek için 1863'de Ahmet Vefik Paşa tarafından İstanbul'dan getirilmiş... Violet-Le-Duc'un yöntemleriyle Osmanlı mimarisini incelemiştir.⁵⁴ Osmanlı Devleti'nin gene çöküşüne paralel olarak vakıf sisteminde de bozulmalar, vakıf gelirlerinde azalmalar olunca, vakıf eserler de harap olmaya başladı. Yüzyılın başında Mimar Kemaleddin'in onarım hamlesi nisbî bir ferahlama sağlamışsa da uzun ömürlü olmamıştır.⁵⁵ Mimar Kemaleddin Bey'in özellikle Türk tarihi eserlerine duyarlı söylemi içinde kendi döneminden önce yapılan tüm restorasyon faaliyetleri konusundaki değerlendirmesi olumsuzdur. Geçmişte yapılanlar hep yapıları bozmuştur. Oysa Yeşil Cami'ye önem veren Kemaleddin Bey, Leon Parvillee'nin çalışmalarına karşı suskun kalışını, onun Violet'le Duc'un öğrencisi ve onun koruması altında olmasına bağlayabiliriz.

⁵¹ Albert Gabriel; "Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası", *Vakıflar Dergisi*, S. 1, Ankara 1938, s. 11.

⁵² Besim Çeçner; "Taşınmaz Eski Eser Koruma Olayı, Kararları, Organları, Koruma Politikası", *Türkiye I. Şehircilik Kongresi (6-8 Kasım 1981)* Ankara 1982, s. 229.

⁵³ Macid Kural; "Çelebi Mehmed'in Yeşil Türbesi ve Restorasyonu", *Güzel Sanatlar Dergisi*, S. 5, İstanbul 1970, s. 50.

⁵⁴ İlhan Tekeli-Selim İkin; *Mimar Kemaleddin'in Yazdıkları*. Ankara 1997, s. 21.

⁵⁵ Halit Çal; a.g.m., s. 355.

Mehmed Reşat (1909-1918) döneminde Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan onarımlar sırasında konunun gündeme geldiği görülmektedir. Dönemin mimarı Vedat (Tek) Bey'in, Padişaha ait yapılarda ve özellikle Dolmabahçe Sarayı'nda giriştiği onarımlar bizi ilgilendirmesi açısından son derece ilginç belgeler içermektedir... belgeler arasında öylesine ilgi çekici olanlar var ki... Vedat Bey Sarayın Camlı Köşk'ünde yer alan kabartma kuş biçimli süslemeleri kaldırıp, yerlerine çiçek desenli süslemeler koymak istemiş ve bu girişim Vedat Bey hakkında soruşturma açılmasına dek varan bir tartışma başlatmıştır.⁵⁶ Onları izleyen kuşaktaki Mimar Zühtü, Vasfi Egeli, Sedat Çetintaş, Nedim Onat, Macit Kural, Süreyya Yücel, Mustafa Ayaşoğlu ve arkadaşları da kesin kurallar dışında kişisel tutum içerisinde olmuşlardır.⁵⁷

İlk olarak yurdumuzda "Asar-ı Atika Nizamnamesi", 24 Mart 1873'de Müze Müdürü Osman Hamdi Bey'in teşebbüsü ile çıkartılmıştır.⁵⁸ 1870'li yıllardan sonra çıkarılan Asar'ı Atika Nizamnameleri'ne kaynak olan Batı yasaları, Meşrutiyet'le yönetim kurullarının oluşmasından sonra yürürlüğe girmiştir.

İlk zamanlar taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında hiç bir etkinliği olmayan Asar-ı Atika Nizamnamesi taşınır eski eserler açısından çok etkili olmuştur.⁵⁹ Bütün bu zaman içinde taşınmaz eski eserlerin korunmasındaki hukukî eksiklik iyice hissedilince, 28.7.1912 tarihinde "Muhafaza-i Âbidat Nizamnamesi" yürürlüğe sokulmuştur.

Sekiz maddelik nizamname ile 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi 5. maddesinde belirtilen eserlerin eski eser sayıldığı tekrar edilmiştir. İkinci maddesine göre bunların yıkılması yasaktır. Üçüncü maddesinde kesinlikle yıkılması gerekli olanlar için bir komisyon kurulacak, dördüncü madde ile bu komisyonun eserin plan,

⁵⁶ Hakan Gülsüm; "Osmanlı Mimarlığında Onarım İlkeleri Var mıydı", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, (İstanbul 1991), Ankara 1995, s. 209.

⁵⁷ Cahide Tamer; "Cumhuriyet Devrinde Eski Eser Anlayışı ve Onarım Faaliyeti", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, c. 1, S. 1, Ankara 1974, s. 9.

⁵⁸ Feridun Akozan; *Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma ve Kanunlar*. İstanbul 1977, s. 20.

⁵⁹ Emre Madran; "Anıtların Onarımı İçin Etüdü ve Onarımın Programlanması", *Önasya*, S. 6, Ankara 1971, s. 6.

kesit, fotoğraf vb. belgeleri Maarif Vekaleti'ne göndereceği, Vekalet'in yıkım kararı vermesi halinde, eserin varsa değerli eşyaları müzeye alınmasından sonra yıkılabileceği belirtilmiştir. ⁶⁰ 1909 Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin getirdiği en önemli iki husus taşınmaz eski eser kavramının Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan tüm kültür varlıklarını kapsayacak şekilde genişletilmesi ve bu arada Türk-İslâm dönemine ait eski eserleri de ilk olarak bu kapsam içinde olması olmuştur...İstanbul Vilayeti içerisindeki anıt ve eski eserleri saptayarak, bunları yapacağı yayınlarla tanıtması öngörülür ve 1951 yılına kadar görevde kalacak olan Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni 1917 yılında faaliyete geçmiştir. ⁶¹

Avrupa'da 19. yüzyıldan beri önemli gelişmeler kaydeden restorasyon faaliyetlerinin en önemli kuramcısı ve uygulayıcısı sayılan Fransız Mimar E.E. Violet-Le-Duc'dan sonra Madrid'de 1904'de düzenlenen VI. Uluslararası Mimarlık Kongresi, Ekim 1931'de Atina Konferansı, yine 1931 yılında Carta Del Restauro, Atina'da 1933 yılında düzenlenmiş olan Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi'nde alınan eski eser restorasyonuna ilişkin önemli kararların değerlendirilip sağlam bir temele oturtulduğu, 1964 tarihli Venedik Tüzüğü pek çok ülkede restorasyon çalışmalarında ölçü olarak kabul edilmiştir. ⁶²

18 Haziran 1970 tarihinde kabul edilen Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkili'ne ve vazifelerine dair 1741 sayılı Kanun uygulama bakımından bir fark getirmeyip yalnız teşkilatı ve üyeleri ile ilgilidir. Bu kanun 25.4.1973'de kabul edilerek yürürlüğe girmiş tarihi eserlerin korunması konusunda ülkemizde çıkan ilk kanundur. ⁶³Asıl memnun edici olay bu tüzüğün Türkiye'de eski eserlerin bakım ve onarımlarında tatbik edilecek ana prensipleri tespit etmek sorumluluğunu yüklenmiş olan Gayrimenkul ve Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nca ele alınmış olmasıdır. Bu da ilerde yurdumuzda tatbik edilecek kuralların

⁶⁰ Ahmet Mumcu; "Eski Eseler Hukuku ve Türkiye", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3-4, S. 26, Ankara 1969, s. 45.

⁶¹ Aptullah Kuran; *a.g.m.* s.34.

⁶² Bkz. Cevat Erdel; "Uluslararası Tarihi Anıtları Onarım Kuralları", *Vakıflar Dergisi*, S. VII, Ankara 1968, s. 111-115 ve Doğan Kuban; "Restorasyon Kriterleri ve Carta Del Restauro", *Vakıflar Dergisi*, S. V, Ankara 1962, s. 67-72.

⁶³ Feridun Akozan; *a.g.e.*, s. 21.

açık olarak tespitinde oynayabileceği rolü düşündürerek Venedik Tüzüğü'ne ayrı bir değer kazandırmaktadır. ⁶⁴ Venedik Tüzüğü'nün 9. Maddesi'nde belirtildiği gibi, onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. İyi gelişmiş mimar ve ustalar tarafından, uygun malzeme ve teknik kullanılarak gerçekleştirilmeyen onarımlar kaba tamirden öte geçememektedir. ⁶⁵

1924 Yılında İstanbul'da müteşekkil Muhafaza-i Asar-i Atika Encümeni'nin teşkilat ve vazifelerine dair talimname Maarif Vekaleti tarafından çıkarılmıştır. ⁶⁶ Sedat Çetintaş 1935'lerde onarım tatbikatına başlamış, Ali Saim Ülgen 1943'de anıtların korunması ve onarılması ile ilgili teknik ve prensipleri dile getiren kitabını yayımlamış, konunun en büyük danışmanı ve denetçisi durumunda olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 1951'de kurulmuştur. ⁶⁷ Kuruluş amacı da devlet elindeki eski eserleri restore etme zorunluluğunda olan restoratör mimarları, zaman zaman güç durumda bırakmış giderek, yasal bir kurulun kurulma düşüncesidir. ⁶⁸

16 Temmuz 1914 tarihli Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi, 2 Temmuz 1951 tarihli ve 5805 sayılı kanunla "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu"nun teşkili Türkiye'de tarihi ve kültür varlıklarımızın korunması anlamında atılmış en önemli adımdır. İlk yönetmelik 10 Mayıs 1952'de kabul edilmiş, 1959 Kasım'ında yürürlüğe girmiş, 28 Ağustos 1962'de de yönetmeliğe bir madde de eklenmiştir. ⁶⁹

1973 Yılında yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Yasası taşınmaz kültür varlıklarına en geniş sınırları getirmiştir. Ali Saim Ülgen 1943 tarihli "Anıtların Korunması ve Onarılması" adlı eserinde "...bu acı hadiseleri önleyebilmek için

⁶⁴ Cevat Erdel; a.g.m., s. 112.

⁶⁵ Ayda Arel; "Eski Eser Tahribatı ve Korunması İle İlgili Gözlemler", *A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXIV, S. 1-2, Ankara 1980, s. 319.

⁶⁶ Feridun Akozan; a.g.e., s. 21.

⁶⁷ Emre Madran; a.g.m., s. 7.

⁶⁸ Besim Çeçener; a.g.m., s. 262.

⁶⁹ Feridun Akozan; a.g.e., s. 21.

kuvvetli müeyyideleri olan kanunların ve nizamların vakit geçirilmeksizin tatbik sahasına konulması gerekli bulunmaktadır...”⁷⁰ der.

Türkiye’de eski eser onarımı konusunda aslında oldukça uzun bir geçmişi olmasına rağmen, günümüze dek çözülememiş sorunları da çoktur.⁷¹ Eğer eski eserleri, taşınmaz kültür belgelerini korumak istiyorsak, gelecek kuşaklara saklamak için bizimle çalışacak, yeni çırak, kalfa ve usta ordusu yetiştirmek zorundayız.⁷²

Görülüyor ki, 1959 Kasım’ında yürürlüğe giren Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun teşkili yasası, eski eserlerin korunmasını kurumlaştırmıştır. Daha sonra ise 1973’te yürürlüğe giren Eski Eserler Yasası ile de günümüze ulaşmıştır. Bu kurumun yasasını besleyen Bölge Koruma Kurullarının ilke kararları olmuştur. Şehircilik açısından eski esere bakan koruma kurullarının oluşturulmalıdır. Günümüzde tek yapı ölçeğinde koruma, tarihi çevre dikkate alınmadan yapıldığı takdirde, olumsuz sonuçlar verebilmektedir. Bölge koruma kurulları kadar yerel yönetimlerin, şehircilik açısından olumsuz eylemlerine imkan vermeyen bir yasa oluşturulmalıdır

Her şeye rağmen, taşınmaz kültür varlıklarının bakım ve onarımlarının bilimsel araştırma ve çalışmalara dayanılarak yapılması ve bu konuda da çağı yakalama amaçlanmaktadır. Onarımı gerçekleştiren kurum ve kuruluşların yetersiz kaldığı durumlarda bu konuyla ilgili üniversitelerle işbirliği halinde olmaları gerekmektedir.

⁷⁰ Ali Saim Ülgen; *Anıtların Korunması ve Onarılması I*. Ankara 1943. s. 7.

⁷¹ Alpay Özdural- Okan Üstüncök; “ Türkiye’de Restorasyon Uygulamaları ve Eğitimi” *Mimarlık*, S.8, İstanbul 1972, s. 72

⁷² Hüsrev Tayla; “ 1950’den Buyana Restorasyon Uygulamaları Kurumlaşma Çabaları ve Geleceği İçin Bir Öneri ”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. 4, Ankara 1982. s. 42.

KATALOG

RUM MEHMED PAŞA CAMİİ

Katalog No : 1

Fotoğraf No : 13-32

Çizim No : 9,10

Bulunduğu Yer : Üsküdar – Harem arasında Şemsi Paşa Külliyesi'nin üst tarafında

Yapım Yılı : h. 876 / m. 1471 - 72

Banisi : Sadrazam Rum Mehmed Paşa

Mimarı : ?

İnceleme Tarihi : 12-10-2001, 04-03-2002

Kitâbe : Giriş kapısı üzerinde, yeşil zeminli sülüs yazı ile Arapça yazılan kitabede :

“ ... *Rabbimiz bunu bizden kabul eyle...*” anlamına gelen dua kelimeleri ebced hesabıyla h. 876 yılını verir. Tarih düşürülen kelimeler parantez içerisine alınmıştır.⁷³

Yapının Tanımı

11, 20 Metrelik merkezî kubbeye sahip bu tabhaneli camiye mihrap yönünde bir yarım kubbe eklenerek, mekân genişletilmeye çalışılmıştır. Kubbeli mekânın her iki yanında, camiye birer kapıyla açılan ikişer odası bulunmaktadır. Beden duvarları geniş derzli, ufak kesme taşlardan yapıldığı halde büyük kemer üzengilerinden itibaren tuğla-taş karışık olarak inşâ edilmiştir.⁷⁴ Giriş kapısının iç tarafında her iki yanda ahşap mahfiller vardır. Yan taraftaki kubbeli mekânlar ana kütlede daha alçaktır... emsallerinde olduğu gibi bir ara tekke olarak kullanılmıştır...⁷⁵, Kolağası Mehmed Raif, Mirat'da, Hüdaî Hazretlerinin bir şubesinin Pazar günleri burada ayin

⁷³ İ. Hakkı Konyalı ; *Üsküdar Tarihi*, c. 1, İstanbul 1976, s. 250.

⁷⁴ E. Hakkı Ayverdi; *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953, s. 219.

⁷⁵ İ. Aydın Yüksel ; “Rum Mehmed Paşa Camii ve Türbesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul 1991 s. 347.

yaptıklarını söyler.⁷⁶ Mihrabın sağında ve solunda birer, ana kubbenin kasnağında sekiz ve üç taraftaki ayna duvarlarında 16 pencere olmak üzere, 38 pencere yardımıyla yapı aydınlatılmaktadır. Mihrap alçıdan olup basit bir çerçeve içine alınmıştır. Altı sıra mukarnaslı yaşmağı ve köşelerde sütunceleri mevcuttur. Minber ise ahşap olup son dönemde yenilenmiştir. Son cemaat yeri beş bölümlü olup, batı köşesinde yükselen bir minaresi vardır. Camide, eyvan kemerinde, ana kubbede ve yarım kubbedeki kalemişlerinden küçük bir bölümü korunmuştur.

Geçirdiği Onarımlar

19. Yüzyılda oldukça ihmal edilmiş ve önü kısmen yapılarla kapatılmış olan cami, 20. yüzyılın başında onarılır.⁷⁷

1950 Yılında son cemaat revakı çöker ve cami harap bir durum alır.

1952 Yılı ve 1959 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 258,506 TL. harcanılarak çöken son cemaat yeri kubbeleri, ilk olarak kaideleri başlık yerine konularak üstü ahşap çatı ile kapanmıştır. Ancak 1959'da üst örtü yeniden eski haline yani kubbeli haline getirilir. 1953'de kemer ve kubbeler onarılırken gergiler betondan yapılmıştır. Bu tarihte yuvarlak kubbe kasnağındaki pencereler tuğla kemerle örülerek diğer ana kemerler gibi dışarı fırlamıştır... bu görünüş camiye bir kilise havası verdiği için tenkide uğramıştır...⁷⁸

Bu onarımda caminin kubbesinin kurşunları değiştirildi. İçte ise kubbe sıvaları raspalanarak eski süslemeler ortaya çıkarıldı, tekrar sıvandığı zaman bu süslemelerden sadece çok az bir kısım günümüze geldi.

⁷⁶ Mehmed Raif, *Mirat-ı İstanbul* (Haz. Hatice Aynur-Günay Kut), İstanbul 1996, s. 86.

⁷⁷ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası* (Çev. Ülker Sayın), İstanbul 1998, s. 457.

⁷⁸ İ. Aydın Yüksel; a.g.m., s. 347., Oktay Aslanapa; *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 106.

Bugünkü Durumu

Minarede, kare kaideden silindir aksama geçiş yerinde, şerefe altı ve külahtaki taşlar yerinden oynamış durumdadır. Son cemaat yerinde cephe duvarında, orta kubbenin sıvasında kabarma ve dökülmeler oluşmuş, kuzeybatı cephesinde testere dişli saçakların tuğlaları düşmüştür. Ana mekânın yanlarında yer alan odalarda yapının yerden su alması nedeniyle oluşmuş pamuklanma ve mantarlaşma vardır. Bunlar haricinde yapıya acil müdahaleyi gerektirecek bir onarım bugün için söz konusu değildir.

Değerlendirme

Son cemaat yerinin cephe duvarının çimentolu sıva ile sıvanmış ve üstünün plastik boya ile boyanması yapının görünümü ile tezat oluşturduğu gibi bu durum onarım ilkeleriyle uyuşmuyor. Ana kubbe ve yarım kubbede orijinal kalemişlerinden örnekler olmasına rağmen bunların tamamlanmaması düşündürücüdür. Çevresinde su akarlarının düzenlenmemiş olmaması yapının yerden su almasına neden olmuştur. Bunun yanında uzun zamandan beri bir onarım geçirmemesi, yapılan ufak ilavelerin dernekler tarafından usûlüne uygun olarak yapılmaması, yapıda günümüze kadar gelen aksaklıkların ana nedenidir.

MİHRİMAH SULTAN CAMİİ (İSKELE CAMİİ)

Katalog No : 2

Fotoğraf No : 33-66

Çizim No : 11-12

Bulunduğu Yer : Üsküdar İskelesi ve III. Ahmed Çeşmesi'nin karşısında

Yapım Yılı : h. 954 / m. 1548

Banisi : Mihrimah Sultan (Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı)

Mimarı : Mimar Sinan

İnceleme Tarihi : 13-10-2001, 04-05-2002

Kitâbe : Caminin kible kapısı üzerinde beş satır halinde nesih yazıyla Arapça olarak yazılmış, dilimize göre “ *Bu sağlam ve erkânlı camiî, hafîkeyn (doğuda ve batıda hakanların hakan)iki meşriktâ (doğuda ve batıda) sultanların sultanı, adı ve ihsanıyla yeryüzünü imar eden, ehli için, emn-ii eman kurucusu, Selim Han'ın oğlu Sultan oğlu Sultan Süleyman Han'ın kızı hayrat ve hasenat sahibi diye, diinya ve yurdun ismeti, Allah kendisini fazilla, ihsan kılmakla seçkin kıldığı hanım sultan yaptı, cami peygamberin hicretinin 954. yılı zilhiccesinde bitti*”⁷⁹

Yapının Tanımı

... Cami dış ölçüleriyle 27,30 m. x 21, 80 metre olan yanlamasına tertiplenmiş bir kütleye sahiptir.⁸⁰ Üç taraftaki yarım kubbelerle çevrelenen ana kubbe alçak bir sahil arazisinin yükselen bir terasa yapılmıştır.⁸¹ ...yan kanatlar yüksekliğinde üçer kemerli arkadlarla çevrili bulunan orta hacim katıksız bir dikdörtgen prizmadır. Bu hacmi örten sayvanın kemer üzengileri duvarların üst köşelerine rastlar. Ancak onlarla bütünleşmez: Sayvandan gelen yükleri aktaran ayaklardan ikisi giriş

⁷⁹ İ. Hakkı Konyalı; a.g.e., s. 217.

⁸⁰ Aptullah Kuran ; “Üsküdar’da Mihrimah Sultan Külliyesi”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Hümaniter Bilimler*, Vol 3, İstanbul 1975, s. 44.

⁸¹ Wolfgang Müller-Wiener; a.g.e., s. 424.

cephesini, içteki taşıyıcılar ise arka cepheden taşan payandalar ile bütünleşir.⁸² Caminin iki kademeli hale gelen son cemaat yerinin beş kubbeli revakı üç yandan bir sundurma ile sarılmış, bu sundurma ayrıca caminin kible ekseninde bulunan şadırvanın üstünü örtecek biçimde denize doğru uzatılmıştır.⁸³

Caminin ne iç ne de dışında fazla süse yer verilmemiş olup, sade bir görünümü vardır. Camide bulunmayışı dikkati çeken bezeme türü çinilerdir.⁸⁴ Kemer içinde üstte üç, altta beş pencere ve bunların geometrik alçı şebekeleriyle cephenin sertliği yumuşatılmış istendiyse de bu giderilememiştir.⁸⁵ Pencere aralarına, ... payanda ayakları kullanılarak kasnakta yapısal bir artikülasyon oluşturulmuştur. Yüzeyden fazla çıkıntı yapmayan bu duvar kalınlıkları, payanda kemerleri ile beraber klasik dönem kasnak biçimlenmesinde rol oynamıştır.⁸⁶

Camini beyaz mermerden yapılmış mihrabı stalaktitli ve enli bir bordürle çevrilidir. Minber de beyaz mermerden olup, merdiven basamaklarının altları zambak biçiminde oyulmuş, köşkünün direkleri kırmızı somakiden yapılmıştır.⁸⁷ Müezzin mahfili giriş kapısının üzerindedir. Son cemaat mahallinde pencerelerle açılan mükebbire, caminin yapıldığı dönemden değildir.⁸⁸

Caminin tek şerefeli iki minaresi, beş bölümlü son cemaat yerinin cami kütleleri ile birleştiği köşelerde yer almaktadır. Minarenin kare kaidesinin cephesi dışa açık, diğer iki cephesi ise son cemaat yeri ile cami kütlelerine bitişik durumdadır.⁸⁹ Son cemaat yerinden girilen her iki kapıdan soldakinin üzerinde güzel bir mozaik eser görmek mümkündür. Mermer üzerinde kakma tekniğinde yapılmıştır... sağdaki

⁸² Ayda Arel; "Mimaride Görenek, Yenilik ve Mimar Sinan", Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988) Ankara 1996, s. 100.

⁸³ Aptullah Kuran; *Mimar Sinan*. İstanbul 1986, s. 59.

⁸⁴ Yıldız Demiriz; "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii", *Sanat Dünyamız*, S. 20, İstanbul 1980, s. 20.

⁸⁵ Oktay Aslanapa; *a.g.e.*, s. 190.

⁸⁶ Filiz Yenişehirlilioğlu ; "Mimar Sinan Yapılarında İşlev-Biçim", Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara 1996, s. 135.

⁸⁷ Aptullah Kuran; *a.g.m.*, s. 45.

⁸⁸ Doğan Kuban; "Eski Valide Camii", *Mimarlık ve Sanat*, S. 2, İstanbul 1961, s. 35.

⁸⁹ Aygün Ülgen ; *Klasik Devir Minareleri*. İstanbul 1996, s. 68.

minarenin diğerine nazaran ince ve daha yüksek olması iki minare arasında bir devir farkının olduğuna işaret sayılabilir.⁹⁰

... caminin kuzeybatı köşesinde ve aynı zeminde fevkâni olarak inşa edilmiş bir hünkâr kasrını kaynaklar vasıtasıyla tanıyabilmekteyiz. Burada alışılmışın dışında farklı bir yönde ahşap hünkâr kasrının inşa edildiğini görmekteyiz. Bu durum caminin kuzey ve batı cephelerinin deniz tarafına açılması ve özellikle külliye'nin deniz yoluyla kıyıya bağlantılı oluşuyla açıklanabilir.⁹¹

Geçirdiği Onarımlar

16. Yüzyılın ikinci yarısında caminin arkasına Mihrimah Sultan'ın eşi Rüstem Paşa'nın akrabaları için mezarlar yapılmıştır.⁹² 1680 Yılında çeşme yapılır. 1722 Yılında civarda çıkan bir yangında Pazar bölgesinin bölümlerinin yanı sıra bitişikteki küçük hamam ve külliye'nin tabhanesi zarar görür.⁹³

1955-1963 Yılları arasında Üsküdar Meydanı'nın yeniden düzenlenmesi ile Cami'nin Cumhuriyet Dönemi'nde ilk onarımı başlamış oldu. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan onarımda üst örtünün kurşun kaplamaları, son cemaat yerinin sundurma çatısının ahşap kasnağı ve üst örtüsü yenilendi. Caminin renkli cam vitray pencereleri kısmen, kalemişleri aslına uygun olarak yenilendi. Ayrıca yine bu onarımda son cemaat yeri revaklarının denize bakan taraflarında her iki cephede kemerler arasında kalan ve orijinali muntazam kesme taş olan duvar, çimentolu sıva ile sıvanmıştır. Kapı pencere kanatları ve caminin ahşap bölümleri temizlenip koruyucu boyalar sürülüp cilalanmıştır. Bu onarım sırasında 1956 yılında ise, yeniden yapılanma gerekçesiyle muvakkithane yıktırılmış ama bir daha yapılmamıştır.

⁹⁰ Semavi Eyice; *İstanbul Minareleri*. İstanbul 1963, s. 22.

⁹¹ Gönül Cantay; "Günümüze Gelmeyen Hünkâr Kasırları", 9. Türk Sanatları Kongresi Bildirileri, Ankara 1989, s. 442 .

⁹² Wolfgang Müller-Wiener; *a.g.e.*, s.424.

⁹³ Mustafa Cezar; "Osmanlı Devri İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul 1963, s. 350.

1961 Yılında sağlık merkezi olarak onarılan medrese ise, revaklarının kapanması ile özgün işlevini kaybetmiştir.

Bugünkü Durumu

Yapı günümüzde pek çok yerden tehlike sinyalleri vermektedir. Deniz tarafından hem üst örtüden hem de yerden su alan yapının bu cephesinde pamuklanma ve korozyon, üst örtüde ahşap aksamda çürümeler olmuştur. Yine son cemaat yerinin sol tarafı medrese ile bitiştir. noktada kurşun kaymaları sonucu çok tehlikeli bir boyuta ulaşan çürümeler oluşmuştur. Hem örtü kasnağında hemde minare kaidesinde pamuklanma ve korozyon oluşmuştur. Yapının alt kısımları yerden 1 metreye kadar su çekmesi sonucu mantarlaşma, pamuklaşma gibi taşlarda bozulmalar yüksek seviyeye ulaştı. İç tarafta kalemişlerinde bozulmalar ve özellikle deniz tarafındaki cephede oluşan sıva dökülmelerini, bu cephenin kubbe eteğinden oldukça fazla su almasına bağlayabiliriz.

Pencere kapakları, kapılarda ve vaaz kürsüsünde çok miktarda kurtlanma oluşmuş ve ahşap oldukça zarar görmüştür. Bunun yanısıra kündekârî pencere kapaklarının alt ve üst kayıtlarında çürümeler söz konusudur. Nemin büyük etkisi sonucu ahşabın yumuşaması, buralarda haşerelerin yaşamasını uygun hale getirdi.

Son cemaat yerinin sol minaresinin kapısı üzerinde taş içine renkli taş kakma tekniğinde yazılan yazılarda kopmalar ve bozulmalar meydana geldi.

Değerlendirme

1956'dan beri esaslı bir onarım görmemesi ve araya giren depremin (17 Ağustos 1999) de sonucu olarak yapının, tehlike sinyalleri vermesine sebep olmuştur. Yapının bir yamaçta ve denize yakın bir yerde olması nedeniyle su ve dolayısıyla nemden etkilenmesi doğaldır. Bunun yanında üst örtünün kurşunlarının eskimesi, kayması, açılması yanında deniz tarafında caminin planı gereği bir yarım kubbenin olması gereken yerin açık ve pencereli olması, bu taraftan gelen yağmur

sularının yapıyı zayıflatmasına sebep olmuştur. Son cemaat yeri ve önündeki sundurmanın ahşap karkası çürümüş kurşunlarının da kaymasıyla buranın da durumu, gittikçe kötüleşmektedir. Son yapılan onarımın da yetersiz olduğu kanısındayız. Çünkü aslına uygun taş gerektiren yerlerde imitasyon malzemenin kullanılmış olması kuzey cephesindeki su akarlarının tam açılmamış olması, buralarda biriken yağmur sularının zeminden emilip, yer yer 1,00 metreye kadar çıkmasına neden olmuştur.

ŞEMSİ AHMET PAŞA CAMİİ

Katalog No : 3

Fotoğraf No : 67-81

Çizim No : 13

Bulunduğu Yer : Üsküdar Harem Sahil Yolunun sağında

Yapım Yılı : h. 988 /m. 1580

Banisi : Şemsi Ahmet Paşa

Mimarı : Mimar Sinan

İnceleme Tarihi : 19-11-2001, 27-05-2002

Kitâbe : Kapının üzerinde taş içine mermer üzerine şair Ülvî tarafından yazılan kitâbede:

*“Şemsi Paşa eyledi bu camii bünyad çün
umarız kim ola merhumun yeri dar-üs-selam
Ülvi'ye hatif görünce dedi kim tarihini
Secdegâh olsun Habibin ümmetine bu makam
Sene 988 ”⁹⁴*

Yapının Tanımı

Avlunun kuzeydoğu yönünde türbe ile birlikte Boğaza dik koluna göre, yaklaşık 37°lik güneydoğuya ⁹⁵, dönük bir açıyla konuşlandırılan cami, muntazam kesme taştan inşa edilmiştir. 10, 72 x 10, 20 metre ölçülerindeki ana mekânı tek kubbe örtmektedir. Kubbe kasmağında dört, kapının ve mihrabın iki yanında birer, deniz tarafında iki, yol tarafında da üç olmak üzere toplam dokuz altı-üstlü pencere ile yapı aydınlatılmaktadır.

⁹⁴ Mirat'ta ümmetine kelimesinin (ye) ile yazılmaması hicri tarihi 10 sayı eksik gösteriyor. Oysa Konyalı'nın yazımı ile tarih tam olarak 980'e geliyor. Bkz. Mehmet Raif ; a.g.e., s. 81, İ. Hakkı Konyalı; a.g.e., s. 285.

⁹⁵ Gülbin Gültekin ; “Şemsi Paşa Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s.158.

Cami içte üzeri bitkisel bezemeye düzenlenmiş madenî şebeke ile türbeye açılmaktadır.... caminin kapısı üzerinde bir müezzin mahfili vardır. Bu mahfil çok kıymetli iki sütun üzerinde yükseliyordu. Bu sütunlar, cami arsa sayılarak terk edildikten sonra buradan aşırılmıştır. Birisini 1934 yılında “Şirket-i Hayriye İdaresi” Üsküdar Meydanı’na dikmiş ve üstüne de meydan saati oturtmuştur...⁹⁶

Mihrap mermer olup mukarnas bezemeye sahiptir ve her iki yanında iki döner sütunce vardır. Caminin vaaz kürsüsü ve minberi ahşap olup tamamen son dönem üretimidir. Caminin tek süs ögesi kubbe ve tromplarda yer alan kalemişleri ve iki alçı vitray penceredir.

Minare 1943’de pabuçtan itibaren yeniden yapılmıştır. Üzerinde durulmaya değer tek nokta minarenin iki duvarının birleştiği yerde inşa edilmiş olmasıdır. Sinan, orta büyüklükteki camilerde bu şekli sıklıkla tekrarlamıştır.⁹⁷

Geçirdiği Onarımlar

Cami uzun zaman ihmal edilmesinin ardından minare ve dış duvarlar yıkılır.⁹⁸ Bu pırlanta manzume, 1938 yılına kadar ihmal edilmiş, unutulmuş, minaresi yıkılmış, kubbeleri çatlamış ve üstünün kurşunları soyulmuş ...1924 İstanbul’daki cami ve mescitleri sınıflandıran Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün envanter defterinde yanmış ve yıkılmış camiler kısmında 122 numarada harap olarak gösterilmiş...⁹⁹ hatta arsa olarak satışa bile çıkarılmıştır.¹⁰⁰

Konyalı’nın 7 Nisan 1938 tarihli Tan Gazetesi’nde yayınlanan yazısında dikkatleri bu yapıya çekmesi üzerine, Atatürk konuyla ilgilenmiş ve caminin

⁹⁶ İ. Hakkı Konyalı; a.g.e., s. 286.

⁹⁷ Semavi Eyice; a.g.e., s. 30.

⁹⁸ Wolfgang Müller-Wiener ; a.g.e., s. 484.

⁹⁹ İ.Hakkı Konyalı; a.g.e., s. 282-283.

¹⁰⁰ Suut Kemâl Yetkin; “Şemsi Paşa Külliyesi”, Sanat Dünyamız, S. 19, İstanbul 1980, s.3.

minaresini yeniden yaptırmış, cami, dersane ve türbeyi de esaslı bir biçimde onartmıştır.

1938-1940 Yılları arasında Mimar Süreyya Yücel'in kontrolünde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan onarımda sıvalar tamamen raspalanarak yeniden sıvanıp, kalemişleri aslına uygun olarak yeniden yapılmıştır. Ancak bu onarımdan sonra konan renkli camlar, devrin özelliğini taşımamaktadır.

Caminin kuzey-doğu köşesinde ~~yer~~ yükselen minare ile kuzey-doğu duvarlarını gölgeleyen revaklar 1940 onarımında yenilenmiştir. Fakat kalan izlere uyularak yapıldıkları için göze batmazlar. Diğer taraftan minarenin fazla çıkıntı yapmadan duvar kalınlığı içine gizlenmiş kürsüsü ve revakın iki cepheli düzeni ilginç özelliklerdir.¹⁰¹

Cami 1975 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tekrar tamir edilmiştir. Kontrolörlüğünü Y. Mimar Hikmet Erbaş'ın yaptığı bu onarımda şimdi imam odası olarak kullanılan girişin solundaki camekan oda eklenmiştir. Ayrıca klasik lokmalı demir parmaklık yenilenmiş kalemişlerinin yanı sıra eski duvar yüzeyine sıva dolgu, alçı sıva ve mermer silmeli söveler yapılmıştır.

Bugünkü Durumu

1999 Depreminde hasar gören yapının minaresinde ana mili çevreleyen taşlar yerinden oynamış metal aksam görünür vaziyettedir. Ayrıca şerefe altlarında çatlaklar ve kaymalar oluşmuş durumdadır. Caminin içinde de taş oynamaları nedeniyle sıvalarda düşmeler, ayrıca kible duvarının üst kısmındaki nem etkisiyle pamuklanma görülmektedir. Bunun yanında ahşap kısımdan aşırı nemden çürümüş, kalemişlerinde yer yer silinme ve boya akmaları oluşmuş durumdadır.

¹⁰¹ Aptullah Kuran; a.g.e. s.195

Değerlendirme

1939 Yılına kadar bir harabe olan ve Konyalı'nın deyimiyle Boğaz'ın incisi durumundaki Sinan'ın inşa ettiği külliyelerin en küçüğü olan bu yapı, günümüze aslına uygun biçimde gelmiştir.

Cumhuriyet döneminde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivinde kayıtlı iki onarım görülmektedir. Bu onarımın ilkinde (1938-40) yapı etrafıca onarılmış, yıkılan minarenin yarıdan sonrası yeniden inşa edilmiş; ikinci onarımda ise, bozulan kalemişleri ve taşlar üzerinde imitasyon çalışmalarında bulunulmuş, caminin renkli camları, minber, vaaz kürsüsü, girişin sonundaki camekanlı bölüm, bu son onarımın ürünleri olup, Konyalı'nın bahsettiği, girişte çift sütun üzerinde yer alan müezzin mahfili ise günümüze gelmemiştir. Yapı günümüz itibariyle (2002) acil bir müdahaleye ihtiyaç duyuyor durumdadır.

VALİDE-İ ATİK CAMİİ

Katalog No : 4

Fotoğraf No : 82-103

Çizim No : 14-15

Bulunduğu Yer : Üsküdar Toptaşı Valide-i Âtik Mahallesi

Yapım Yılı : h. 985 /m. 1577- h. 991 / m. 1583

Banisi : Nurbânû Valide Sultan

Mimarı : Mimar Sinan

İnceleme Tarihi : 11-11-2001, 03-04-2002

Kitâbe :

Kapının üzerinde yer alan kitâbede :

*“ Nurbânû o zat-ı pür ismet
taraf-ı hayra eyleyüp niyyet
etti bu mabed lâtifî bina
habbeza rey ahsen-ü zibâ
eser-i hassıdır bu hayr-ı güzin
oldu tarih bihişt-i berin*

sene 991

»¹⁰²

Yapının Tanımı

Mimar Sinan'ın Selimiye'den sonra yaptığı en büyük külliyelerinden biri olan, Âtik Valide Külliyesi'nin camisi, U biçiminde revaklı bir avlu tarafından çevrilmiştir. Bu avlu arkadan dönerek caminin kible duvarı ile birleşmektedir.¹⁰³

¹⁰² İ. Hakkı Konyalı; a.g.e., s. 145., Mirat'ta ise son mısra “oldu tarih zih-i behişt-i berin” olarak geçmektedir. Mehmet Raif; a.g.e., s. 187.

¹⁰³ Oktay Aslanapa; a.g.e., s. 291.

Harimin ilk inşâ döneminden kalan orta bölümü yaklaşık 13.00 metre çapında bir kubbeyle örtülüdür.¹⁰⁴

Camiye dıştan bakıldığında merkezî kubbe, ağırlık kubbesi, küçük kubbeler ve eksedraların uyumlu görünümü dikkati çekmektedir. Ancak ilk yapıldığında tek kubbeli iken, daha sonra yapının iki yanına eklenen ikişer kubbe, bu uyumu bozmakta, yapının bütünüyle oransızlık yaratmaktadır. Merkezî kubbe yüksek altıgen bir kasnak üzerine oturmaktadır.¹⁰⁵ Çıkıtlı mihrap bölümünün üzeri yarım kubbe ile örtülerek cami yanlara doğru ikişer küçük kubbe ile açılmıştır.¹⁰⁶ Cami tümüyle kesme küfeki taşından yapılmıştır. Caminin beden duvarlarına açılan pencereler, iki veya üç sıra halindedir...batı cephesindeki pencere düzeni hünkâr kasrının yapılması ile bozulmuş buradaki pencereler ise kapı haline getirilmiş ya da kapatılmıştır.¹⁰⁷

Caminin son cemaat yeri çift revaklıdır. İç revak beş bölümlü olup, buradan camiye girildiğinde orta mekânın üç yönden mahfillerle çevrili olduğu görülmektedir. Mihrap, geometrik şebekeli mermer minber ve ahşap vaaz kürsüsü oldukça güzel işçiliğinin örnekleridir. Hünkâr mahfili 18. yüzyıl kalemişleriyle süslüdür. Caminin çinileri ise, son cemaat yeri pencerelerinin üstü, minareler kapısı üzerinde ve mihrap duvarının her iki yanında yer alır.

Kapı pencere kanatları sedef, fildişi kakma olan caminin avlusunun ortasında yer alan şadırvan ise, taş işçiliği ve oyma sanatının bütün inceliklerini üzerinde toplamıştır.¹⁰⁸ Caminin birer şebekeli iki minaresi cami ile beş bölümlü son cemaat yerinin birleştiği köşelerde yer almaktadır.

¹⁰⁴ M. Baha Tanman ; "Atik Valide Külliyesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.4, İstanbul 1988, s. 2.

¹⁰⁵ Ayla Ersoy; *İstanbul'daki Altı ve Sekiz Destekli Camilerin Gelişimi*. İstanbul 1989, s. 37.

¹⁰⁶ Oktay Aslanapa ; a.g.e., s. 290.

¹⁰⁷ Aptullah Kuran; a.g.e., s. 185-186.

¹⁰⁸ Kemalettin Tuğcu; "Eski Valide Camii", *Hayat Tarihi Mecmuası*, C. 1, S. 2, İstanbul 1967, s.56-57.

Cantay, caminin günümüze gelmeyen ancak varlığını izlerden ve kaynaklardan öğrenebildiğimiz bir hünkâr kasrından söz eder.¹⁰⁹

... kaideleri kare kesitli kesme taş ve silme kitâbeli ¹¹⁰ birer şerefeli iki minaresi cami ile beş bölümlü son cemaat yerinin birleştiği köşelerde yer almaktadır... son cemaat yeri cami kütesinden dışa taşmış, böylece minareler caminin sol ve sağ köşelerinde değil, biraz içerde kalmıştır. ¹¹¹

Geçirdiği Onarımlar

Külliyenin ana yapısı olan caminin bugünkü duruma üç aşamada ulaştığı anlaşılmaktadır.¹¹² Kuran ise, Hadikat'ül Cevami'den yola çıkarak, şimdiki mimarî kuruluşuna iki aşamada eriştiğini söylüyor...önce altıgen şemaya göre tek kubbeli olarak inşa edilen cami, daha sonra vakfin mütevellisi, Pir Ali tarafından büyütülmüştür.¹¹³ İki yanına ikişer kubbeli kanatlar ve dış ön avluya iki giriş eklenir. ¹¹⁴ Kuban caminin gelişimini ilk cami, yan sahnın ve son cemaat yeri revaklarının yapıldığı devir, yan sahnlarının kuzey duvarlarının ileri çıkartılıp, üstünün ahşap tavanla örtüldüğü hünkâr dairesi ve mahfelini yapıldığı devir olarak dört aşamada yapıldığını, ¹¹⁵ Kuran ise, yan sahnların kuzey duvarlarının ileri çıkarılması durumuna katılmadığını belirtip gerekçe olarak... dış revakın ön dipteki kemerlerinin sonradan doldurulduğunu ortaya koyan izlerin, dış revakın camiyi ikinci aşamada eklendiği tezini desteklemediğini gösterir, diyor. ¹¹⁶Tanman ise bu iki gelişime II. Mahmud devrinde caminin güneybatı köşesine, bağımsız girişi bulunan hünkâr kasrı ve bununla bağlantılı bir hünkâr mahfilini eklendiğini söyler. ¹¹⁷

¹⁰⁹ Gönül Cantay; a.g.m., s. 440.

¹¹⁰ Hüsrev Tayla ; "Sinan Minarelerinin Mimaride ve Şehircilikteki Yeri", Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri. Ankara 24-27 Ekim 1988, Ankara 1996, s. 61.

¹¹¹ Aygün Ülgen; *Klasik Devir Minareleri*. İstanbul 1996, s. 185.

¹¹² M. Baha Tanman; a.g.m., s. 2.

¹¹³ Aptullah Kuran; "Üsküdar Âtik Valide Külliyesi Yerleşme Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara 1984, s. 235.

¹¹⁴ Wolfgang Müller-Wiener; a.g.e., s. 402.

¹¹⁵ Doğan Kuban; "Eski Valide Camii", *Mimarlık ve Sanat*, S. 2, İstanbul 1961, s. 60.

¹¹⁶ Aptullah Kuran; a.g.e., s. 189.

¹¹⁷ M. Baha Tanman; a.g.m., s. 4.

III. Osman (1754-1757) camii kısmen boyatır. Perspektif kullanılarak mekân genişletilir.¹¹⁸ Yüzyılda, muhtemelen ünlü 1765 depreminde minarelerden doğudaki kaidesine, batıdaki şerefesinin altına kadar yıkılmış ve o dönemde revaçta olan Barok üsluba uygun detaylarla yeniden inşâ edilmiştir.¹¹⁸19. Yüzyılda tek tük onarımlar olsa da 1918 yılını takiben, yapıda pek çok hasar meydana gelir.¹¹⁹

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1956 yılında caminin onarımına başlanmış, ödenek yetersizliği nedeniyle ara verilen onarım, 1972'de tekrar programa alınmıştır. Mimar Erol Çetin, Kontrol Teknisyeni Hikmet Erbaş, Y. Mimar Ertan Çakırlar kontrolörlüğünde yapılan onarımda, lokmalı demir parmaklık, ahşap tavan ızgarası, kapı, pencere kanatları yenilendi. Vaaz kürsüsü ve diğer ahşap elemanlar temizlenerek cilalandı. İmitasyon taş döşemenin yanısıra ahşap alçı ve kalemişleri yapıldı.

1985 Yılı onarımında ise, taş duvarlara dolgu, dökülmüş sıva onarımları yanı sıra, üst örtünün de kurşunları değiştirildi. Şadırvanlı avlunun kalemişleri yenilendi, minarelerin külahları değiştirildi. Ayrıca kubbe kasnağındaki pencereler ile, mihrap duvarındaki alçı vitraylarda bu onarımda gözden geçirildi. Bu onarım için Goodwin “.. güvercin ve kargaların yanında yağmur suyunun da etkisiyle tahribata uğrayan yapının kubbesi Sinan'ın Üsküdar'daki bu güzel yapısına yakışmayan bir görüntü arz ediyordu... Rahmi Usta ve ekibi tarafından kurşunlar kazınıp, yeni kurşunların kaplanmasıyla kubbe eski görünümüne kavuştu...” diyor.¹²⁰

1990'da yapı, cami görevlilerince küçük bir onarım geçirdi. (Boya ve badana)

1991'de minare korkulukları değiştirildi ve elektrik tesisatı yenilendi.

1992-2002 (Halen devam ediyor) İnşaat Mühendisi Çetin Alaca, Mimar Gülşen Altınsoy kontrolünde gerçekleştirilen onarım çalışmalarında, üst örtünün kurşunları, kapı pencere kanatları yenilendi, zemin döşemesi, imitasyon taş-duvar

¹¹⁸ M. Baha Tanman; a.g.m., s. 7

¹¹⁹ Wolfgang Müller-Wiener; a.g.e., s.403.

¹²⁰ Godfrey Goodwin ; “On the Roof of the World: Domes of Üsküdar”, *Cornucopia*, Vol. 2, Issue 9, İstanbul 1995 / 96, s. 64.

çalışmaları yanısıra caminin bütün kalemleri (ahşap üzerine hariç) aslına uygun olarak yenilendi. Her iki minarede depremden zarar gören yerler şerefeye ve külahlar da, gözden geçirildi.

Bugünkü Durumu

Yapının onarımı devam ettiği için durumu hakkında göze çarpan olumsuz bir şey görünmemektedir. Ancak bir önemli hususun mihrap çıkıntısının sol yanında yer alan çini panolarda 1999 depreminden sonra meydana gelen kabarma ve kaymalardır. Onarım kontrolörlerinden aldığımız bilgiler, bu çini panolara şu anlık bir müdahalenin söz konusu olamayacağı yönündedir.

Değerlendirme

Üsküdar'daki incelediğimiz yapılar arasında en fazla onarım gören bu caminin onarımlarının uzun ömürlü olmamasına sebep, külliye'nin konumu mu, cami planında meydana gelen değişiklikler mi, yoksa onarımda kullanılan malzemenin kalitesizliği mi, konusunda net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak hepsinin biraz etkisi olduğu muhtemeldir. Bunun yanında caminin Boğaz'a hakim bir tepede olması ve denizden gelen bütün soğuk hava etkilerine açık olması nedeniyle, yapı malzemelerinde olan bozulmaların ana nedenidir. Ödenek yetersizliği ve çok uzun süre onarımda kalması da yapıya olan ilgisizliğin bir göstergesidir. Son onarımlarda orjinal malzeme yerine imitasyon malzemenin kullanımı, dolguların ve sıva ile kapatmanın çokça kullanılması, hem kolay bulunur olması hem de ucuz olmasından kaynaklandığını gözlemledik. Ayrıca onarımın çok uzun sürmesi yapının uğradığı hasarların belki de en önemlisini oluşturmaktadır.

ÇİNİLİ CAMİİ

Katalog No : 5

Fotoğraf No : 104-110

Çizim No : 16

Bulunduğu Yer : Üsküdar Nuhkuyusu Mahallesi, Çinili Mescit Sokak

Yapım Yılı : h. 1050 /m. 1640

Banisi : Kösem Valide Sultan

Mimarı : Kasım Ağa

İnceleme Tarihi : 11-11-2001

Kitâbe : Külliyyede inşâ tarihini veren üç kitâbe vardır.¹²¹ Cami avlusunun kuzey kapısı üzerinde Şair Fevzi'nin yazdığı kitâbede, caminin yapılaş tarihi ve amacı belirtilmektedir.

Şair, cami, mektep, çeşme, sebil, hamam, dar-ül kurra'dan oluşan bu ibadet, hayır, irfan ve sosyal yardım külliyesinin tarihinin manzumenin son mısrasında hem söylüyor, hem de ebced hesabına göre hazırlamıştır. Bu manzumeyi Sultan I. Ahmed'in eşi, Sultan IV. Murad'ın ve Sultan İbrahim'in annesi Mahpeyker Sultan'ın oğlu Sultan İbrahim'in hükümdarlığı zamanında yaptırmıştır, diye yazılıdır.¹²²

Yapının Tanımı

İçten içe, 9,18 x 9, 20 metre ebatlarında kare şeklinde planı, pandantiflerle geçilen ve on köşeli kasmağa oturan, bir kubbe örtmektedir. Kible duvarında ve kuzey duvarında ikişer; yanlarda üçer pencere, duvarların üstlerinde ise; ortada ince

¹²¹ Bkz. Hüseyin Ayyansarayî; *Hadikat'ül Cevamî*. İstanbul 1281(1864), c. 2, s. 184-185, Mehmed Raif; a.g.e., s. 120-121., İ. Hakkı Konyalı; a.g.e., s. 136.

¹²² İbrahim H. Konyalı; a.g.e., s. 132.

ve uzun, yanlarda daha alçak üç pencere ile yapı aydınlatılmaktadır. Kısmen taş ve tuğla ile inşâ edilen yapının giriş kısmında kadınlar mahfeli yer alır.

... caminin son cemaat yeri ve harim kısmı, zeminden başlayarak belirli bir yüksekliğe kadar Kütahya çinileri ile kaplanmıştır.... sıraltı tekniği ile yapılmış bu çinilerdeki motifler naturalist ve stilize olmak üzere iki çeşittir. ¹²³ Pencereilerin üzerlerinde yer alan ve mavi zemin üzerine nesih yazı ile yazılmış kitâbelerden başka, mihrap içinde ve caminin içini dolanan nesih yazı ile yazılmış çini panolar bulunmaktadır.

...Caminin giriş kapısı ahşap kakma olarak yapılmış orjinal kanatlara sahiptir. Müezzin mahfelinin tavanı, vaaz kürsüsü geometrik düzenli ahşap işçilik örnekleridir. ¹²⁴ Camiin minberi I. Ahmed'in karısı ve Sultan İbrahim'in annesi, Mahpeyker Kösem Sultan tarafından yaptırılmıştır. Kûlahı tamamen çini panolarla kaplıdır. On basamaklı kapısı basık kemerli gömme sütunlu ve kum saati motiflidir. Alem ise tek boğumludur.

Caminin son cemaat yerinin sağında yer alan minare tek şerefeli olup, yivli minaresi, şerefe altındaki silme ve akant yapraklı süslemesi son dönem onarımının (1965) bir ürünüdür. Kûlahın altında bir gırlant frizin bulunması minarenin kaidesinden itibaren beş dönemde inşâ edildiğini gösterir. ¹²⁵

Geçirdiği Onarımlar

İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Arşivi'nde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetiminde yapılan tek onarım görülmektedir. 1964 Yılında yıldırım düşmesi sonucu zarar gören minare ve üst örtü 1965 yılında müteahhit Hasan Kaya'nın üstlendiği ve kontrolörlüğünü Mimar Ertuğrul Eğilmez'in gerçekleştirdiği onarımda cami ve zarar gören birimler tamir edilmiştir. Üst örtünün

¹²³ Aysin Tüney; *Çinili Camii ve Külliyesi*. İ.Ü.E. F. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1964-65, s. 21.

¹²⁴ Gülçin Erol; "Çinili Camii ve Külliyesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1. S.3 , İstanbul 1988 , s. 37.

¹²⁵ Aysin Tüney; *a.g.e.*, s. 6.

eski kurşunları çıkartılıp yenilenmiş, caminin kubbesinde yer alan kalemişleri raspalanarak sıvası dökülen yerler de yeniden sıvanmıştır. Avluda imitasyon taş döşeme, son cemaat yerinde tavan ve taban döşemesi değiştirilmiştir

1998 Yılında da Çinili Camii Derneği'nce cami, onarılmıştır. Bu onarım Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce de onanmıştır. Bu onarımda, imitasyon çalışmaları yanı sıra depremde zarar gören bölümler, sıva çatlakları ve kubbe altında oluşan küçük yarıklar onarılmış, kalemişleri tekrar yenilenmiş, ahşap bölümlerde meydana gelen, gelebilecek kurtlanmaya ve mantarlaşmaya karşı koruyucu cila sürülmüştür.

Yapının Durumu

Cami, genelde iyi korunmuş durumda. Gerçi yeni bir onarımdan çıkmasına karşın, kapı pencere kanatları ve vaaz kürsüsünde kurtlanmalar devam ediyor. Özellikle alt kayıtlarda nem etlisiyle oluşan kurtlanma yanı sıra mihrap duvarında ve dış cephelerdeki taşlarda pamuklaşma görülmektedir.

Değerlendirme

Yol kodunun yükselmesiyle, yapı mihrap yönünden su almasına karşın, Çinini Camii oldukça iyi korunmuş ve korunmakta olan bir camidir. Bunda cami derneğinin de önemli rolü olduğu şüphesizdir. Gerek konumu, gerek kullanılan malzeme, gerekse de cami görevlilerinin titiz tutumu, yapının çok az onarım görmesine rağmen sağlam bir biçimde günümüze gelmesini sağlamıştır.

VALİDE-İ CEDİD CAMİİ

Katalog No : 6

Fotoğraf No : 111-130

Çizim No : 17,18

Bulunduğu Yer : Üsküdar Gülfün Hatun Mahallesi, Balaban Cad., İmam Nasır ve Hakimiyet-i Milliye Caddesinin kesiştiği yerde

Yapım Yılı : h. 1122 /m. 1710

Banisi : Gülnûş Emetullah Valide Sultan

Mimarı : Bekir Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemde inşa edilmiştir

İnceleme Tarihi : 16-05-2000 – 11 – 10 - 2001

Kitâbe :

Osmanzade Taib Efendi'nin manzumesinde, Yeni Valide Camii Külliyesi tasvir edilmiş ve caminin içi "Kabe-i Muazzama"ya benzetilmiştir.¹²⁶ Ayvansarayî ise, Emir Buhari Şeyhi Karamanlızade Şeyh Ahmet Efendi'nin tarih çıkan şu iki mısrayı söylediğini yazar.

"Cami-i Valide Sultan aceb vâlâ eser

Dar-ı ehl-i iktida ve menzil-i ehl-i rica

*1120 "*¹²⁷

Yapının Tanımı

Cami kare üzerine, basık merkezî planlı bir kubbe ile örtülmüş, kubbeyi sekiz paye taşımaktadır. Bu payelerin doğu-batı yönlerindeki serbest, güney

¹²⁶ İbrahim H. Konyalı ; a.g.e., s. 315.

¹²⁷ Hüseyin Ayvansarayî; a.g.e., s. 188.

yönündeki sütunlar ise duvarla bağlantılıdır. Serbest olanlar sekiz köşeli olup, üzerlerinde stalaktitler bulunur ve mermer kaplamalıdır.¹²⁸ Yan sofalar, köşelerde küçük kubbelerle, ortada ise aynalı tonozla örtülmüştür.¹²⁹

Cami nispeten çukur bir sahada ve hemen hemen üç cepheden kapalı bulunmasına rağmen 111 penceresinden aldığı ışıkla tatlı bir loşluk ve uhrevî bir hava içerisindedir.¹³⁰

Kuzey duvarına bitişik bir müezzin mahfeli vardır. Geometrik bezemeli korkulukları stalaktitli sütun başlıkları ile mahfil, mermer işçiliğinin güzel örneğini sergiler.

Üç kademeli stalaktitli frizi kubbe kasnağı altında bütün yapıyı dolanmaktadır. Eksedraların altında bir konsol ve bunun üstünde bütün cami içini dolanan bir stalaktit frizi daha bulunur.¹³¹ Stalaktit süs ile bezenmiş mihrap mermerdir. Sağında yer alan çiniler... ya Eyüp'te veya İznik'te padişahın emriyle yapılmıştır. Caminin inşâasından dokuz sene sonra padişah İstanbul'da Tekfur Sarayı'nda bir çini imalathanesi yaptırmıştır.¹³² Ajur tekniğinde mermerden yapılan minber ise, vazö içinde çiçeklerden oluşan ve rumî dolgulu süslerle bezenmiştir.

Hünkâr mahfeli ise, harimin güneydoğu ucunda yer alır. Parmaklıklarla ayrılan mahfil oldukça zengin süslemelere sahiptir. Bunun dışında camide, pastel renklerin hakim olduğu ve klasik dönem süslemeleriyle bezeli kalemişleri mevcuttur.

Son cemaat yeri çapraz tonoz, kubbe, aynalı tonoz, kubbe ve çapraz tonoz düzeni ile örtülü olmak üzere beş bölümdür. İçleri farklı desenlerden oluşan geometrik ve bitkisel kalemişleriyle bezemelidir.

¹²⁸ Ayla Ersoy; a.g.e., s. 86.

¹²⁹ Nadide Seçkin; "Yeni Valide Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s. 469.

¹³⁰ Kemalettin Tuğcu; "Yeni Valide Camii", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 1-3, İstanbul 1967, s. 61.

¹³¹ Ayla Ersoy; a.g.e., s. 87.

¹³² İ. Hakkı Konyalı; a.g.e., s. 310.

Son cemaat yerinin cami ile birleştigi köşede, çift şerefeli iki minare mevcuttur. Şerefe korkulukları ajur tekniğinde, şerefe altları ise stalaktitlidir. Eyice'ye göre... üç şerefe çıkmalarının aşağıdakilere nazaran uzun olması eski ananeleri devamını gösterir...hafif cepmeli bir şekilde yontulmuş olan gövdenin şerefeye yakın olan kısımlarında görülen küçük tezyinat, hemen hemen yalnız bu minareye aittir.¹³³

Geçirdiği Onarımlar

1953-1969 yılları arasında ödenek yetersizliği nedeniyle uzun süren ve dönemin parasıyla 979.277 TL'ye malolan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan onarımda cami, külliye'nin diğer birimleri ve çevresi esaslı bir biçimde tadil edilmiştir. Bu onarımda, üst örtü kurşunları değiştirildi, zemin döşemesi, imitasyon taş duvar, sıvanın raspalanıp tekrar yapımı, kalemişleri ve madenî şebekenin yenilenmesinin yanı sıra, mermer aksamlar silinip temizlenmiş kapı, pencere pervazları değiştirilmiş, ayrıca her iki minare şerefe altları korkuluk ve külahları yenilenmiş, avlunun yer döşemesi tekrar düzenlenmiş, avlu revaklarının kubbeleri raspalanıp sıvanmış, kalemişleri de aslına uygun olarak tekrar yenilenmiştir. Harap bir durumda olan hünkâr kasrı yıkılıp tekrar inşâ edilmiştir.

1990'lı yıllarda Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün kontrolünde hayırsever vatandaşların maddi yardımlarıyla gerçekleştirilen onarımda; kalemişleri aslına uygun olarak yenilenmiştir.

Yapının Durumu

Şadırvanlı avlunun revaklarındaki sıva düşmeleri nedeniyle kubbelerdeki kalemişlerinde bozulmalar, şadırvanın taşlarında kaymalar yine bu avlunun kapı pencere kanatlarında çürüme, kurtlanma ve kopmalar mevcut. Her iki minare şerefelerinde çatlak ve bozulmalar bu minarelere acil bir müdahaleyi kaçınılmaz kılıyor. Üst örtüde kurşun kaymaları ve çürümelerin yanı sıra kubbe kasnağındaki

¹³³ Semavi Eyice; a.g.e., s. 27.

pencerelerde kırılmalar oluşmuş durumda. Batı cephesindeki yosunlaşma ve korozyon giderek güney cephede de kendini göstermeye başladı. Harimde mihrabı çevreleyen çinilerde ufalanmalar çoğalmış durumda.

Değerlendirme

Üsküdar'ın bu büyük camisi uzun zaman bir onarım görmemesine karşın, strüktür olarak iyi durumda ancak yapılan son onarım ve aradaki küçük çaplı onarımlar yapının asıl sorunu olan neme çare olamamıştır. Nem ve sunun önü kesilmediği sürece; sıva, alçı ve madeni şebekelerdeki bozulmalar artarak devam edecektir.

AHMEDİYE CAMİİ

Katalog No : 7

Fotoğraf No : 131-139

Çizim No : 19

Bulunduğu Yer : Üsküdar, Ahmediye Mahallesi, Gündoğdu Sokak ve Esvapçı Sokağın köşesinde

Yapım Yılı : h. 1124 / m. 1712

Banisi : Kethûda Eminzade Hacı Ahmed Ağa

Mimarı : ?

İnceleme Tarihi : 26-10-2001

Kitâbe : Şair Selim'in, cami kapısı üzerinde sülüs yazı ile beş satır halinde yazdığı arapça kitâbeye göre, caminin yerinde eskiden, Kepçe Hoca denilen kişinin yaptırdığı bir mescit bulunuyordu. Bu mescit zamanla yıkılmış ve yeri, kupkuru toprak haline gelmiştir. Eminzade Hacı Ahmed Ağa, büyük paralar harcayarak buraya bu camiyi yaptırmıştır.¹³⁴

Yapının Tanımı

Moloz taştan, 7,92 x 7,20 metre ölçülerinde kare planda inşa edilen cami, tek kubbelidir. Kubbeyi köşelerde yer alan dört kubbecik desteklemektedir. Camiyi kubbe eteğinde sekiz, kible tarafında altta iki, üstte üç;sağ ve sol tarafta ikişer sıra halinde dörder pencere aydınlatmaktadır.

Konyalı, caminin mihrabında yeşil zeminli, "kabe-i muazzama" resimli bir çininin olduğunu...¹³⁵ söyler. Ancak günümüzde mihrap, basit sıvalı ,hiç bir süs ögesi içermeyen nişten ibarettir.

¹³⁴ İ. Hakkı Konyalı; a.g.e., s. 88.

¹³⁵ İ. Hakkı Konyalı; a.g.e. s. 87

Minber mermerden yapılmış, dönemin ince işçilik gösteren güzel bir örneğidir. Harime girişte ahşap sütunlar üzerinde bir mahfil vardır. Oldukça sade bir görünümde olan kubbedeki kalemşeleri 19. yüzyıl üslubundadır.

Üç bölümlü son cemaat yerinin üst örtüsü; aynalı tonoz, kubbe, aynalı tonoz düzenlemesiyle örtülü olup; kubbeyi taşıyan sütunlar arası alüminyum doğrama ve camla kapanmıştır.

Minare muntazam kesme taştan yapılmış olup, şerefe altları yuvarlak silmeli; korkulukları altı köşeli ve kafeslidir.

Caminin bugün iç avludan girilen bir avlu kapısı ve hazire ile birleşen bir ihata duvarı olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır.¹³⁶

Geçirdiği Onarımlar

Konyalı cami kapısı üzerinde bugün yeri boş olan bir kitâbeden bahseder. Kitabeye göre cami h. 1277 / m. 1860 yılında Ali Efendi isminde birisi tarafından tamir edildiğini ve caminin sağında ahşap bir mekânın da bu onarım sırasında yıkıldığını söylüyor.¹³⁷

1945 Yıllarında yapılan onarımda külliye bir bütün olarak ele alınmış, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün ve Kızılay'ın mutfak erzak ambarı ve imareti için bir takım tadilatlar yapılmış külliye mekânları ihtiyaca göre yeniden düzenlenmiştir. Camide ise, boya ve badana işleri yapılmıştır.

1967-69 Yılları arasında cami esaslı bir onarım geçirmiştir. Üst örtünün eskiyen kurşunları sökülüp yeniden kurşunlanmıştır. Kapı, pencere pervazları, üst

¹³⁶ İ. Aydın Yüksel; "Ahmediye Külliyesi", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul 1991, s. 136

¹³⁷ İ. Hakkı Konyalı ; a.g.e., s. 89.

müezzin mahfili merdiveni ve döşemesi yeniden yapıldı. Kalemışleri de aslına uygun olarak tekrar gözden geçirildi. Yine bu onarımda son cemaat yerindeki sütunlar arası alüminyum doğrama ile ve camla kapatılmıştır.

1986 Yılında da, ufak çaplı badana ve sıva onarımı geçiren yapının medresesinin bir bölümü, Diyanet İşleri Başkanlığı'na tahsis edilmiştir.

Yapının Durumu

Caminin minaresinde şerefe korkuluklarındaki taşlarda ve kuzey cephesindeki duvar örgüsünde ufalanma ve kırılmalar dışında yapı oldukça iyi korunmuş durumdadır.

Değerlendirme

Yapı orjinalinden günümüze gelene kadar, ufak tefek bir takım değişikliklere uğradıysa da, Üsküdar'daki iyi korunmuş camilerden biridir. Bunda külliye'nin bazı birimlerinin değişik amaçlara ayrılması ve buraların faal olması nedeniyle bakımının sürekli yapıldığı görülmektedir. Bu tip kullanımlara açık olan yapıların varlığını uzun süre sürdürmesi Vakıfların eski eserlerin korunmasındaki etmenlerden biridir.

Küçük ölçülerde ve sağlam bir kuruluşa sahip olan bu caminin onarımları hayırsever vatandaşlar tarafından Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün denetiminde yapılmıştır. Kayıtlı iki onarım ise Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde mevcuttur. Bunun dışında boya badana vs. gibi işleri kısa zaman aralıklarında yapıldığını cami görevlilerinden öğrenmekteyiz.

AYAZMA CAMİİ

Katalog No : 8

Fotoğraf No : 140-161

Çizim No : 121-123

Bulunduğu Yer : Ali Rıza Bey Sok. ile Mehmet Paşa Değirmeni Sok. başlangıcındadır

Yapım Yılı : h. 1174 / m. 1760-61

Banisi : Sultan III. Mustafa

Mimarı : Sanat tarihçileri dönemin baş mimarı Mehmet Tahir Ağa'yı bu külliye'nin mimarı olarak kabul etseler de, Mehmet Tahir Ağa'nın Ayazma'nın mimarı olduğuna dair bugüne kadar bir bilgi elimize geçmemiştir.¹³⁸

İnceleme Tarihi : 14-10-2001 – 01-02-2002

Kitâbe :

Muktedây-ı ehl-i sünnet cam-i mecmu-ı hayr

Kıldı çün bu mabed-i zîbayı inşâ bîriyâ

Sadr-ı asrı bendesi Ragıp didi tarihini

Cami-i rânâ binâ-ı Şah Sultan Mustafa (1174)¹³⁹

Bu kitâbenin üstünde nesir halinde yazılan kitâbede ise, Sultan III. Mustafa bu camiyi ölen annesi Mihrişah Sultan Emine Hatun'la, büyük kardeşi Şehzade Sultan Süleyman'ın ruhlarını şâd etmek için yaptırdığı yazılıdır.¹⁴⁰

¹³⁸ Sadi Bayram-Adnan Tüzen; "Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri", *Vakıflar Dergisi*, S. 22, Ankara 1991, s. 219. Ayazma Camii İnşaat Defteri, bugün Topkapı Saray Müzesi Arşivi'nde D. 1137 numara ile korunmaktadır.

¹³⁹ İbrahim H. Konyalı; a.g.e., s. 97.

¹⁴⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi; "Ayazma Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1953, s. 1505.

Yapının Tanımı

Cami muntazam kesme taştan, dikdörtgen planda tek kubbeli olarak inşa edilmiştir. Kubbe dört askı kemerine oturmaktadır. Cami üç bölümlü bir son cemaat yerine sahiptir. Caminin sol tarafında bir hünkâr köşkü vardır. Sokak tarafında bir çıkması olan köşk, iki katlı galeri ile, caminin hünkâr mahfeline geçit verir. Hünkâr mahfeli, sütunlar üzerinde olup, altın yaldızla bezenmiş süslere sahiptir. Eyice, iç duvarların önceleri İtalyan çinileri ile kaplı olduklarını söyler.¹⁴¹

Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü mermer olup, çok renkli taşların da birarada kullanıldığı zengin bezeme örneklerine sahiptirler. ... 18. yüzyılın başından itibaren Osmanlı mimarisinde görülen Batı'nın Barok ve Rokoko stillerinden, kopya etmeden, esinlenme eğiliminin bu camide devam ettiğine şahit olmaktayız....¹⁴² Aynı zamanda cephede yer alan yarım sütunların özgün başlıklarını ne klasik Osmanlı, ne de Batı mimarisine bağlayabiliriz. Sütun başlıkları yerine, yastık (impost) kullanılmıştır.¹⁴³

... kırık ve belirgin korniş profilleri belirgin askı kemerleri, pencere aralarındaki alem bitişli plastirlardır. Bundan başka Hünkâr Mahfeli'ne götüren iki katlı dehlizin yonca kemerleri, köşk şeklinde yükseltilmiş köşe kulecikleri, manastır tonozlu giriş yapıları yenidir...¹⁴⁴

Caminin bir çok defa onarılan minaresi ... köşeleri kare payeler halinde çıkıntılı dört köşe masif bir kürsünün üzerinde yükselir. Yuvarlak profilli bir bilezikle başlayan pabuç, taşıyıcı fonksiyonunu ihmal etmiştir.¹⁴⁵

¹⁴¹ Semavi Eyice; "Ayazma Camii", *İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1991, s. 231.

¹⁴² Filiz Özer; "III. Mustafa Devri Mimari Üslubu", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi (İstanbul 1991), Ankara 1995, s. 60.

¹⁴³ Nurcan İnci; "18. Yüzyılda İstanbul Camilerinde Batı Etkisi İle Gelen Yenilikler", *Vakıflar Dergisi*, S. 19, Ankara 1985, s. 228.

¹⁴⁴ Ayda Arel; a.g.e., s. 69.

¹⁴⁵ Semavi Eyice; a.g.e., s. 37.

Geçirdiği Onarımlar

Cami bir çok kez onarım görmüş ancak bu onarımların iki tanesi geniş kapsamlı olmuştur. 1952, 1964, 1969, 1988 onarımları Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılmıştır. Bunların dışında hayırsever vatandaşlar tarafından Cami pek çok defa tadil edilmiştir.

1952 Onarımında üst örtü galvaniz düz sac ile değiştirilmiş, yıkılan minare yeniden yapılmıştır. Kapı, pencere kanatları, ahşap saçak altı kaplama Barok kalemışı yenileme çalışmaları yanı sıra, sıva altı dolgu ve sıva yenilemeleri yapılmıştır.

1964-1969 Yılları onarım faaliyetleri bütçe yetersizliği nedeniyle uzun süre devam etmiştir. Hünkâr Köşkü ve mahfelinde ahşap karkas yapımı, çatı örtüsü altına kaplama, badana yapımı yanı sıra son cemaat yerindeki sütunlar arası kapatılmıştır. Ancak sonradan tekrar eski haline getirildi.

21-11-1988 Yılında başlanılan ve 19-08-1989 yılında bitirilen onarımda Dizayner Cihat Yılmaz ve Yüksek Mimar Azize Manap'ın kontrolörlüğünü yaptığı onarımda Cami'nin büyük bir bölümü gözden geçirilmiştir. Bu onarımda :

Mermer plakalarla kaplama, somaki mermer taklidi, sıva altı dolgu, kubbede, mihrabın sağ ve solundaki cephelerde münhanî sıva ve bağdadî sıva yapılmıştır. Rabitz teli çakılarak malakarî sıva yapımı, alçı korniş derz yapımı yanı sıra ahşap saçak altı kaplamaları, çatı örtüsü altı kaplamaları yapıldıktan sonra, galvaniz düz sac ile yapı örtülmüştür. Fugalı mozaikten, klasik kapı pencereler yapıldı. Ve yapının içi tamamen badanalarak alçı zemin hazırlanıp Barok kalemışleri yenilenmiştir.

1990'lı yıllarda son cemaat yeri ve hünkâr mahfili kapatılmış, ancak Anıtlar Yüksek Kurulu'nun aldığı bir kararla buralar eski haline dönüştürülmüştür.

Bugünkü Durumu

Son cemaat yerinde sol kubbenin altındaki gergi demirinin ana beden duvarına girdiği yerde yer alan kemerin taşlarında çatlama oluşmuştur. Mihrap duvarındaki ağırlık kulelerinde, avlu giriş kapısının yan ve üst örtü taşlarında çatlama, ufalanma ve kaymalar meydana gelmiş, içte ana kubbenin kalemişlerinde, mihrap duvarında, mihrabın sağında yer alan kalemişlerde de bozulmalar mevcuttur.

Değerlendirme

1950'li yıllarda oldukça harap durumda olan cami, 1952'den günümüze gelinceye kadar dört kez Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce, bir kez Vakıflar'ın izniyle Cami görevlilerince, iki kez de izinsiz olarak yedi kez onarım görmüştür. Onarımlarda kullanılan malzeme kısmen dayanıksızdır. Özellikle son cemaat yerinde ve avlu kapısı taşları çok kolay ufalanma özelliğine sahiptirler. Son cemaat yerinde çok zarif bir işçilik sergileyen kısımlar 1964 yılındaki onarımlar, sütunlar arasının kapatılmasıyla tahrip edilen gergi ve duvar bağlantıları, buranın dayanma gücünü azaltmıştır.

BEYLERBEYİ CAMİİ

Katalog No : 9

Fotoğraf No : 162-176

Çizim No : 24-25

Bulunduğu Yer : Beylerbeyi'nde İskele'nin karşısındadır.

Yapım Yılı : h. 1192 / m. 1778

Banisi: I. Abdülhamid

Mimarı : Mehmed Tahir Ağa

İnceleme Tarihi : 15-10-2001

Kitabe : Orta kapı kitâbesi :

“Geldi bir tâtif bu tarz üzre didi tarihini

Mâbed-i İslâm-ı nev bünyad-ı Han Abdülhamid”

İç kapı kitabesinde ise :

“Kâbe 'yi yâd ettirir dilcü mekân oldu hele

Mâbed-i İslâm-ı nev bünyad-ı Han Abdülhamid”¹⁴⁶

Son cemaat yerinde orta kemerin üzerindeki kitabede:

“Yaptı bu camii pak-ı ide cerim isal

O şehrin validesi Rabia Sultana mescid”

Yapının Tanımı

Cami sunî dolgu kalın alüvyon tabakaları üzerine inşâ edilmiştir. Temel altına kısa ahşap kazıklar çakılmış “ızgara” sistemiyle yapılmıştır.¹⁴⁷ Caminin iki

¹⁴⁶ İbrahim H. Konyalı; a.g.e., s.

¹⁴⁷ Hamdi Peynircioğlu ; “İstanbul’da Osmanlı Döneminde İnşâ Edilen Camilerin Temelleri”, I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 14-18 Eylül 1981, İstanbul 1981, s. 37.

kasnaklı bir kubbesi beş yarım kubbeli ana mekân, 14,60 x 14,60 metre ebatlarında kare bir plana sahiptir. Caminin kubbesi 13, 90 metre çapındadır. Bu kubbe dış ebatları 17, 00 x 17, 00 metre olan kagir duvarlar üstüne oturtulmuştur. Bu duvarlar zemin katta en az 1,00 metre kalınlığında olup, bu kalınlık üst katta 0, 60 metreye inmektedir.¹⁴⁸ Doğu ve Batı cephelerinin kuzey uçlarında girişler vardır. Ana giriş deniz tarafındadır. Ama günümüzde burası kullanılmamaktadır. Mihrap mermer olup üstü bir yarım kubbe ile örtülüdür. Vaaz kürsüsü ve minber ahşap, fildişi ve bağa karışımı süslere sahiptir.

Harim kısmının kuzey batı köşesinde yer alan bir merdivenle son cemaat yerinin hemen önünde yer alan mahfile çıkılır.

Son cemaat yeri, altı sütunla desteklenen bir cephe ve iki mihrabiye oluşmaktadır. Hem denizden, hem de kara tarafından geçit sağlanan hünkâr mahfelinin altındaki üç ayak kesme taştan, diğer taşıyıcılar ise mermerdir. Kuban'ın orijinal saydığı, Batur'un ise 1881 tarihli bir ek olduğunu belirttiği Hünkâr Köşkü'nün, bu tarihten sonra yapılan camilerde bir gelenek halini alacaktır.¹⁴⁹

Girişin hemen önünde Cami'ye cuma namazına gelen padişahın, ata binmesini kolaylaştıran bir biniş taşı vardır.¹⁵⁰

Ahşap iskeletli kubbe, içten bağdadî sıva, dışarıdan kurşun kaplanmıştır. Mimarın böyle bir uygulamaya gitmesine, yapının deniz tarafında olması ve kısmen kazanılmış zemin üzerine inşâ edilmesi nedeniyle taban uygulanan yükü hafife indirmek sebep olmuştur.

Yapının içi yüzeyleri kalemişleri ile bezenmiştir. Ayrıca mihrap duvarı dört metreye kadar çinilerle kaplanmıştır. Harim kısmının sağ ve sol cephelerindeki

¹⁴⁸ Kemel Üçüncüoğlu; "Beylerbeyi Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. 2, Ankara 1975, s. 219.

¹⁴⁹ Doğan Kuban; *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*. İstanbul 1954, s. 71, Selçuk Batur; "19. Yüzyılın Büyük Camilerinde Son Cemaat Yeri ve Hünkâr Mahfeli Sorunu Üzerine", *Anadolu Sanatı Araştırmaları II*, İstanbul 1970, s. 98, Ayda Arel; a.g.e., s. 77.

¹⁵⁰ Selçuk Batur; "Beylerbeyi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1994, s. 204.

pencerelerin altlarında depo çinileri olarak adlandırılan, diğer büyük selatin camilerinin çinilerinden artan ve Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen çinilerle, mihrap çıkıntısının solundaki cephe de, son dönem ithal çinilerle kaplanmıştır.

Kuzey duvarındaki galeriler ile mahfeli taşıyan fantezi kompozit başlıklar alışılmamış tiptedir. Ama caminin beyaz mermer galerileri, beyaz mermer mihrabı ve sütunlarıyla çelişen aydınlık havası, kendisini Batı mimarisine en çok yaklaştıran özelliğidir.¹⁵¹

Caminin son cemaat yerinin iki yanında ileri çıkan iki kanatlı kanatların yanına yapılan minareler yeni bir anlayışa işaret eder. 19. Yüzyılın başlarından beri camilerden çoğunun son cemaat yerinin üstünde yanlarında padişaha ait dinlenme salonları bulunmaktadır. Minareler de bu yüksek yeni kısma yapışık yapılmaktadırlar.¹⁵²

Geçirdiği Onarımlar

Cami h. 1226 / m. 1810-11, II. Mahmud döneminde değişikliğe uğramıştır. Bunu deniz tarafındaki kitâbeden anlıyoruz. Son cemaat yeri değiştirilmiş, varolan bir minaresi yıkılıp, yerine iki yeni minare yapılmıştır. Muvakkithane ile, deniz kıyısında dört cepheli bir çeşme de bu dönemde inşâ edilmiştir.

1894 Depreminde yapı büyük hasarlar görmüştür. 1913 Yılında rihtıma demir kazıklar çakılıp betonarme döşeme yapılmıştır. Bu değişiklikle denizin yapıya etkisini aza indirmek amaçlanmıştır.

1945 Yılında yapılan onarımlarda ahşap kubbe yıkılarak yeniden yapılmış, içindeki yazı ve süslemeler yenilenmiştir.

¹⁵¹ Ayda Arel; a.g.e., s. 77.

¹⁵² Semavi Eyice; a.g.e., s. 38.

1960-64 Yıllarında caminin minarelerinin her ikisi küp kısmına kadar sökülüştür ve yeniden yapılmıştır. İnşaat sırasında mevcut eski taşların yanı sıra yeni malzemelerden de yararlanılmıştır. Tamamen yıkılan son cemaat yeri çıkmaları, temel, sütun kaidesi izleri ile mevcut sütunlar, kaideleri ve başlıklardan yararlanılarak yeniden inşa edilmiştir. Son cemaat yeri tavan ve taban döşemeleri betonarme, nervürlü olarak yapılmıştır. Kubbe kasnak dışlıkları, beden duvarlarındaki izlerin incelenmesi sonucu son cemaat yeri çatı döşemesi ve örtüsünün biçimi tespit edilerek yeniden inşa edilmiştir.

1967-68'de harap olan hünkâr kasrı düşeyden ayrılmış ve yer yer çökmüş mermer beden duvarlarının taşları sökülüp yeniden monte edilmiştir.

1969-1973 Yıllarında ise, hünkâr mahfelinin tavan ve taban döşeme doğraması yenilenmiş, şadırvan avlusu ve kapı kanatları değiştirilmiş caminin içinde ise küçük çaplı sıva ve badana işleri yapılmıştır.

13 Mart 1983 gecesı caminin bitişiğindeki Debreli İsmail Paşa Yalısı'nda çıkan bir yangın Cami'nin ahşap kubbesinin 3/5'lik bölümünün tutuşarak çökmesine neden olmuştur. Kubbenin çökmesinden önce halk, 150 m²'lik halı, kürsü, rahle ve sat kurtarılmış ancak avize enkaz altında kalmıştır. Maun ağacından, üzerine fildişi kakmalı minber, söndürme suyu etkisiyle büyük zarar görmüştür.

Enkaz kaldırma işleminden sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü onarım faaliyetlerine girişmiştir. Çöken kubbe meşe ağacından tekrar yapıldı. İç tarafa bağdadî çiteler çakılıp, sıva içine geçilmiş, hazırlatılan alçı içlik pencereler de yerlerine takılarak, bir fotoğrafından orijinal ölçüde büyütülen kubbe rozeti yazısı ile, gölgeli Barok kalemışı uygulamasına geçildi. Daha sonra, klasik petek tuğla yer döşemesi yeniden eski haline getirilmiştir.

Bu arada caminin hünkâr kasrı, hünkâr mahfeli, üst mahfil, son cemaat yeri gibi bölümlerinin Cami ile birlikte tüm elektrik tesisatı, yağlıboya, badana vs. gibi işler tamamlanmıştır.

1999 Yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden ve Anıtlar Yüksek Kurulu'ndan izinsiz olarak caminin yekpare halısı kaldırılmış, yerlerdeki malta taşı döşeme yerine çağdaş seramik döşenmiştir.

Bugünkü Durumu

Mihrap yönünde sağda kalan cephe ikinci pencereye kadar, son cemaat yerinde daha belirgin olmak üzere, yapı yerden 1 metreye kadar su çekmektedir. Ana kubbe ve eksedraların sıvalarında çatlama, kalemşerlerinde bozulmalar vardır. Deniz tarafından giriş kapısındaki mermer eşik, kırılmış vaziyettedir. Ayrıca altıgen Malta taşı döşenmiş zemin 2000 yılında dönemin Cami görevlilerince seramik döşenip, Caminin orijinal halısı kaldırılıp yerine yeni halı getirilmiştir. Son cemaat yerinde aslı altıgen tuğla olan zemin döşemesi önce beton, daha sonra da ahşap döşeme ile kaplanmıştır. Deniz tarafındaki avlu duvarlarında büyük ayrılmalar oluşmuş, son cemaat yeri basamaklarında da çökmeler oluşmuş durumdadır.

Değerlendirme

Deniz kenarında, kısmen denizden kazanılmış zemin üzerine inşa edilmiş olan caminin, tabana olan basıncı azaltmak üst örtüsü ahşap karkas kubbeli olarak yapılmıştır. Bu durum strüktür için gerekli olsa da onarım sırasında bazı sorunları beraberinde getiriyor. Örneğin 1983'de yanan kubbeyi tamir ederken, iskelet için gerekli olan meşe kerestesini bulmak sorun haline gelmiştir.

Yapılan onarımlarda 1913'de rıhtıma demir kazıklar çakılıp betonarme döşeme yapılarak, denizin yapıya etkisi en aza indirilmeye çalışılmıştır. Sonraki onarımlarda da eski döşemenin yerine yeni döşemeler eklenerek, hem demir kazıklara binen yük ağırlaştırılmış, hem de yapının su alması hızlandırılmıştır.

Yapının en önemli sorunu deniz tarafına kayma ve zeminden gelen suyun giderek artmasıdır. Dolayısıyla nemin fazlalığı sıva, kalemişleri ve ahşap elemanlara zarar vermesi engellenememektedir.

SELİMİYE CAMİİ

Katalog No : 10

Fotoğraf No : 177-189

Çizim No : 26-27

Bulunduğu Yer : Selimiye Kışlası'nın yanında yer alır.

Yapım Yılı : h. 1216 / m. 1801-1802, h. 1220 / m. 1805-1806¹⁵³

Banisi: Sultan III. Selim

Mimarı : Belli değildir¹⁵⁴

İnceleme Tarihi : 09-09-2001

Kitabe : Caminin kible kapısı üzerinde Sultan III. Selim'in tuğrası altında talik ile dört satır halinde¹⁵⁵ şu kitâbe vardır.

Ziver-i tâc-ı hilafet şah-ı âli menkîbet

Muktedây-ı ehl-i sünnet sâye-i Rabb-ı rahîm

Cami'ül – hayrat şâhenşah-ı kerubi – nihât

Eyledi bu mabedi âbâd çün kasr-ı naim

Üsküdar'ı kıldı ihya çünkü hüsn-ü himmeti

İki tarih ile tezyin oldu bu mabed Nazim

Yaptı âlâ tarh ile câmi imamül-muttakîn

Bir mecessam nurdur bu mabed-i Sultan Selim¹⁵⁶

Yapının Tanımı

14, 80 x 19, 80 metre ölçülerindeki ana mekânın üzeri 14, 60 metre çapında bir kubbe ile örtülmüştür. Ana beden duvarları köşelerde kasnak seviyesine kadar

¹⁵³ Hüseyin Ayyansarayî; a.g.e., s. 190.

¹⁵⁴ Yapının tamamlanması Ahmet Nureddin Efendi'nin başmimar olduğu döneme rastlamaktadır. Ancak bu yapıyla ilgisi kesin olarak bilinmemektedir. Buna karşılık harcamaların sorumlusunun Uzun Hüseyin Efendi olduğu bilinmektedir. Ayrıca bkz. Selçuk Batur; "Bir Geç Osmanlı Yapısı, Üsküdar'da Selimiye Camisi", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara 1976, s. 376. İbrahim H. Konyalı; a.g.e., s. 258.

¹⁵⁶ Mehmed Raif; a.g.e., s. 114. Son beyitin her iki mısrası da ebcede göre 1219 tarihini tutar. Ama Mirat'ta rakam olarak kayıtlı değildir.

çıkılmaktadır. Dış yüzeyleri kurşunla kaplı pendentifler askı kemerleri boyunca alçalarak köşelere bağlanmaktadır. Caminin ana giriş kapısına 10 basamak çıkılarak ulaşılmaktadır. Son cemaat yerinin beş açıklığı da birbirine eşit değildir.

Kubbenin örttüğü bölümle kubbeden çok daha alçak tonozların örttüğü bu bölüm bir revakla ayrılmaktadır. ... ana girişin her iki yanında yer alan duvar içine yerleştirilen döner merdivenlerle üstteki galerilerin bağlantısı sağlanıyor.¹⁵⁷ Galerilerin kuzey cephesinde döner merdivenlerin arasında yer alan geniş bir dolap, yanlarda ise ikişer pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden, batıdan başlayarak ikincisinin dışına, son cemaat yerine doğru uzanan ve “ S ” biçimli iki demir payandaya oturan, döşemesi ve korkuluğu ahşaptan yapılmış bir “ Sâlâ Köşkü ” yerleştirilmiştir. Bu balkoncu yapıya sonradan da eklenmiş olabilir.¹⁵⁸ Son cemaat yerinin köşk şeklinde bir hünkâr mahfeli ile bütünleşmesi ve yapıya dıştan bitişen bir kanat şeklini alması yenidir ... belirgin askı kemerleri kasnak plastırlarının kıvrılı profili, dolgu duvarlarını bölen ve belli bir yapısal gerekçenin oluşturmadığı korniş ve plastırlar daha eski örneklere dayanan uygulamalardır...¹⁵⁹

II.Mahmud tarafından tamir ettirilen birer şerefeli iki ince minarenin kürsüleri, asrın başından itibaren gelişen bitişik minare tipinin numuneleridir. Bugünkü gövdelerin satırları geniş yivlere sahiptir. Aynı yivler peteklerde de devam eder...yumurta frizi ile süslü taş külâhın tepesinde ise, konik alemler bulunmaktadır...¹⁶⁰ III.Selim Cami ibadete açıldıktan birkaç hafta sonra orada ilk namazı kılmıştır. Minareleri çok kalın bulduğu için minareler dışarıdan traşlanarak inceltir. h. 1226 / m. 1820’de şiddetli bir lodos minarelerin birini yarıdan, diğerini ise kökünden yere devirmiştir. Camide de gedikler açılmıştır. Minareler yeniden yapılmış cami de tamir edilmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁷ Selçuk Batur; a.g.m., s. 380.

¹⁵⁸ Doğan Kuban; a.g.e., s. 33.

¹⁵⁹ Ayda Arel; a.g.e., s. 90.

¹⁶⁰ Semavi Eyice; a.g.e., s. 38.

¹⁶¹ Hüseyin Ayvansarayî; a.g.e., s. 179.

Geçirdiği Onarımlar

1952, 1972, 1976, 1985 Yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce bir dizi onarım geçiren yapının, 1952 onarımında üst örtüsü yenilendi, kapı pencere pervazlarının bir kısmı, demir parmaklıkların hepsi ahşap karkasın bir kısmı, cami dış cephe ve saçakların bozuk ahşap kaplamalarının tamamı değiştirilmiştir.

1952 Onarımının 1960'larda da devam ettiğini ve bu uzun onarım sırasında, hünkâr kasrı ve mahfillerinin yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını öğreniyoruz.¹⁶²

1976'da ise, Aziz Mahmut Hüdayî Camii ile birlikte onarım için ihaleye giren Camii'nin onarımını üstlenen müteahhit Nurettin Sarı'nın kontrolörlüğünü Mimar Yavuz Tutaş yapmıştır. 04-08-1976'da başlanan ve bir yıl süren onarımda ahşap kapı pencere kanatları ve pervazları, demir parmaklıklar, pirinç motifli kapı kilit ve ayna takımları değiştirildi. Demir kapının yanı sıra alçı işçilik, kalemişi ve yaldızlama işlemi yapıldı.

1985'de Saruhan İnş. Koll. Şti'nin üstleniciliğini aldığı onarımda, Mimar Süha Engin'in denetiminde 31-03-1986 tarihine kadar devam eden sürede, cami içinde kalemişleri, mahfilde bağdadî sıva, yan revaklarda ve son cemaat yerinde kalemişleri, hünkâr kasrında çatı kurşunları değiştirildi. Cephe boyunca demir gergi ve lokmalı demir parmaklıklar koruyucu boyalarla boyandı. Ana kubbede sıva raspası ile gerekli kalemişleri yenilendi. Dışta revaklarda moloz taş duvar ve tuğla duvar yanı sıra betonite sürülmesi, bağdadî yapımı, katran badana gibi koruyucu bir takım işlemler yapılmıştır.

¹⁶² İbrahim H. Konyalı; a.g.e., s. 264.

Bugünkü Durumu

Kubbenin mihrap yönünde solunda kalan kısımda sıva çatlağı ve kalemişlerinde bozulmalar bulunmaktadır. Bozulmalar kubbe kasnağının pencerelerine kadar inmektedir. Yine aynı cephede (deniz tarafında) askı kemerlerinin hemen altında yer alan pencerelerin sıvalarında kabarmalar kalemişlerinde de bozulmalar söz konusudur. Mihrap yönünde ve mihrabın solunda yer alan orta sıra pencerelerin hemen üstünde rutubetten oluşan sıva kabarmaları ve dökülmeler devam etmektedir. Ana giriş kapısının sağında kalan kısmın su basmandan dört sıra taş yukarısına kadar su aldığı taşların yosunlaşmış yeşil renginden belli oluyor. Aynı durum diğer her iki cephede de mevcuttur.

Mihrap yönünde sol taraftaki minarenin külah kısmı sola yatmış durumdadır. Yine aynı minarenin taşlarında oynamalar görülmektedir. Yapının üst örtüsünün kurşunları ve kubbe kasnağında yer alan pencerelerin aralarındaki taşlarda bozulmalar yapının içeriye su almasına neden oluyor.

Değerlendirme

Yapılan onarım çalışmalarında dikkatimizi çeken en önemli durum hemen hemen bütün müdahalelerde aynı yerler onarılmasına rağmen sağlıklı bir sonucun alınamamasıdır. Bunun kullanılan malzemedен mi, yapının kendi kuruluşundan mı, yoksa işçilikten mi kaynaklandığını bilemiyoruz. Ama her üç etmeninde etkili olduğunu sanıyoruz. İnşaat malzemesi olarak kullanılan taşın kalitesizliği ve çok kolay ufalanıyor olması da göze çarpan önemli bir husustur. Kubbe eteklerinde, son cemaat yerinde ve yan galerilerde kullanılan taşlar aynı özelliklere sahip kalitesiz taşlardır. Örneğin 1985 onarımında 4,557 m³ moloz taş duvar yapılması bunun yanında yıkılan bir kısım duvara, tuğla duvar yapılmış olmasını verebiliriz.

Ayrıca ana giriş kapısının sağında kalan köşkün alt tarafındaki kemerlerin arası açık bırakılması gerekirken, çağdaş tuğla ile örülüp, üstünün yer yer sıvanmasını onarım ilkeleriyle bağdaştığını düşünmüyoruz.

AZİZ MAHMUD HÜDÂYİ CAMİİ

Katalog No : 11

Fotoğraf No : 190-193

Çizim No : 28-29

Bulunduğu Yer : Doğancılar Çelebi Mah. Aziz Mahmud Sok.

Yapım Yılı : h. 1007 / m. 1598-99, h. 1272 / m. 1855 ¹⁶³

Banisi : Aziz Mahmud Hüdayî – Abdülmecid Efendi

Mimarı : ?

İnceleme Tarihi : 18-10-2001

Kitabe : Semahane kapısının üzerindeki kitâbede ;

Eğer vasıl olam dîrsen dilâ sen sîr-ı maksuda

Gel âbâd ile yüz sîr asitan-i Şeyh Mahmuda

Yazılıdır. ¹⁶⁴

Yapının Tanımı

Aziz Mahmud Hüdayî'nin kendi yaptırdığı cami küçüktü. Sultan Abdülmecid camiyi büyüterek yenilemiştir. Camii-tevhidhane ¹⁶⁵, 13,94 x 17,67 metre ebatlarında dikdörtgen planlıdır. Fevkâni olarak düzenlenen yapının duvarları kargir, çatısı ahşaptır.

Zemin katta namaza ve ayinlere tahsis edilmiş alan kible yönünde yer almakta bunu batıda ve kuzeyde erkeklere mahsus mahfiller kuşatmaktadır... bodrum katının ilk mescid-tevhidhanenin altına tekâbül eden kuzey kesiminde dar uzun koridorlara

¹⁶³ Zaviye, mescid, imarethane, türbe, mektep, çeşmeler Aziz Mahmud Hüdayî Efendi tarafından 1598-99 yılında yapılmıştır. Sultan Abdülmecid camiyi, zaviyeyi ve çeşmelerden birisini 1855 yılında yeniden yaptırmıştır.

¹⁶⁴ İbrahim H. Konyalı ; a.g.e., s. 107.

¹⁶⁵ M. Baha Tanman; "Aziz Mahmud Hüdayî Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1994, s. 342.

açılan ve ufak pencerelerden az miktarda ışık alan halvethane (çilehane) niteliğinde mekânlar vardır.¹⁶⁶

Hünkâr kasrı duvarları içten bağdadî sıva, dışarıdan ise ahşapla kaplanmıştır. Cami dışına taşan bölüm iki sütunla sokağa açılmaktadır. Üst kat mahfillerinin kuzeydeki hünkâr mahfeli olup, batıdaki ise hanımlar mahfelidir.

Minare ise son cemaat yerinin doğu ucundadır. Kare kaide üzerinde yükselen silindirik gövdeli minare süsten arınmış şerefesiyle sade bir görünümündedir. Aynı sadelik caminin içinde de gözlemlemek mümkündür.

Geçirdiği Onarımlar

1855-56 Yıllarında Sultan Abdülmecid caminin bağlı bulunduğu külliye yeniden imar eder. Camii-tevhidhane-hünkâr mahfeli ve sıbyan mektebi bu dönemde yapılmıştır.

1912 Yılında türbeye bir camekânlı bölüm eklenmiştir.

1957'de ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü 14.113.03 TL'ye mal olan onarımında üst örtü ahşap aksamı tamamen değiştirilmiş, kiremit örtüsü yapılmış, minarenin külâhı ve kapı pencereler yenilenmiştir. Cephe profili ve çinko pencere denizliği de bu onarımda gözden geçirilmiştir.

4-8-1976 Yılında başlanılan ve bir yıl süren onarımda Üsküdar Selimiye Camii ile birlikte onarım ihalesini kazanan Nurettin Sarı, Mimar Yavuz Tutaş'ın denetiminde yaptığı onarımda, döşeme tavan karkası, ahşap kapı ve pencereler, ahşap çatı tamamen yenilendi. Ahşap çatı üzerine bütünlü karton çam kereste ile yapı karkası yapılmıştır. Çatının kiremitleri yenilenmiş bağdadî sıva sökölüp tekrar yapılmıştır. Onarım 14-04-1977 tarihinde sona ermiştir.

¹⁶⁶ M. Baha Tanman; a.g.m., s. 342.

Yapı 1981 yılında da küçük bir onarım geçirmiş bu onarımda cami içinde mahfillerin kafesleri boyanıp koruma altına alınmış, ayrıca ampir üsluptaki stilize çiçekler ve dal kıvrımları da yenilenmiştir. Maliyet 119.879 TL'dir.

30-11-1989'da Mütcaahhit Ünal Çöteli, 39.920.000 TL. ihale bedeli ile yaptığı onarımda Mimar Hatice Nalbant ve Restoratör Nail Sinangil kontrolörlük yapmıştır. Bu onarımda : Abdest alma mahfilinin üstü, imaret çatısı, hünkâr mahfelinin çatısı ve tavan karkası, çinko pencere denizliği, cephe profili ve pencere pervazları yanında dış cephe kaplamaları ve kiremitli çatı da yenilenmiştir.

17-12-1990 / 07-05-1991 tarihinde ise aynı ekip, mahfil saçaklarını, hünkâr mahfilinin merdivenlerini yenilemiştir. Saçaklarda çamur sıva, mahfil içinde bağdadî sıva, kavisli bağdadî sıva yine hünkâr mahfilinde filota çekimi yapılmıştır. Ayrıca Barok ya da Ampir kalemişleri ahşap cilalanması, demir imalatların boyanması gibi onarımlarda bu tarihlerde yapılmıştır. Maliyet 81.382.882 TL.'dir.

1996-1997 Yıllarında, caminin minaresi ve ahşap aksamın boyanması işi, Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün kontrolünde Hüdâyî Vakfı'nca gerçekleştirilmiştir.

Bugünkü Durumu

Çok yakın bir geçmişte onarım geçiren yapının durumu oldukça iyi ve yakın gelecek zamana kadar bir müdahaleye ihtiyacı olmadığını düşünüyoruz.

Değerlendirme

Halen faal olan Hüdâyî Vakfı caminin bütün onarımlarına gerekli olan finansı sağladığı için yapı sürekli bakımlı ve temiz durumdadır. Onarımlarında da göze çarpan önemli bir durum görülmemektedir.

KARA DAVUD CAMİİ

Katalog No : 12

Fotoğraf No : 194-197

Çizim No : 30

Bulunduğu Yer : Hakimiyet-i Milliye Caddesinde, Mimar Sinan Çarşısı'nın 100 metre ilerisindedir.

Yapım Yılı : h. 1285 / m. 1869

Banisi : Davut Paşa

Mimarı : ?

İnceleme Tarihi : 27-11-2001, 20-05-2002

Kitabe : Şair Senih ve Rıza'nın yazdığı kitâbeler onarım kitâbeleridir. Bu konuya aşağıda değinilecektir.

Yapının Tanımı

21,10 x 11,70 metre ölçülerinde dikdörtgen planda moloz taştan yapılan cami, ortadaki büyük üç kubbeyle örtülüdür. Son cemaat yeri ise meyilli bir çatı ile kapanmıştır. Çatı saçakları tuğladan kirpi saçak şeklindedir. ... evvelce ortadaki kare mekânın esas cami, yanlardaki kubbeli daha küçük mekanların ise, tabhane odaları oldukları ve aslında orta mekândan pencereli perde duvarları ile ayrılmış buldukları hatıra gelmektedir.¹⁶⁷

Son cemaat yanları duvarla kapatılmış üstü ise baklava başlıklı mermer sütunların taşıdığı meyilli bir çatıyla örtülüdür. Yan kubbelere göre orta kubbe daha

¹⁶⁷ Semavi Eyice; "Davut Paşa Camii", *İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul 1994, s. 39. Ayrıca Eyice bu hususun günümüzde artık aydınlatılmasını mümkün görmüyor ve caminin esasta zaviyeli cami biçiminde yapılmak istendiği halde bilinmeyen bir sebepten ötürü ileri taşması gereken kible makânından vaz geçilmiş olmasını da mümkün görüyor. Bkz. Aynı sayfa.

büyük ve daha yüksektir. Yan kubbeleri oturtabilmek için kuzey ve güney duvarlarına ilâve kemerler yapılmıştır...¹⁶⁸

Harim altta 15, üstte ikisi yuvarlak 12 pencereden ışık alıyor. Mihrap çinilerle kaplı olup minber ise ahşaptır. Her ikisinin de son onarımların ürünü olduğunu sanıyoruz.

Eyice ,1960'lardaki tamire gelinceye kadar orta mekânın çaprazlama ahşap bir tavan ve kiremit kaplı bir çatı ile örtülü bulunduğunu söyler ve bunun en azından 18. yüzyılın ikinci yarısında da mevcut olduğunu Ayvansarayî'nin Veleat-i Selatin'den naklen anlatıyor. Ayrıca caminin Türk mimari tarihi içinde pek önemli olmadığını, ancak benzerine rastlanmayan ilginç planının şaşırtıcılığından da söz eder.¹⁶⁹

Geçirdiği Onarımlar

Caminin üç tamir kitabesi bulunmaktadır. Kapı üzerinde altı satır Türkçe sülüs yazı ile yazılmış olan mütevellî Hüseyin Ağa'nın h. 1233 / m. 1817 tarihli kitâbeyi Konyalı, h.1115 / m.1215 olarak yazmıştır. Yüksel ise, tarihin 1233 olduğunu gerekçe olarak da, ebcedle de bu tarihin çıktığını göstermektedir.¹⁷⁰

İkinci kitâbe ise Hüseyin Ağa'ya ait olup, Minarenin yanındaki pencerenin üzerinde beş satır halinde sülüs yazı ile yazılmıştır.

Hacı aziz Ağa'nın tamirine ait olan üçüncü tamir kitâbesi üç satır olup talik yazıyla yazılmıştır.¹⁷¹

1966'da yapı ana kubbesi çökmüş son cemaat yeri yok olmuş bir harabe durumunda iken, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir edilmiştir. Bir yıl süren ve

¹⁶⁸ İ. Aydın Yüksel; *Osmanlı Mimarisinde II. Beyazid-Yavuz selim Devri V*, İstanbul 1983, s. 269.

¹⁶⁹ Semavi Eyice; *a.g.m.*, s. 40.

¹⁷⁰ İ. Aydın Yüksel; *a.g.e.*, s. 271, İbrahim H. Konyalı; *a.g.e.*, s. 137.

¹⁷¹ İbrahim H. Konyalı; *a.g.e.*, s. 138.

34.198.98 TL'ye mal olan onarımda ana kubbe önce ahşap, daha sonra da kubbe olarak yeniden yapılmıştır. Son cemaat yeri ise, eski izler üzerine yeniden inşa edilmiştir. Sekiz mermer sütun ve dört sütun başlığı bu onarımın ürünüdür. Cami içinin sıvası raspalanarak, sağlam bir zemin üzerine kalemişleri yapılmıştır.

1990-1991 Yıllarında ise, Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün bilgisi dahilinde, hayırsever vatandaşların yardımıyla yapılan onarımda ise yıkılmak üzere olan minarenin şerefe altları ve korkulukları yeniden onarıldı. Ayrıca caminin boya ve badanası yapıldı.

Bugünkü Durumu

Kapı, pencere pervazlarında, kapı kanatlarında kurtlanmalar bazılarında ise çürümeler meydana gelmiş durumda. Kubbe kasnağında sıva kabarmaları ve deniz tarafındaki bölümün kalemişlerinde ise, renkler nemin etkisiyle akmış durumdadır. Sürekli bakımı yapılan caminin durumu oldukça iyidir.

Değerlendirme

Eyice'nin Türk mimari tarihinin başta gelen önemli eserlerinde biri olarak görmediği yapının planına, Osmanlı devri dini mimarisinde benzerine pek rastlanmadığını, ancak 1966 onarımının bu caminin aslının ne olduğu araştırma imkanını da ortadan kaldırdığını söylemesi bu onarım sırasında caminin orijinal durumu hakkında bir araştırma yapılmadan, bir takım eklemelere ve değişikliklere gidilmiş olması, bu onarımın sağlıklı olmadığını bir göstergesidir. Gerçi kubbesi çökmüş son cemaat yerinde izler haricinde hiçbir kalıntının olmadığı ve caminin bir harabeye döndüğü bu yılda yapının en kısa zamanda ibadete açılması amaçlandığı için bu onarım bir takım problemleri de günümüze taşımıştır. Sonra yapılan bir takım tadilatlarla, 1966 onarımının oluşturduğu ana çekirdek etrafında olmuştur. Üsküdar'ın merkezî yerinde yapılmış olan bu yapı konumu itibariyle de sürekli göz önünde olduğu için bakımı ve temizliğine önem gösterilmektedir.

ALTUNİZADE CAMİİ

Katalog No : 13

Fotoğraf No : 198-203

Çizim No : 31

Bulunduğu Yer : Altunizade'de Üsküdar-Çamlıca Yolunda Koşuyolu ve
Küçükçamlıca Caddelerinin kesiştiği yerdedir.

Yapım Yılı : h.1282 / m.1865-72

Banisi : Altunizade İsmail Zühtü Paşa

Mimarı : ?

İnceleme Tarihi : 07-10-2001, 24-04-2002

Kitabe :

Râh-ı Hakda hayredip Altunizâde eyledi

Ma'den-i cûd sehâsından nisâr-ı sîm ü zer

Yaptı bir câmi ki oldu câmi-i nûr-ı mübîn

Kut'a elmastan resm-i latîf ü hûbter

Sen-i târihi mücevher olsa şâyândır Senih

Oldu İsmâ'il Efendi ma'bedi hayrû'l-¹⁷²eser

Yapının Tanımı

Kare planlı ve dört askı kemerinin üzerinde tek kubbe ile örtülü ana mekân üstü üç aynalı tonozla örtülü, üç bölümlü bir son cemaat yerinden oluşan caminin, mihrap cephesinin önünde bir de hazire vardır. Camiye kuzeybatı cephesindeki

¹⁷² Mehmet Raif, a.g.e., s. 80. Mirat'ta tarih mısrasının altında rakamla tarih yoktur. Ancak bilgi olarak h. 1288 / m. 1871/ 72 de yazıldığı kayıtlıdır. Mısranın ebcede göre noktalı harflerinin toplamı 1282 tarihini verir. Kitâbenin üzerinde 1288 tarihi vardır. Mısra'nın sayısal değeri yalnız noktalı harflerle h. 1282 / m. 1865 çıkmaktadır. Ayrıca bkz. İbrahim H. Konyalı : a.g.e., s. 91-92.

kapıdan girilir. Son cemaat yerinin kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerindeki ahşap merdivenler üst katta yer alan müezzin mahfeli ve kadınlar mahfeline geçit verir. Son cemaat yerinden harim kısmına üç kapıdan girilir.

12.50 x 12.60 metre ebatlarındaki ana mekândan kubbeye geçişler pandantiflerle sağlanmıştır. Yapı alt sırada sekiz, üst sırada 12 olmak üzere toplam 20 pencere ile aydınlatılmaktadır. İki pencere sırası camiyi boydan boya dolanan taş silmelerin üzerinde yer alır.

Minber, mihrap ve vaaz kürsüsü mermer olup, dönemin üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Ana mekân kubbe ve son cemaat yerinde Barok ve Ampir üslupta kalemişleri ile tezyin edilmiştir. Mahfil ve merdivenleri, künde-kârî kapı kanatları ahşap işçiliğinin güzel örnekleridir.

Son cemaat yerinin batı köşesindeki minare, kare bir kürsünün üstünde yükselir. Minarenin pabuç kısmı, soğan biçimindedir.¹⁷³ Silindirik gövdeli ve tek şerefeli minare yıldızlı bir kuşakla bezenmiş, şerefe altı küçük konsollar ve akantus yapraklarıyla desteklenmiştir.¹⁷⁴

Geçirdiği Onarımlar

1.Dünya Savaşı'nda kışla olarak kullanılan cami, 1930'lu yıllarda hayırsever vatandaşların yardımıyla küçük bir onarım geçirmiştir. Fakat bu onarım hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz.

1962-65 Yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan ve 32.116.72 TL. mal olan onarımda cami ve bağlı birimler esaslı bir onarım geçirmiştir. Bu onarımda : cami içinde ve son cemaat yerinde bozulmuş olan sıvalar raspalanıp, yeniden alçılı sıva ile sıvanmış ve bütün kalemişleri aslına uygun olarak tekrar yapılmıştır. Üst örtünün kurşunları değiştirilmiş minarede eski malzeme ve yeni

¹⁷³ Semavi Eyice; a.g.e., s. 45.

¹⁷⁴ Rabia Özakin; "Altunizade Külliyesi" *Arkitekt*, S. 433, İstanbul 1996, s. 62

malzemenin kullanımı ile şerefeden yukarı bozuk olan kısımlar onarılmış, kapı pencere pervazları ahşap mahfil merdivenleri yanı sıra madeni şebekeler de bu onarım sırasında değiştirilmiştir.

1990 yılında ise, cami görevlileri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün izni doğrultusunda minarenin onarımını yapmış, caminin içi ise, badana ve boya yapılarak günümüze bu şekliyle ulaşmıştır.

Bugünkü Durumu

Mihrap duvarının solundaki cephede, pencere üstlerinde pamuklanma ve sıva dökülmeleri oluşmuş durumdadır. Bu sıva dökülmesinin mihrap duvarında da izlemek mümkündür. İç kısımda kalemişlerinde (pencere kenarlarına gelen kısımlarda), bozulmalar ve boyalarla akmalar oluşmuş durumdadır. Caminin dört cephesinde yer alan yuvarlak askı kemerleri ve içleri pencere üstlerindeki kısımlarda boya kabarmaları, üst kubbe kurşunlarında küçük çaplı bozulmalar oluşmuş durumdadır. Ana beden duvarlarının yerden 30-40 cm. ye kadar ki kısım taşlarında yosunlaşmalar oluşmuştur.

Değerlendirme

Küçük ölçülerde ve merkezî bir yerde olduğu için korunması ve kontrol altında tutulması kolay olduğundan, yapılan onarımlarda göze batan herhangi bir olumsuz durum görünmemektedir. Giriş kapısının önünde yer alan avlu ve şadırvan günümüz çağdaş malzemesi ile düzenlenmesi yapının görüntüsüyle tezat oluşturmuş durumdadır. Gerçi burada daha önce yapılmış bir şadırvanın varlığına herhangi bir kaynakta rastlamıyoruz. Yapının abdest musluklarının nasıl olduğu hakkında bir fikrimiz yok. Ancak 1990 Yılında yapılan ve bugünkü abdest muslukları ve bahçe düzenlemesinin tarihi dokuyla bağdaşmadığı söyleyebiliriz.

KAPTAN PAŞA (KAYMAK PAŞA) CAMİİ

Katalog No : 14

Fotoğraf No : 204-208

Çizim No : 32

Bulunduğu Yer : Kaptan Paşa Mah, Kaptan Paşa Sok. ve Aziz Hüdayî Sokağın kesiştiği yerdedir.

Yapım Yılı : h.1308 / m.1890-91

Banisi : Hamza Fakih – Kaymak Mustafa Paşa¹⁷⁵

Mimarı : ?

İnceleme Tarihi : 05-05-2001, 18-12-2002

Kitabe :

Bu vâlâ ma'bedin bânî-i evvel sâhibü'l-hayrât

Olup Hamza Fakîh kutb-ı zamân ol zât-ı bî-hemtâ

Velakin sonra Kaymak Mustafa Pâşâ-yı deryâ-cûd

Gelip tarz-ı bihîn üzre mükemmel eyledi ihyâ

Harik-i hânumân-sûz âfet-i nâgeh zuhurundan

Dil-i âşık gibi yanıp harâb olmuştu vâ-hayfa

Akîbinde cenap-ı Zü'l-celal imâr u termimin

Nefise Hanım'ın kıldı zamir-i pâkine ilkâ

Kemal-i şefkatinden sa'y ü himmet eyledi derhal

Hulûs-ı kalb ile ta'mir edip çün cennetü'l-me'va

¹⁷⁵ Camiyi ilk yaptıran Hamza Fâkih, daha sonra Kaymak Mustafa Paşa, camiyi genişletip bir minber ekler. 1887'de bir yangın sonucu cami yanar. Helvacıkızı namı ile ünlü Nefise Hanım (bazı kaynaklarda Şerife) yapıyı 1890'da tamir ettirmiştir.

*Huda nail ede her birini ecr ü mesubata
 Be-hakk-ı beyt-i ma'mur u be-nûr-ı Ka'betü'l-ulya
 Mübarek bed'ine bir tâm u ikmâle güher birle
 Bu vechle iki tarihini Re'fet eyledi imlâ*

*Hudavent-i ebed dergâh-ı pâkine kıla makbul 1308 (1890-1)
 Rızâ-yı Bâr için yaptı Şerife câmi-i zîba 1309 (1891-2)* ¹⁷⁶

Yapının Tanımı

Muntazam kesme taş ve tuğladan imâl edilen yapı, 11.18 x 13.70 metre ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen bir plan arzeder. Tek kubbeyle örtülü cami, mihrap duvarı ve yanlarda altlı üstlü, kubbede ise tek sıra halinde 16 pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu pencereler alt sırada dikdörtgen söveli, mihrap duvarında sivri, yanlarda ise yuvarlak kemerlidir. İç kısım ... tamamen çinilerle kaplanmıştır. İhtimal yanan son cemaat yeri de çinilerle süslenmişti. Şimdi caminin içinde altı yerde çinili pano kalmıştır... çiniler tektur sarayı çini imalathanesi ürünüdür.¹⁷⁷ Çinilerle kaplı kısımların üstleri ise, çinilerle aynı bezemeye sahip kalemişleriyle süslenmiştir. Mihrap duvarının solunda yer alan panodaki kompozisyonda iki farklı çinili kompozisyon kullanılmıştır. Sıralama ise gelişigüzeledir.

Minber mermerdir. Ajur tekniğinde dairelerin kesişmesiyle oluşturulan çok ışınlı geometrik geçmelerle teşkilatlanmıştır. Yanlarda ise, rumilerden oluşmuş bir madalyon yer alır. Minber de mermer olup, kapısı palmet ve rumî bordürü altında mukarnas sırasıyla bezenmiş, bu mukarnas sırasının altında da bir kitâbe yer almaktadır. Vaaz kürsüsü ise, künde-kârî tekniğinde yapılmıştır. İki sütun üzerinde ahşap olarak düzenlenen kadınlar mahfiline iki yerden giriş sağlanmıştır. Asıl mahfil girişi, minare girişi ile aynı olmasına rağmen sonradan öne eklenen bölümden mahfile ayrı bir giriş açılmıştır. Giriş ekseninde sağ tarafta yer alan düzgün kesme taştan minareye ahşap son cemaat yerinden çıkılır. Minare sade bir görünümündedir.

¹⁷⁶ Mehmet Raif, a.g.e., s. 90-91.

¹⁷⁷ İbrahim H. Konyalı; a.g.e., s. 178.

Geçirdiği Onarımlar

Cami h. 1140 / m. 1727 yılında yenilenmiştir.¹⁷⁸ Hamza Fakih'in yaptırdığı ilk camiye Kaymak Mustafa Paşa bir minber koydurarak camiye yeni şeklini verir. H. 1305 / m. 1887 yılında çıkan yangında yapı büyük zarar görür. Şerife Nefise adlı hayırsever bir kadının caminin inşaat masraflarını üstlenmesiyle yapının tamirine 1890 yılında başlandığını ve bu tamirin bir yıl gibi kısa bir sürede tamamlandığını kitâbeden öğreniyoruz.

1974-5 Yıllarında hayırsever vatandaşların yardımıyla yapı küçük çaplı bir onarım geçirir. Üst örtünün yenilenmesi avlunun ve diğer yapı birimlerinin yeniden düzenlendiği bu onarımda son cemaat yerinin boyası da yapılmıştır.

1991 Yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü yapıyı etraflıca onarır. Kontrolörlüğü Mimar Hatice Nalbant ve Restoratör Nail Sinangil'in yaptığı onarım sözleşme uzatmak suretiyle 20.12.1992 yılında bitirilmiştir. Düzenlenen kontrolörlük raporunda ise: cami dış cephe ve saçaklarının bozuk ahşap kaplamalarının tamamının değiştirildiği ve koruyucu özel boylarla boyandığı yazılıdır. Ayrıca ahşap karkasın bir kısmı değiştirilmiş, kapı pencere kanatları ve ahşap cephe pencere pervazları yenilenip boyanmıştır. Hünkâr mahfilinin sıhhi tesisatı yeniden yapılmış, kaplama altındaki çürüyen kurşunlar yenilenmiş, boya ve badana işleri yapılmıştır. Kullanılan tüm ahşap imalatlarda keresteler dış tesirler ve çürümeye emprenye edilmiştir, ibareleri yer alıyor.

Bugünkü Durumu

Kubbe eteği dıştan sıvayla kaplanıp boyanmıştır. Minarede şerife altından külaha kadar iki bölümde, imitasyon malzemenin özgün malzeme ile tam örtüşmemesinden meydana gelmiş kaymalar söz konusudur. Son cemaat yerinin

¹⁷⁸ Hüseyin Ayvansarayî; a.g.e. C. II, s. 227.

minare ile birleşen kısmı, su almasından dolayı çürümüş giriş kapısının sol tarafındaki ahşap bölümde çürümeler ve dolayısıyla içeri kaymalar oluşmuş durumdadır. Cephe taşlarında korozyon, ahşap kısımlarda ise boya dökülmesi sonucu çürümeler oluşmuş durumdadır.

İçte mihrabın solunda yer alan çinili panoda kabarmalar kaymalar ve yer yer kırıklar oluşmuştur. Kalemişlerinde ise, renk kaymaları ve bozulmalar görülmektedir. Kubbe eteğindeki pencerelerdeki cam kırılmaları dışında yapı iyi durumdadır.

Değerlendirme

Kubbenin oturduğu sekiz köşeli kasnak, dışardan sıvanıp parlak bir renkle boyanması onarım ilkeleriyle ne derece uyumlu olduğu düşündürücüdür. Son cemaat yerinde ahşap yapılaşma, kuzeybatı köşesinde ana beden duvarlarının çok altından başlamıştır. Daha önce buranın nasıl olduğu konusunda bir fikrimiz yok. Ancak her onarımda bu bölümün daha da küçüldüğü çevre sakinlerinden aldığımız şifahi bilgiler arasındadır. Aslı mermer olan mihrap, beyaz yağlıboya ile boyanması düşündürücüdür.

III. BÖLÜM

ÜSKÜDAR'DAKİ TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARINDAN CAMİLERDE, ONARIM ADI ALTINDA YAPILAN TAHRİPLER- KAYIPLAR

Üsküdar'da ele aldığımız ve diğer taşınmaz kültür varlıklarında, asırlar boyunca iklim ve çevre koşullarının veremediği zararı son yıllarda , asit yağmurları ve çevre kirliliği vermiştir. Eserlerde meydana gelen bozulma ve yapıları tehdit eden etmenler arasında; yapıların koruma tedbirlerinin yetersizliği, çevre ve hava kirliliği, saçak ve çörlenlerden akan suların, yapının çevresinde toplanması, yapıların etrafındaki mevcut yeşil alanların sürekli sulanması yanında, buraların asfalt, beton vb. maddelerle kaplanmasını sayabiliriz. Bunların yanında; deprem, yangın gibi tabii afetlerin ve belki de en önemlisi insanların verdikleri zararlar ve onarım adı altında bir çok yapının tahrip edildiğini söyleyebiliriz.

Üsküdar'da özellikle denize yakın Beylerbeyi , Mihrimah Sultan, Şemsi Ahmet Paşa Camilerinde çok olmak üzere, hemen hemen bütün yapılar nem tehlikesiyle karşı karşıyadır. Birkaç yapıdaki inşa malzemesinin kalitesizliği, taşların da nemlenmeye müsait olması bu durumu olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca uzun süre harap durumda kalan bir çok yapıya zamanında müdahale olsaydı, yapıların dayanıklılık derecesi daha da artırılmış olurdu. Yine yapılan müdahalelerin, bilimsel verilerin ışığında olmayan onarımlarla, yapılarda bir takım kayıpların olduğunu da gözlemledik. Örneğin ; Mihrimah Sultan Camisinin , 1835, 1850 ve 1905 yıllarında yapılmış bazı gravür ve yağlıboya resimlerde hatta daha geç tarihli fotoğraflarda görülen ve caminin kuzey-batı kısmında fevkani olarak inşa edilmiş bir hünkâr kasrının, 1956 yılında yeniden yapılanma gerekçesiyle yıktırılan muvakkithanesinin günümüze gelmediğini görüyoruz. Yine gravür ve fotoğraflardan çok renkli taşlarla yapılmış şadırvanlı sundurmanın kemerlerinin son onarımlarda kemer aralarının tamamen sıvandığını görüyoruz.

Atik Valide Camisinin hünkâr kasrının da onarımlar sırasında ortadan kaldırıldığını görüyoruz. Ayrıca 18. Yüzyılda bir depremde yıkılan minareler, dönemin revaçta olan (Barok) mimari üslûbuna göre yeniden yapılması da onarım ilkelerine ters düşmektedir.

Yeni Valide Camisinin Balaban Caddesindeki sol cephesinde bir sebinin de benzer sebeplerden dolayı ortadan kaldırıldığını söyleyebiliriz.

Şemsi Ahmet Paşa Camisinde, 1938-40 onarımında konan renkli camların da yapının inşa edildiği dönemdeki mimari üslûba uygun değildir. Varlığını kaynaklardan öğrendiğimiz ve iki sütun üzerinde yükselen müezzin mahfilinin, hiçbir onarımda yenilenememiş olması, bahsettiğimiz kayıplara örnektir

Ahmediye Camisinde, 1860 yılındaki bir onarım sırasında yapının sağında yer alan ve işlevinin ne olduğunu bilemediğimiz ahşap bir mekânın, ortadan kaldırıldığını, caminin mihrabında yer alan kâbe tasvirli bir çini parçasının da günümüze gelmediğini görüyoruz.

Çinili Camisinin minaresinde şerefe altında yer alan, silme ve akant yapraklı süsler de yapının yapılış devrindeki özellikleri yansıtmayan, 1965 yılı onarımında yapılmış son dönem süsleridir.

Ayazma Camisinin içi önceleri İtalyan çinileri ile kaplı iken, günümüzde burada hiçbir çini belirtisine rastlamıyoruz. 1990 yılında son cemaat yeri ve hünkâr mahfili kapatılmış, daha sonraları tekrar eski haline getirildiyse de burada yer alan sütun ve kemerlerin tahribini kaçınılmaz kılmıştır.

Beylerbeyi Camisinin yer döşemeleri aslı altıgen Malta taşı iken son yıllarda bunlar kaldırılmış, yerlerine seramik karo döşenmiştir. Kubbenin bezemesi; içi tek tek serpiştirilmiş rozetlerle tezyin edilmişken, 1983 onarımında onların yerlerini farklı süsler almıştır.

Kara Davut Paşa Camisinde 1966 yılında, aslının nasıl olduğu konusunda bir araştırma yapılmaksızın, yapılan bir takım ilaveler yapının aslı hakkındaki değerlendirmelere imkan vermiyor.

Kaptan Paşa Camisinin son cemaat yerinde, ahşap olarak düzenlenen ancak, ana beden duvarlarıyla seviye olarak örtüşmeyen kısmın, ilk yapıldığı dönemden günümüze gelinceye kadar bir takım değişikliklere uğradığı kanısındayız.

Yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız tahrip ve kayıpların hepsinin ,onarımlar sırasında meydana geldiğini söyleyemeyiz. Üsküdar'da ele aldığımız taşınmaz kültür varlıklarından Şemsi Ahmet Paşa, Ayazma, Kara Davut gibi camiler uzun süre harap durumdaydı. Hatta Şemsi Paşa Camisi bir ara Vakıfların harap ve yıkılmış yapılar listesine bile girmişti. İşte yapıların bu durumda uzun süre kalmaları, onlara büyük zararlar vermiştir. Pek çoğunun taş, sütun, kapıları, pencereleri ve çinilerinin çalındığını kaynaklardan öğreniyoruz. Yine bazı onarımların uzun yıllar sürmesi, yapılara telafisi zor büyük zararlar vermiştir. Gerçi onarımların uzun zaman sürmesi, maddi olanaksızlıklardan kaynaklansa da yukarıda adı geçen yapıların harap durumda oldukları dönem, cumhuriyetin ilk yıllarına rastlar. Savaş sonrası, bozuk olan ekonominin durumu, kültür varlıklarımızın onarımına pay ayıracak durumda olmayışı, bu kültür varlıkların harabiyetini daha da hızlandırmıştır.

Sonuç olarak Üsküdar'da taşınmaz kültür varlıklarında meydana gelen tahrip ve kayıplar, "insan kaynaklıdır" diyebiliriz. Yani doğa olaylarının vermediği zararı insanlar vermiştir. Koruma bilincinin tam olarak yerleşmediği ülkemizde, bu konuda eğitimin de yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Yapıların koruma önlemleri alınmazsa bu tür tahrip ve kayıpların meydana gelmesi önlenemez.

IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dört yüz elli yıllık Türk hakimiyetindeki Üsküdar, her türlü imar faaliyetiyle sürekli gelişme ve büyüme içinde olmuştur. Nüfusun giderek artması bu yapılaşmayı zorunlu kılmıştır.

Eski dönemlere ait taşınmaz kültür varlıklarının , günümüze kadar gelmesi ve günümüzde de hizmet vermeye devam etmesi, kendiliğinden olmuş olması mümkün değildir. Asırlar boyunca deprem, yangın, fırtına, kar vs. gibi tabii olayların oluşturduğu etmenlerden, zarar görmeleri de doğaldır. Sadece zarar görmesi bir yana , pek çok yapının da günümüze gelmediğini kaynaklardan öğreniyoruz. Böyle bir durumda taşınmaz kültür varlıklarının günümüze sağlam bir şekilde gelebilmesini ancak, sürekli bakım ve onarımlarla açıklayabiliriz. Büyük beceri ve ustalık gerektiren onarım işlerinin de ancak, bilimsel veriler ışığı altında yapılması faydalı ve uzun ömürlü olur. Şu da bir gerçektir ki bir eseri meydana getirmekten çok, onun varlığını sürdürebilmesini sağlamak daha önemlidir. Bu gerçeği çok iyi kavrayan ve köklü çözümler getiren Türkler, inşa ettikleri dinî ve sosyal içerikli yapıların, bakım onarımlarını sağlamak için “vakıf” müessesini etkin kılmışlardır.

Anadolu Selçukluları ile başlayan “vakıf” sistemi Osmanlı’larda daha da büyüyerek devam etmiştir. Vakıf sistemine bağlı olmayan pek çok yapının, günümüze gelmediğini yine kaynaklardan öğreniyoruz.

Osmanlı mahkeme sicillerinde sayısız miktarda onarım kayıtları mevcuttur. Sicillerde onarım “tamir ve termin” kelimeleri ile ifade olunmaktadır. Onarım gören eserler arasında cami, medrese, mektep, imaret, türbe, han, hamam, köprü...vb. saymak mümkündür. Bazı hayırseverlerin, mevcut yapıların, sadece onarımlarına harcanması şartıyla para vakfettiklerini görüyoruz.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Mefail Hızlı; “Maddi Kültür Varlıklarımızın Onarımlarını Belirlemede Şer’iyye Sicillerinin Rolü, Taç Vakfı Yılığ I, İstanbul 1991, s. 142-143.

Tarihi miras içinde Üsküdar'daki taşınmaz kültür varlıklarının bir bölümü, zamanla işlevini kaybederek , doğanın ve insanoğlunun tahriplerine maruz kalmıştır. Günümüze bilinçli ya da bilinçsiz müdahalelerle korunmuş yapılar arasında ilk sırayı şüphesiz, halâ yapılış amaçlarındaki işlevini sürdüren cami ve mescitler alıyor. Asırlar boyu aynı işlevde olmaları ve belirli periyotlarla süreklilik gösteren bakım ve onarımlarla, şehrin tarihsel dokusuna katkıda bulunmaktadır. Eserlerin sürekli kullanılmaları, her dönemde bakım ve onarımlarını da zorunlu kılmıştır. Bu özellik ele aldığımız bir kısım eserin özgün niteliklerinin kaybolmasına neden olmuştur. Koruyucu müdahale bu eserlerin varlıklarını ve işlevlerini sürdürebilmesinde gereklidir. Ancak yapılan onarımların, estetik değerler ve yapıldığı dönemin sanat ve mimari değerleri de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Üsküdar'da ele aldığımız taşınmaz kültür varlıkları, bir vakfa bağlı yapılardır. Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idaresinde olan bu eserlere, yapılacak her türlü müdahalenin de Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Bölge Müdürlüğü'nün izni ve kontrolü dahilinde olması gerekmektedir. Nitekim, yapılan bütün onarımlar bu müdürlüklerce gerçekleştirilmiştir.

Üsküdar'daki taşınmaz kültür varlıklarına yapılan müdahaleler genellikle, bölgenin geçiş ikliminde olması nedeniyle, sıcak – soğuk hava şartlarından kolay etkilenen, üst örtüye olmuştur. Zaden onarım ilkelerinde de bir yapının onarımına başlamadan önce, o yapının dışardan ve içerden gelebilecek suya karşı, su yalıtımının yapılması gelmektedir. Dolayısıyla ele aldığımız yapıların üst örtülerinin, 20 – 25 yılda bir değiştirildiğini gözlemledik. Yine benzer iklim şartlarından ve yapıların su yalıtımının sağlam olmayışı, dayanıksız malzemenin kaynaklanan ve nemden zarar gören; sıva, kalemşeleri, duvar, yer döşemeleri, kapı, pencere kanatları ve pervazlarının en çok müdahale gören yerler olduğunu söyleyebiliriz. Bu arada depremler ve yangın gibi tabii afetlerin oluşturduğu; çatlaklar, taş kaymalarına yapılan onarımlar, hemen hemen bütün yapılardaki ahşap aksamların temizlenmesi, koruyucu boya ve cilaların sürülmesi de bu müdahaleler arasındadır. Ancak ne var ki, bu koruyucu boya bazen amacı dışında yapılıyor. Örneğin, Kaptan (Kaymak)Paşa Camisinin mermer mihrabının beyaz yağlı boya ile boyanması gibi...

Sonuç olarak, Üsküdar bölgesinde ele aldığımız ve katalog oluşturduğumuz taşınmaz kültür varlıklarına yapılan müdahalelerin zamanlamasının geciktirildiği kanısındayız. Bunun yanında bu yapıların iyi korunmadığını gözlemledik. Nitekim Mihrimah Sultan Camisinin son cemaat yerinin üst örtü kurşunlarının 1990'dan beri aşağıya kaymış olduğunu ve ahşap karkası camiyle birleştiği yerlerin tamamen çürüdüğünü söyleyebiliriz. Yine, Şemsi Ahmet Paşa Camisinin minare milinin kaymış olduğunu ve üç yıldır hiçbir önlem alınmadığını gördük. Selimiye Camisinin minare külâhının da aynı durumda olduğunu söyleyebiliriz. Yani onarımların tam anlamıyla sağlıklı olmayışı yanında , koruma bilincimizin de zayıf olduğu bu araştırmamız sırasında vardığımız sonuçlar arasındadır.

KAYNAKÇA

AKÇURA, Necva; "Yabancı Ülkelerde Eski Eserlerin Korunması", *Mimarlık*, S.6, İstanbul 1973, s. 13-17.

AKIŞ, Feri K.; **Atik Valide Medresesi ve Çevresi**, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1984.

AKOZAN, Feridun, "Türk Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 8, Ankara 1969, s.303-308.

AKOZAN, Feridun; **Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar**, İstanbul 1977

ANADOL, Kemal, "Sinan'ın Mirasını Nasıl Koruyoruz", *Mimarlık*, S.187, İstanbul 1983, s.17-20.

ANONİM; "Üsküdar'ın Kıymetli Bir Camisi Felakete Sürükleniyor", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, S.151, İstanbul 1954, s.18.

ANONİM, "Sanat ve Eski Eserler Sahasında Vakıfların Çalışması", *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*, İstanbul 1937, s. 30-43.

AREL, Ayda; **Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul 1975.

AREL, Ayda; "Mimaride Görenek, Yenilik ve Mimar Sinan", **Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri Ankara 24-27 ekim1988**, Ankara 1996,s.99-103

ARLI, Hakan; "Altunizade Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul 1993, s. 230-232.

ARSEVEN, Celal Esad; "Sanatça Tamir", **Sanat Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1983, s.1756-1758.

ASLANAPA, Oktay; **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul 1986.

ATAY, Falih Rıfkı;" Eski Eserlerimizin Korunması", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, S.39, İstanbul 1945, s. 3-4.

ATAY, Falih Rıfkı; "İki Katlı Üsküdar", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*. S.131, İstanbul 1952.

ATEŞ, İbrahim; "Vakıf Abide ve Eski Eserlerin Bakımı ve Korunması", **Birinci Vakıf Haftası Bildirileri**, Ankara 1984.

AYANOĞLU, Fazıl İsmail; "İstanbul'da Yola Kalbedilen Cami Vesaire", *Vakıflar Dergisi*, S. 8, Ankara 1969, s. 57-66.

AYVERDİ, Samiha; **Boğaziçinde Tarih**, İstanbul 1968.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı; **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul 1953.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı; **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri**, İstanbul 1966.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı; **İlk 250 Senenin Mimarisi**, İstanbul 1976.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı; **Makaleler**, İstanbul 1985.

BAKIRER, Ömür; " Vakfiyelerde Binaların Tamirâtı İle İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması", *Vakıflar Dergisi*, S. 70, Ankara 1973, s.90-93.

BAKIRER, Ömür; " Onarım ve Koruma Konusunda Tarihsel Kaynakların Kullanımı", *Mimarlık*, S. 3-4, İstanbul 1984, s. 17-21.

BANARLI, Nihad Sami; "İstanbul'un Fethini Gören Üsküdar", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, S. 4, İstanbul 1958, s. 9-32.

BARAN, Musa; " Eski Eserlerin Onarımı", *Arkitekt*, S.3, İstanbul 1962, s. 11-12.

BARKAN, Ömer Lütfi - AYVERDİ, Ekrem Hakkı; **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (1546 Tarihli)**, İstanbul 1970.

BAŞIPLIKÇI, G.; **Üsküdar Eski Valide Camii ve Külliyesi İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans tezi**, İstanbul 1962.

BATUR, Selçuk; "19. Yüzyılın Büyük Camilerinde Son Cemaat Yeri ve Hünkâr Mahfili Sorunu Üzerine", *Anadolu Sanatı Araştırmaları II*, İstanbul 1970, s. 97-100.

BATUR, Selçuk; " Bir Geç Osmanlı Yapısı Üsküdar'da Selimiye Camisi" **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara 1976, s.375-396.

BATUR, Selçuk; " Beylerbeyi Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul 1994, s. 203-205.

BAYRAM, Sadi – ERDOĞAN, Kerim – ATEŞ, İbrahim; **Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz**, Ankara 1978.

BAYRAM, Sadi – TÜZEN, Adnan; “İstanbul, Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri”, *Vakıflar Dergisi*, S.22, Ankara 1991, s.199-224.

BAYRAMOĞLU, Kezban; **Üsküdar Atik Valide Külliyesi'nin Tarihsel ve Mekânsal Oluşumu**, Y.T.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü Rölöve ve Restorasyon Bölümü Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, İstanbul 1986.

BEKTAŞ, Cengiz; “Onarım ya da Çağdaş Yaşamayı Getirmek” **İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız**, İstanbul 1984.

BİLİCİ, Z. Kenan; “Eski Eser Tahribatı ve Sanat Tarihi Araştırmalarında Yarattığı Sorunlar” *A. Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXIV, S. 1-2, Ankara 1990, s. 349-351.

CANER, Emine; “ Tarihi Anıt Taşların Bozulmaları ve Korunma Sorunları” **Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri IV**, Ankara 1984, s.147-152.

CANTAY, Gönül; “16. Yüzyıl Külliyelerinin şehirlerin tarihi topografyasını Belirlemesi” **Prof. Dr. Yılmaz Önge'ye Armağan**, Konya 1993, s. 75-87.

CANTAY, Gönül; “ Hünkâr Kasırları”, **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi İstanbul 1991**, Ankara 1995, s.439-445.

ÇAL, Halit; “Eski Eser Tahribatı”, *A. Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXIV, S. 1-2, Ankara 1990, s.352-378.

ÇEÇEN, Cahit; “ Eski Eserlerimizin Tamirine Ait Bazı Düşünceler”, *Arkitekt*, S. 4, İstanbul 1959, s. 17-20.

ÇEÇENER, Besim; Çevre ve Yapı Korumasının Gereği”, *Yapı*, S.17, İstanbul 1976, s.66-68.

ÇEÇENER, Besim; “ Eski Yapıların Koruma Yöntemleri ve Nedenleri”, *Çevre*, S. 3, İstanbul 1979; s. 14-17.

ÇEÇENER, Besim; “ Taşınmaz Eski Eser Koruma Olayı Kararları, Organları, Koruma Politikası ve Ülkemiz”, **Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 6-8 Kasım 1981**, Ankara 1982, s. 259-263.

ÇEÇENER, Besim; **İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları**, İstanbul 1995.

ÇELEBİ, Rezan; “ Kaymak Mustafa Paşa Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul 1994, s. 505-506.

ÇELİK, Zeynep; **Değişen İstanbul**, İstanbul 1996.

ÇETİN, Erol; “ Günümüzde Gerçekleştirilen Eski Eser Restorasyonlarında Karşılaşılan Sorunlar ve Öneriler”, **X. Vakıf Haftası Kitabı 7-10 Aralık 1992**, Ankara 1993, s. 329-332.

CEZAR, Mustafa; “ Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler”, **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeler I**, İstanbul 1963, s. 327-414.

CEZAR, Mustafa; **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi**, İstanbul 1971.

DEMİRİZ, Yıldız; “ Üsküdar Mihrimah Sultan Camii”, **Sanat Dünyamız**, S.20, C. 4-7, İstanbul 1980, s. 16-23.

DİRİMTEKİN, Feridun; “ XVII. Yüzyılda İstanbul'un Medeni İçtimai Hayatı”, **İstanbul Enstitüsü Mecmuası**, S. 5, İstanbul 1959, s. 62-70.

DURUKAN, Aynur; “Ortaçağ Türk Mimarisinde Restorasyon Çalışmaları”, **A. Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XXXIV, S. 1-2, Ankara 1990, s.197-201.

DÜNDAR, Abdulkadir; **Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi**, Ankara 2000.

DÜNDAR, Abdulkadir; “Osmanlı Mimarisinde Vakıf Mimarları”, **Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı**, Ankara 2000.

EKEN, Ahmet; **Kartpostallarda İstanbul**, İstanbul 1992.

ELDEM, Halil Edhem; **Camilerimiz**, İstanbul 1932.

ELDEM, Halil Edhem; **Tarihi Abidelerimizi Korumaya Mecburuz**, İstanbul 1933.

ERDENER, Orhan; “Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilatları”, **Mimarlık**, S. 27, İstanbul 1966, s. 15-18.

ERDER, Cevat; “ Mimari ve Tarihi Anıtlarımızı Onarım Sorunu”, **Mimarlık**, S.34, İstanbul 1966, s. 33-35.

ERDER, Cevat; " Venedik Tüzüğü, Uluslararası Tarihi Anıtların onarım kuralları", *Vakıflar Dergisi*, S. 7, Ankara 1968, s. 111-115.

ERDOĞAN, Muzaffer; " Mehmed Tahir Ağa Hayatı Mesleki Faaliyetleri", *İ. Ü. Tarih Dergisi*, S.7, C. 10, İstanbul 1954, s. 157-180.

ERDOĞAN, Muzaffer; " Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 7, İstanbul 1968, s.149-165.

ERGUVANLI, Kemal; **Mühendisler için Jeoloji**, İstanbul 1978.

ERİÇ, Murat; " Eski Eserlerde Tahrip ve Koruma", *Yapı*, S. 47, İstanbul 1983, s. 23-25.

ERİÇ, Murat; " Eski Eserlerimizde Malzeme Sorunları", *Taç*, S. 4, İstanbul 1986, s. 23-28.

ERİÇ, Murat; **Yapı Fiziği ve Malzemeleri**, İstanbul 1994.

ERİNCİN, Özkan; " Eski Yapılarda Zeminden Gelen Rutubetin Önlenmesi Konusunda Bir Uygulama", *Taç*; S.1, İstanbul 1986, s. 37-43.

EROL, Gülçin; " Çinili Camii ve Külliyesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 3, İstanbul 1988, s.37-43.

ERSOY, Ayla; **İstanbul'daki Altı ve Sekiz Destekli Camilerin Gelişimi**, İstanbul 1989.

ESİN, Tülây; " Doğal Taş Malzemenin Fiziksel Özellikleri ve Dayanaklılık İlişkisi", *Yapı*; S.171, İstanbul 1996, s. 97-102.

EYİCE, Semavi; " Kültür Eserlerimiz Olarak Eski Eser ve Bunların Korunması", *Türk Kültürü*, S.7, İstanbul 1963, s. 37-40

EYİCE, Semavi; **İstanbul Minareleri**, İstanbul 1963.

EYİCE, Semavi; " Ayazma Camii", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul 1994, s. 471-472.

EYİCE, Semavi; " Davut Paşa Camii", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul 1994, s. 39-40.

FORDL, Walter; " Anıtlar, Bakım ve Onarımları (Çeviri: Bülent Özer), *Akademi*, S. 5, İstanbul 1976, s. 4-7.

GABRIEL, Albert; " Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası", *Vakıflar Dergisi*, S. 1, Ankara 1938, s. 7-15.

GOODWIN, Godfrey; " On the Roof of the World: Domes of Üsküdar, *Cornucoppia*, Issue 9, Volume 2, İstanbul1995 / 96, s. 64-67.

GOODWIN, Godfrey; **Sinan: Ottoman Architecture & Its Values Today**, London 1983.

GÜLSÜM, Hakan; " Osmanlı Mimarlığında Onarım İlkeleri Var mıydı?", **9. Milletlerarası Türk Sanatlar Kongresi, İstanbul 1991, Ankara 1995**, s. 439-445.

GÜLTEKİN, Gülbin; " Şemsi Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul 1994, s. 157-159.

GÜLTEKİN, Yalçın; " Boğaziçi'nde İskele Meydanı Tanzimi", *Mimarlık*, S. 1, İstanbul 1969, s. 14-17.

GÜRÇAY, Hikmet; " Abidelerin ve Sitlerin Korunması", *Türkiyemiz*, S.15, İstanbul 1973, s. 19-21.

GÜRDAL, Erol; " Anıtlarda ve Yapılarda Kullanılmış Doğal Taşların Bozulmaları ve Korunmaları", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1. Restorasyon Semineri 6-7 Mayıs 1982 Özel Sayı, S. 4, Ankara 1982, s. 27-30.

GÜRTUNA, Alaattin; " Vakıf Abidelerinin Korunması", **Milliyet Kültür Mirasımızı Koruma Semineri Bildiri Özetleri**, İstanbul 1984, s.26

İŞİK, Ali; " Vakıfların Restorasyon İlkeleri", **VIII. Vakıf Haftası 4-7-9 Aralık 1990**, Ankara 1991, s. 207-208.

HASKAN, Mehmet Mermi; **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, İstanbul 2001.

İLHAN, Nevzat; " Restorasyon Teorisini Bilmek Yetmez, Uygulama Yapmış Olmak Şart", **İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirası**, İstanbul 1984, s. 47-48.

İNÇİ, Nurcan; "18. Yüzyılda İstanbul Camilerinde Batı Etkisi ile Gelen Yenilikler", *Vakıflar Dergisi*, S.19, Ankara 1985, s. 228-235.

KAHRAMAN, Sadri; **Vakıf Eserlerde Koruma ve Vakıflar**, İstanbul 1984, s. 47-48.

KANDEMİR, Selahattin; " Eski Eserlerimizi Nasıl Koruyabiliriz?", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 120, İstanbul 1952, s. 44-45.

Kayra, Cahit; **Eski İstanbul'un Eski Haritaları**, İstanbul 1990.

KOÇU, Reşat Ekrem; " Altunizade Camii" İstanbul Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1953, s. 1974.

KOMİSYON; Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı), Ankara 1946.

KONYALI, İbrahim Hakkı; Üsküdar Tarihi I, İstanbul 1976.

KUBAN, Doğan; Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul 1954.

KUBAN, Doğan; " Eski Valide Camii", *Mimarlık ve Sanat*, s. 2, İstanbul 1961, s. 33-36.

KUBAN, Doğan; " Restorasyon Kriterleri ve Carta del Restauro", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, Ankara 1962, s. 47-53.

KUBAN, Doğan; " Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar" *Vakıflar Dergisi*, S. 8, Ankara 1969, s. 77-80.

KUBAN, Doğan; "Anıtsal Restorasyon Sorunları", *Yapı*, S.84, İstanbul 1988, s. 26-30.

KUBAN, Doğan; " Tarihi Yok Etmeden Restore Etmek", VII. Vakıflar Haftası Kitabı 5-7 Aralık 1989, Ankara 1990, s. 247-254.

KUNTER, Halim Bakî; "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 1, Ankara 1938, s. 113-117.

KURAL, Macit; " Çelebi Mehmed'in Yeşil Türbe ve Restorasyonu", *Güzel Sanatlar Dergisi*, S. 5, İstanbul

KURAN, Aptullah; "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Kğlliyesi" *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi Hümaniter Bilimler*, S. 3, İstanbul 1975, s. 47-73.

KURAN, Aptullah; "Mimar Sinan'ın Onardığı Camiler", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi Hümaniter Bilimler*, S. 8-9, İstanbul 1980-81, s. 195-215.

KURAN, Aptullah; "Türkiye'de Korumanın Dünü ve Bugünü" Taç Yıllığı II, İstanbul 1984, s. 32-34.

KURAN, Aptullah; "Mimar Sinan'ın Eserleri ve Camileri Konusunda Kısa Bir Değerlendirme", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi Beşeri Bilimler*, S. 4-5, İstanbul 1976-77, s. 83-89.

KURAN, Aptullah; "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşme Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", Suut Kemal Yetkin'e Armağan, Ankara 1984, s. 231-278.

KURAN, Aptullah; "Osmanlı Külliyyelerinde Yerleşim Düzeni", Doğan Kuban'a Armağan, İstanbul 1996, s.39-45.

KURRENT, Friedrich; "Eski Bir Çevrede Yeni Yapılaşma", *Mimarlık*, S. 297, İstanbul 2001, s. 20-22.

LAMER, M.; "Duvarlarda Rutubet, Çeviri:Nihal Toydemir", *Mimarlık*, S. 32, Ankara 1966, s. 7-10.

MADRAN, Emre; "Anıtların Onarımı İçin Etüdü ve Onarımın Programlanması" *Önasya*, S. 66, Ankara 1971, s. 7-11.

MADRAN, Emre; "16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Restorasyon Etkinlikleri", *Uluslar arası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri Ankara 24-27 Ekim 1988*, Ankara 1996, s. 125-131.

MİLLİNGER; "Eski Eserleri Niçin Nasıl Korumalıyız" *Ülkü*, S. 2-10, İstanbul 1933, s. 10-11.

MOCAN, İsmet Ahsen; "Kârgir Yapılarda Onarım Belirtme Teknikleri" *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S.5, Ankara 1983, s. 5-18.

MUTLU, Asım; "Eski Eserlerin Korunması", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, Ankara 1985, s. 77-83.

MÜLLER- Wiener, Wolfgang; *İstanbul'un Tarihi Topografyası Çeviri: Ülker Sayın*; İstanbul 1988.

NECİBOĞLU-KAFADAR, Gülrû; Plans and Models in 15th and 19th Century Ottoman Architectural Practice", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. XLV, No, 3; September 1986, s. 224-243.

OGAN, Aziz; " Tarihi ve Mimari Abidelerimiz ve Restorasyon İşleri, *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 114, İstanbul 1951, s. 10-12.

OĞUZ, Filiz; "Vakıf Abidelerin Korunması ve Karşılaşılan Sorunlar", *VIII. Vakıf Haftası 4-5-9 Aralık 1991*, Ankara 1991, s. 209-214.

ÖNDER, Mehmet; "Vakıf Eserlerin Onarımında Atatürk'ün Emirleri" *Vakıf ve Kültür*, C. 1, S.1, Ankara 1998, s. 6-8.

ÖNGE, Yılmaz; "Resimli Belgelerin Eski Eser Restorasyonlarındaki Önemi", *Önasya*, S.6, Ankara 1970, s.6

ÖNGE, Yılmaz; "Modern Restorasyon Prensiplerinin Anadolu Vakıf Abidelerindeki En Eski Uygulaması", *II. Vakıf Haftası Konuşmalar ve Tebliğler*, Ankara 1984, s.

ÖNGE, Yılmaz; "Anadolu Selçuklu Dönemi Bazı Bina Tamirleri Hakkında", *Önasya*, C.IV, S. 70-71, Ankara 1971, s. 6-7.

ÖZ, Tahsin; "Abidelerimizi Koruyalım" *Yapı*, S. 1, İstanbul 1941, s. 3-5.

ÖZ, Tahsin; *İstanbul Camileri*, Ankara 1965.

ÖZAKIN, Rabia; "Altunizade Külliyesi", *Arkitekt*, S. 433, İstanbul 1996, s. 62-65.

ÖZDEMİR, Rıfat; "Osmanlı Döneminde Dini ve Sosyal Yapıların İnşası ve Tamirâtı Üzerine Bazı Bilgiler", *Taç*, C. 2, S. 6, İstanbul 1987, s. 23-29.

ÖZDURAL, Alpay – ÜSTÜNKÖK, Okan; "Türkiye'de Restorasyon Uygulamaları ve Eğitimi", *Mimarlık*, S. 8, İstanbul 1972, s. 72-78.

ÖZENDES, Engin; *Abdullah Freres Osmanlı Sarayının Fotografçılığı*, İstanbul 1998.

ÖZER, Filiz; "Mimar Sinan'ın Korumacı Yönü", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı*, Yayına Hazırlayan: Zeki Sönmez, İstanbul 1988, s. 209-219.

ÖZSAYINER, Zübeyde; "İstanbul Beylerbeyi Camii", *İlgi*, S. 50, İstanbul 1987, s. 18-23.

PERVİTİCH, Jacques; *Sigorta Haritalarında İstanbul* Koordinatör: Seden Ersoy – Çağatay Anadol, İstanbul 2001.

PEYNİRCİOĞLU, Hamdi; İstanbul'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Camilerin Temelleri", *I. Uluslararası Türk – İslâm Bilim ve Teknoloji Kongresi 14-18 Eylül 1981*, İstanbul 1981, s. 37-46,

RAİF, Mehmet; *Mir'at-ı İstanbul* Yayına Hazırlayan Hatice Aynur – Günay Kut, C.1, Asya Yakası, İstanbul 1996.

RENDA, Günsel; "Restorasyon Çalışmalarında Kalemişleri ve Duvar Resimlerinin Yeri", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* 1. Restorasyon Semineri Özel Sayısı, S. 4, İstanbul 1982, s. 42-47.

SEÇKİN, Nadide; "Yeni Valide Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1994, s. 469-470.

SEZGİN, Halûk; "Restorasyonda Özgünlüğün Sınırları", *Yapı*, S. 153, İstanbul 1994, s. 71-81.

SEZGİNER, A "Hava Kirliliğinin Yarattığı Eski Eser Yağması", *Çevre Koruma Dergisi*, S. 10, İstanbul 1982, s. 12-14.

SÖNMEZ, Zeki; "Mimar Sinan ve Hassa Mimarlar Ocağı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı*, Yayına Hazırlayan: Zeki Sönmez, İstanbul 1986, s.251-258.

ŞEHİSUVAROĞLU, Halûk; "Üsküdar'a Dair" *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 146, İstanbul 1954, s. 3-4.

ŞEHİSUVAROĞLU, Halûk; "Şemsi Paşa Camii", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 163, İstanbul 1955, s. 3-4.

ŞENER, Yasemin; "Taşın Öyküsü", *Art Decor*, S. 81, İstanbul 1997, s.140-153.

ŞENTÜRK, Gülümser; *Üsküdar'da Sivil Mimari Değerlerin Korunmasıyla İlgili Sorunlar Üzerine Bir İnceleme*, M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir Bölge Plânlama Bölümü-Kentsel Tasarım, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

TAMER, Cahide; "Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Anlayışı ve Restorasyon Faaliyetleri", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. 1, Ankara 1974, s. 9-15.

TANMAN, M. Baha; "Atik Valide Külliyesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, İstanbul 1988, s. 3-19.

TANMAN, M. Baha; "Aziz Mahmûd Hüdâyi Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1994, s. 340-343.

TAYLA, Hüsrev; "1950'den Bu Yana Restorasyon Uygulamaları Kurumlaşma Çabaları ve Geleceği İçin Bir Öneri", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1. Restorasyon Semineri 6-7 Mayıs 1982, Özel Sayı, S. 4, Ankara 1982, s. 41-52.

TAYLA, Hüsrev; "Sinan Minarelerinin Mimaride ve Şehircilikteki Yeri", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 24-27 Ekim 1988, Ankara 1996, s. 49-73.

TEK, Şükran; *Üsküdar Çinili Abideleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1969.

TUĞCU, Kemalettin; "Eski Valide Camii", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 1-3, İstanbul 1967, s. 54-57.

The Garden of the Mosques Hafız Hüseyin al- Ayvansarayî's of Ottoman İstanbul, Leiden-Boston-Köln 2000.

TUĞCU, Kemalettin; “Yeni Valide Camii”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 1-3, İstanbul 1967, s. 61-63.

TUNCER, Orhan Cezmi; **Rölöve ve Restorasyon**, Diyarbakır 1990.

TURAN, Şerafettin; “ Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları”, A.Ü. *D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara 1963, s. 157-202.

ÜÇÜNCÜOĞLU, Kemal; “Beylerbeyi Camii”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. 2, Ankara 1975, s. 219-237.

ÜLGEN, Ali Saim; **Anıtların Korunması ve Onarılması**, Ankara 1943.

ÜLGEN, Ali Saim; “Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1. Restorasyon Semineri 6-7 Mayıs 1982 Özel Sayı, S. 4, Ankara 1982, s. 16.

ÜLGEN, Hikmet; **İstanbul Camileri**, İstanbul 1966.

ÜNAL, Hüseyin Rahmi; “Mimari Anıtlarımızda Bilinçli Veya Bilinçsiz Tahribat”, *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi*, S. XXXIV, Ankara 1990, s. 445-448.

ÜSTÜNKÖK, Okan; “Eski Eserlerin Onarımlarında Çevresel Anlayış”, *Vakıflar Dergisi*, S. 9 Ankara 1971, s. 401-408.

ÜSTÜNKÖK, Okan; “Mimarların Bir Uzmanlık Dalı Olarak Eski Eser Bakım ve Onarımı”, *Mimarlık*, S. 8, İstanbul 1972, s. 43-47.

YAVUZ, Aysıl Tükel; “Onarımlarda Almaşık Duvarların Derzlenmesi”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1. Restorasyon Semineri 6-7 Mayıs 1982 Özel Sayı, S. 4, Ankara 1982, s. 71-77.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz; “Mimar Sinan Yapılarında İşlev – Biçim İlişkisi”, **Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri** Ankara 24-27 Ekim 988, Ankara 1996, s. 131-139.

YETKİN, Suut Kemal; “Şemsi Paşa Külliyesi”, *Sanat Dünyamız*, S. 19, İstanbul 1980, s. 3-5

YILMAZ, Cihat; “Tezyinat Restorasyonu, Örnekler ve Karşılaşılan Sorunlar” **VIII. Vakıf Haftası** 4-5-9 Aralık 1981, Ankara 1981, s. 275-287.

YÜCEL, Erdem; “Şemsi Paşa Külliyesi”, *Arkitekt*, S. 336, İstanbul 1969, s. 157-160.

YÜCEL, Erdem; "Eski Valide Külliyesi", İstanbul Ansiklopedisi, C.10, s. 5300-5303.

YÜKSEL, İ. Aydın; Osmanlı Mimarisinde II. Beyazıd Yavuz Selim Devri V, İstanbul 1983.

YÜKSEL, İ. Aydın; "Ahmediye Külliyesi", İslâm Ansiklopedisi, C.1, İstanbul 1991, s. 136-13

YÜKSEL, İ. Aydın, "Kara Davut Paşa Camii", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.4, İstanbul 1994, s. 438.

ÇİZİMLER

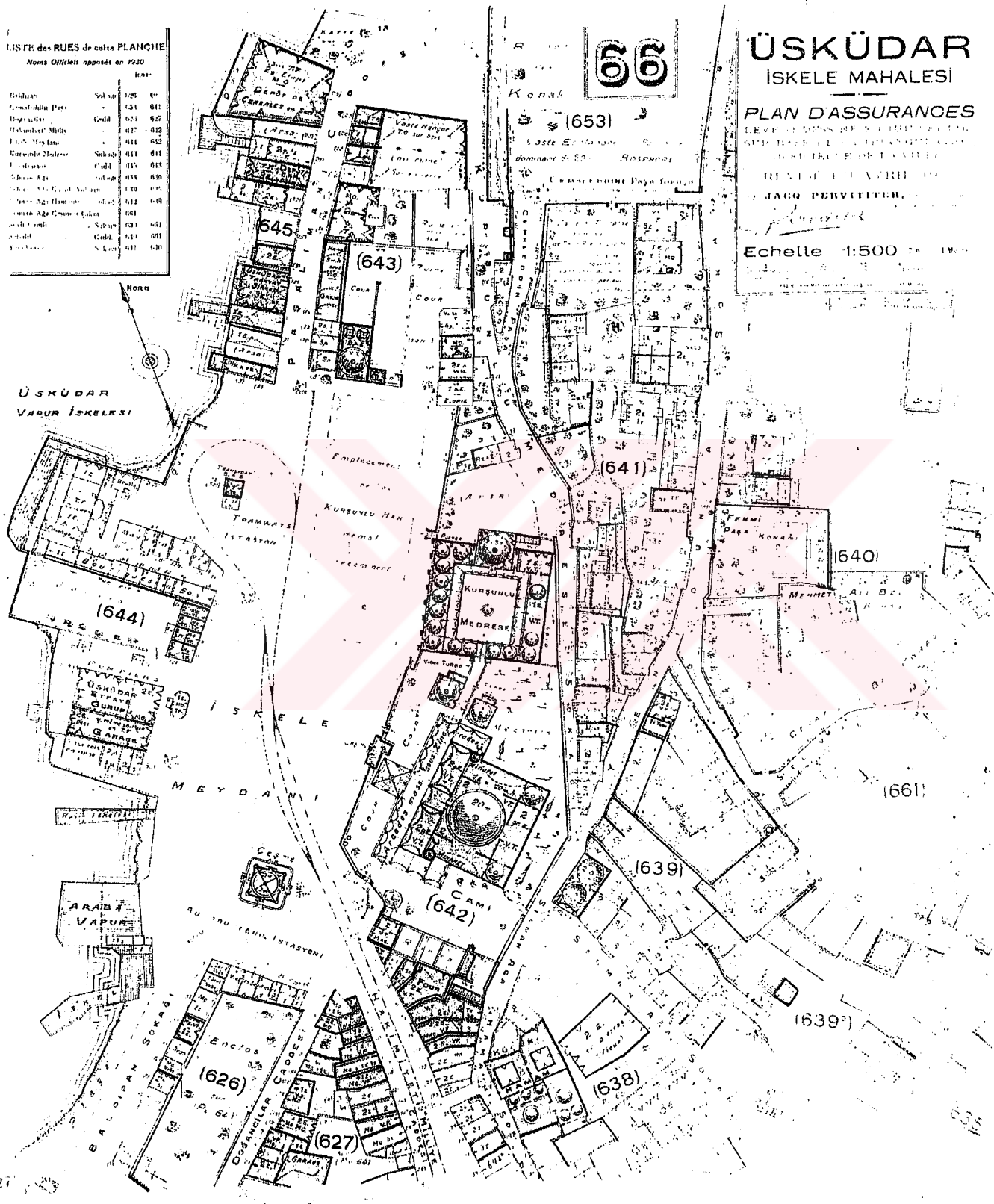
LISTE ALPHABETIQUE DES RUES

FIGURANT SUR CETTE PLANCHE

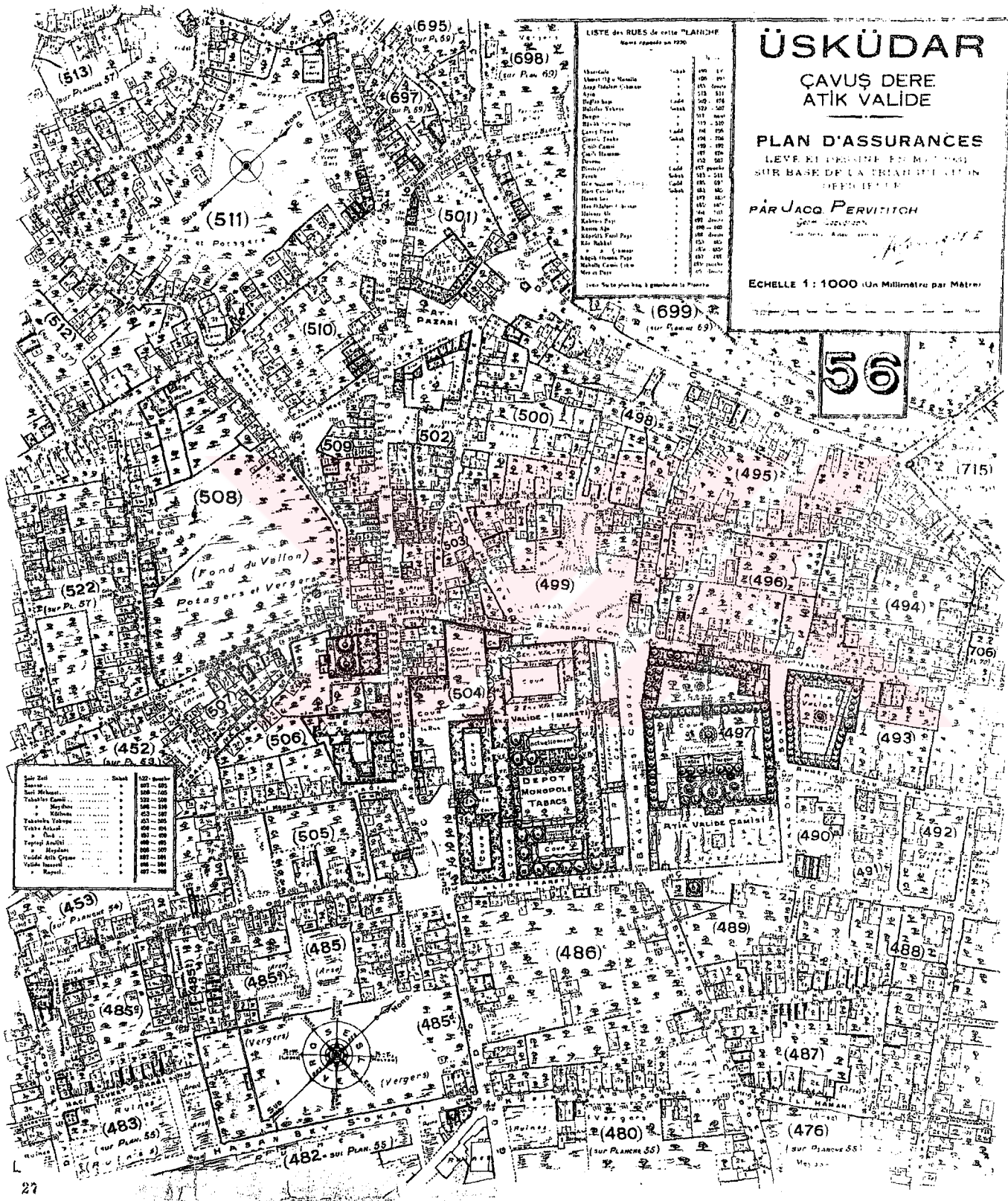
RUES	NOIS	RUES	NOIS		
Abel İnce	56	560-580	Paşak	69	561-583
Abdül Rıfık	65	580-581	Paslar Çarşısı	67	608-609
Ak Çayır	56	581-582	Paşak	68	609-610
Alpa Hanım	57	582-583	Paşak	69	610-611
Alpa Hanım	57	583-584	Paşak	70	611-612
Alpa Hanım	57	584-585	Paşak	71	612-613
Alpa Hanım	57	585-586	Paşak	72	613-614
Alpa Hanım	57	586-587	Paşak	73	614-615
Alpa Hanım	57	587-588	Paşak	74	615-616
Alpa Hanım	57	588-589	Paşak	75	616-617
Alpa Hanım	57	589-590	Paşak	76	617-618
Alpa Hanım	57	590-591	Paşak	77	618-619
Alpa Hanım	57	591-592	Paşak	78	619-620
Alpa Hanım	57	592-593	Paşak	79	620-621
Alpa Hanım	57	593-594	Paşak	80	621-622
Alpa Hanım	57	594-595	Paşak	81	622-623
Alpa Hanım	57	595-596	Paşak	82	623-624
Alpa Hanım	57	596-597	Paşak	83	624-625
Alpa Hanım	57	597-598	Paşak	84	625-626
Alpa Hanım	57	598-599	Paşak	85	626-627
Alpa Hanım	57	599-600	Paşak	86	627-628
Alpa Hanım	57	600-601	Paşak	87	628-629
Alpa Hanım	57	601-602	Paşak	88	629-630
Alpa Hanım	57	602-603	Paşak	89	630-631
Alpa Hanım	57	603-604	Paşak	90	631-632
Alpa Hanım	57	604-605	Paşak	91	632-633
Alpa Hanım	57	605-606	Paşak	92	633-634
Alpa Hanım	57	606-607	Paşak	93	634-635
Alpa Hanım	57	607-608	Paşak	94	635-636
Alpa Hanım	57	608-609	Paşak	95	636-637
Alpa Hanım	57	609-610	Paşak	96	637-638
Alpa Hanım	57	610-611	Paşak	97	638-639
Alpa Hanım	57	611-612	Paşak	98	639-640
Alpa Hanım	57	612-613	Paşak	99	640-641
Alpa Hanım	57	613-614	Paşak	100	641-642
Alpa Hanım	57	614-615	Paşak	101	642-643
Alpa Hanım	57	615-616	Paşak	102	643-644
Alpa Hanım	57	616-617	Paşak	103	644-645
Alpa Hanım	57	617-618	Paşak	104	645-646
Alpa Hanım	57	618-619	Paşak	105	646-647
Alpa Hanım	57	619-620	Paşak	106	647-648
Alpa Hanım	57	620-621	Paşak	107	648-649
Alpa Hanım	57	621-622	Paşak	108	649-650
Alpa Hanım	57	622-623	Paşak	109	650-651
Alpa Hanım	57	623-624	Paşak	110	651-652
Alpa Hanım	57	624-625	Paşak	111	652-653
Alpa Hanım	57	625-626	Paşak	112	653-654
Alpa Hanım	57	626-627	Paşak	113	654-655
Alpa Hanım	57	627-628	Paşak	114	655-656
Alpa Hanım	57	628-629	Paşak	115	656-657
Alpa Hanım	57	629-630	Paşak	116	657-658
Alpa Hanım	57	630-631	Paşak	117	658-659
Alpa Hanım	57	631-632	Paşak	118	659-660
Alpa Hanım	57	632-633	Paşak	119	660-661
Alpa Hanım	57	633-634	Paşak	120	661-662
Alpa Hanım	57	634-635	Paşak	121	662-663
Alpa Hanım	57	635-636	Paşak	122	663-664
Alpa Hanım	57	636-637	Paşak	123	664-665
Alpa Hanım	57	637-638	Paşak	124	665-666
Alpa Hanım	57	638-639	Paşak	125	666-667
Alpa Hanım	57	639-640	Paşak	126	667-668
Alpa Hanım	57	640-641	Paşak	127	668-669
Alpa Hanım	57	641-642	Paşak	128	669-670
Alpa Hanım	57	642-643	Paşak	129	670-671
Alpa Hanım	57	643-644	Paşak	130	671-672
Alpa Hanım	57	644-645	Paşak	131	672-673
Alpa Hanım	57	645-646	Paşak	132	673-674
Alpa Hanım	57	646-647	Paşak	133	674-675
Alpa Hanım	57	647-648	Paşak	134	675-676
Alpa Hanım	57	648-649	Paşak	135	676-677
Alpa Hanım	57	649-650	Paşak	136	677-678
Alpa Hanım	57	650-651	Paşak	137	678-679
Alpa Hanım	57	651-652	Paşak	138	679-680
Alpa Hanım	57	652-653	Paşak	139	680-681
Alpa Hanım	57	653-654	Paşak	140	681-682
Alpa Hanım	57	654-655	Paşak	141	682-683
Alpa Hanım	57	655-656	Paşak	142	683-684
Alpa Hanım	57	656-657	Paşak	143	684-685
Alpa Hanım	57	657-658	Paşak	144	685-686
Alpa Hanım	57	658-659	Paşak	145	686-687
Alpa Hanım	57	659-660	Paşak	146	687-688
Alpa Hanım	57	660-661	Paşak	147	688-689
Alpa Hanım	57	661-662	Paşak	148	689-690
Alpa Hanım	57	662-663	Paşak	149	690-691
Alpa Hanım	57	663-664	Paşak	150	691-692
Alpa Hanım	57	664-665	Paşak	151	692-693
Alpa Hanım	57	665-666	Paşak	152	693-694
Alpa Hanım	57	666-667	Paşak	153	694-695
Alpa Hanım	57	667-668	Paşak	154	695-696
Alpa Hanım	57	668-669	Paşak	155	696-697
Alpa Hanım	57	669-670	Paşak	156	697-698
Alpa Hanım	57	670-671	Paşak	157	698-699
Alpa Hanım	57	671-672	Paşak	158	699-700
Alpa Hanım	57	672-673	Paşak	159	700-701
Alpa Hanım	57	673-674	Paşak	160	701-702
Alpa Hanım	57	674-675	Paşak	161	702-703
Alpa Hanım	57	675-676	Paşak	162	703-704
Alpa Hanım	57	676-677	Paşak	163	704-705
Alpa Hanım	57	677-678	Paşak	164	705-706
Alpa Hanım	57	678-679	Paşak	165	706-707
Alpa Hanım	57	679-680	Paşak	166	707-708
Alpa Hanım	57	680-681	Paşak	167	708-709
Alpa Hanım	57	681-682	Paşak	168	709-710
Alpa Hanım	57	682-683	Paşak	169	710-711
Alpa Hanım	57	683-684	Paşak	170	711-712
Alpa Hanım	57	684-685	Paşak	171	712-713
Alpa Hanım	57	685-686	Paşak	172	713-714
Alpa Hanım	57	686-687	Paşak	173	714-715
Alpa Hanım	57	687-688	Paşak	174	715-716
Alpa Hanım	57	688-689	Paşak	175	716-717
Alpa Hanım	57	689-690	Paşak	176	717-718
Alpa Hanım	57	690-691	Paşak	177	718-719
Alpa Hanım	57	691-692	Paşak	178	719-720
Alpa Hanım	57	692-693	Paşak	179	720-721
Alpa Hanım	57	693-694	Paşak	180	721-722
Alpa Hanım	57	694-695	Paşak	181	722-723
Alpa Hanım	57	695-696	Paşak	182	723-724
Alpa Hanım	57	696-697	Paşak	183	724-725
Alpa Hanım	57	697-698	Paşak	184	725-726
Alpa Hanım	57	698-699	Paşak	185	726-727
Alpa Hanım	57	699-700	Paşak	186	727-728
Alpa Hanım	57	700-701	Paşak	187	728-729
Alpa Hanım	57	701-702	Paşak	188	729-730
Alpa Hanım	57	702-703	Paşak	189	730-731
Alpa Hanım	57	703-704	Paşak	190	731-732
Alpa Hanım	57	704-705	Paşak	191	732-733
Alpa Hanım	57	705-706	Paşak	192	733-734
Alpa Hanım	57	706-707	Paşak	193	734-735
Alpa Hanım	57	707-708	Paşak	194	735-736
Alpa Hanım	57	708-709	Paşak	195	736-737
Alpa Hanım	57	709-710	Paşak	196	737-738
Alpa Hanım	57	710-711	Paşak	197	738-739
Alpa Hanım	57	711-712	Paşak	198	739-740
Alpa Hanım	57	712-713	Paşak	199	740-741
Alpa Hanım	57	713-714	Paşak	200	741-742
Alpa Hanım	57	714-715	Paşak	201	742-743
Alpa Hanım	57	715-716	Paşak	202	743-744
Alpa Hanım	57	716-717	Paşak	203	744-745
Alpa Hanım	57	717-718	Paşak	204	745-746
Alpa Hanım	57	718-719	Paşak	205	746-747
Alpa Hanım	57	719-720	Paşak	206	747-748
Alpa Hanım	57	720-721	Paşak	207	748-749
Alpa Hanım	57	721-722	Paşak	208	749-750
Alpa Hanım	57	722-723	Paşak	209	750-751
Alpa Hanım	57	723-724	Paşak	210	751-752
Alpa Hanım	57	724-725	Paşak	211	752-753
Alpa Hanım	57	725-726	Paşak	212	753-754
Alpa Hanım	57	726-727	Paşak	213	754-755
Alpa Hanım	57	727-728	Paşak	214	755-756
Alpa Hanım	57	728-729	Paşak	215	756-757
Alpa Hanım	57	729-730	Paşak	216	757-758
Alpa Hanım	57	730-731	Paşak	217	758-759
Alpa Hanım	57	731-732	Paşak	218	759-760
Alpa Hanım	57	732-733	Paşak	219	760-761
Alpa Hanım	57	733-734	Paşak	220	761-762
Alpa Hanım	57	734-735	Paşak	221	762-763
Alpa Hanım	57	735-736	Paşak	222	763-764
Alpa Hanım	57	736-737	Paşak	223	764-765
Alpa Hanım	57	737-738	Paşak	224	765-766
Alpa Hanım	57	738-739	Paşak	225	766-767
Alpa Hanım	57	739-740	Paşak	226	767-768
Alpa Hanım	57	740-741	Paşak	227	768-769
Alpa Hanım	57	741-742	Paşak	228	769-770
Alpa Hanım	57	742-743	Paşak	229	770-771
Alpa Hanım	57	743-744	Paşak	230	771-772
Alpa Hanım	57	744-745	Paşak	231	772-773
Alpa Hanım	57	745-746	Paşak	232	773-774
Alpa Hanım	57	746-747	Paşak	233	774-775
Alpa Hanım	57	747-748	Paşak	234	775-776
Alpa Hanım	57	748-749	Paşak	235	776-777
Alpa Hanım	57	749-750	Paşak	236	777-778
Alpa Hanım	57	750-751	Paşak	237	778-779
Alpa Hanım	57	751-752	Paşak	238	779-780
Alpa Hanım	57	752-753	Paşak	239	780-781
Alpa Hanım	57	753-754	Paşak	240	781-782
Alpa Hanım	57	754-755	Paşak	241	782-783
Alpa Hanım	57	755-756	Paşak	242	783-784
Alpa Hanım	57	756-757	Paşak	243	784-785
Alpa Hanım	57	757-758	Paşak	244	785-786
Alpa Hanım	57	758-759	Paşak	245	786-787
Alpa Hanım	57	759-760	Paşak	246	787-788
Alpa Hanım	57	760-761	Paşak	247	788-789
Alpa Hanım	57	761-762	Paşak	248	789-790
Alpa Hanım	57	762-763	Paşak	249	790-791
Alpa Hanım	57	763-764	Paşak	250	791-792
Alpa Hanım	57	764-765	Paşak	251	792-793
Alpa Hanım	57	765-766	Paşak	252	793-794
Alpa Hanım	57	766-767	Paşak	253	794-795
Alpa Hanım	57	767-768	Paşak	254	795-796
Alpa Hanım	57	768-769	Paşak	255	796-797
Alpa Hanım	57	769-770	Paşak	256	797-798
Alpa Hanım	57	770-771	Paşak	257	798-799
Alpa Hanım	57	771-772	Paşak	258	799-800
Alpa Hanım	57	772-773	Paşak	259	800-801
Alpa Hanım	57	773-774	Paşak	260	801-802
Alpa Hanım	57	774-775	Paşak	261	802-803
Alpa Hanım	57	775-776	Paşak	262	803-804
Alpa Hanım	57	776-777	Paşak	263	804-805
Alpa Hanım	57	777-778	Paşak	264	805-806
Alpa Hanım	57	778-779	Paşak	265	806-807
Alpa Hanım	57	779-780	Paşak		

LISTE des RUES de cette PLANCHE
Noms Officiels approuvés en 1930

		Long.	Largeur
Bahar	Solap.	525	60
Comaldu Pasa	Solap.	531	611
Dogaçlı	Gold.	529	827
Hakimî Mith	Gold.	517	612
İ. S. Meydanı	Solap.	511	612
Karacılı Mahallesi	Solap.	511	611
P. Dava	Gold.	515	613
S. Ağa	Solap.	518	630
S. Ağa Çarşı	Solap.	510	635
S. Ağa Hanı	Solap.	512	618
S. Ağa Çarşı Çarşı	Solap.	561	
S. Ağa Çarşı Çarşı	Solap.	531	641
S. Ağa Çarşı Çarşı	Gold.	519	691
S. Ağa Çarşı Çarşı	S. Lev.	511	630

2. Üsküdar İskele Mahallesi Plânı (1933 Sigorta Haritaları, Jacques Pervitich)

3. Çavuşdere ve Atik Valide Mahalleleri Plânı (1933 Sigorta Haritaları, Jacques Pervitich)

ÜSKÜDAR

SALACAK DOĞANCILAR

PLAN D'ASSURANCES
 LEVÉ ET DESSINÉ EN AOÛT 1932,
 SUR BASE DE LA TRIANGULATION
 OFFICIELLE

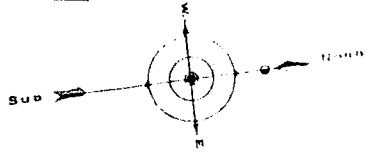
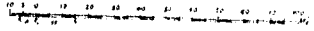
par **J. PERVITICH**,
 Géom.-Topographe
 (Tous droits réservés)

J. Pervitich

59

Revisé
 en
 Mars 1934.

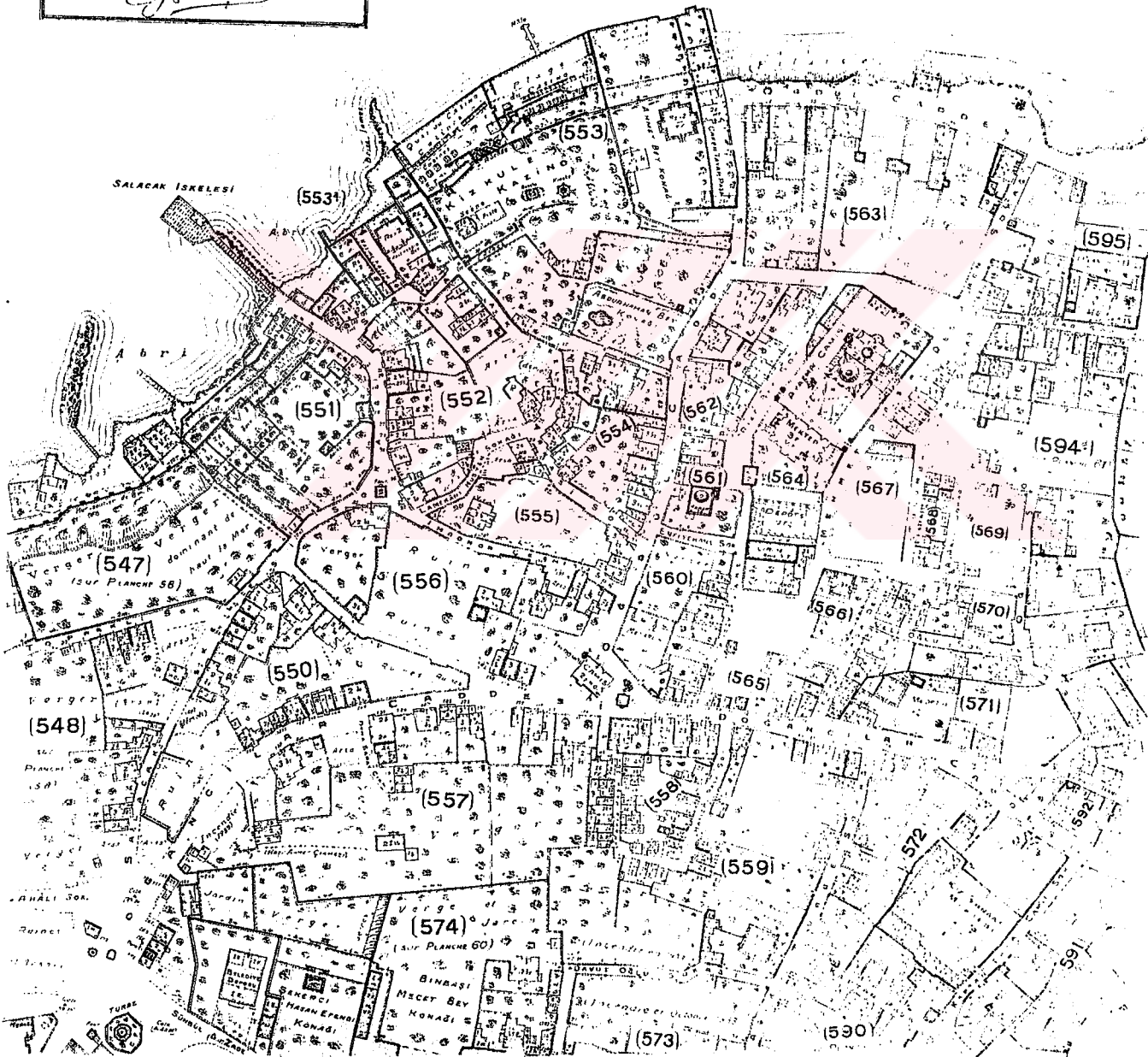
Echelle 1:1.000 Un Millimètre par Mètre
 (Voir Légende sur la Planche No. 57)

LISTE des RUES de cette PLANCHE

Noms Officiels adoptés en 1930

Abri	44	27	Lacépède Hébert	51	21
Ancêtre	45	28	Molinet de la Bessière	52	22
Barangue	46	29	Orléans	53	23
Bégueville	47	30	Orléans	54	24
Bégueville	48	31	Royan Abi Karim	55	25
Bégueville	49	32	Sully de la Rochelle	56	26
Bégueville	50	33	Sully de la Rochelle	57	27
Bégueville	51	34	Sully de la Rochelle	58	28
Bégueville	52	35	Sully de la Rochelle	59	29
Bégueville	53	36	Sully de la Rochelle	60	30
Bégueville	54	37	Sully de la Rochelle	61	31
Bégueville	55	38	Sully de la Rochelle	62	32
Bégueville	56	39	Sully de la Rochelle	63	33
Bégueville	57	40	Sully de la Rochelle	64	34
Bégueville	58	41	Sully de la Rochelle	65	35
Bégueville	59	42	Sully de la Rochelle	66	36
Bégueville	60	43	Sully de la Rochelle	67	37
Bégueville	61	44	Sully de la Rochelle	68	38
Bégueville	62	45	Sully de la Rochelle	69	39
Bégueville	63	46	Sully de la Rochelle	70	40
Bégueville	64	47	Sully de la Rochelle	71	41
Bégueville	65	48	Sully de la Rochelle	72	42
Bégueville	66	49	Sully de la Rochelle	73	43
Bégueville	67	50	Sully de la Rochelle	74	44
Bégueville	68	51	Sully de la Rochelle	75	45
Bégueville	69	52	Sully de la Rochelle	76	46
Bégueville	70	53	Sully de la Rochelle	77	47
Bégueville	71	54	Sully de la Rochelle	78	48
Bégueville	72	55	Sully de la Rochelle	79	49
Bégueville	73	56	Sully de la Rochelle	80	50
Bégueville	74	57	Sully de la Rochelle	81	51
Bégueville	75	58	Sully de la Rochelle	82	52
Bégueville	76	59	Sully de la Rochelle	83	53
Bégueville	77	60	Sully de la Rochelle	84	54
Bégueville	78	61	Sully de la Rochelle	85	55
Bégueville	79	62	Sully de la Rochelle	86	56
Bégueville	80	63	Sully de la Rochelle	87	57
Bégueville	81	64	Sully de la Rochelle	88	58
Bégueville	82	65	Sully de la Rochelle	89	59
Bégueville	83	66	Sully de la Rochelle	90	60
Bégueville	84	67	Sully de la Rochelle	91	61
Bégueville	85	68	Sully de la Rochelle	92	62
Bégueville	86	69	Sully de la Rochelle	93	63
Bégueville	87	70	Sully de la Rochelle	94	64
Bégueville	88	71	Sully de la Rochelle	95	65
Bégueville	89	72	Sully de la Rochelle	96	66
Bégueville	90	73	Sully de la Rochelle	97	67
Bégueville	91	74	Sully de la Rochelle	98	68
Bégueville	92	75	Sully de la Rochelle	99	69
Bégueville	93	76	Sully de la Rochelle	100	70

5. Salacak ve Doğancılar (1933 Sigorta Haritaları, Jacques Pervitich)

ÜSKÜDAR

BALABAN ÇARŞISI

PLAN D'ASSURANCES

LEVÉ ET DESSINÉ EN SEP/ÈRE 1932
SUR BASE DE LA TRIANGULATION
OFFICIELLE

(Révisé en Février 1934)

par J. PERVITICH,

Géom. Topographe

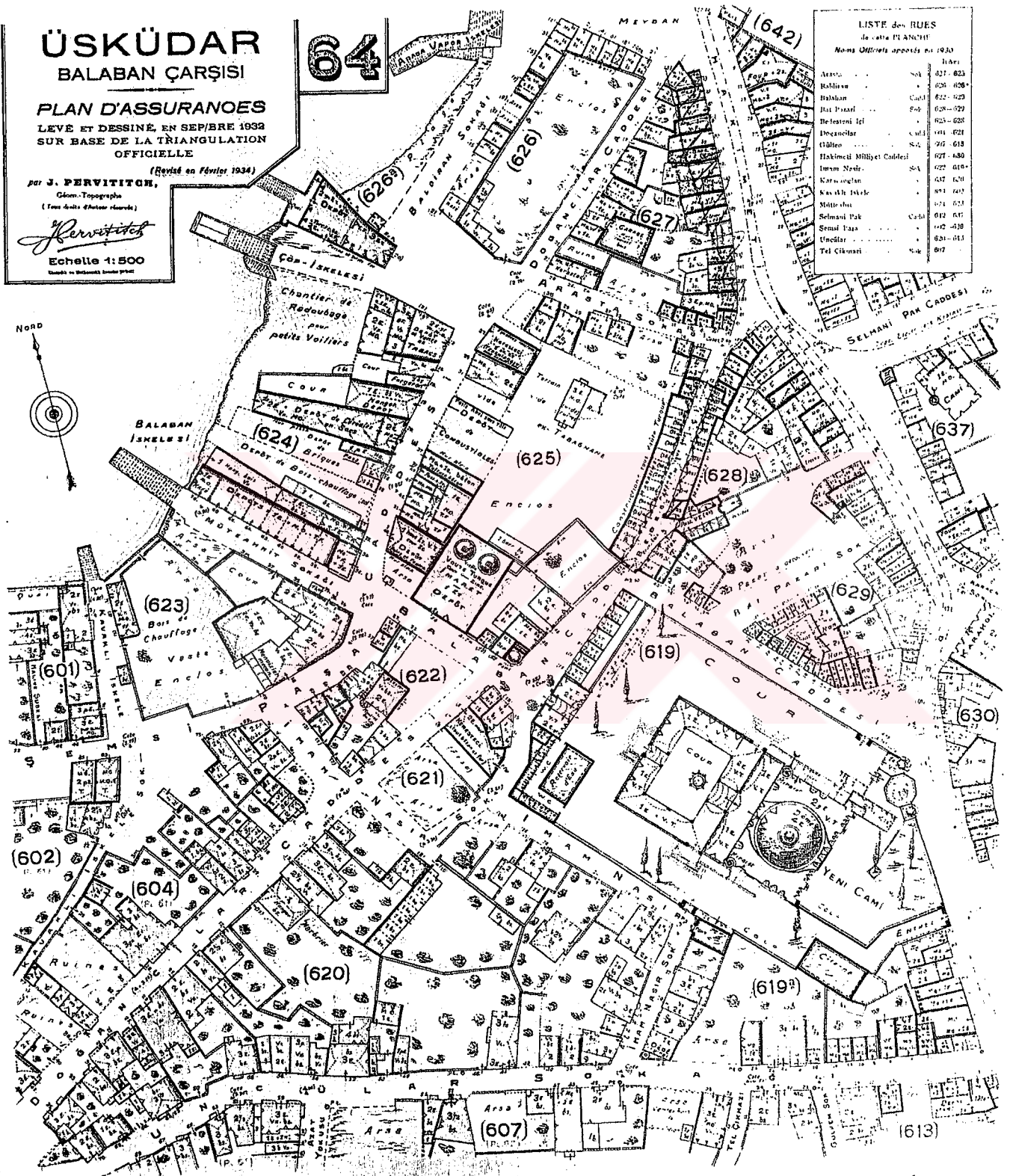
(Tous droits d'auteur réservés)

J. Pervitich

Echelle 1:500

Imprimé en Belgique chez S. N. D.

64

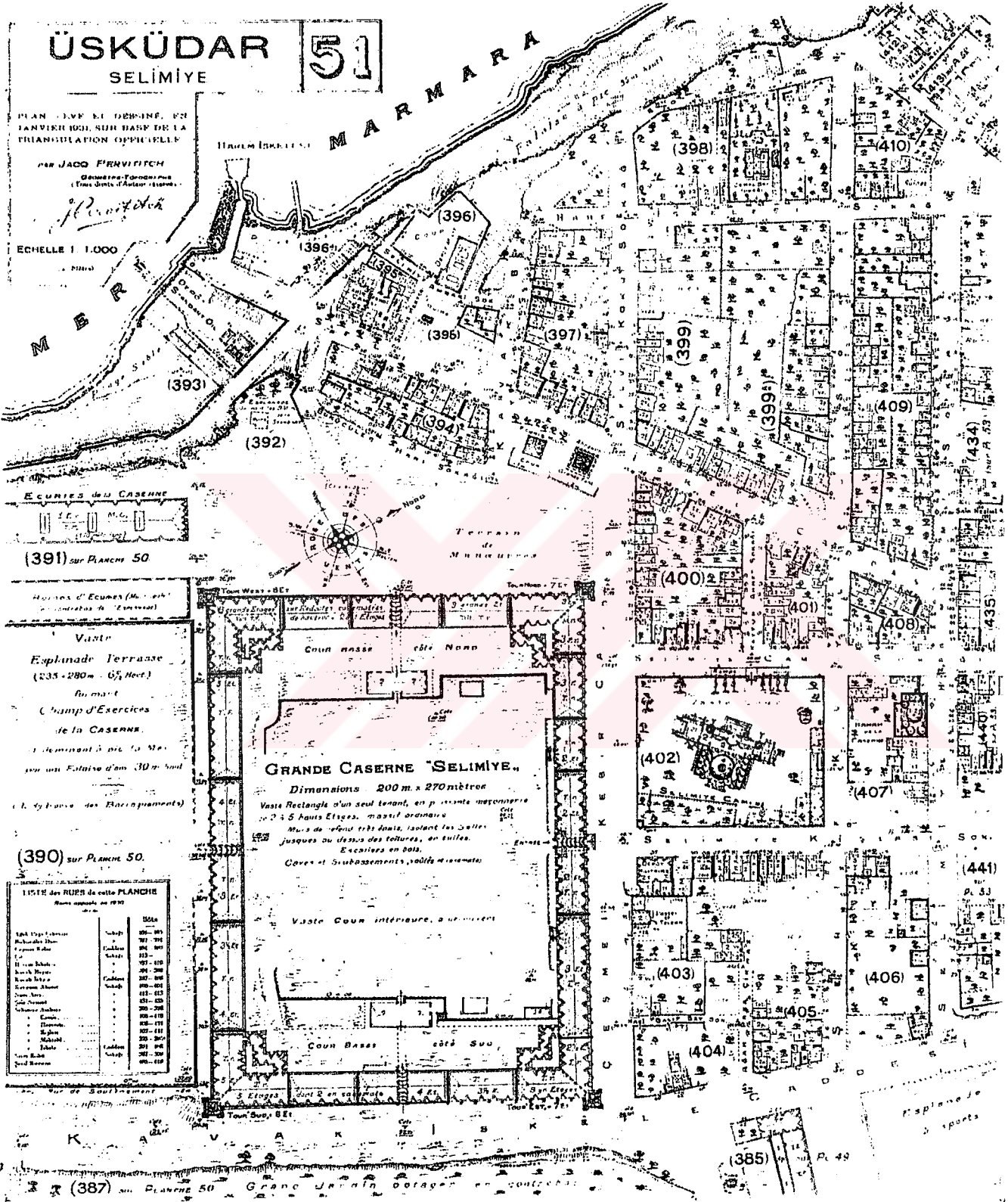

LISTE des RUES
de cette PLANCHE
Noms Officiels adoptés en 1930

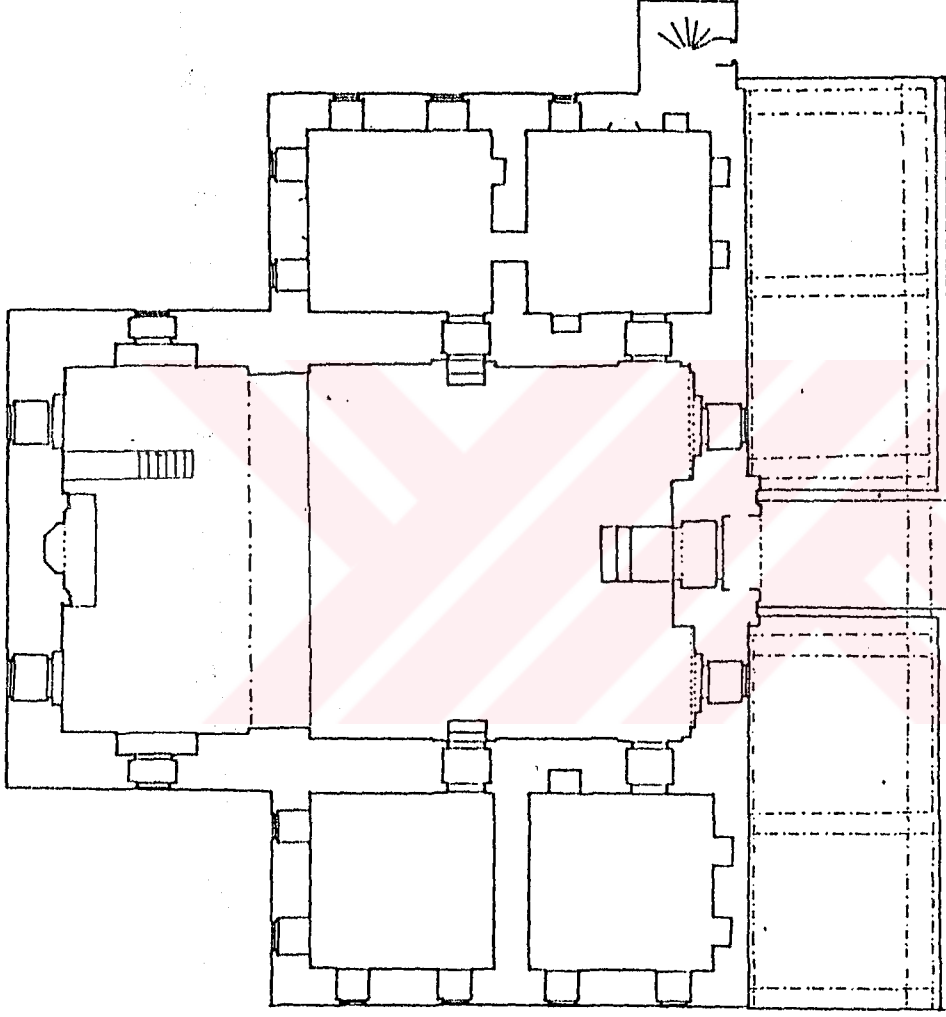
Noms Officiels adoptés en 1930	Noms Anciens	N°	Mètres
Arsuz	...	627-628	
Balıbaşı	...	628-629	
Balıbaşı	...	629-630	
Bat Paşası	...	630-631	
Beleşenli	...	631-632	
Beyazlı	...	632-633	
Büyükdere	...	633-634	
Çarşı	...	634-635	
Çarşı	...	635-636	
Çarşı	...	636-637	
Çarşı	...	637-638	
Çarşı	...	638-639	
Çarşı	...	639-640	
Çarşı	...	640-641	
Çarşı	...	641-642	
Çarşı	...	642-643	
Çarşı	...	643-644	
Çarşı	...	644-645	
Çarşı	...	645-646	
Çarşı	...	646-647	
Çarşı	...	647-648	
Çarşı	...	648-649	
Çarşı	...	649-650	
Çarşı	...	650-651	
Çarşı	...	651-652	
Çarşı	...	652-653	
Çarşı	...	653-654	
Çarşı	...	654-655	
Çarşı	...	655-656	
Çarşı	...	656-657	
Çarşı	...	657-658	
Çarşı	...	658-659	
Çarşı	...	659-660	
Çarşı	...	660-661	
Çarşı	...	661-662	
Çarşı	...	662-663	
Çarşı	...	663-664	
Çarşı	...	664-665	
Çarşı	...	665-666	
Çarşı	...	666-667	
Çarşı	...	667-668	
Çarşı	...	668-669	
Çarşı	...	669-670	
Çarşı	...	670-671	
Çarşı	...	671-672	
Çarşı	...	672-673	
Çarşı	...	673-674	
Çarşı	...	674-675	
Çarşı	...	675-676	
Çarşı	...	676-677	
Çarşı	...	677-678	
Çarşı	...	678-679	
Çarşı	...	679-680	
Çarşı	...	680-681	
Çarşı	...	681-682	
Çarşı	...	682-683	
Çarşı	...	683-684	
Çarşı	...	684-685	
Çarşı	...	685-686	
Çarşı	...	686-687	
Çarşı	...	687-688	
Çarşı	...	688-689	
Çarşı	...	689-690	
Çarşı	...	690-691	
Çarşı	...	691-692	
Çarşı	...	692-693	
Çarşı	...	693-694	
Çarşı	...	694-695	
Çarşı	...	695-696	
Çarşı	...	696-697	
Çarşı	...	697-698	
Çarşı	...	698-699	
Çarşı	...	699-700	

6. Balaban Çarşısı (1933 Sigorta Haritaları, Jacques Pervitich)

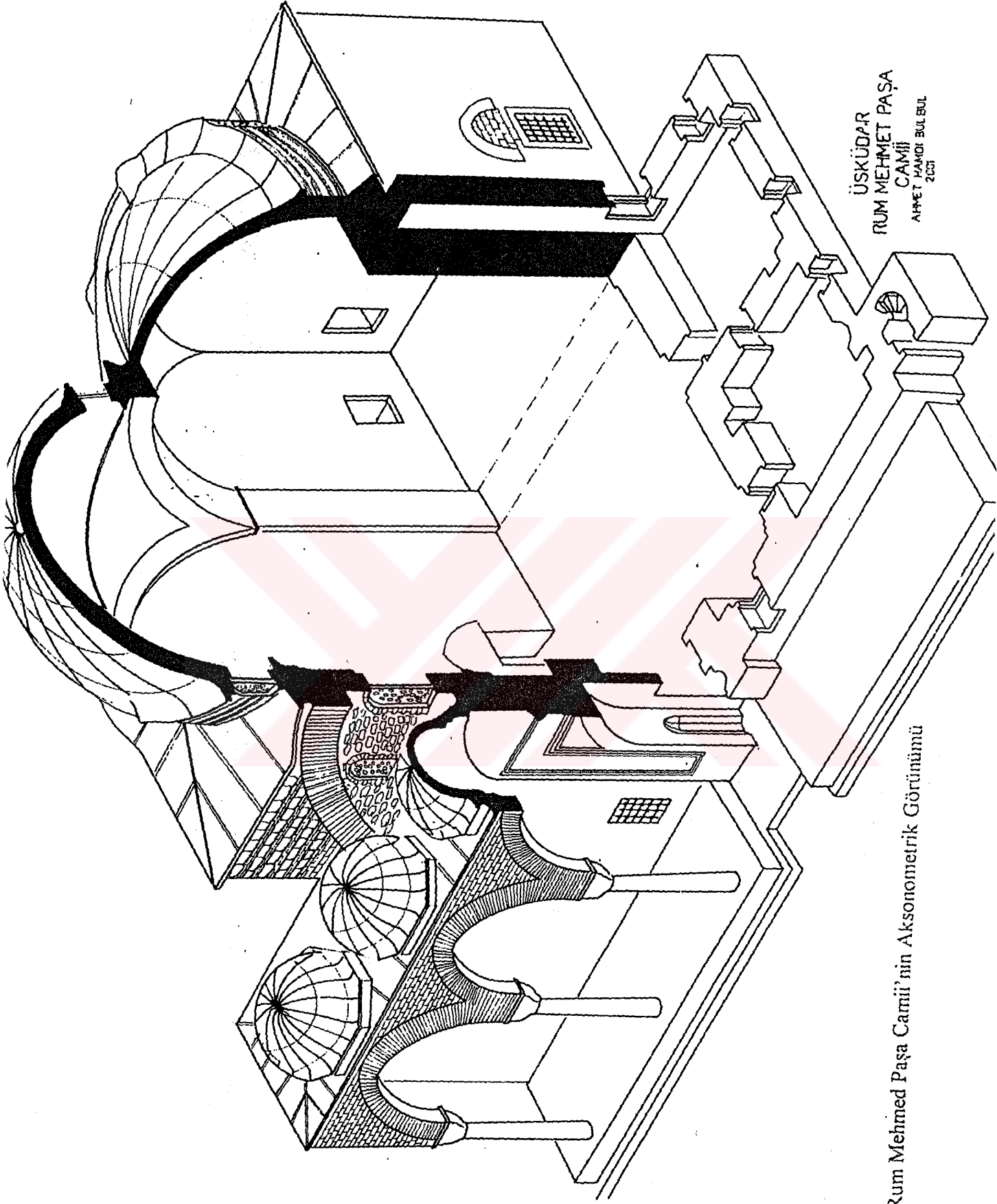

7. Selimiye Mahallesi Planı (1933 Sigorta Haritaları, Jacques Pervitich)

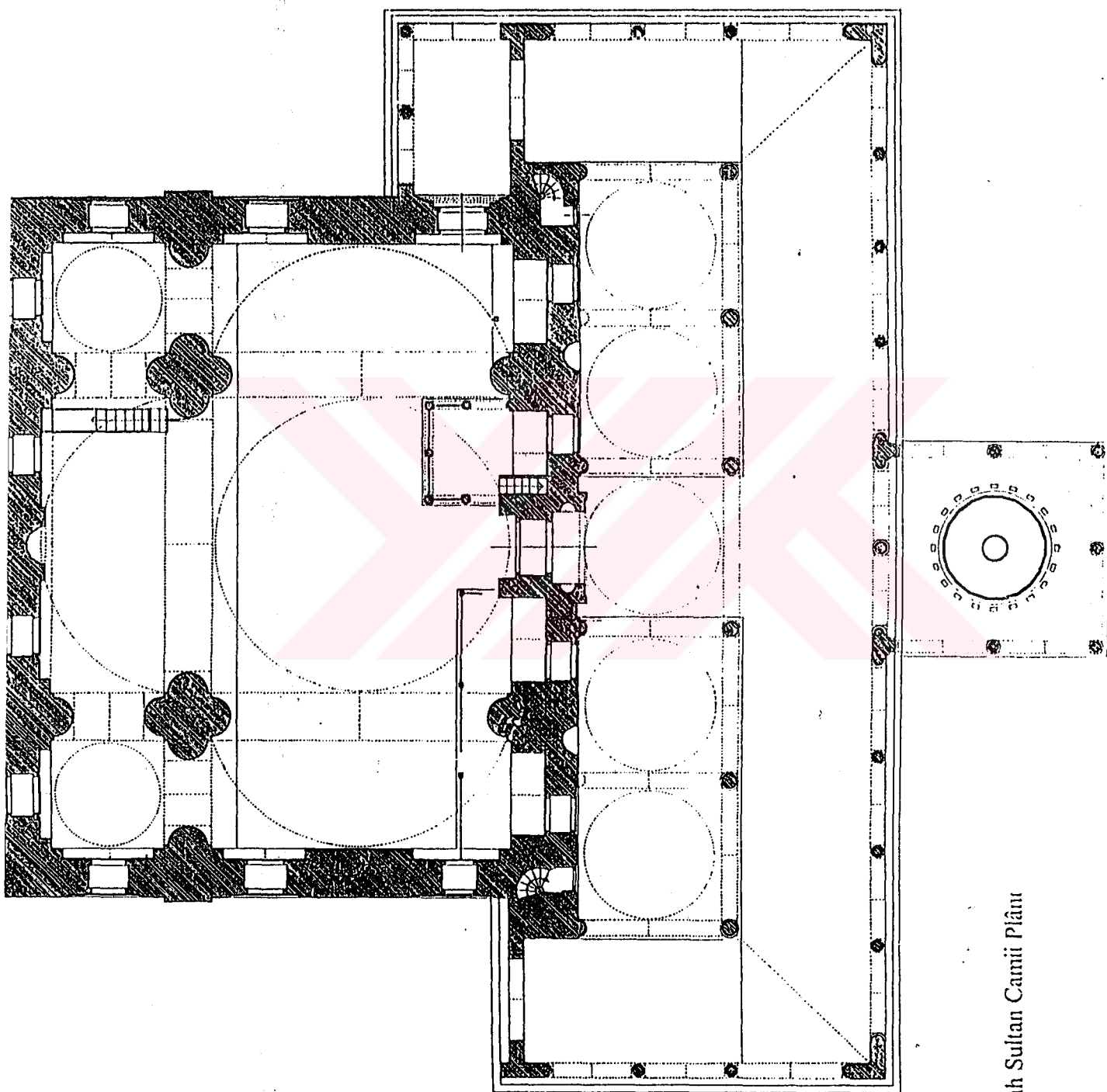
0 5 10m.
a. hımdı b.
2001

9. Rum Mehmed Paşa Camii Plânı

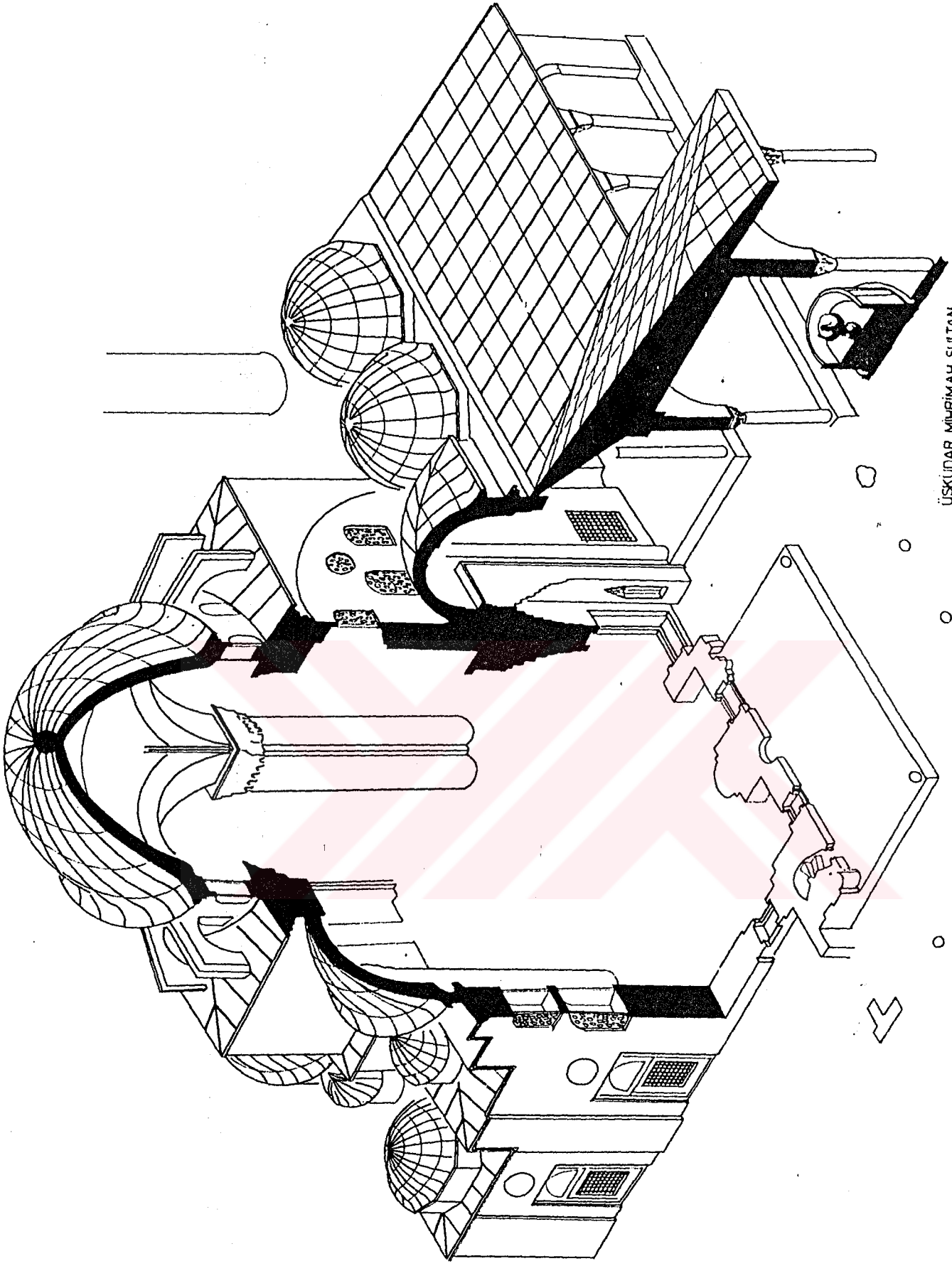

ÜSKÜDAR
RUM MEHMET PAŞA
CAMİİ
AHMET HANCI BULBUL
2001

10. Rum Mehmed Paşa Camii'nin Aksonometrik Görünümü

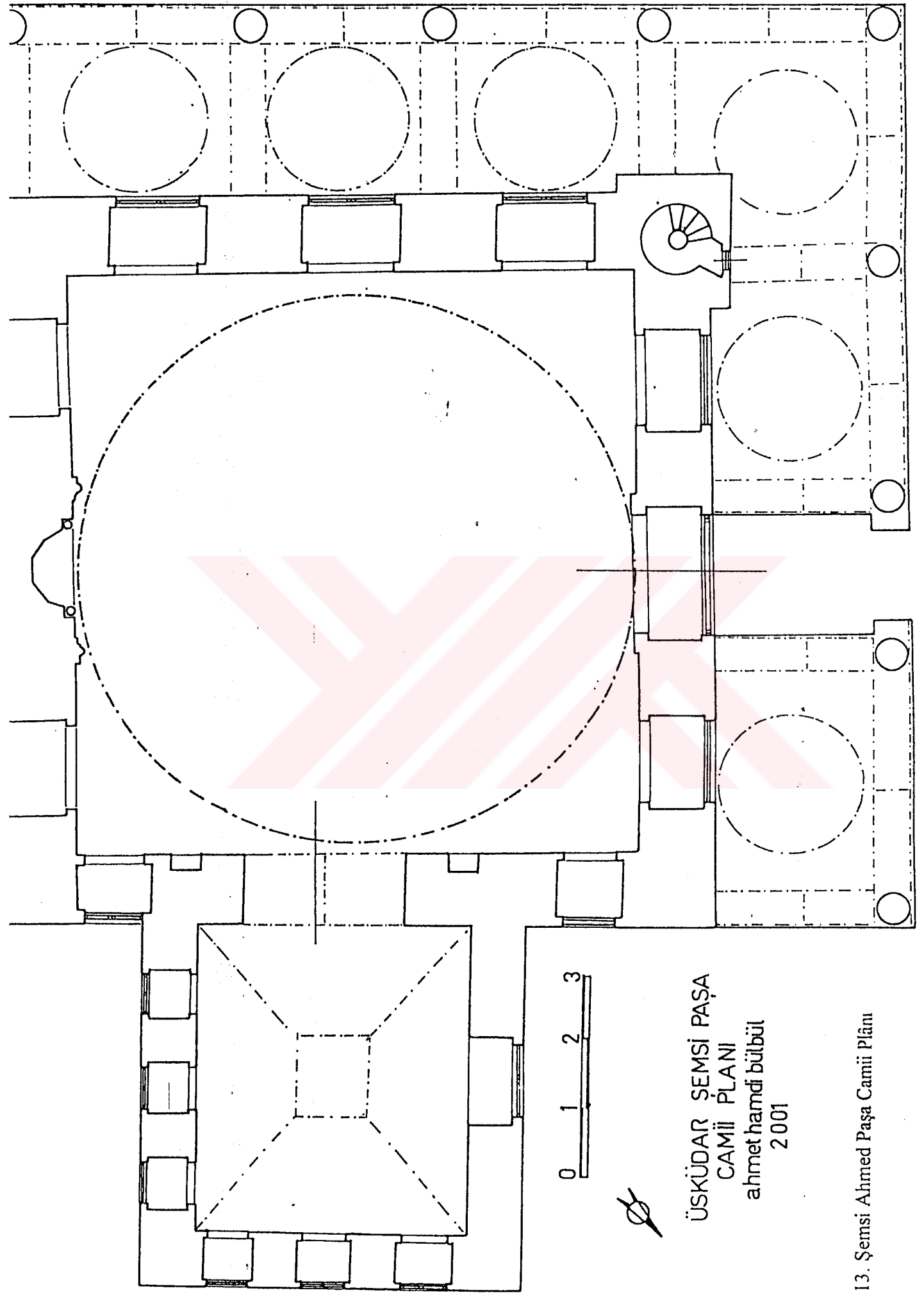

11. Mihrimah Sultan Camii Planı

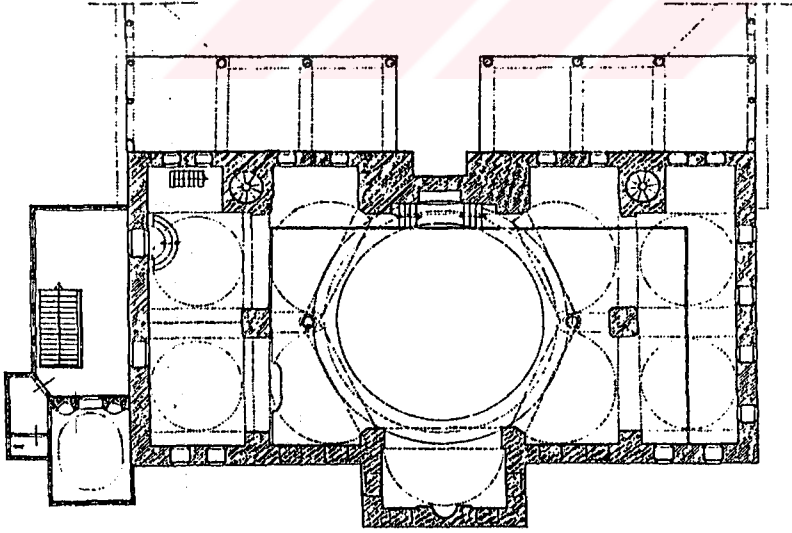
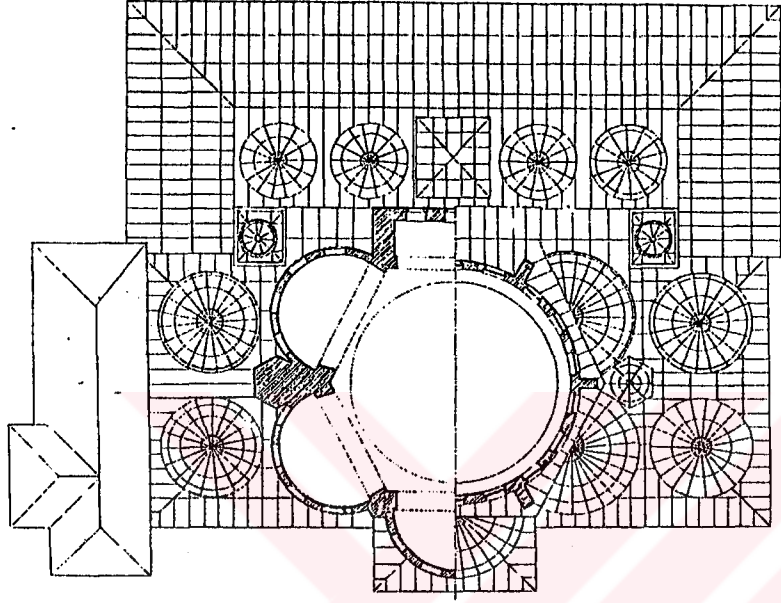

ÜSKÜDAR MIHRİMAH SULTAN
CAMII AKSONOMETRİK PERSPEKTİFİ
ahmet hamdi bütüç
2002

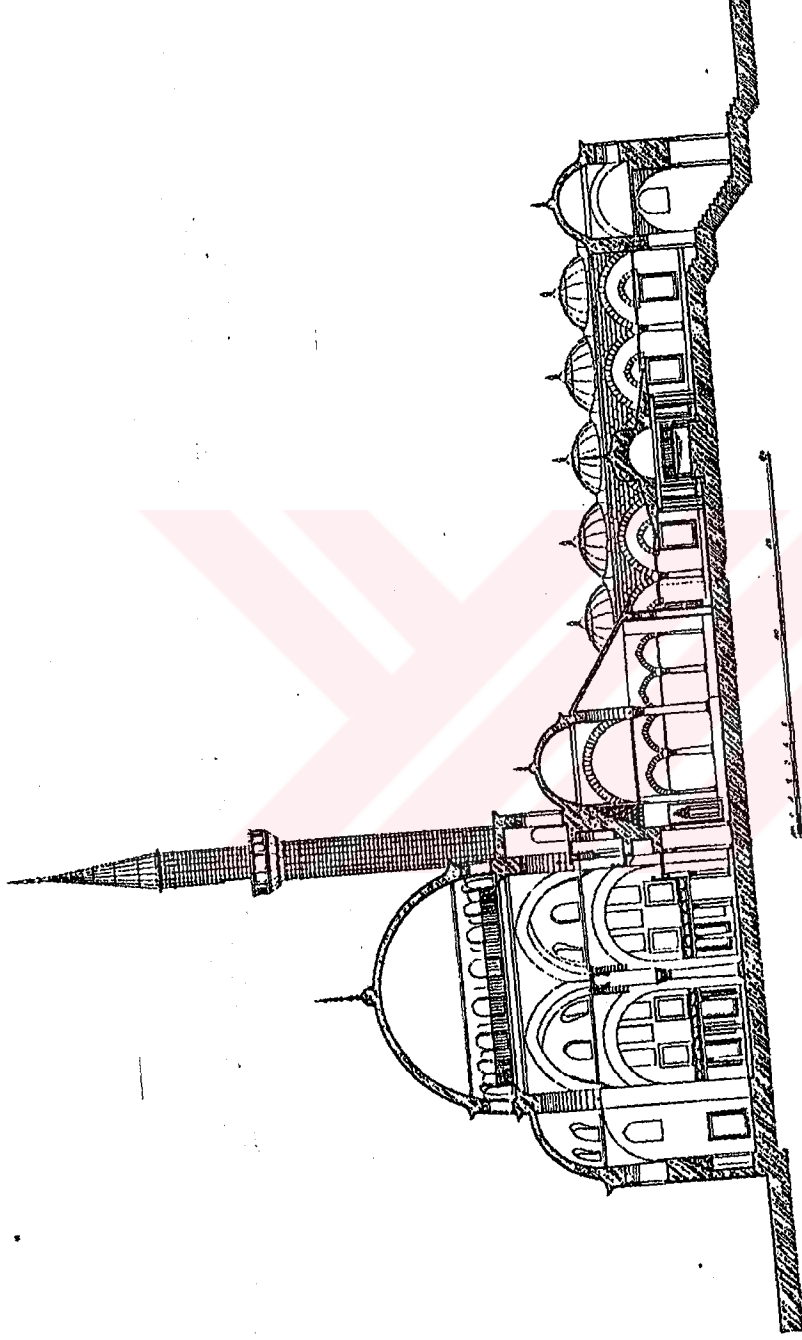
12. Mihrimah Sultan Camii'nin Aksonometrik Görünümü

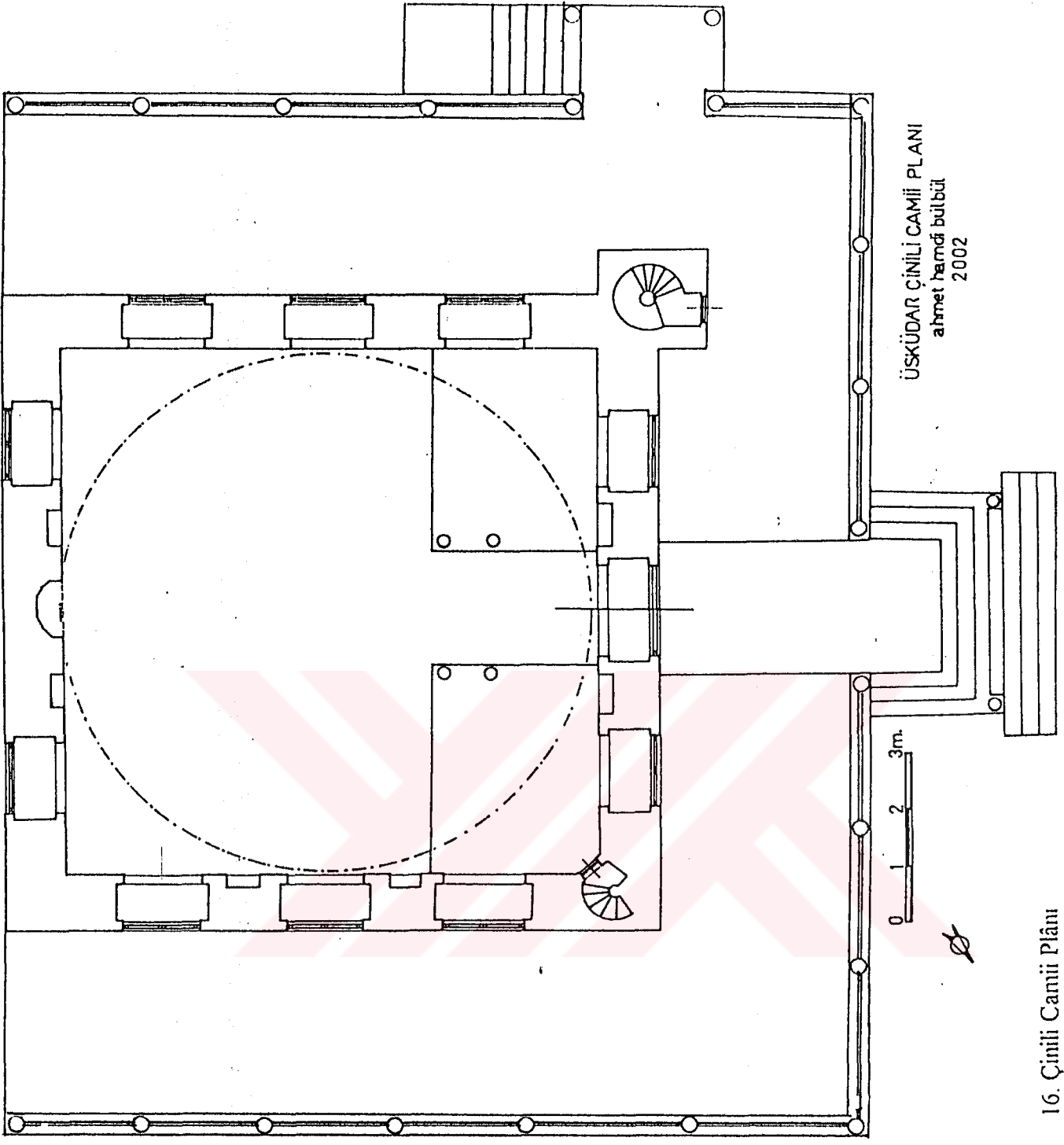
13. Şemsi Ahmed Paşa Camii Planı

14. Valide-i Atik Camii Plânı (Ali Sâm Ülgün'den)

15. Valide-i Atik Camii Kesiti (Ali Sâim Üjgen'den)

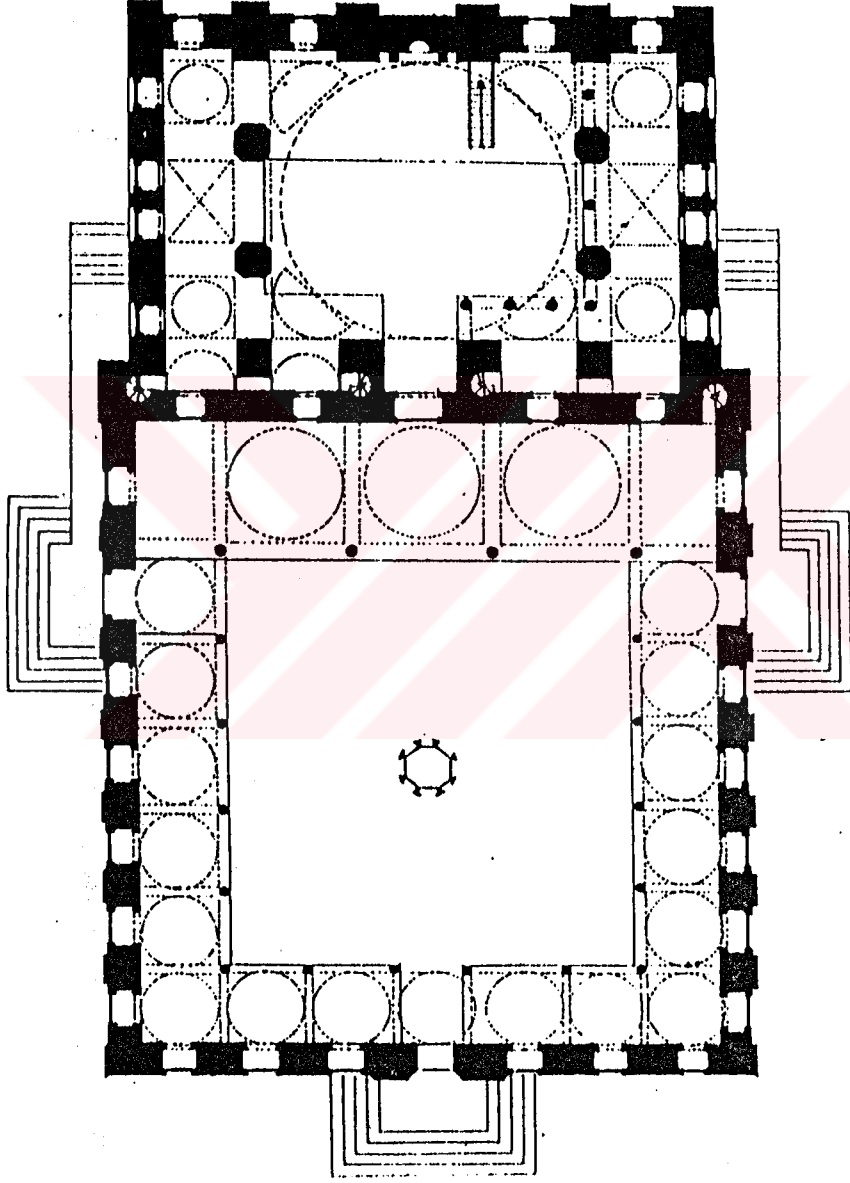

ÜSKÜDAR ÇİNİLİ CAMİİ PLANI
ahmet hamedî bulbül
2002

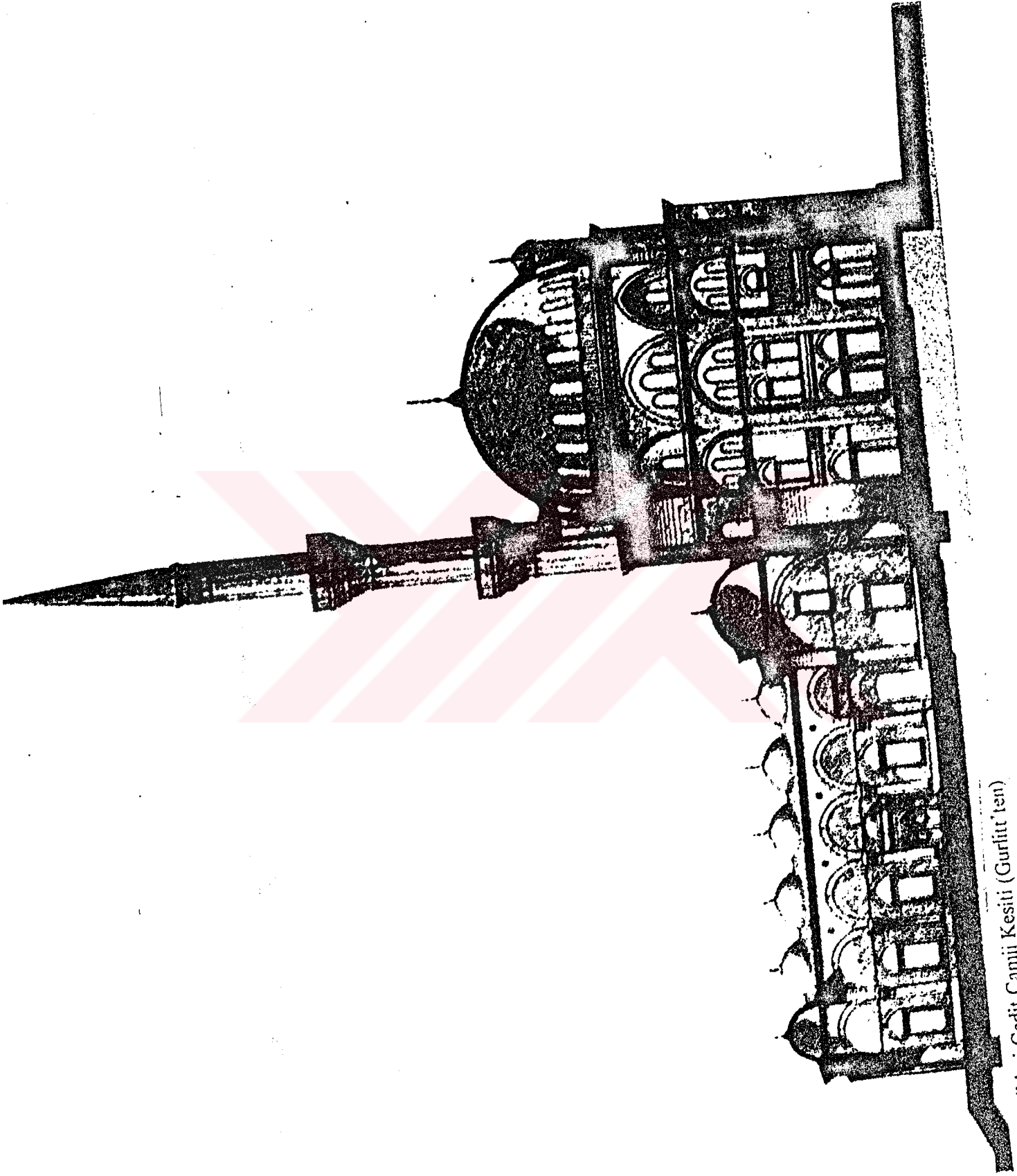
0 1 2 3m.

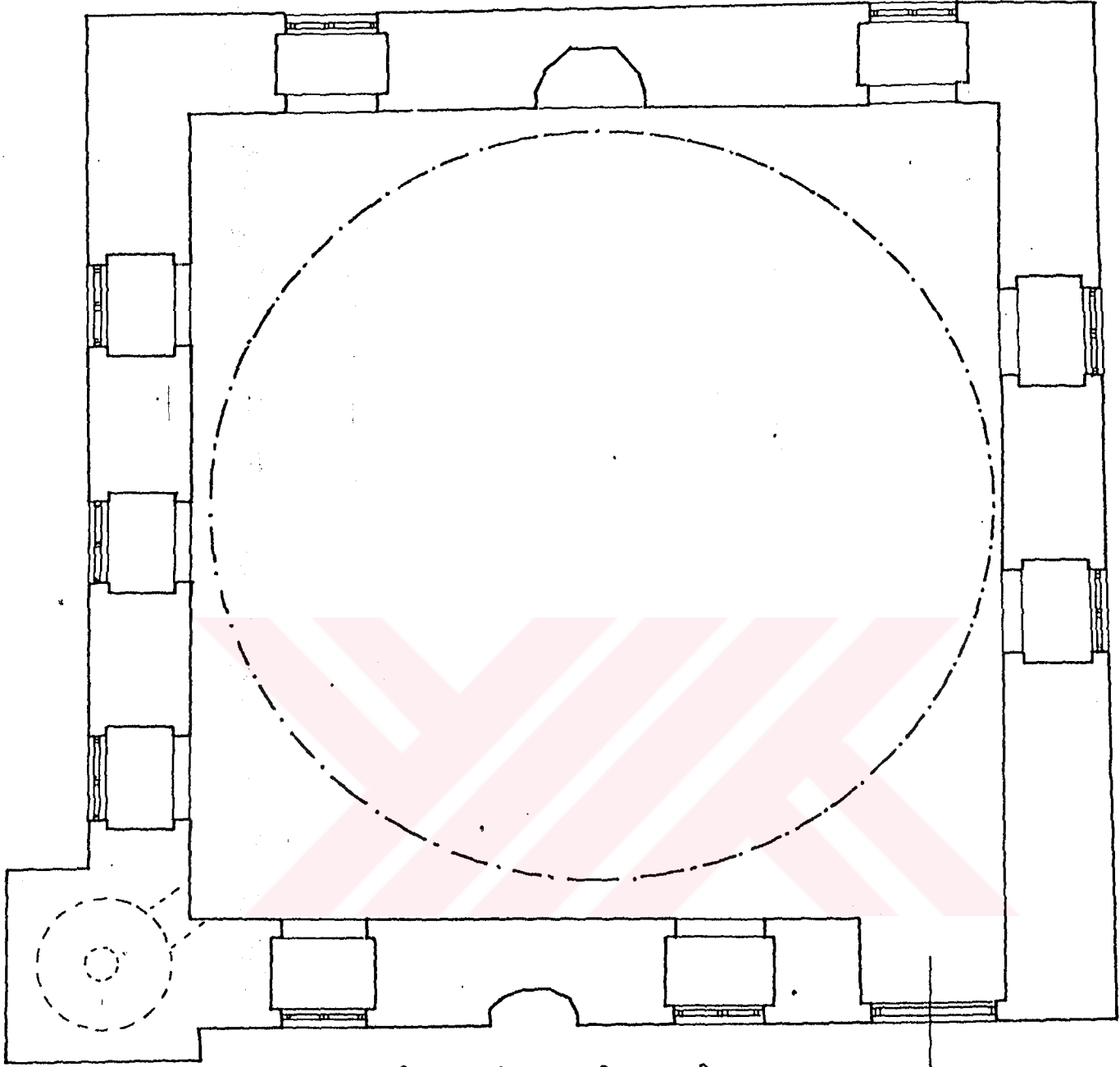
16. Çinli Camii Planı

17. Valide-i Cedid Camii Planı (Guritt'ten)

18. Valide-i Cedid Camii Kesili (Gurlitt 'ten)

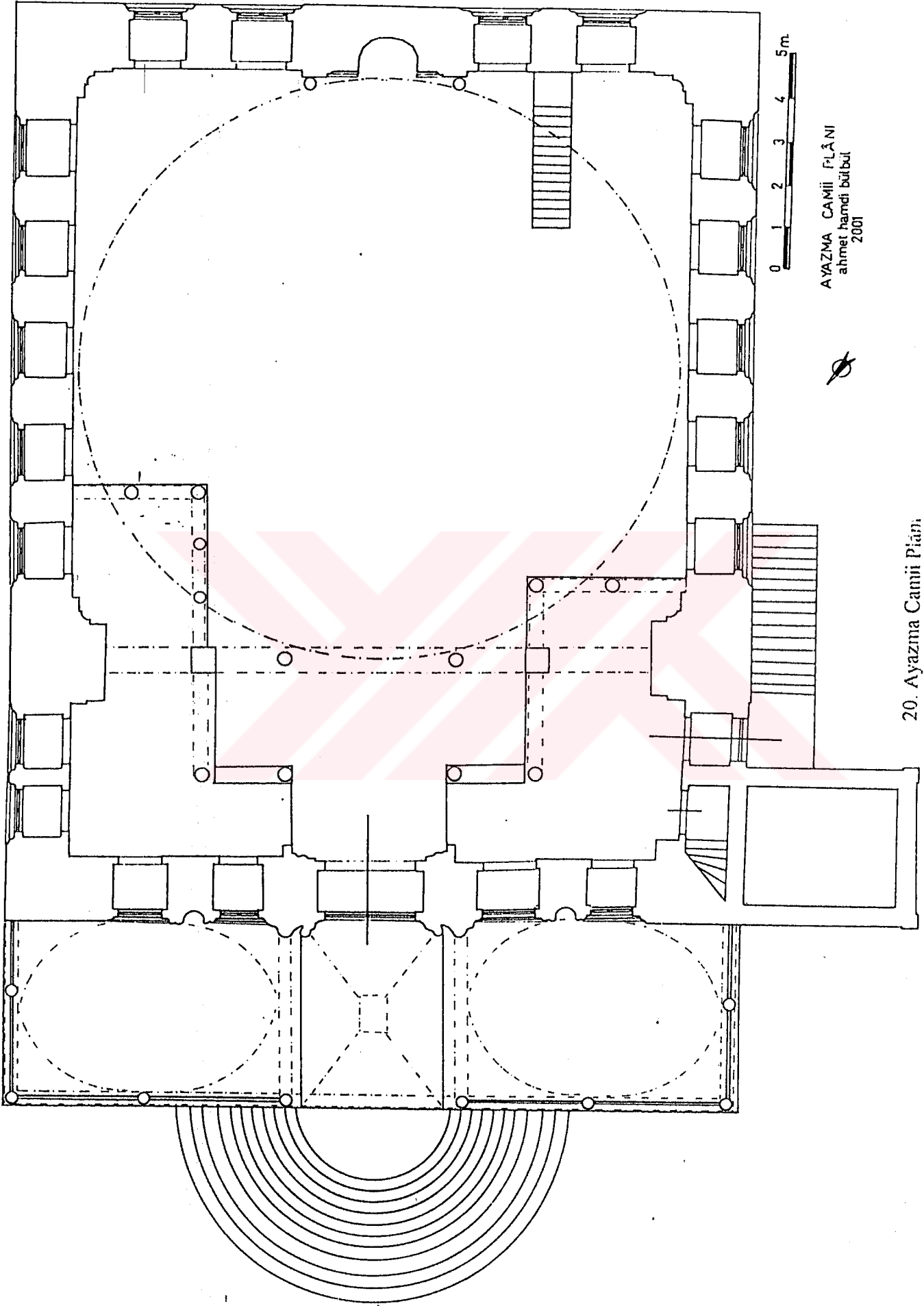

0 1 2 3m.

ÜSKÜDAR AHMEDİYE CAMİİ PLANI
ahmet hamdi bülbul
2001

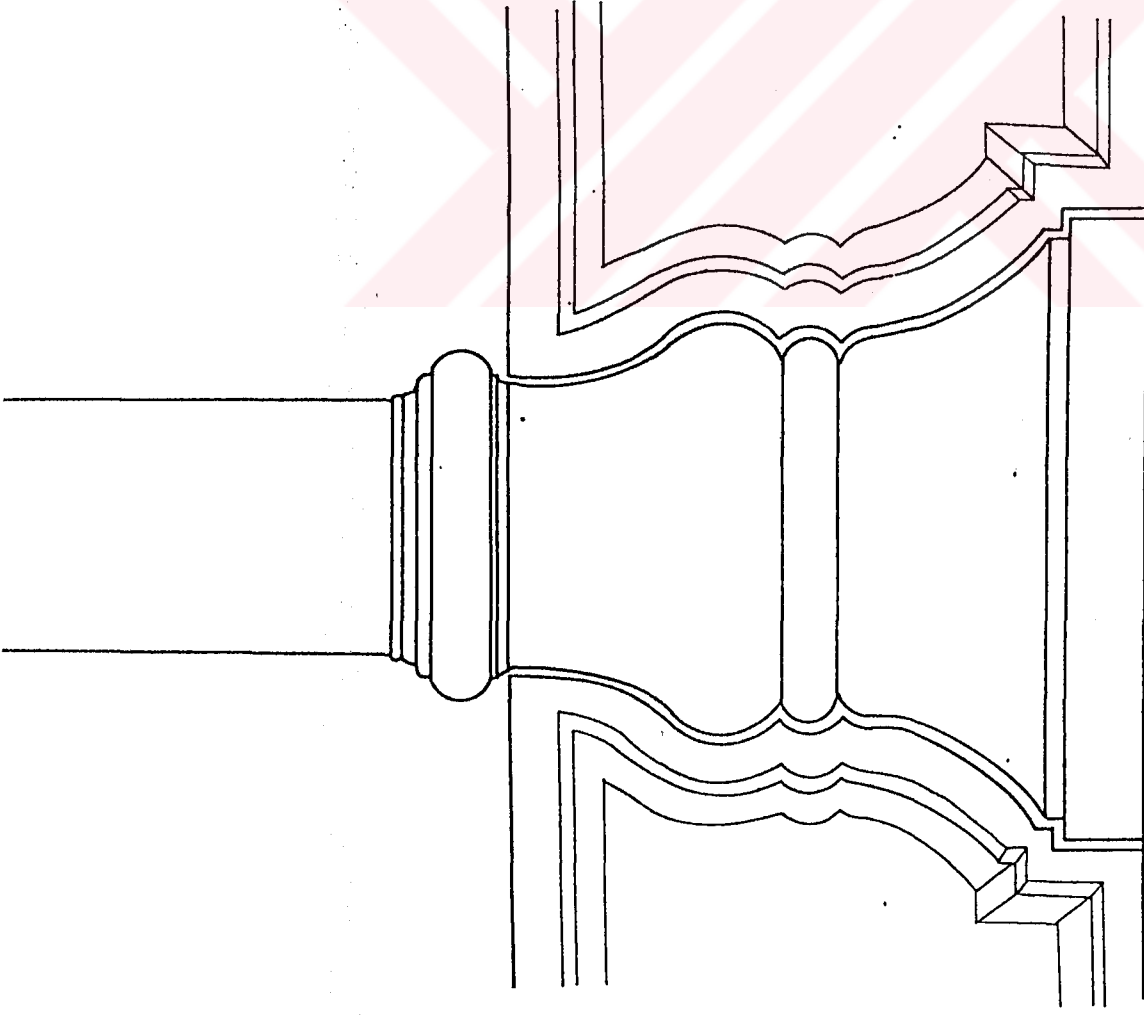

19. Ahmedîye Camii Plânı

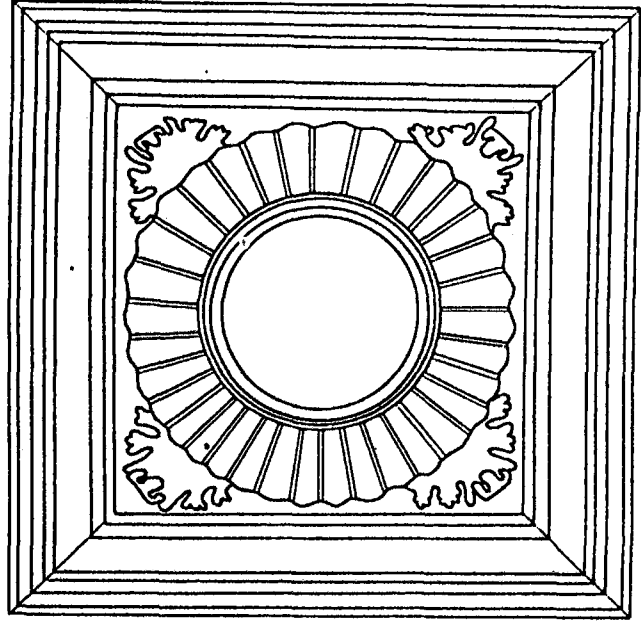

AYAZMA CAMII PLANI
ahmet hamdi bülbül
2001

20. Ayazma Camii Planı

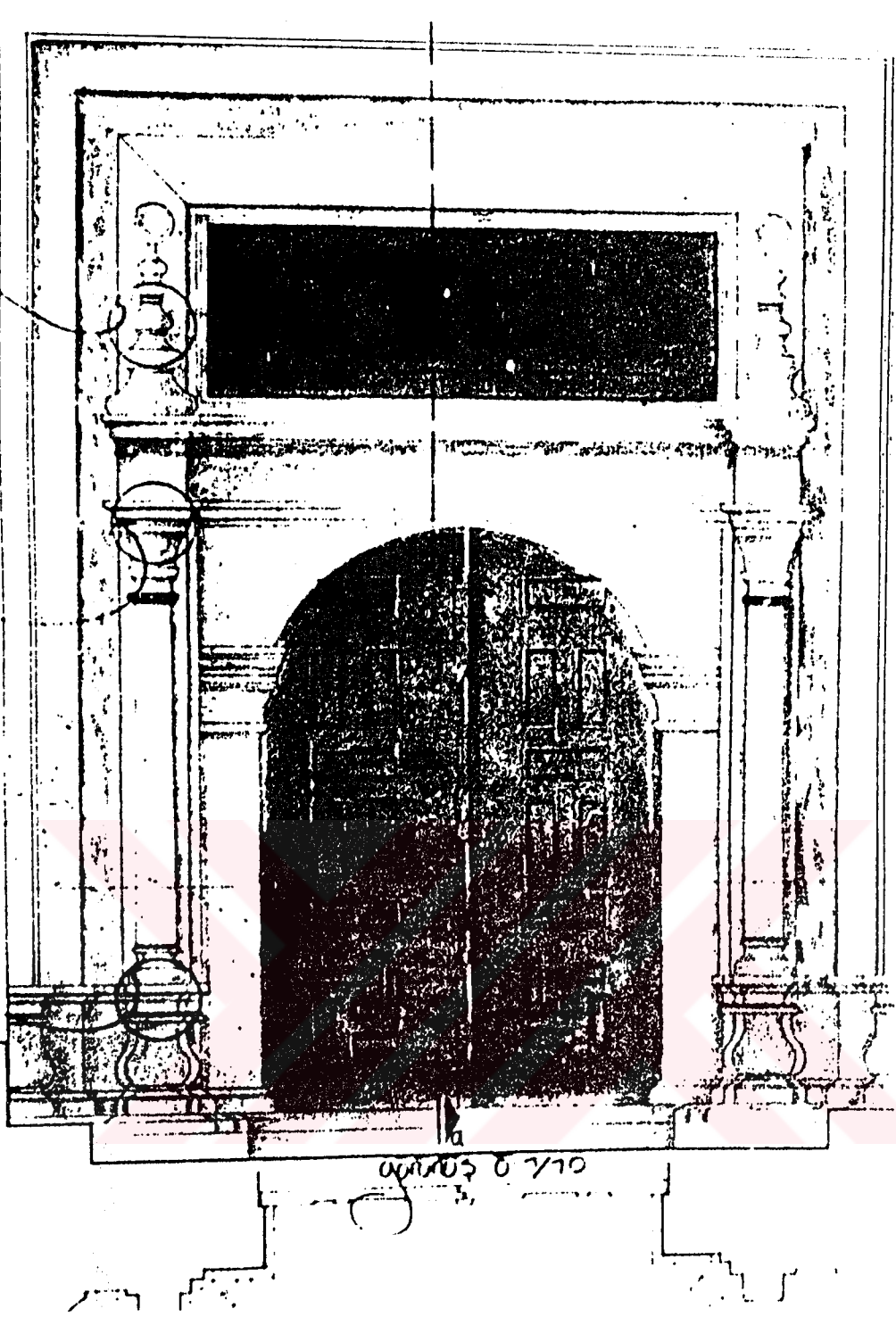

SÜTUN KAİDESİ ÖN GÖRÜNÜMÜ

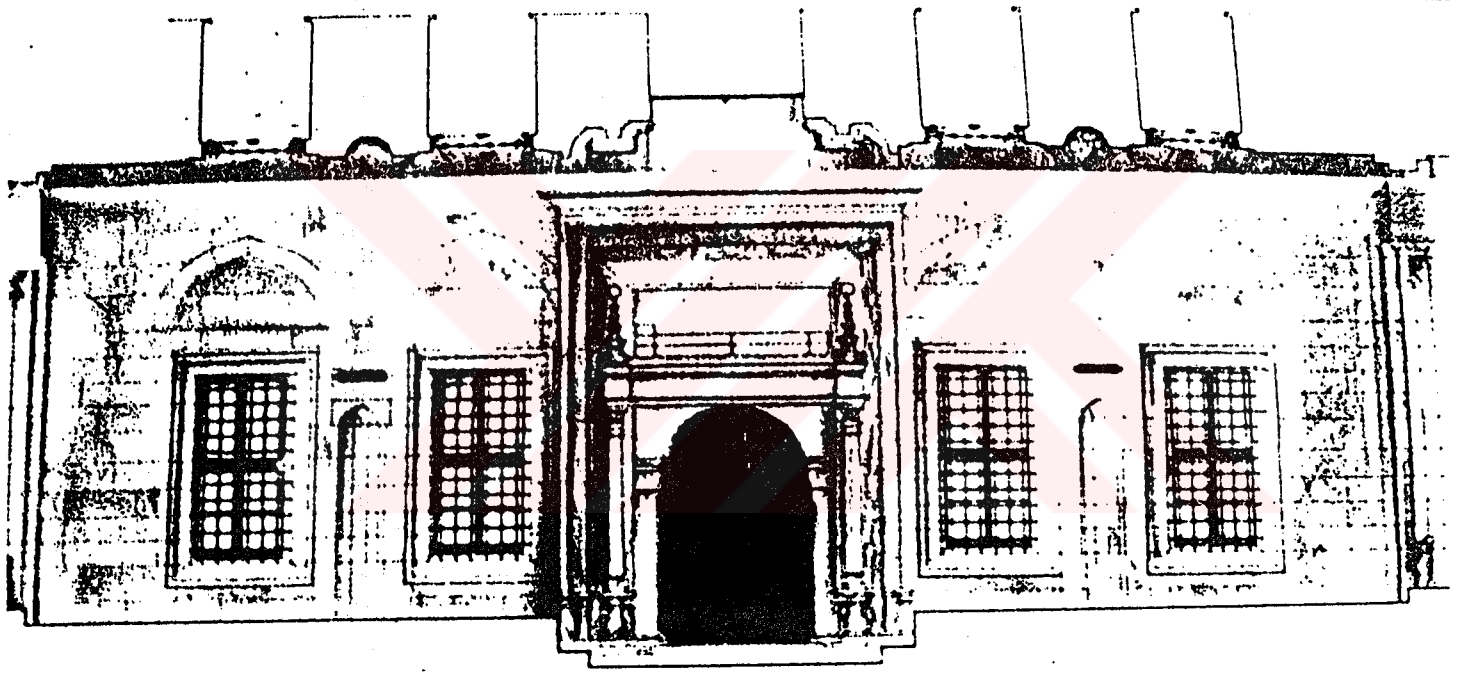

25cm.
a. hendi b. ÜSKÜDAR AYAZMA CAMİİ SON CEMAAT YERİ
• SÜTUN BAŞLIĞI PLANI

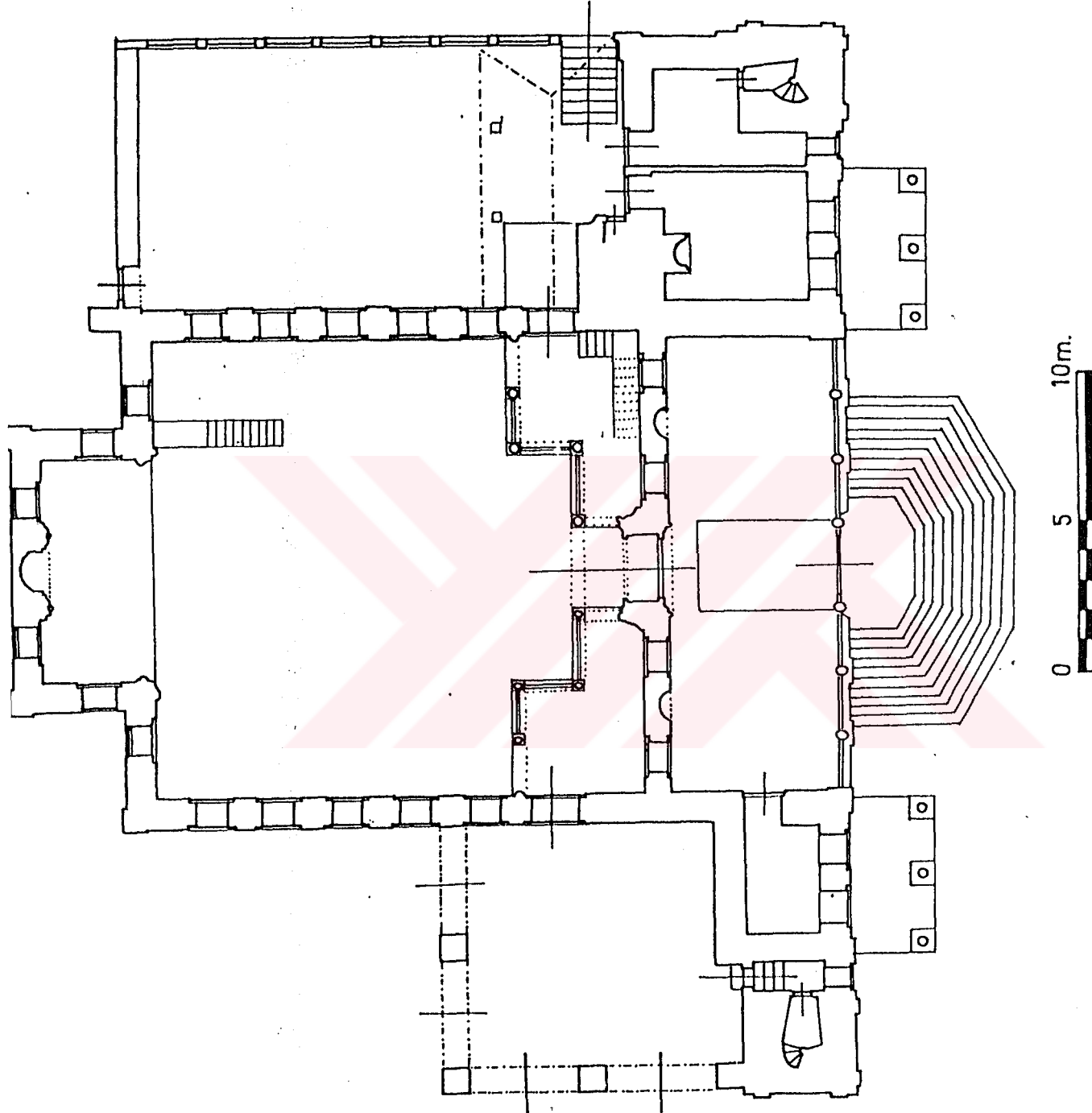
21. Ayazma Camii Sütun Başlığı Planı ve Görünümü

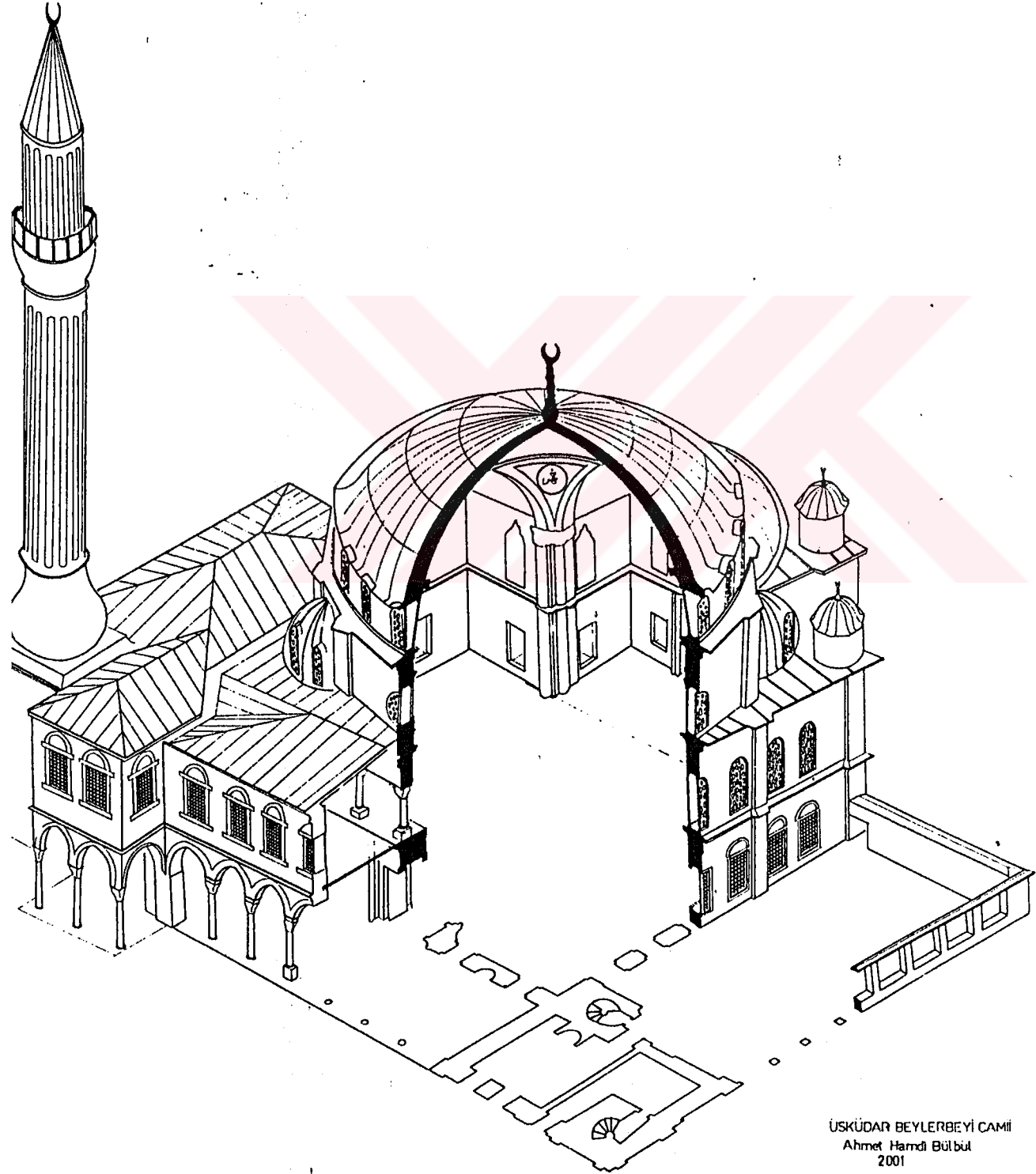
22. Ayazma Camii Giriş Kapısı Görüntümü (Çizim Z.Özer, E.Noyan)

23. Ayazma Camii Son Cemaat Yeri (Çizim Z.Özer, E.Noyan)

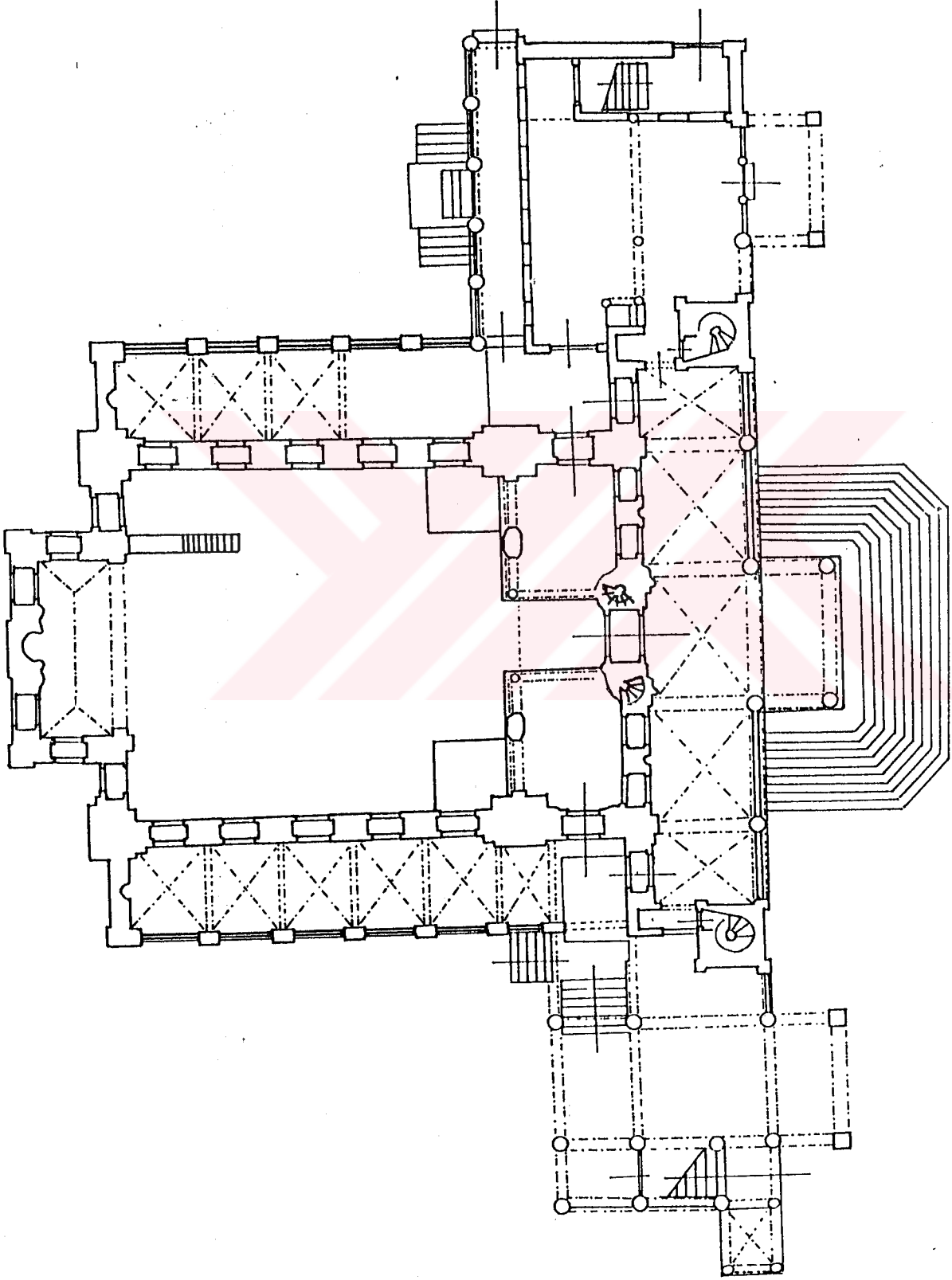

24. Beylerbeyi Camii Planı

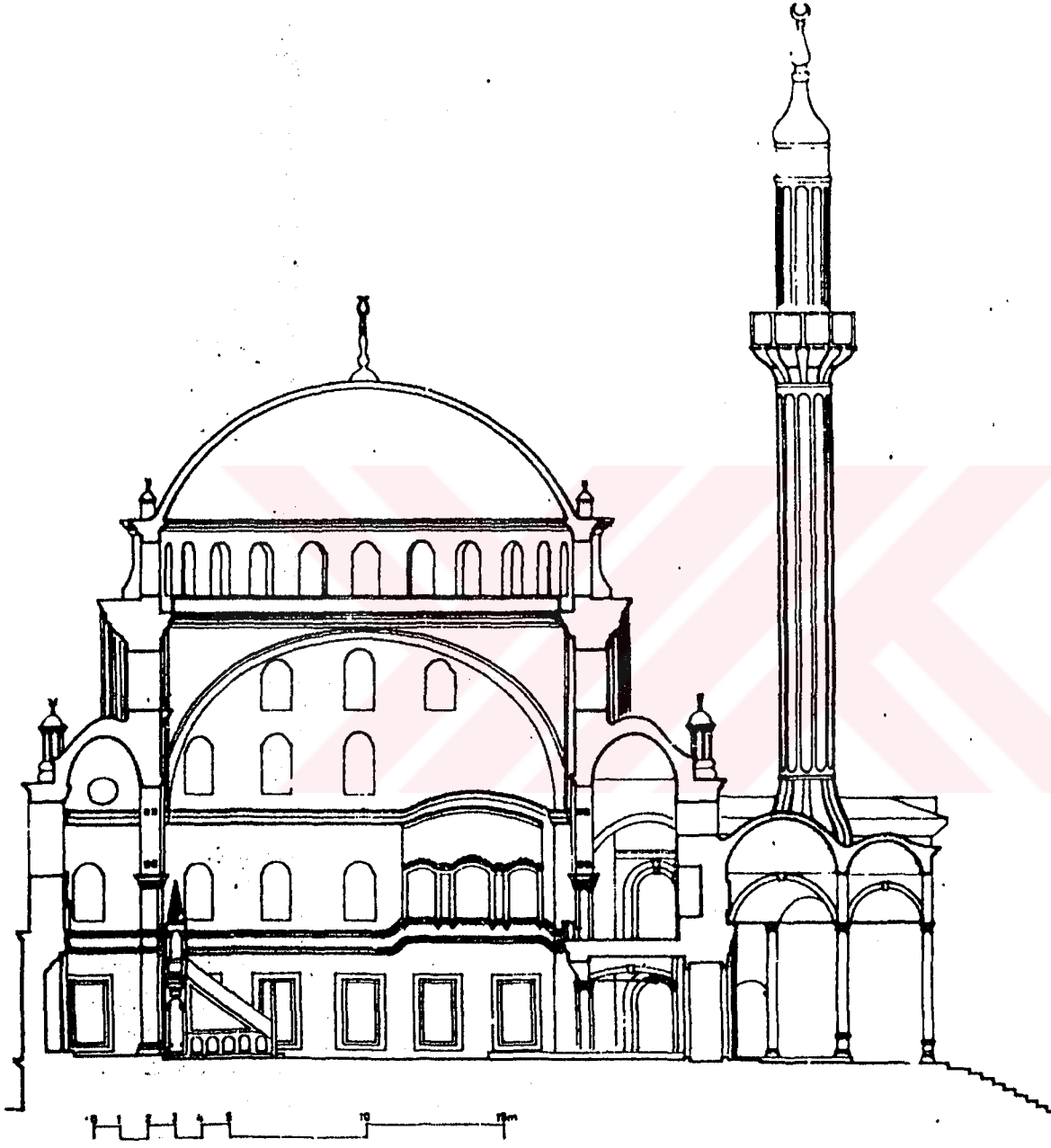
ÜSKÜDAR BEYLERBEYİ CAMİİ
Ahmet Hamdi Bülbul
2001

25. Beylerbeyi Camii'nin Aksonometrik Görünümü

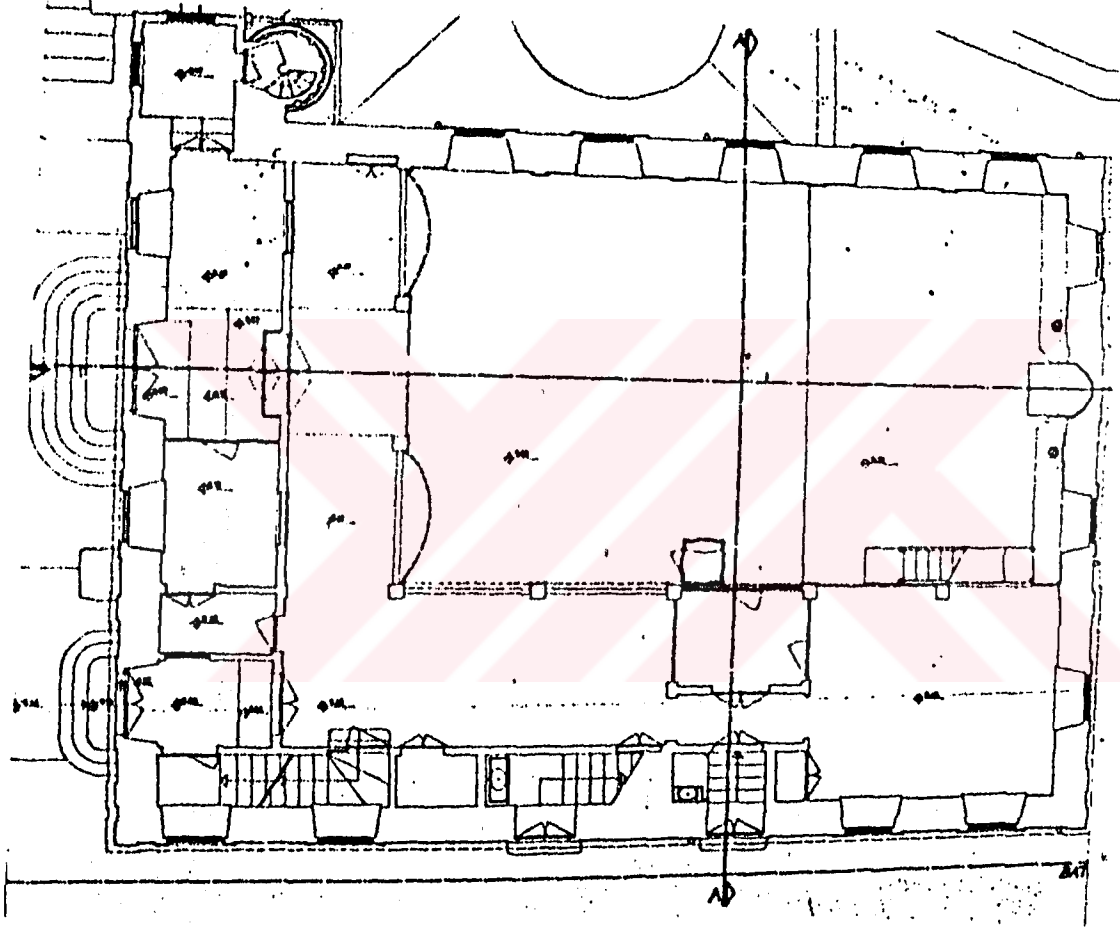

a.hamdi b.
2001

26. Selimiye Camii Plâni

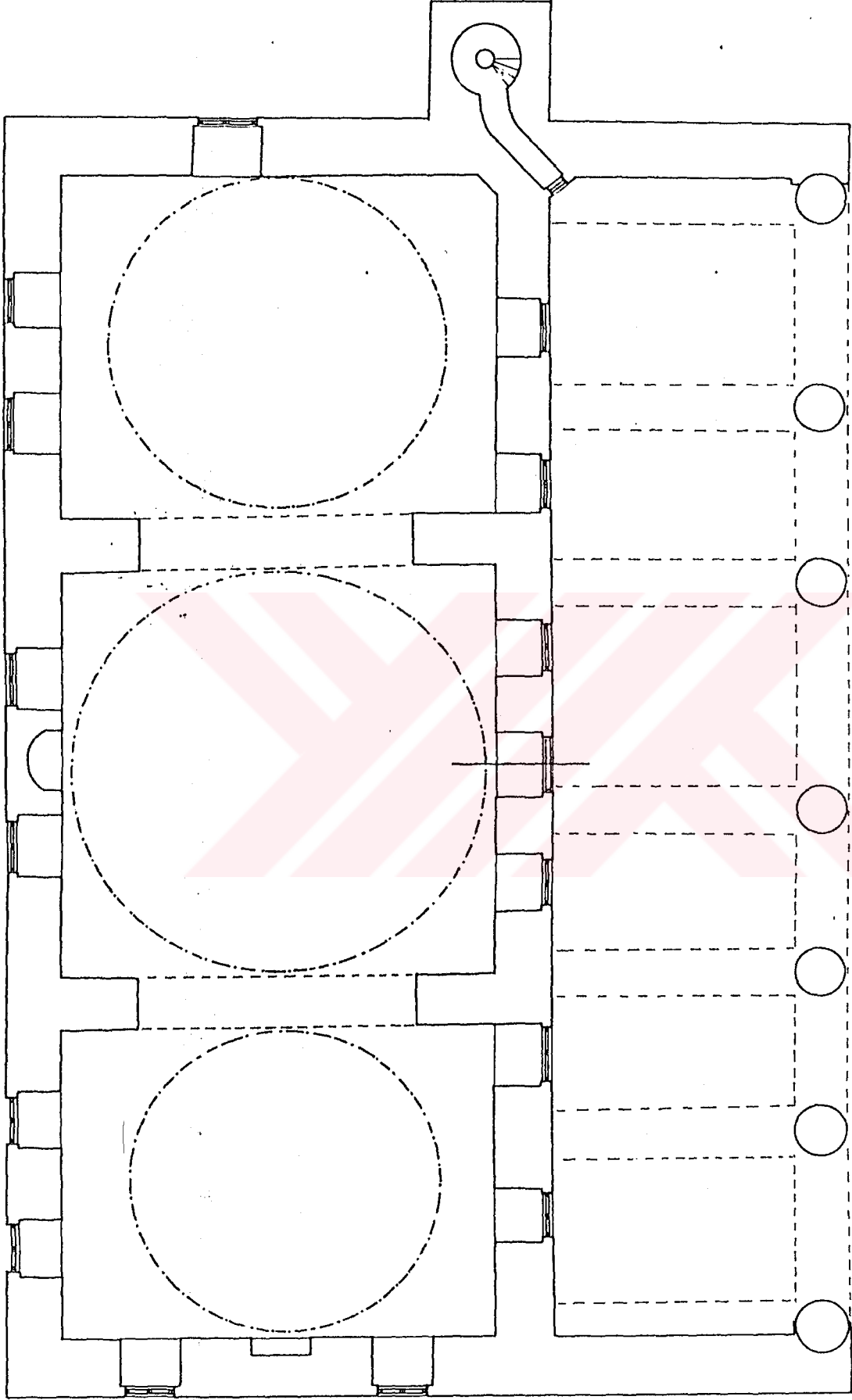
27. Selimiye Camii Kesiti (Selçuk Batur'dan)

28. Aziz Mahmud Hüdâyi Camii Plânı (Çizim Z.Özer, E.Noyan)

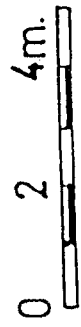
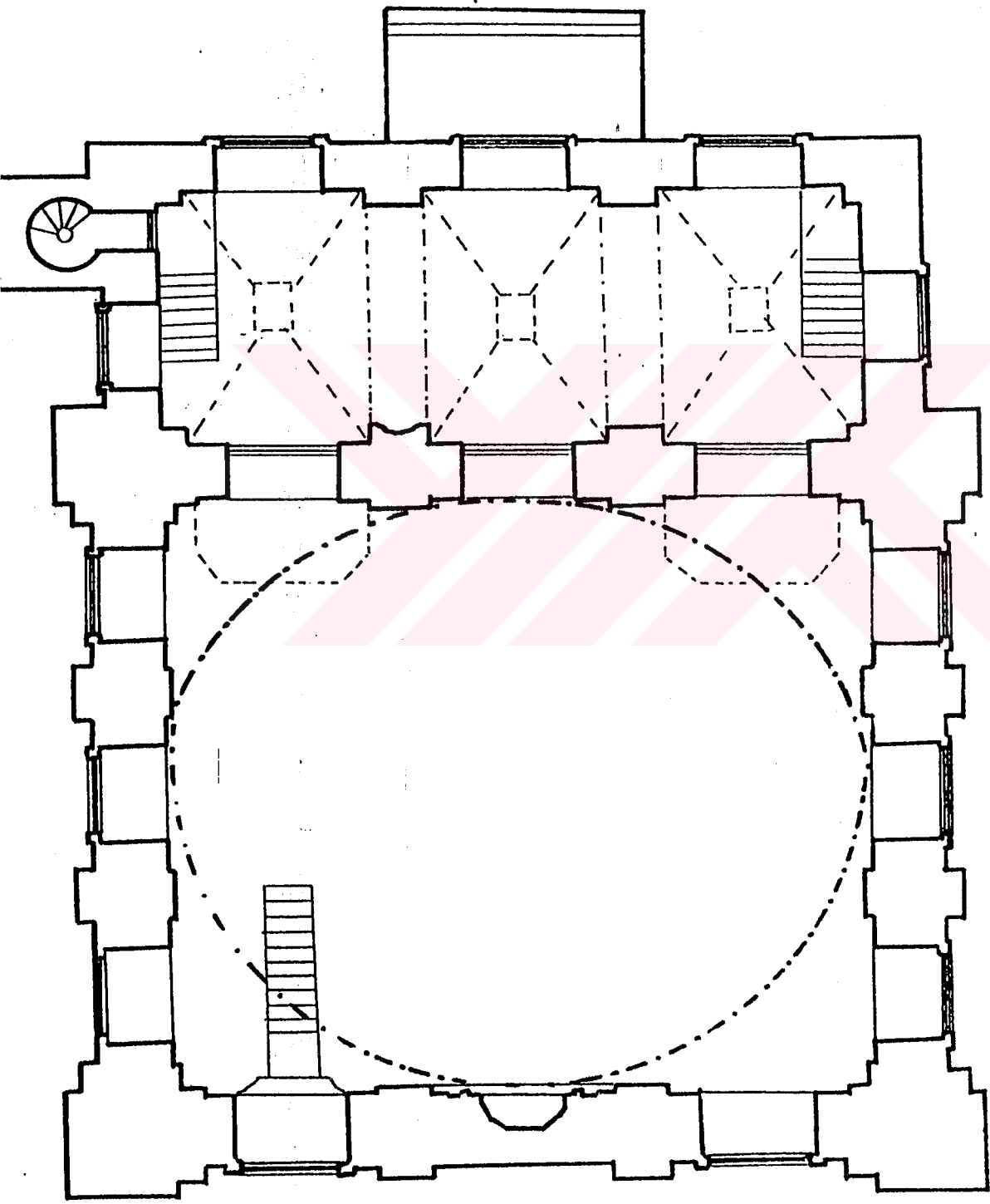
29. Aziz Mahmud Hüdâyi Camii Kesiti ve Görünümü (Çizim Z.Özer, E.Noyan)

ÜSKÜDAR KARA DAVUT PAŞA CAMİİ
ahmet hamdi bülüt
2001

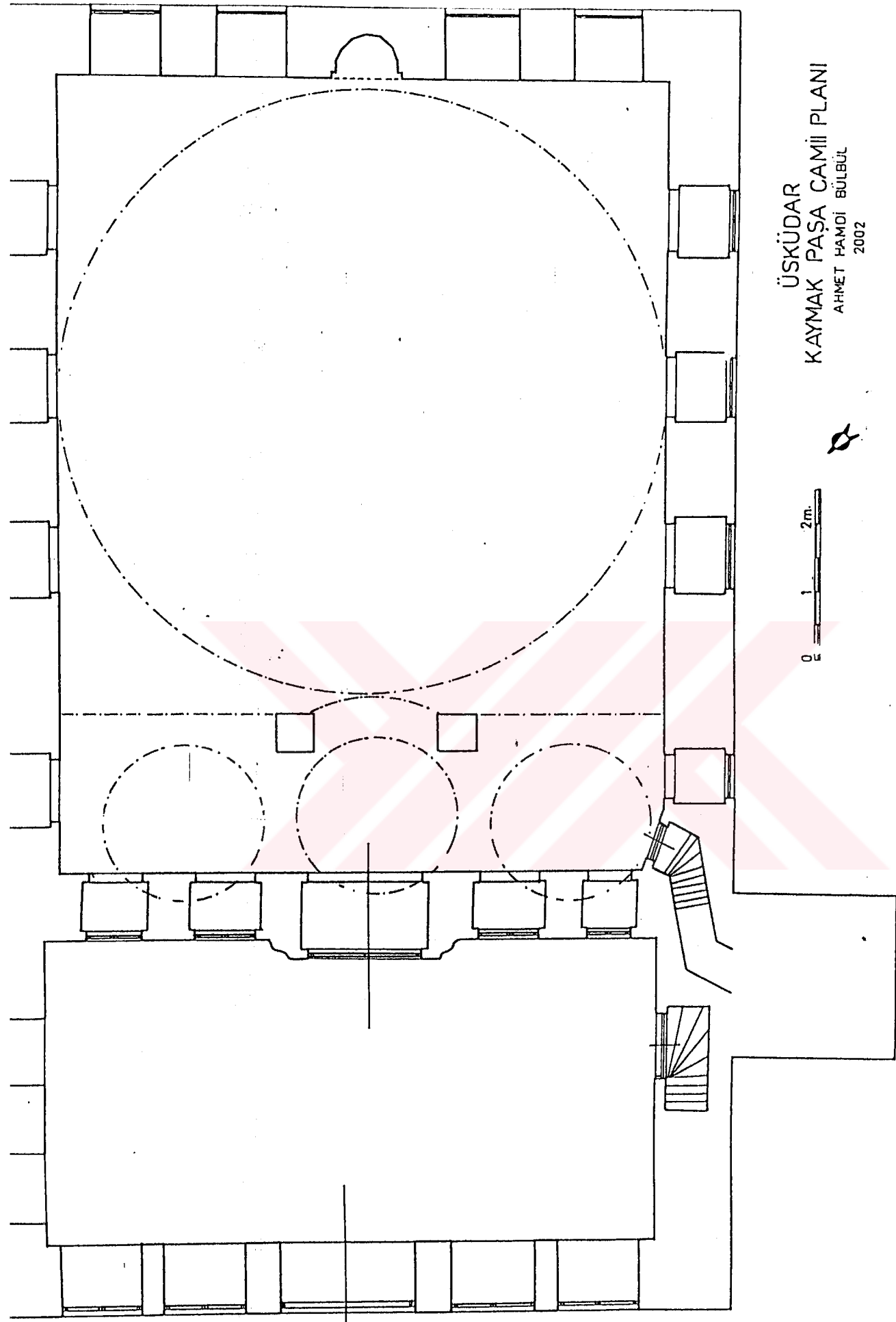

30. Kara Davud Paşa Camii Planı

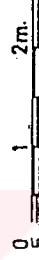

ALTUNIZADE CAMII PLÂNI
ahmet hamdi bülbul
2002

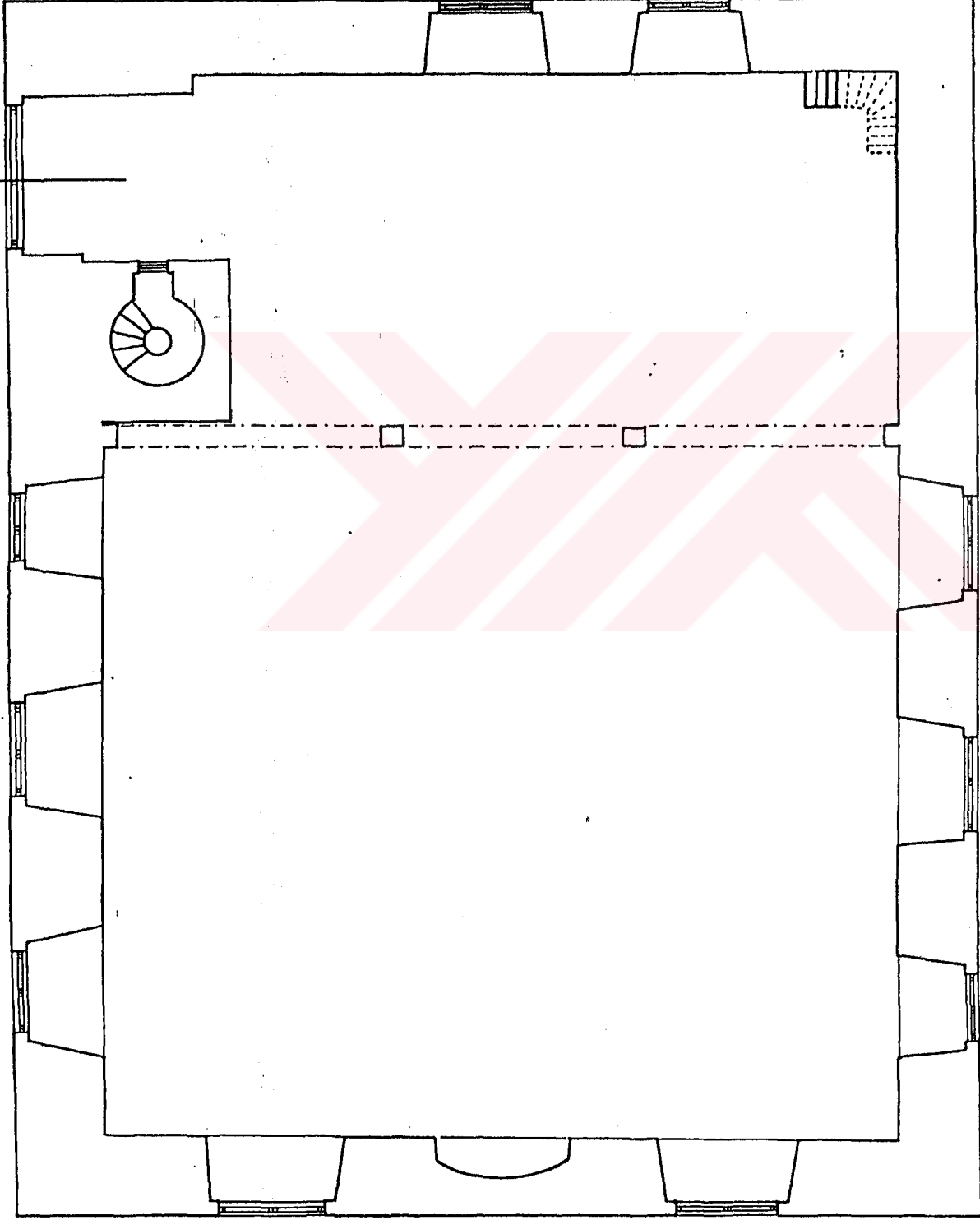
31. Altunizade Camii Plâni

ÜSKÜDAR
KAYMAK PAŞA CAMİİ PLANI
AHMET HAMİDİ BÜLBÜL
2002

52. Kaymak Paşa Camii Planı

ÜSKÜDAR AHMET ÇELEBİ CAMİİ
ahmet hamdi bülüt
2001

0 1 2m.

33. Ahmed Çelebi Camii Planı

FOTOĞRAFLAR

Constantinople.

Partie de Scufari et du Bosphore.

1. Üsküdar Salacak'tan bir görünüm. (Yayıncı: Au bon Marché)

Constantinople.

Rue à Scutari.

Editeur Max Fruchtermann, Constantinople. 1207.

Photogr. Berggren.

2. Üsküdar'da eski bir sokak. (Fotoğraf: Berggren)

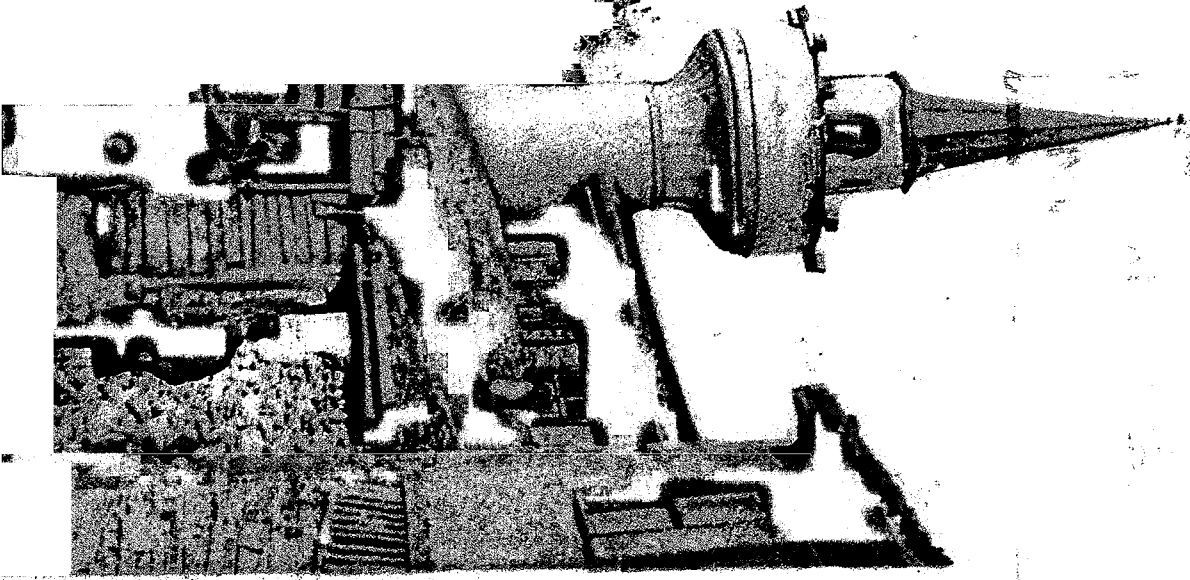
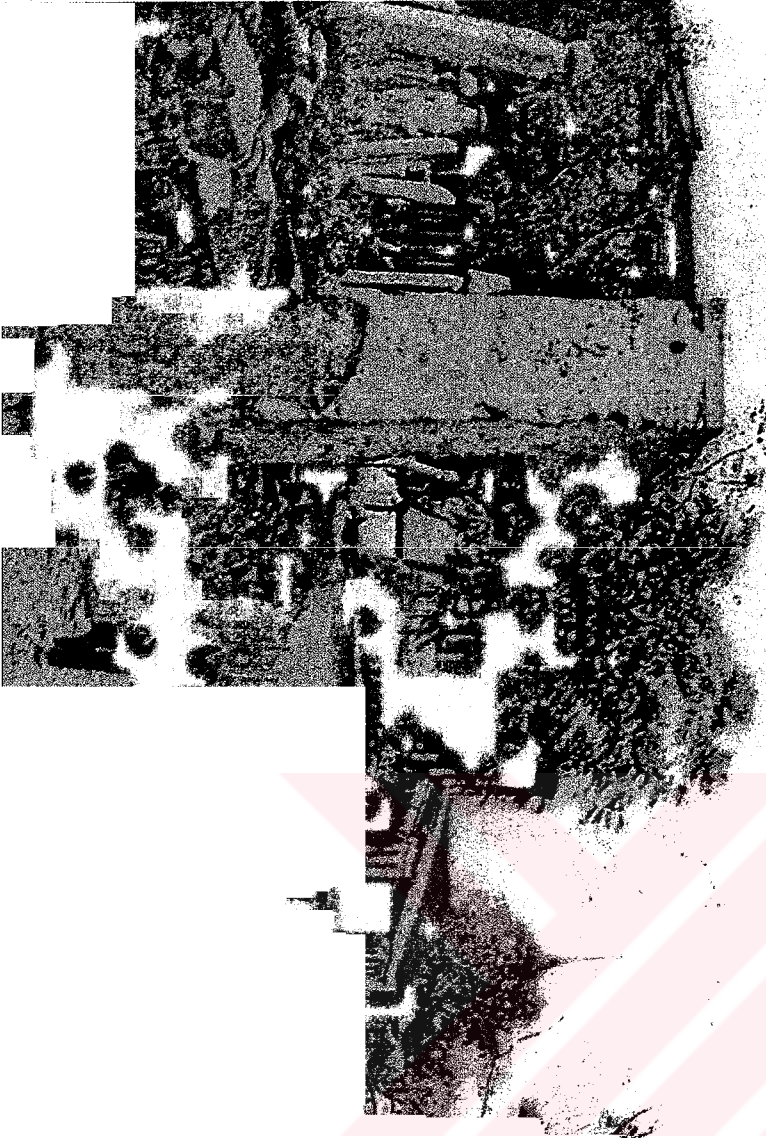

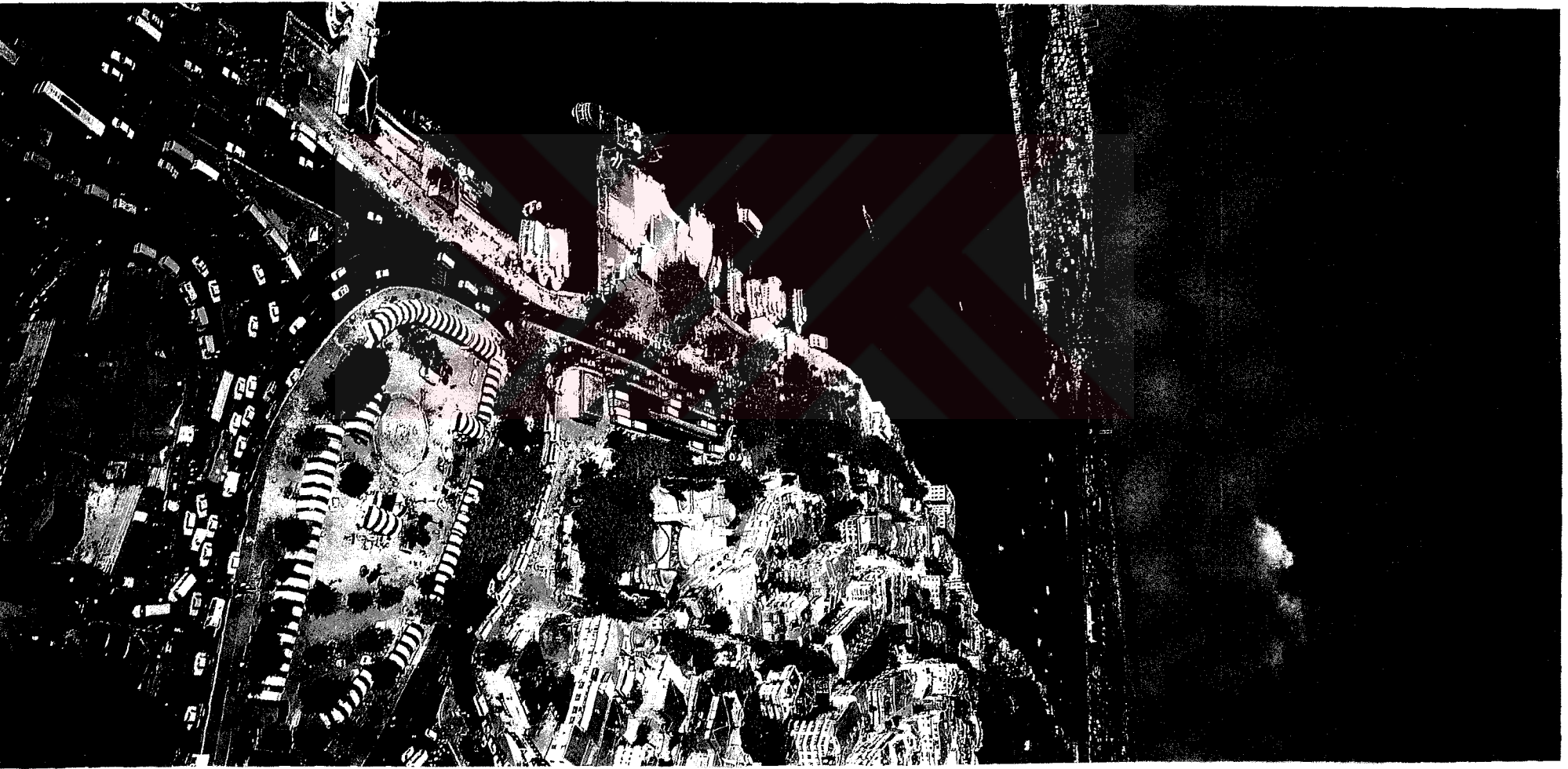
Le Grand Bazar à Scutari

Constantinople

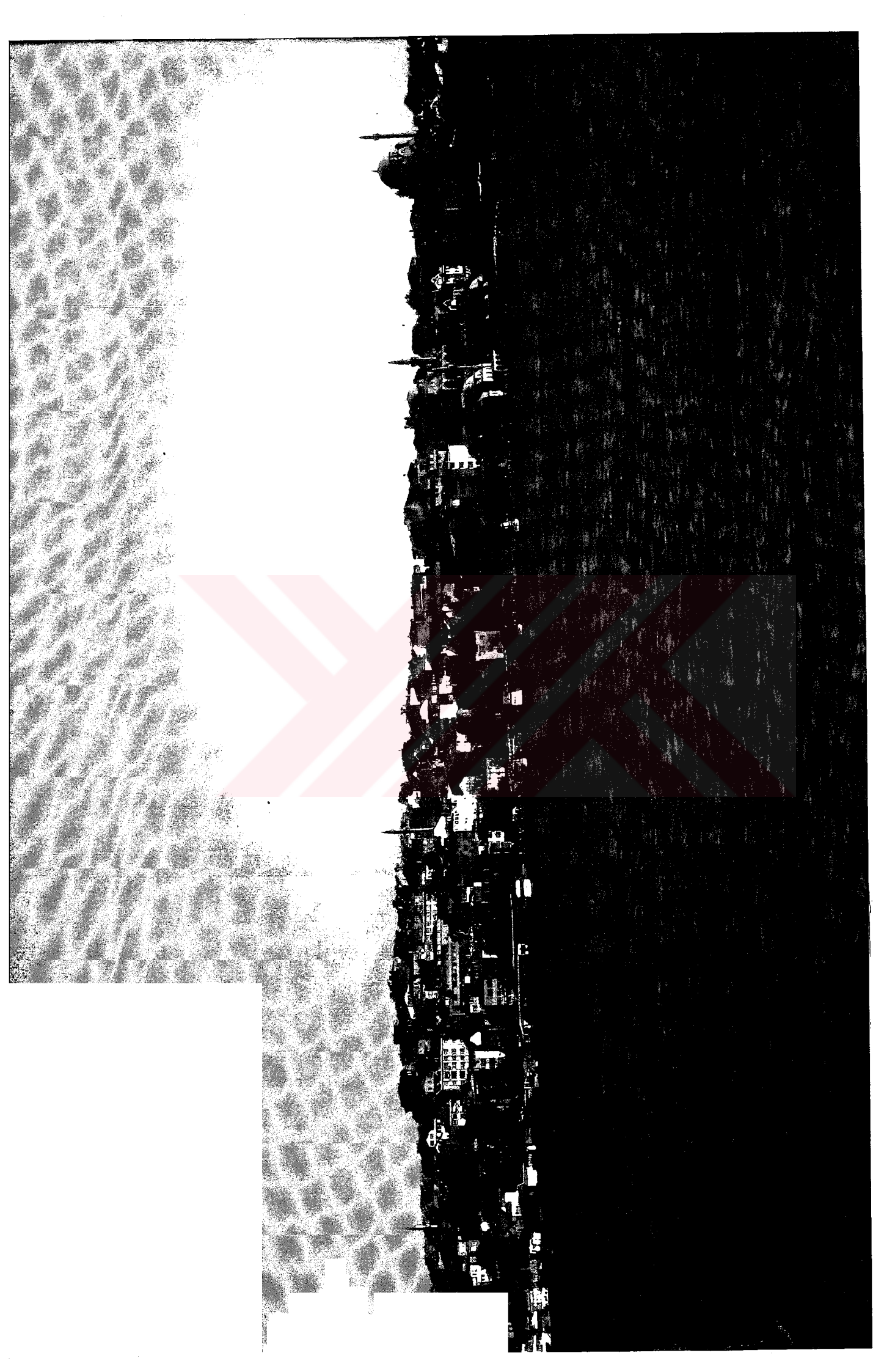
3. Üsküdar'da bir çarşı. (Yayıncı: Au bon Marché)

Constantinople — Rue à Scutari

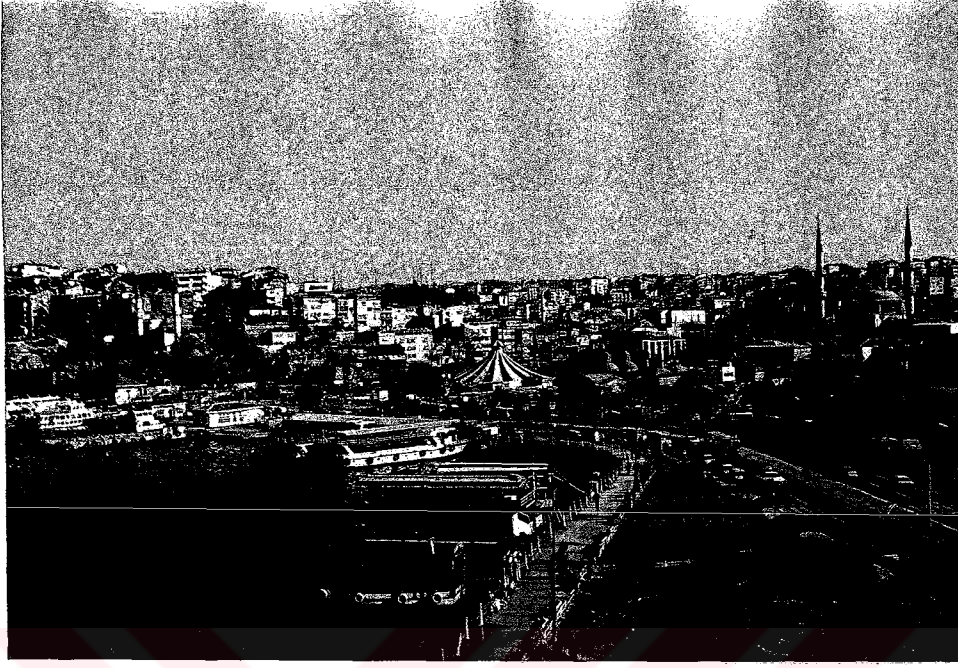

5. Üsküdar Iskele civarı ve Mühürimah Sultan Külliyesi. (Foto: Kadir Kır)

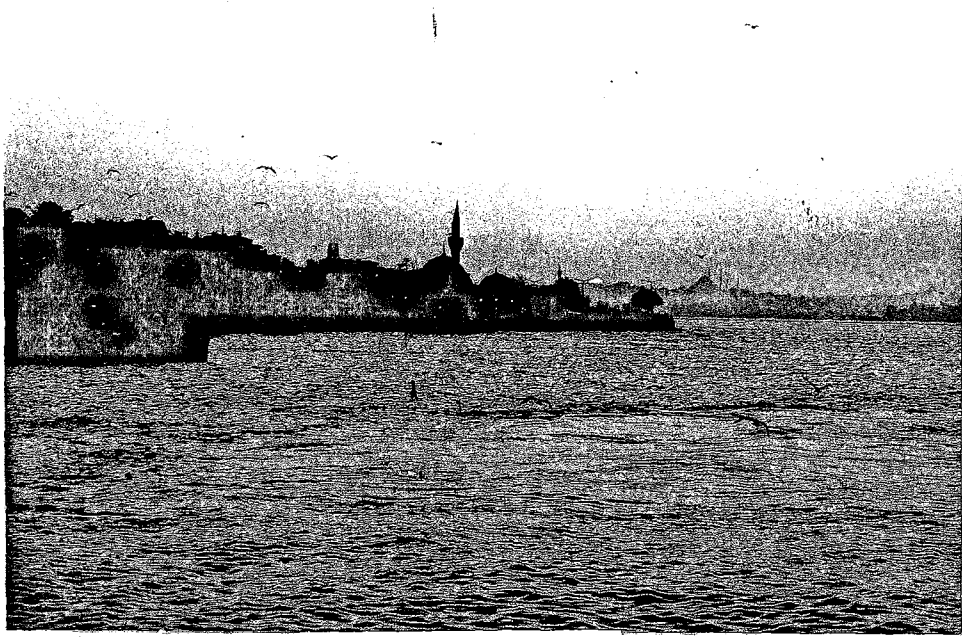
6. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi ve sahil kısmı.

7. Üsküdar ilçe merkezi.

8. Valide-i Cedit Camii minaresinden Rum Mehmet ve Şemsi Paşa camileri civarı.

9. Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi civarı. (1999)

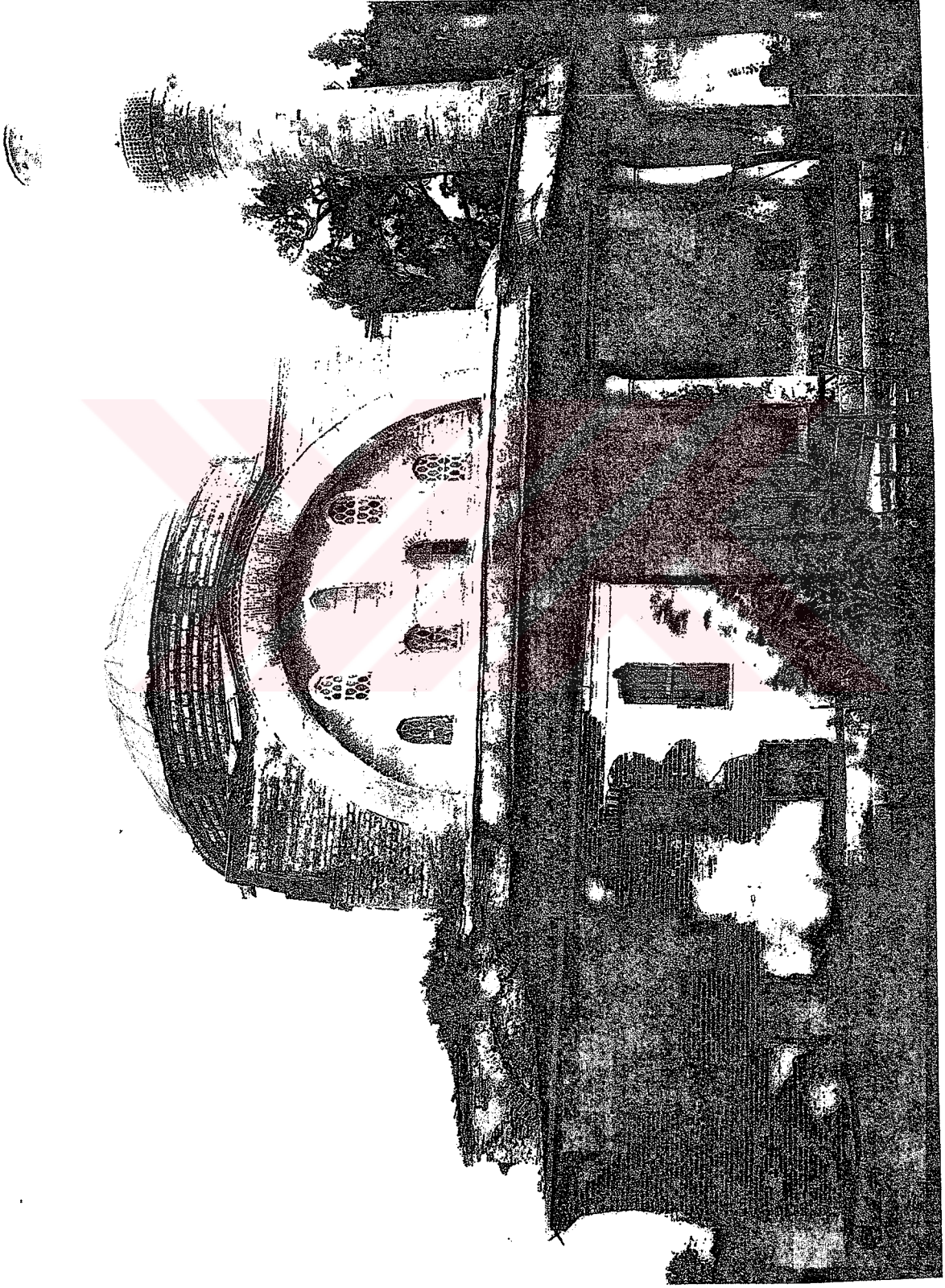
10. Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi civarı. (2001)

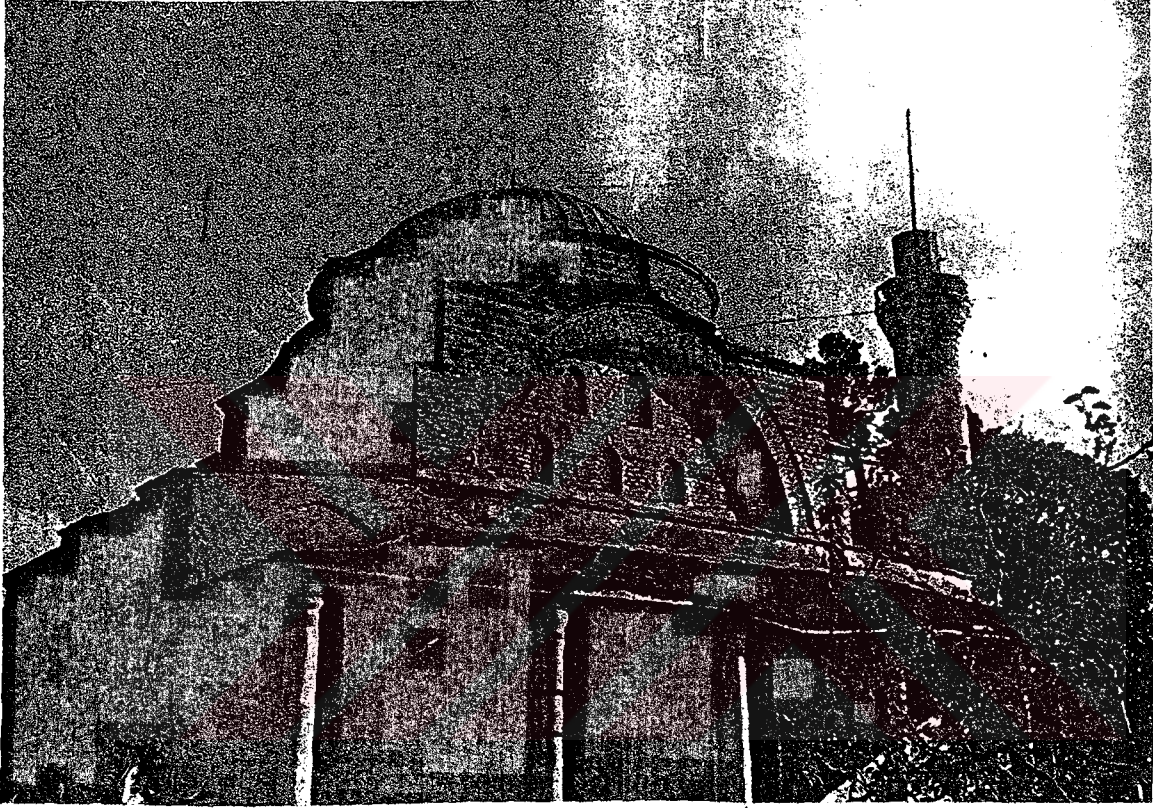
11. Anıtlar Kurulunun aksi kararına rağmen dikilen radar kulesi (2002)

12. Sultan Ahmet Camii Minaresinden Üsküdar Kız Kulesi ve boğaz.

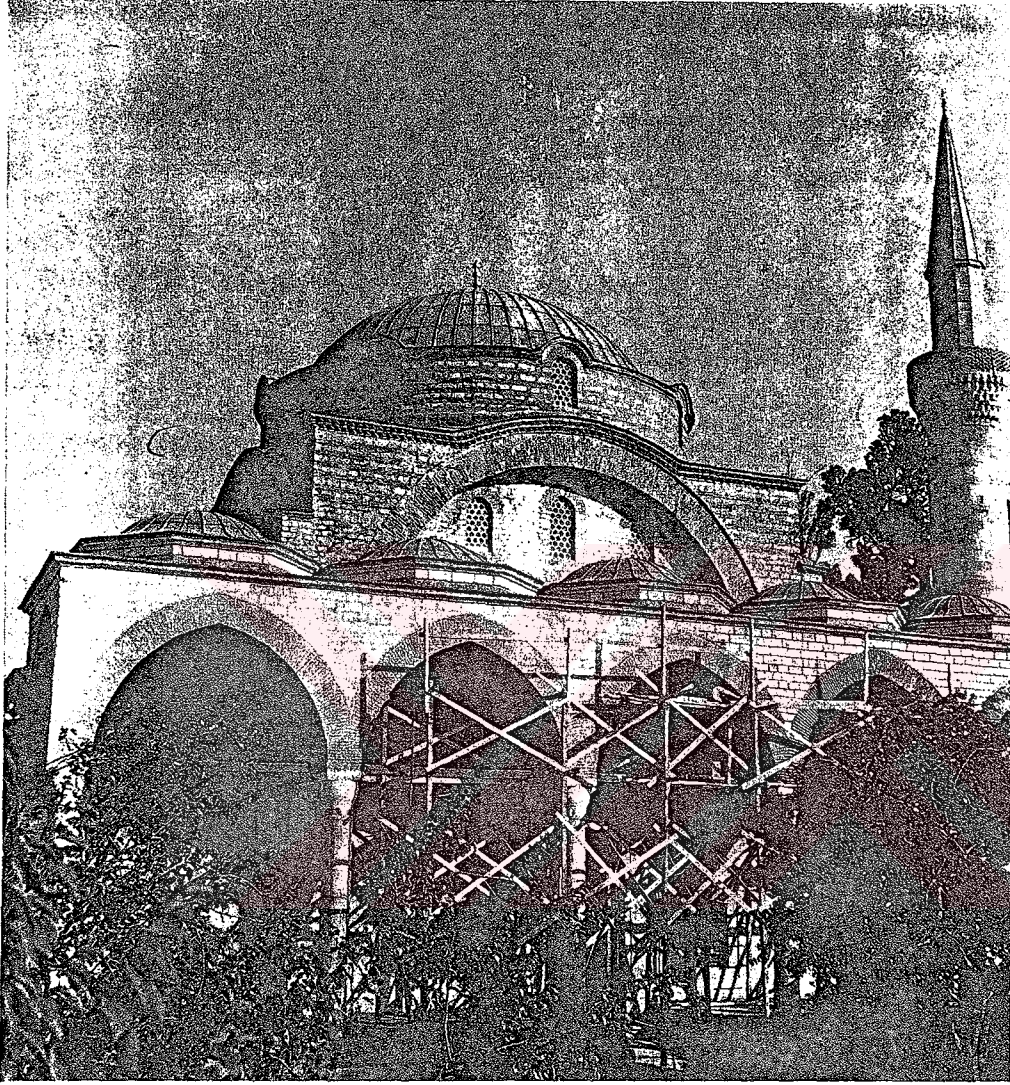
13. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yeri. (Çekim yılı: 1933, Ü.B. Arşivi)

14. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yeri. (Ekrem Hakkı Ayverdi'den)

15. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yeri. (Yayıncı: T.T.O.K.B.)

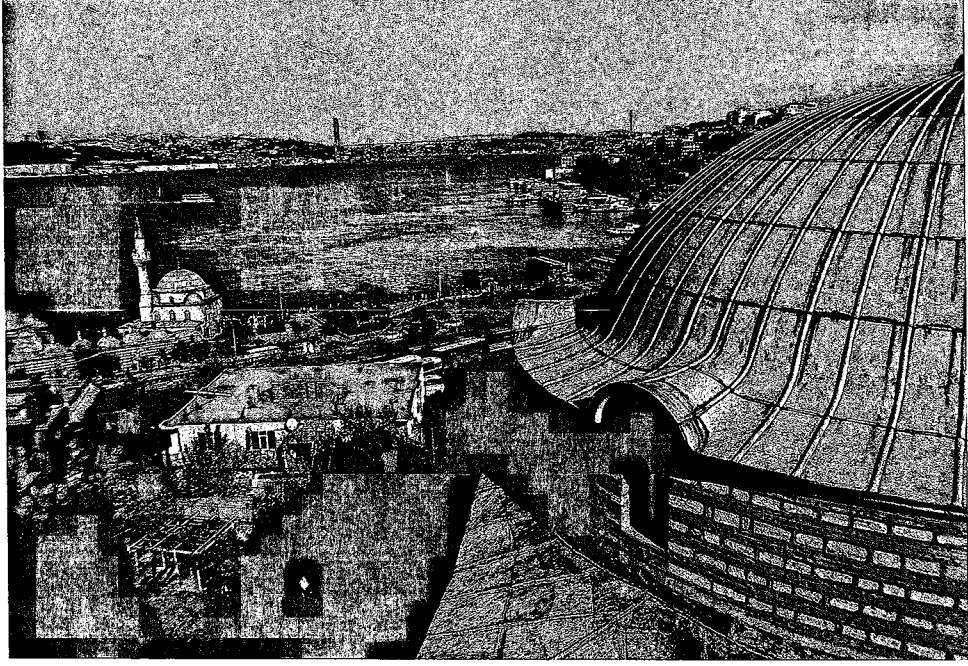
16. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yeri onarım sırasında. (Çekim yılı:1960,V.G.M.Arşivi)

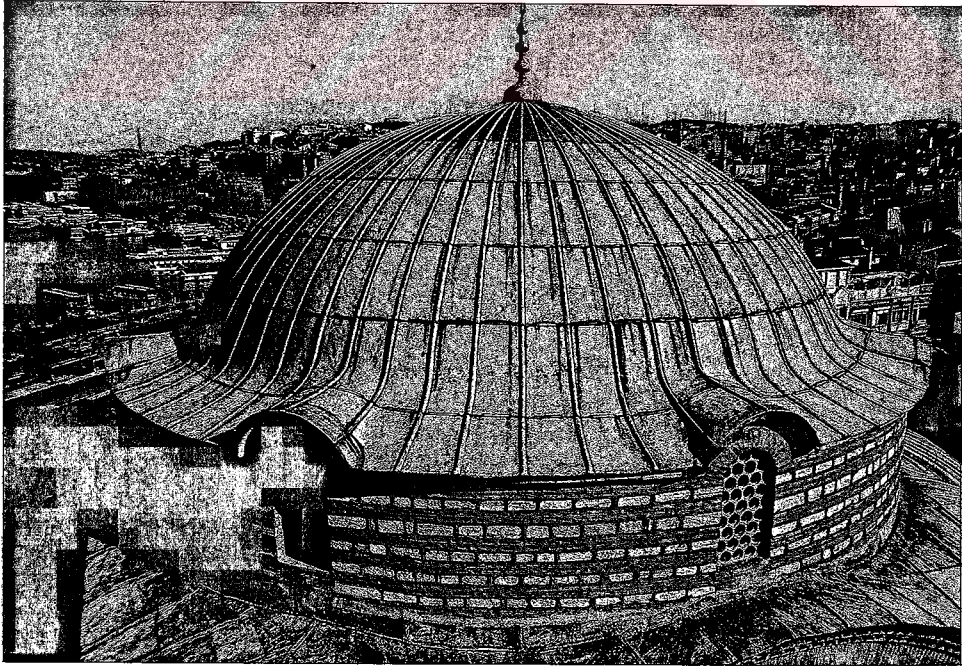
17. Rum Mehmed Paşa Camii'nin genel görünümü.

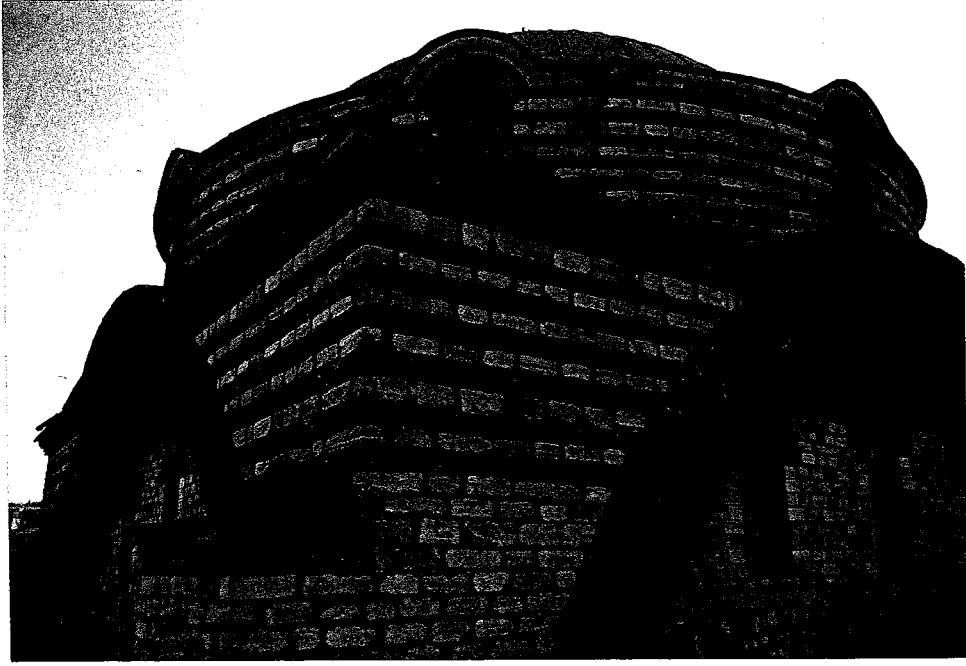
18. Rum Mehmed Paşa Camii kuzey cephesi.

19. Rum Mehmed Paşa Camii Kubbesi.

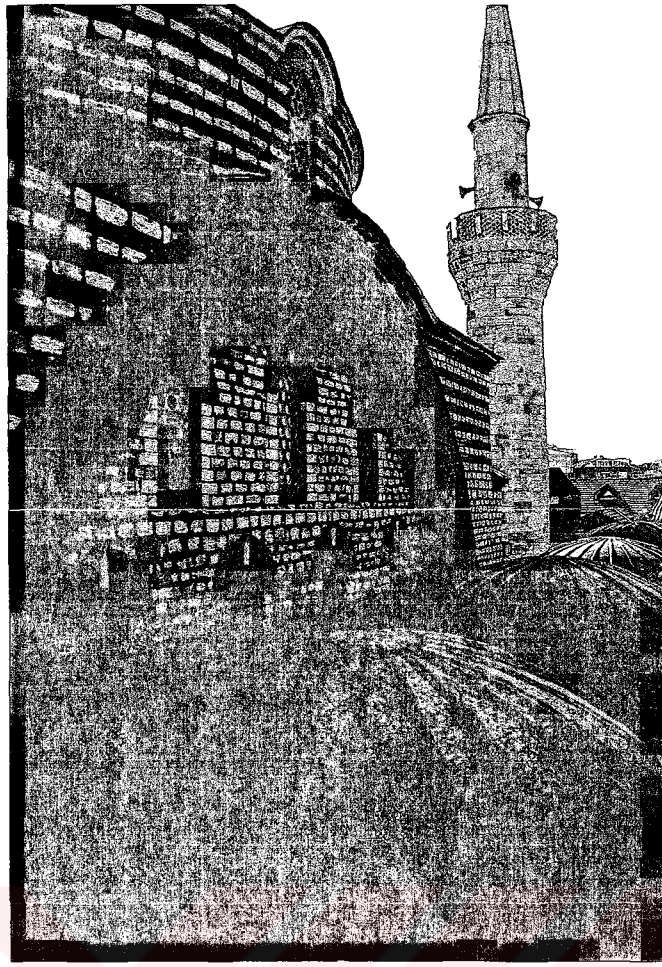
20. Rum Mehmed Paşa Camii üst örtü sistemi.

21. Rum Mehmed Paşa Camii kubbe kasağı ve askı kemerleri.

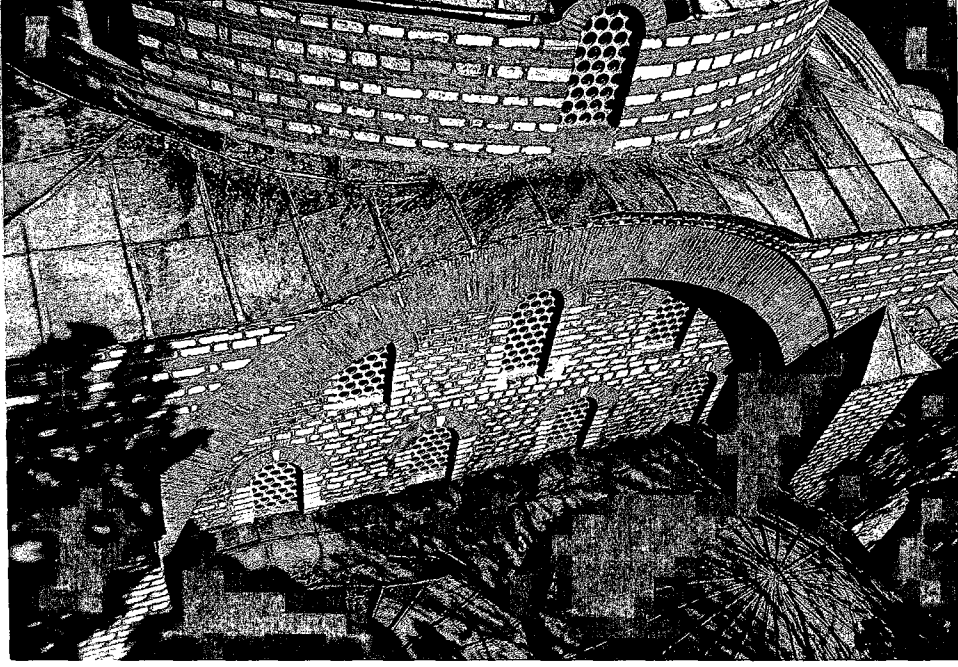
22. Rum Mehmed Paşa Camii denize bakan taraftaki askı kemerleri.

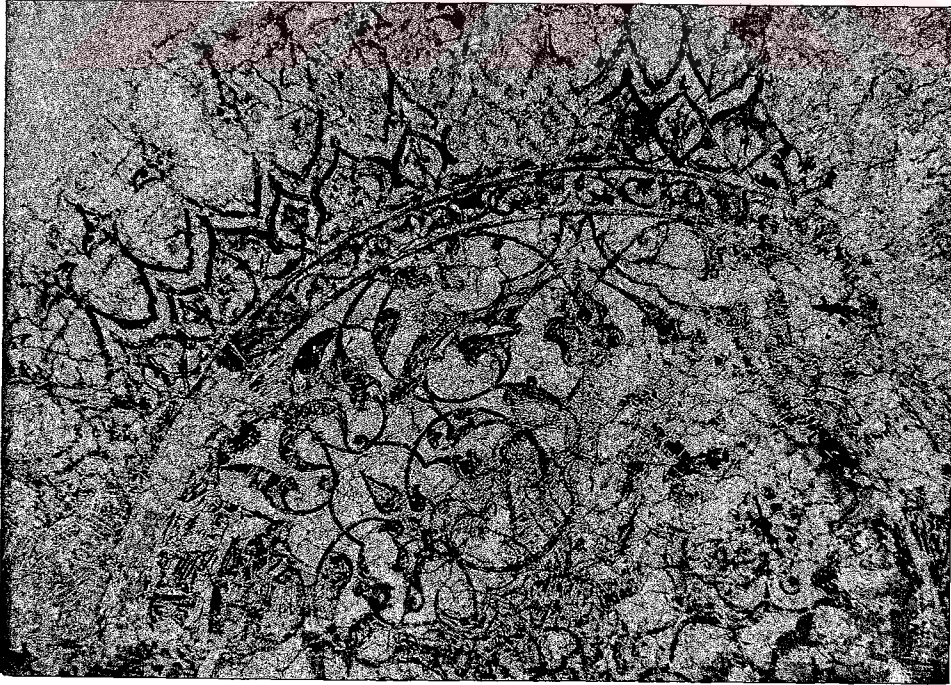
23. Rum Mehmed Paşa Camii son cemaat yerinin camiyle bağlantısı.

24. Rum Mehmed Camii son cemaat yeri üst örtü kubbeleri.

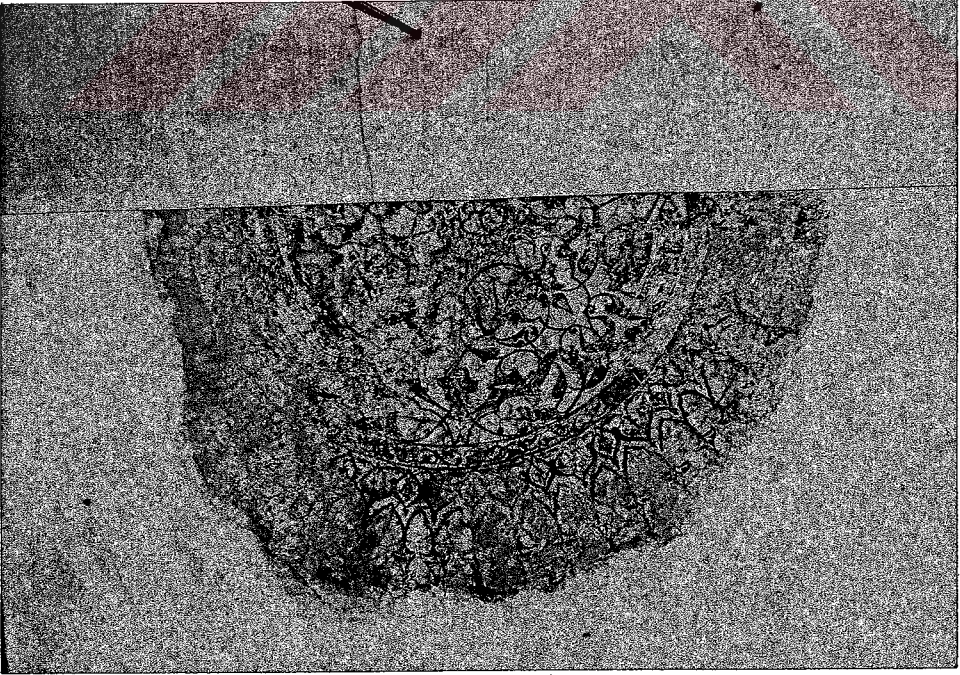
25. Rum Mehmed Paşa Camii'nin kubbe kasağı ve askı kemerlerinin minareden görünümü.

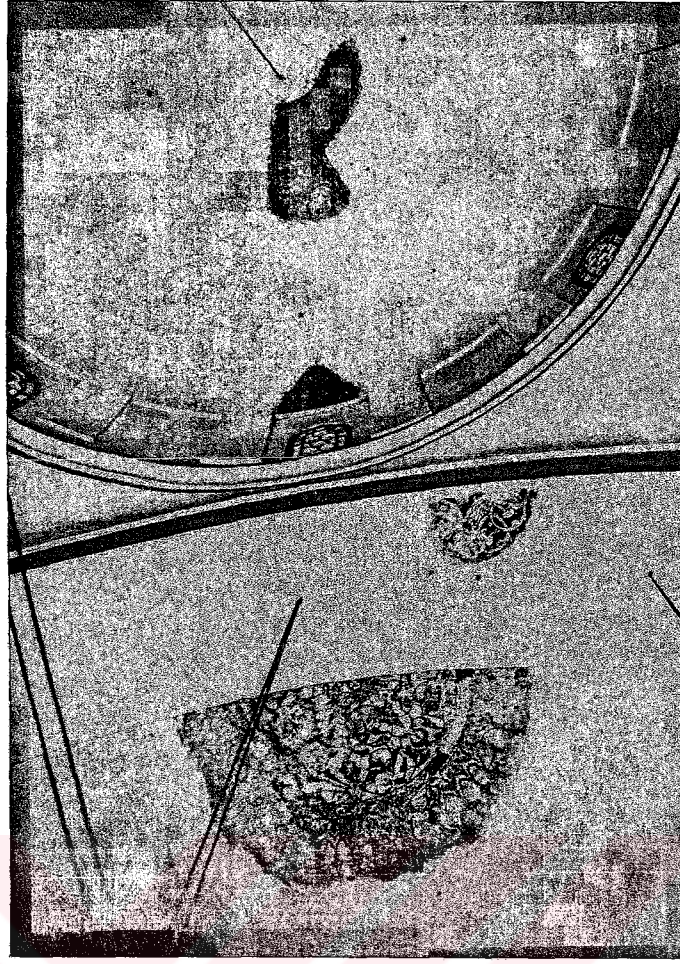
26. Rum Mehmed Paşa Camii ana kubbe kalemşlerinden.

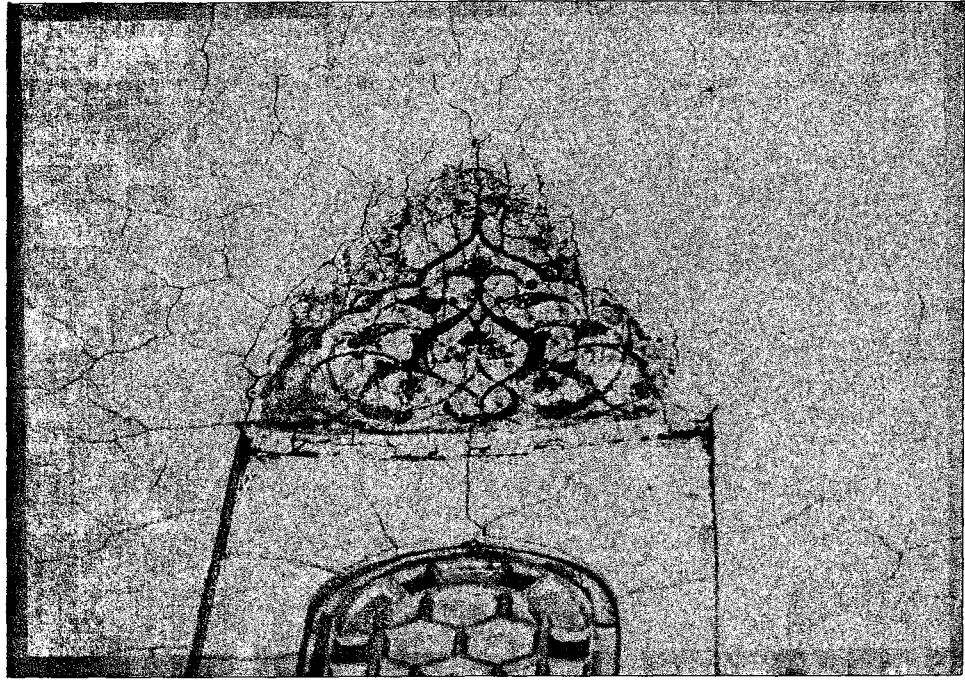
27. Rum Mehmed Paşa Camii kalemişlerinden.

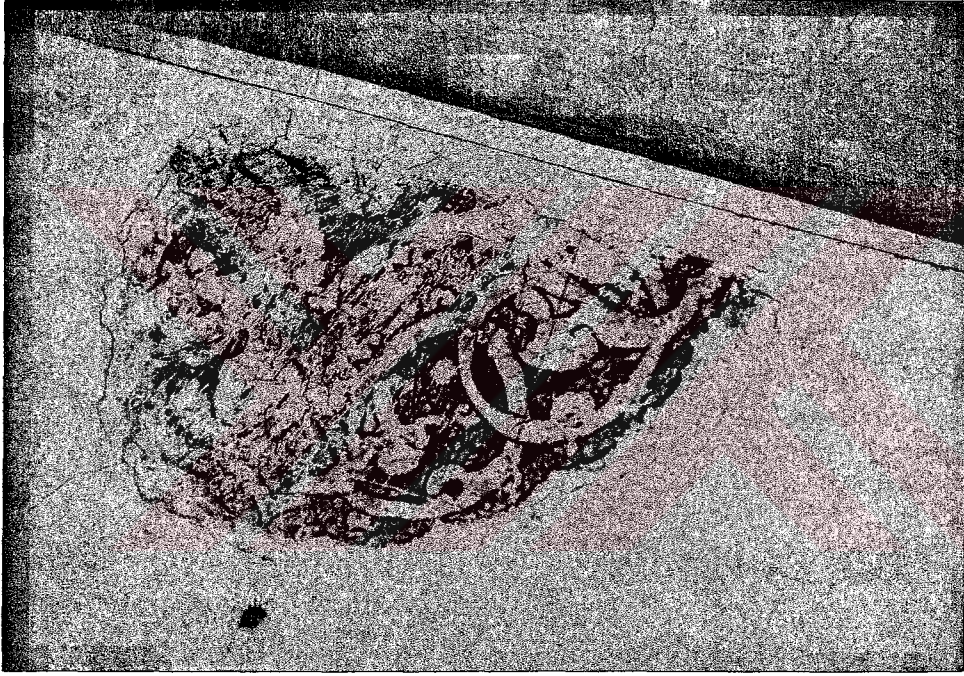
28. Rum Mehmed Paşa Camii yarım kubbedeki kalemişlerinden.

29. Rum Mehmed Paşa Camii Kubbedeki kalemişlerinden.

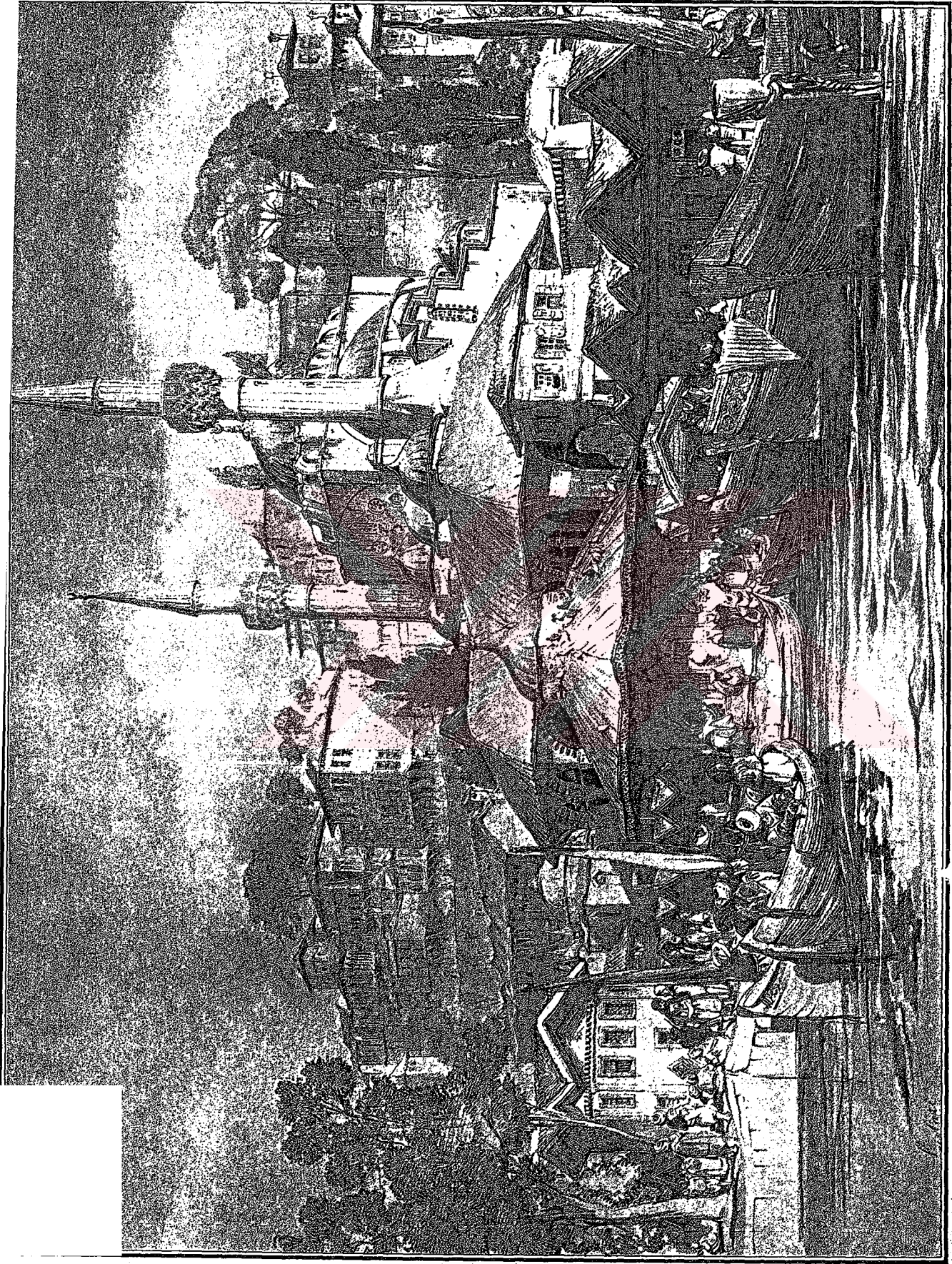
30. Kubbedeki kalemişlerinden ayrıntı.

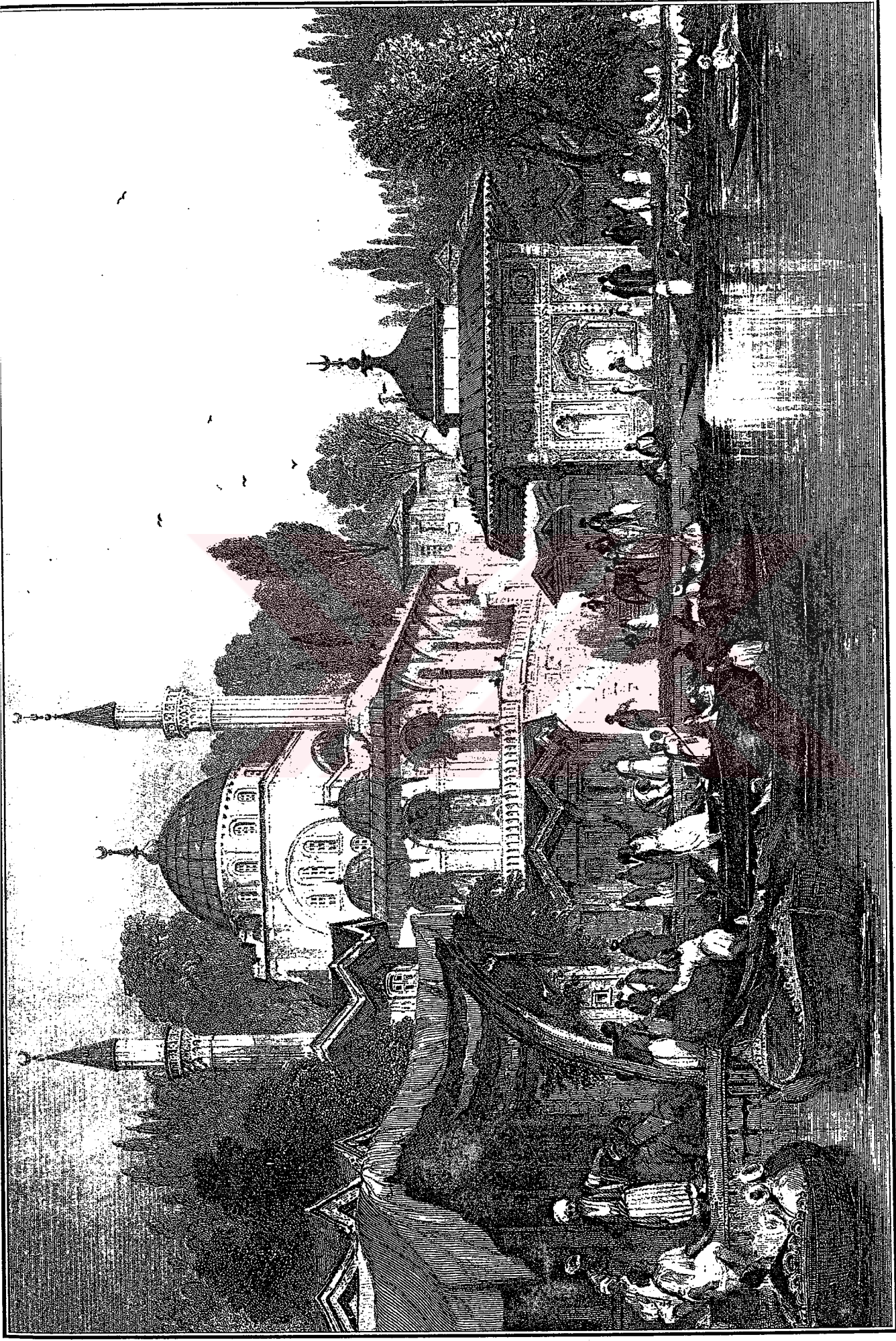
31. Kubbe kalemişlerinden ayrıntı.

32. Rum Mehmed Paşa Camii'nin son cemaat yerinin kuzey-doğu köşesinden görünümü.

33. Mihrimah Sultan Camii ve Üsküdar İskelesini gösteren bir gravür. (Yapım yılı: 1838, J. F. Lewis)

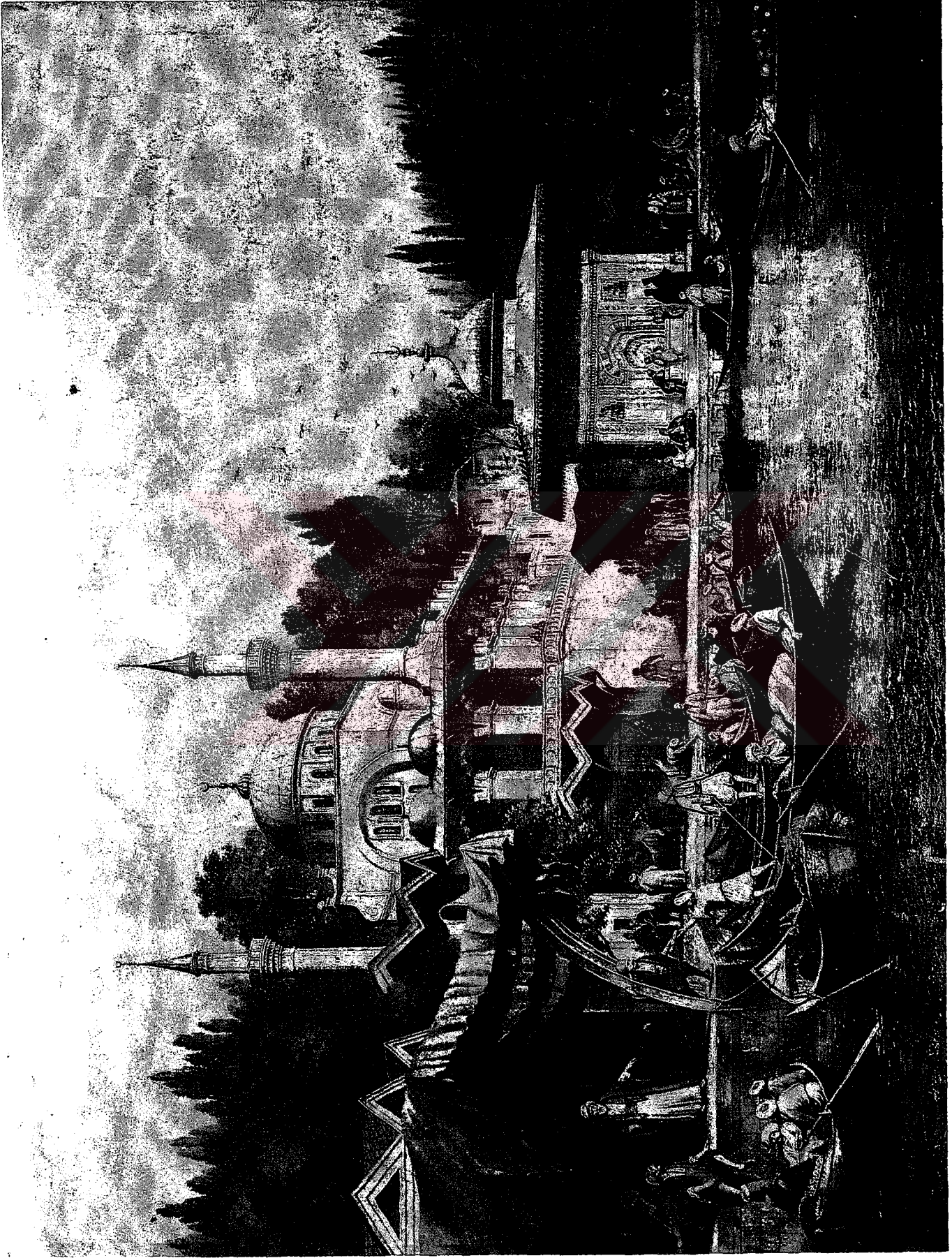
34. Üsküdar İskelesi ve Mîhrimah Sultan Camii. (Yapım yılı: 1839, Thomas Allom)

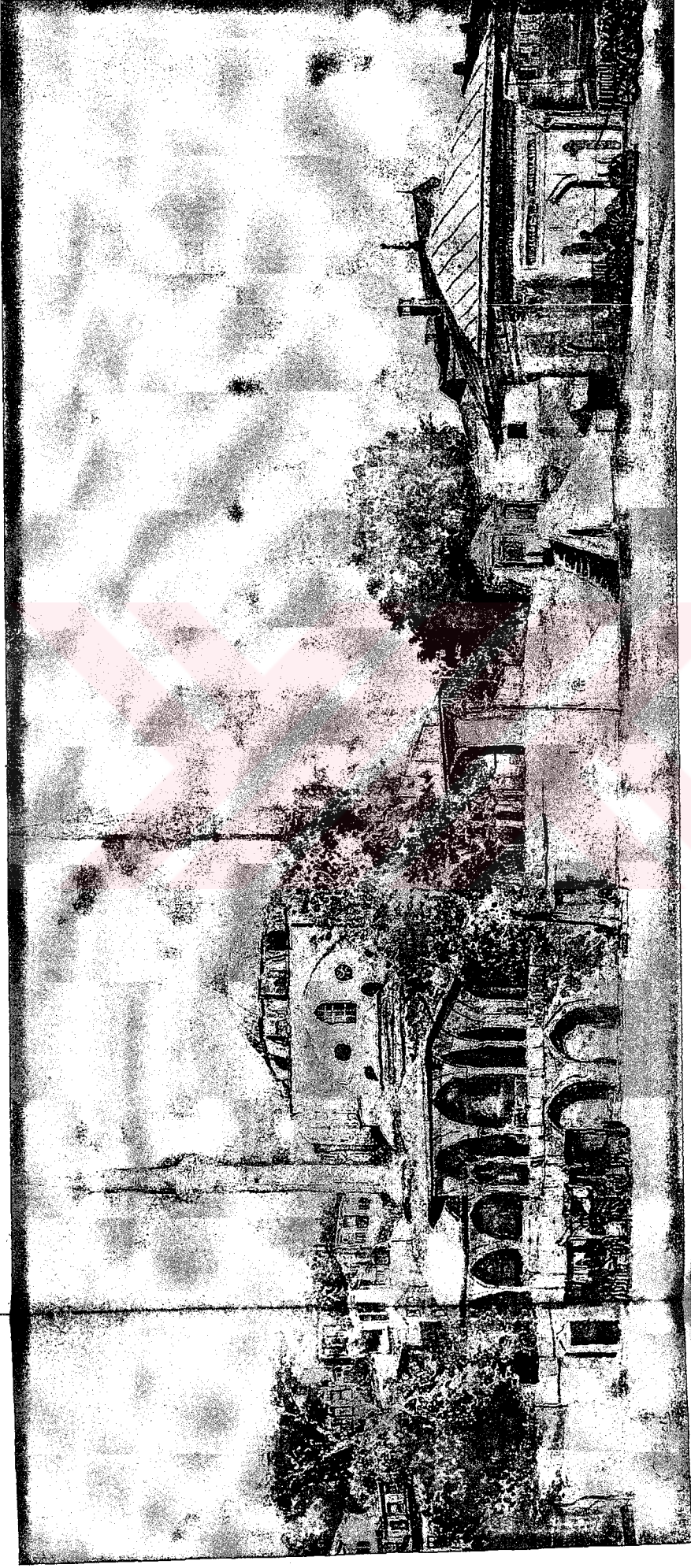
35. Üsküdar İskelesi ve Mihrimah Sultan Camii. (Yapım yılı: 1853, Eugène Flandin)

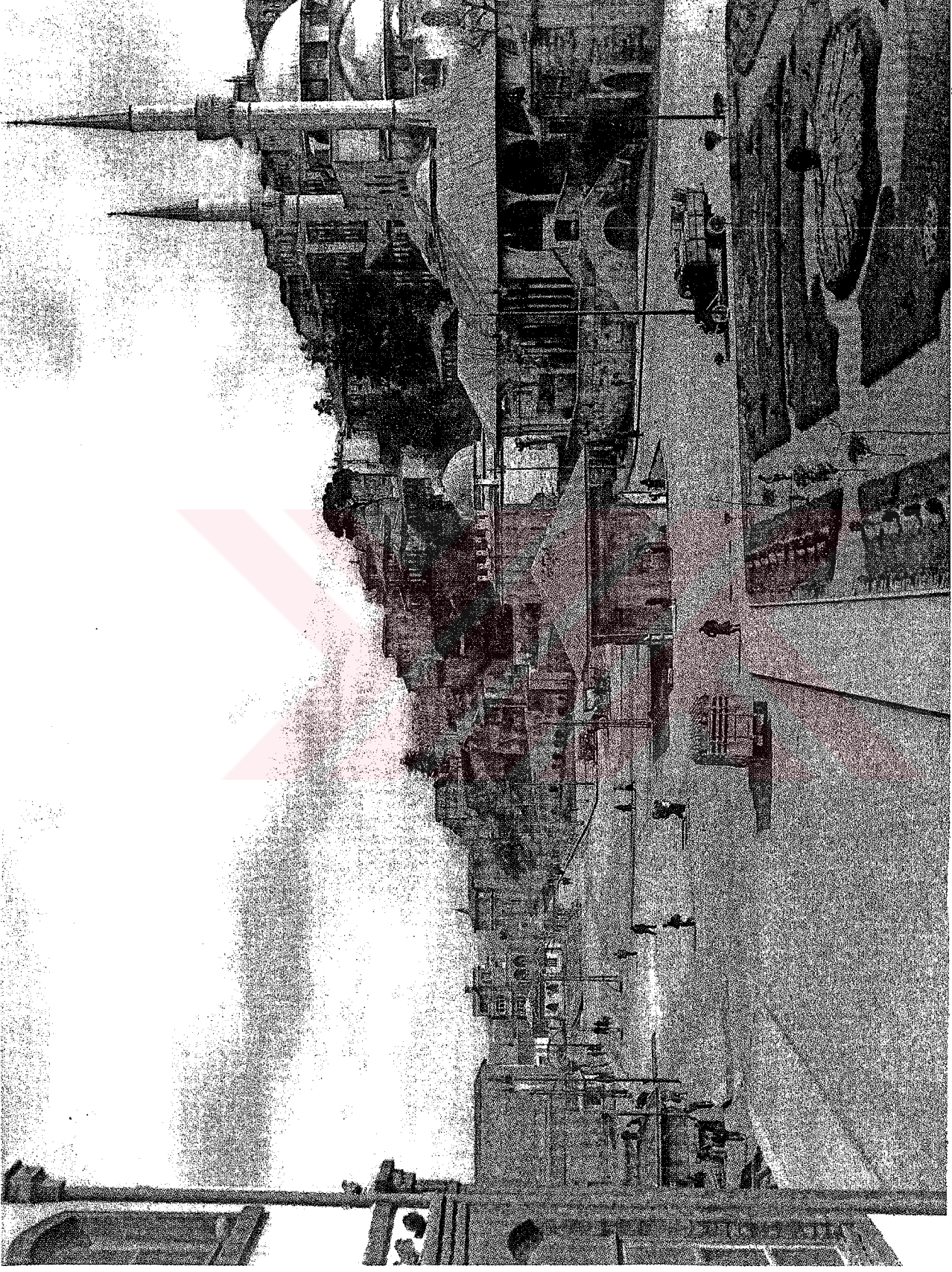
36. Mihrimah Sultan Camii'ni Sultan Tepesi'nden gösteren bir gravür. (Anonim)

37. Mihrimah Sultan Camii'ni denizden gsteren bir yağıtboya tablo. (Yapım yılı: 1883, Arthur W.Roberts)

38. Mihrimah Sultan Camii ve İskele Meydanını gösteren yağlıboya tablo. (Yapım yılı: 1931, Üsküdarlı Cevat)

39. III. Ahmet Çeşmesi ve Mihrimah Sultan Camii. (İ.B.Ş.B.Kültür Arşivi)

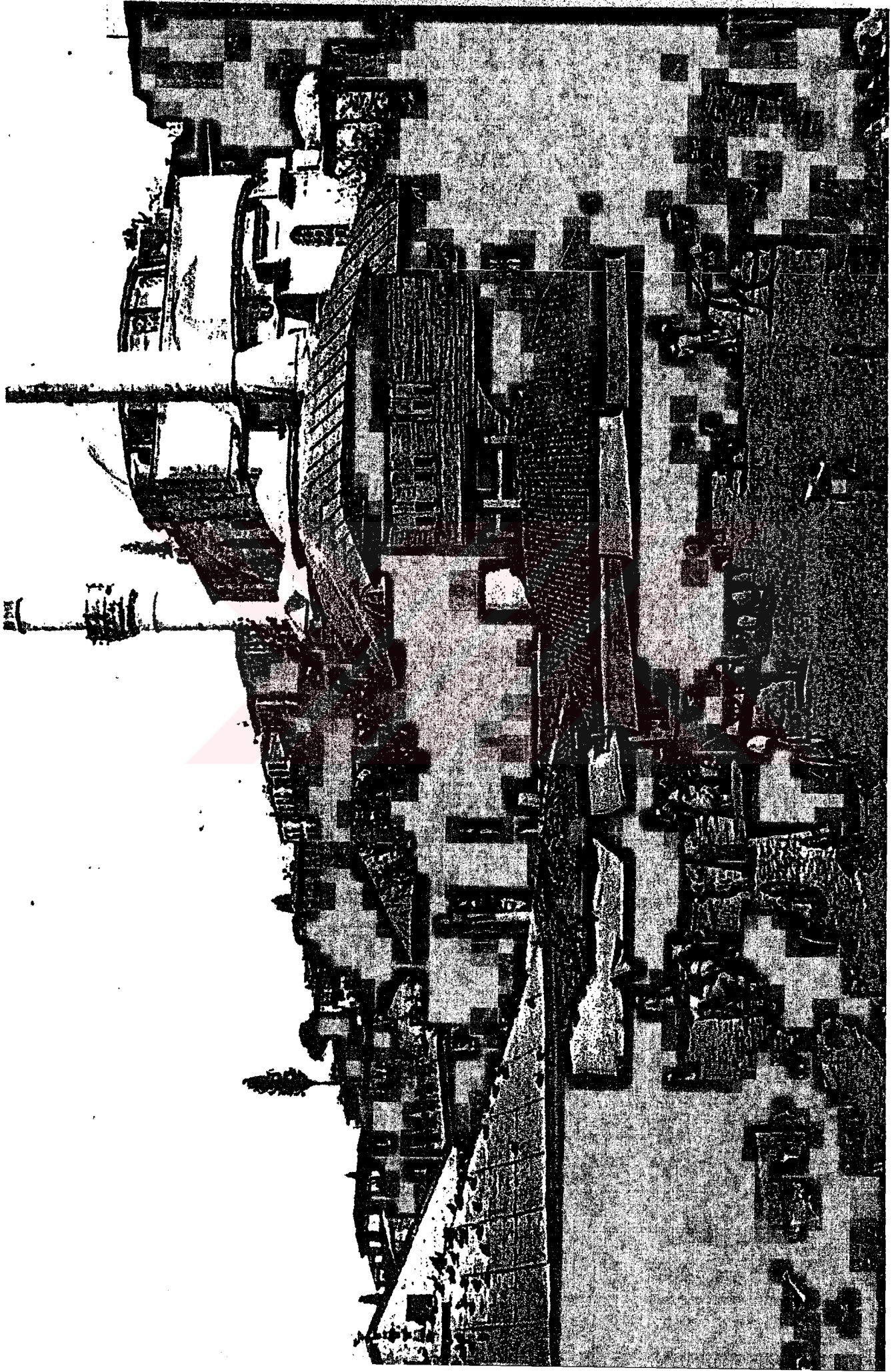
0. Mihrimah Sultan Camii ve ön planda arabalı vapur. (Anonim).

41. Mihrimah Sultan Camii'nin havadan görünümü. (Foto: Eser Tutel)

42. Mihrimah Sultan Camii ve III. Ahmet Çeşmesini gösteren yağlı boya tablo. (A. Ziya Akbulut)

14 Mîhrimah Sultan Camii son cemaat verinin kuzey-doğu cephesi ve hünkâr kasrı.

Mihrimah Sultan Camisi'nin denizden görünümü. (Çekim yılı 1925, Anonim)

Vue de Skutari.

Constantinople.

30

استانبول

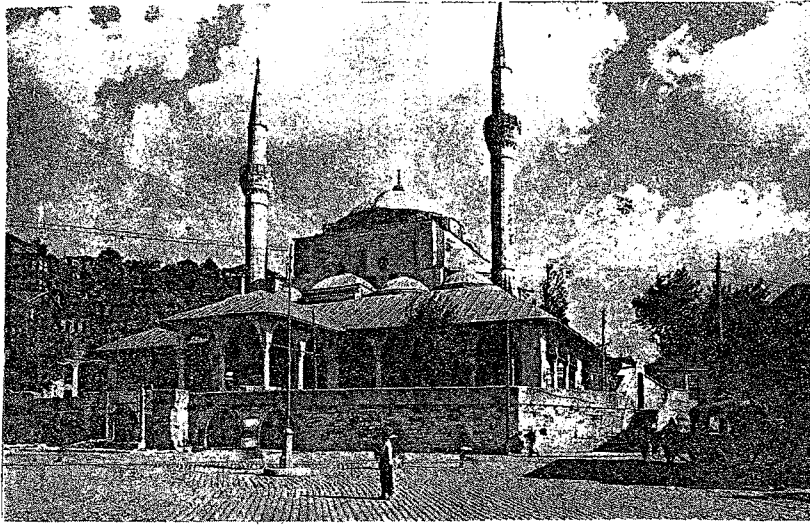
46. Mihrimah Sultan Camii'ni denizden görünümü. (M.J.C.)

47. Mihrimah Sultan Camii'nin denizden görünümü. (Anonim)

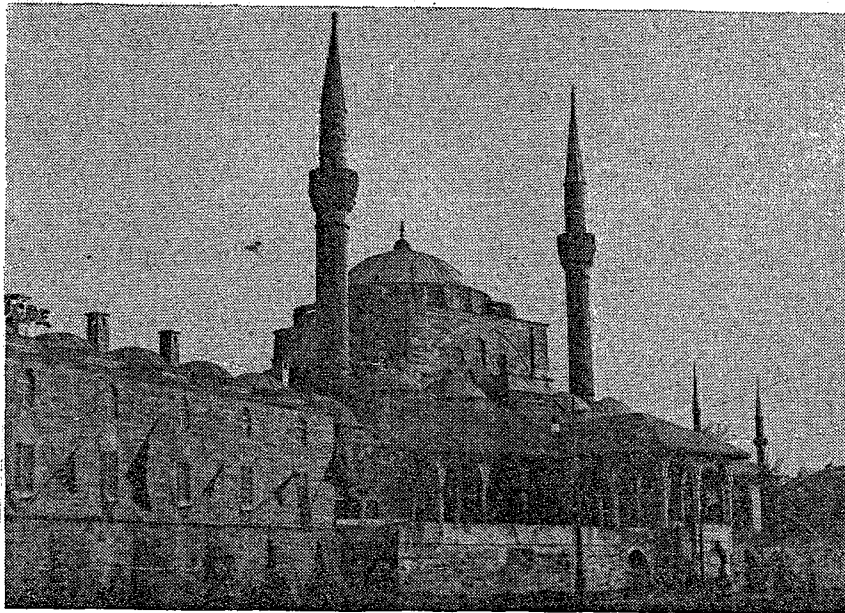
48. Mihrimah Sultan Camii'nin güney-doğu köşesinden görünümü. (Goodwin'den)

49. Mihrimah Sultan Camii'nin deniz tarafından görünümü. (Anonim)

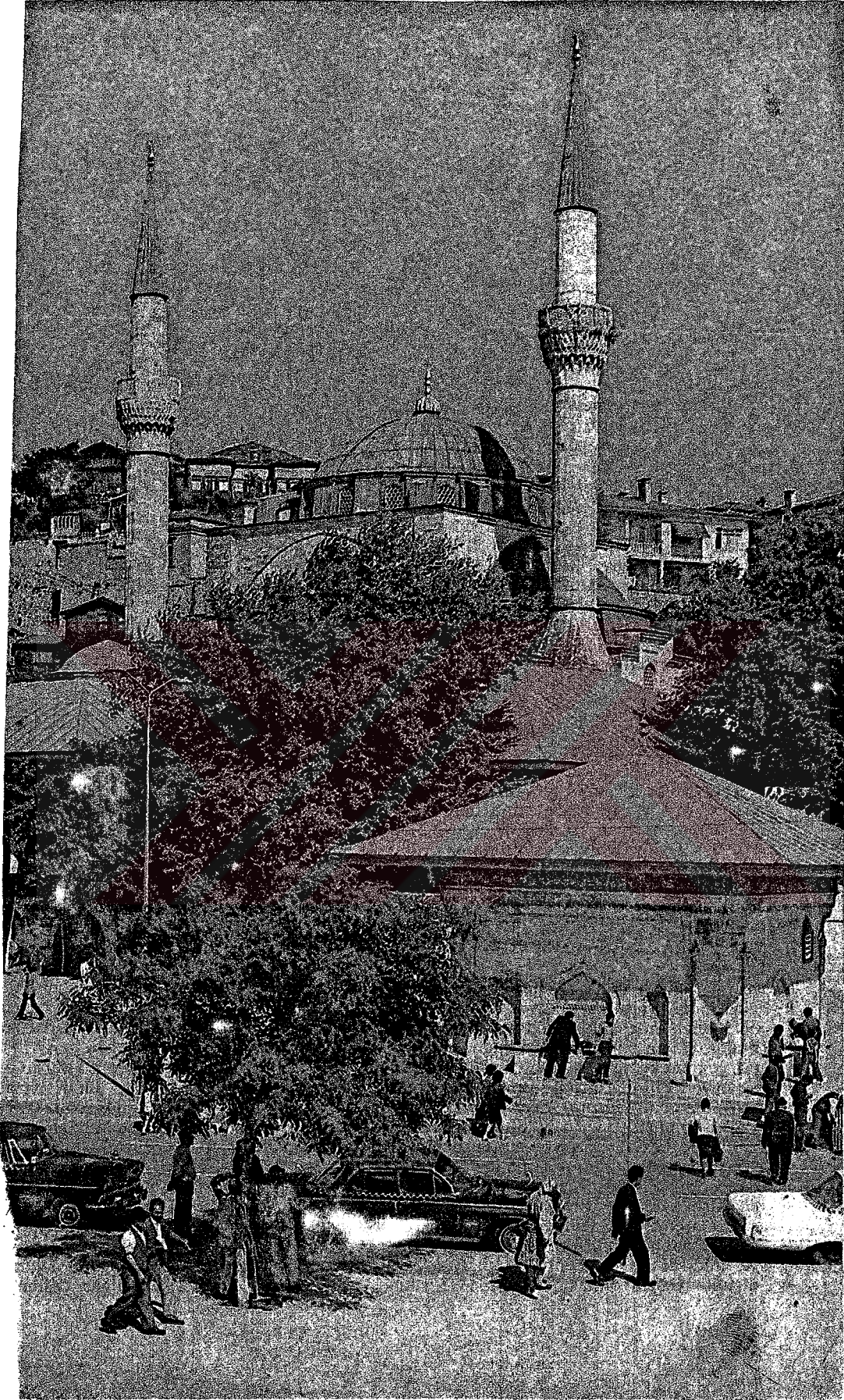

50. Mihrimah Sultan Camii'nin deniz tarafından görünümü. (Anonim)

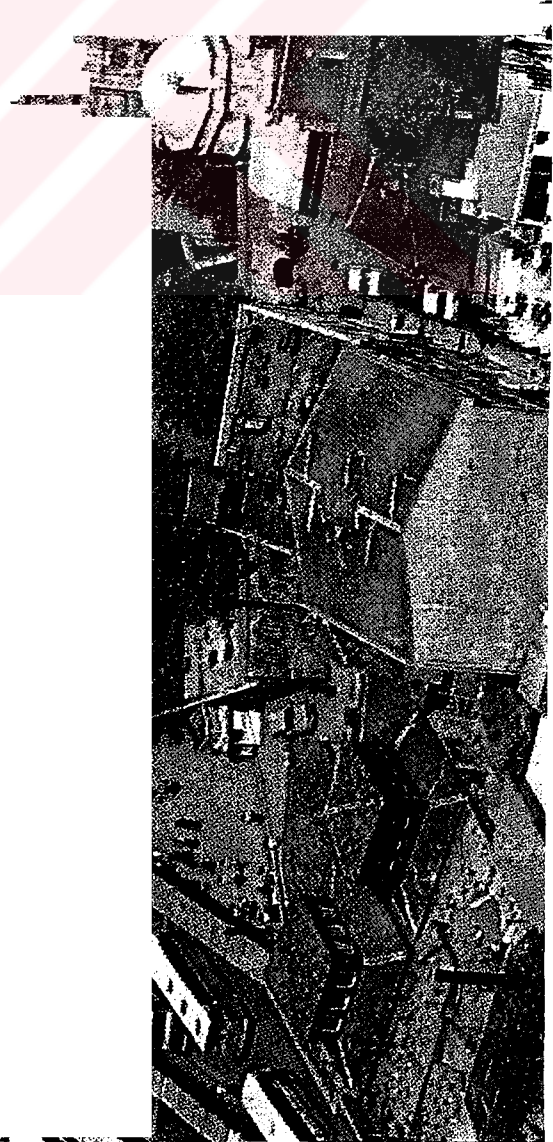

51. Mihrimah Sultan Camii'nin deniz tarafından görünümü.

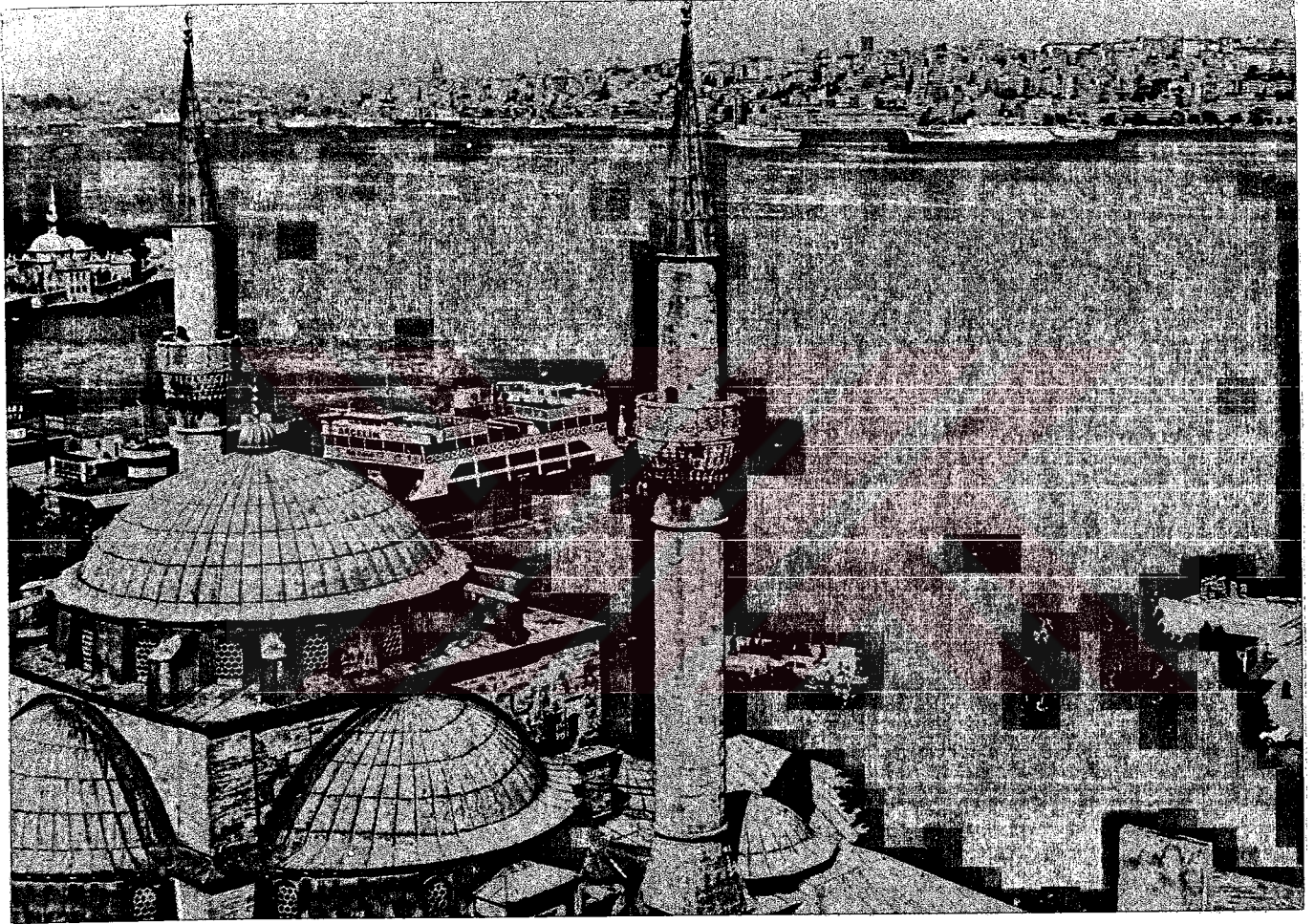
(Çekim yılı:1960, I. Hakkı Konyalı)*

52. Mihrimah Sultan Camii'nin deniz tarafından görünümü. (Çekim yılı: 1968, Foto: Dikmen Diköz)

53. Mihrimah Sultan Camii'nin mihrap yönünden görünümü. (Foto: Reha Günay)

54. Mihrimah Sultan Camii'nin üst örtüsü ve minareler.

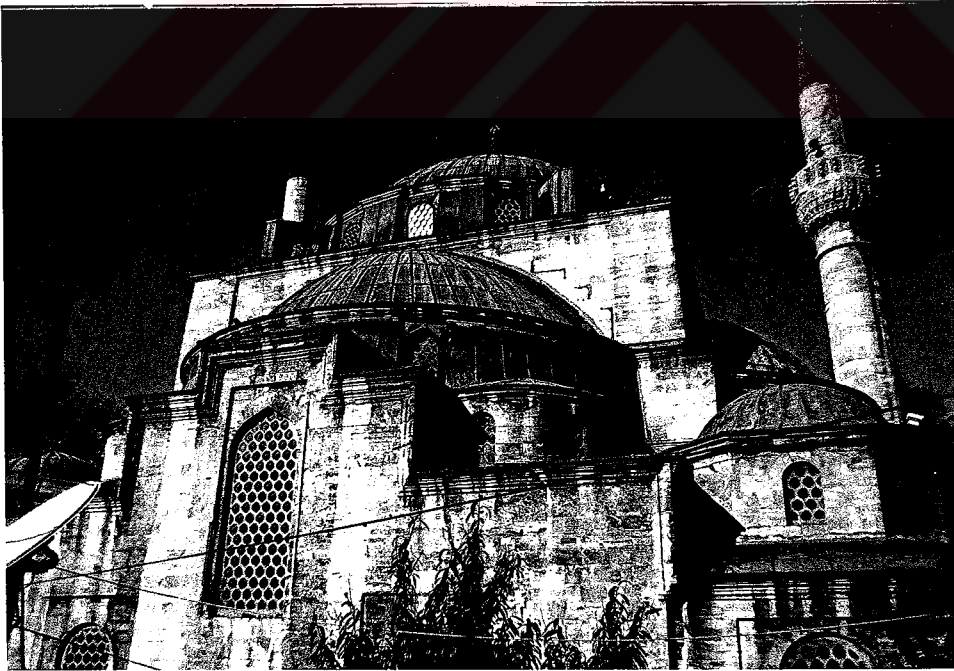
55. Mihrimah Sultan Camii'nin kuzey cephesi ve son cemaat yeri.

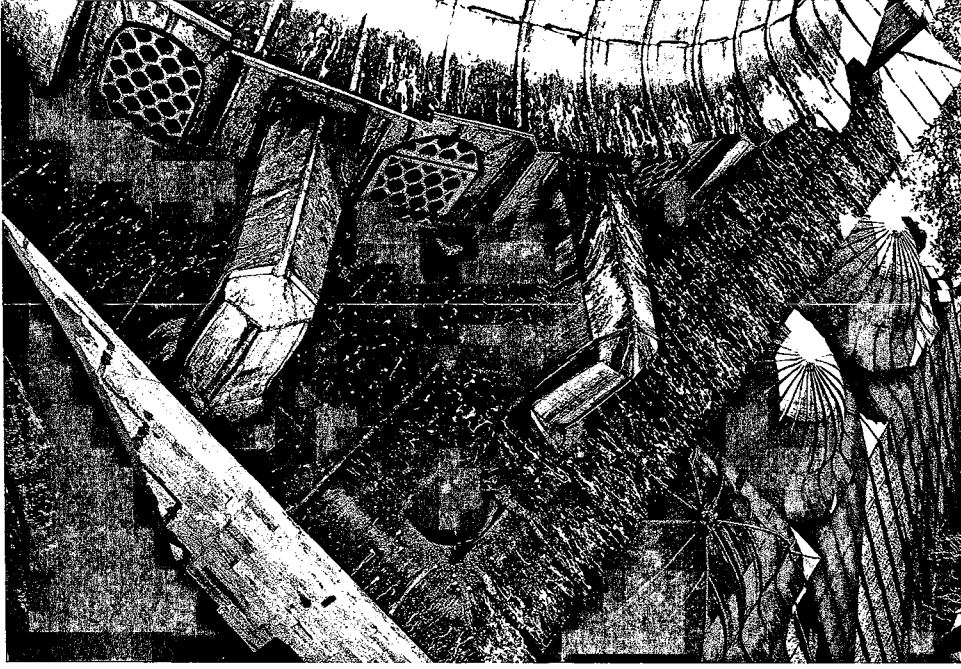
56. Mihrimah Sultan Camii'ni gösteren bir kış görünümü.

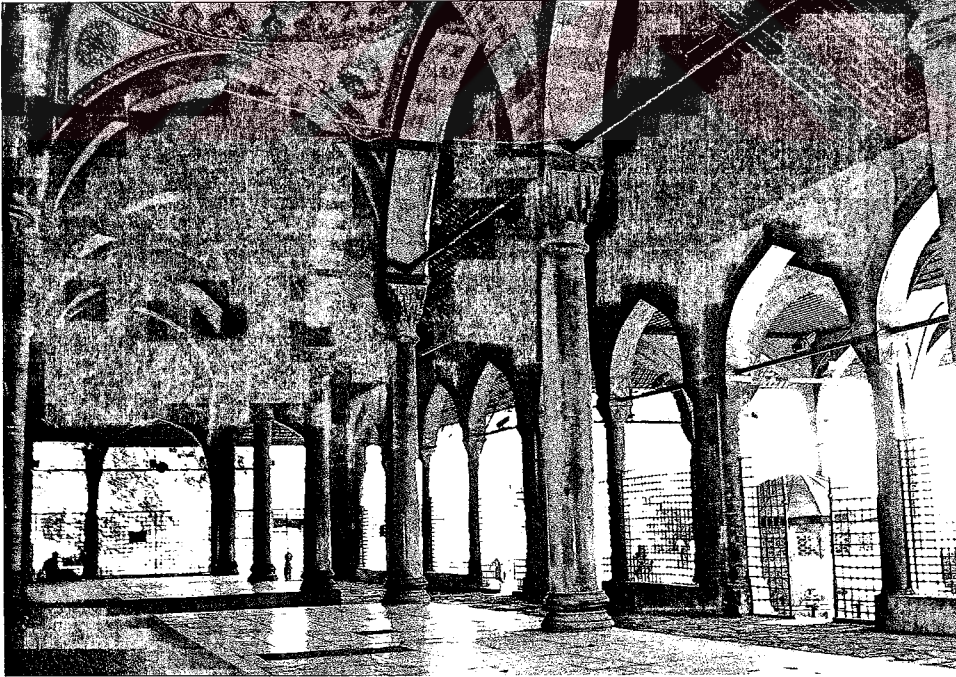
57. Mihrimah Sultan Camii'nin güney-batıdan görünümü.

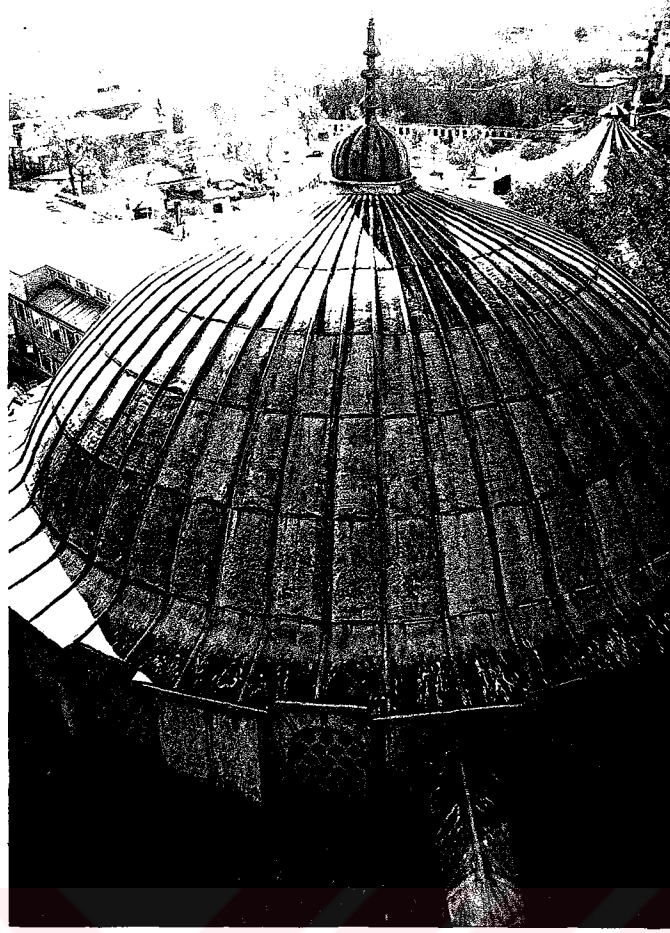
58. Mihrimah Sultan Camii'nin mihrap duvarı.

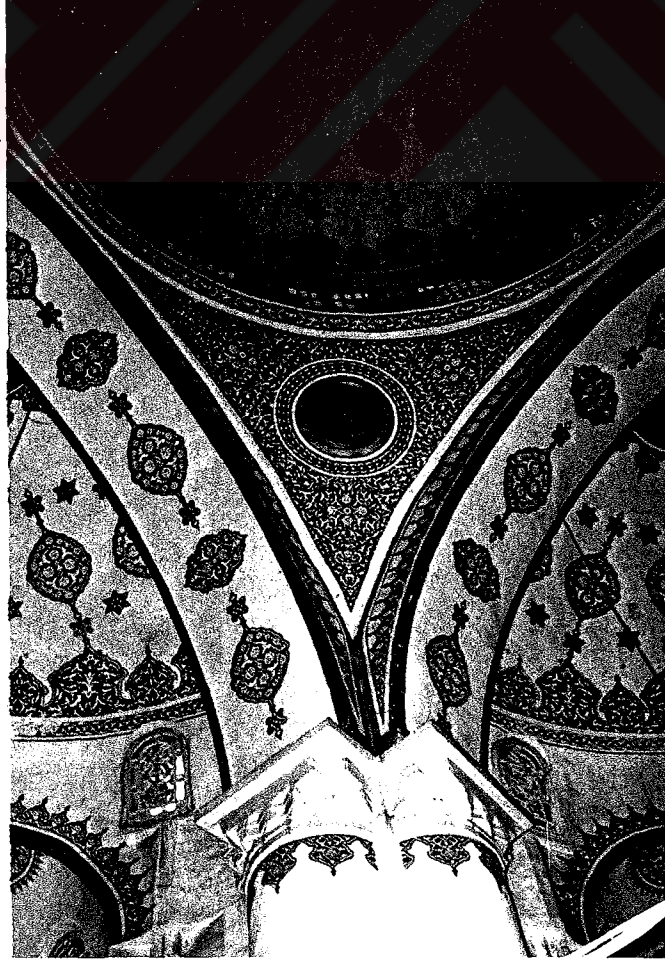
59. Mihrimah Sultan Camii'nin üst örtüsü ve payanda kemerler.

60. Mihrimah Sultan Camii'nin son cemaat yeri ve önündeki sundurma.

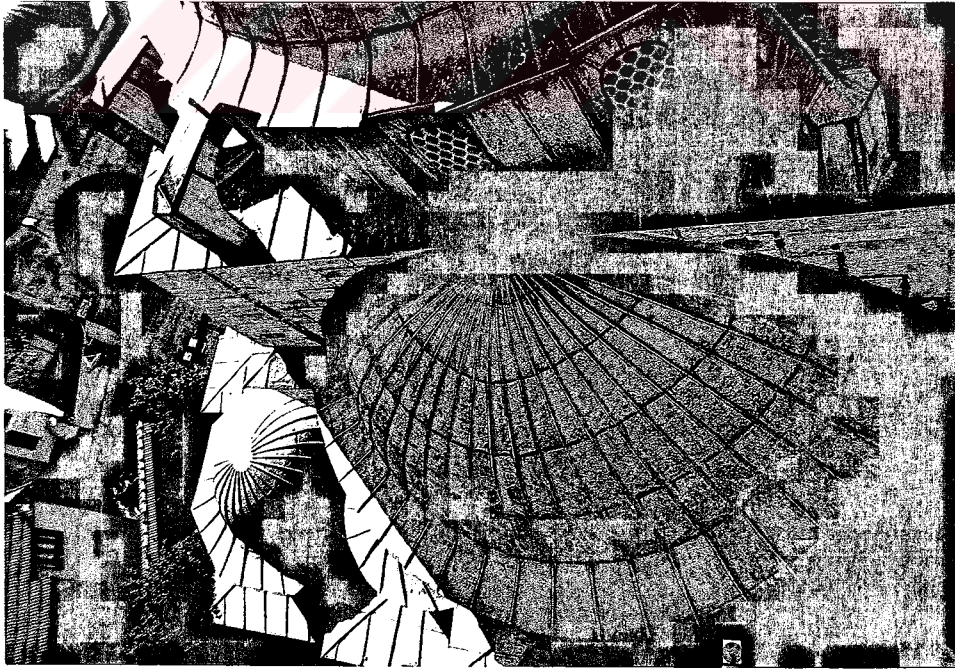
61. Mihrimah Sultan Camii'ni kubbesi.

62. Mihrimah Sultan Camii'nin kubbeye geçiş öğeleri.

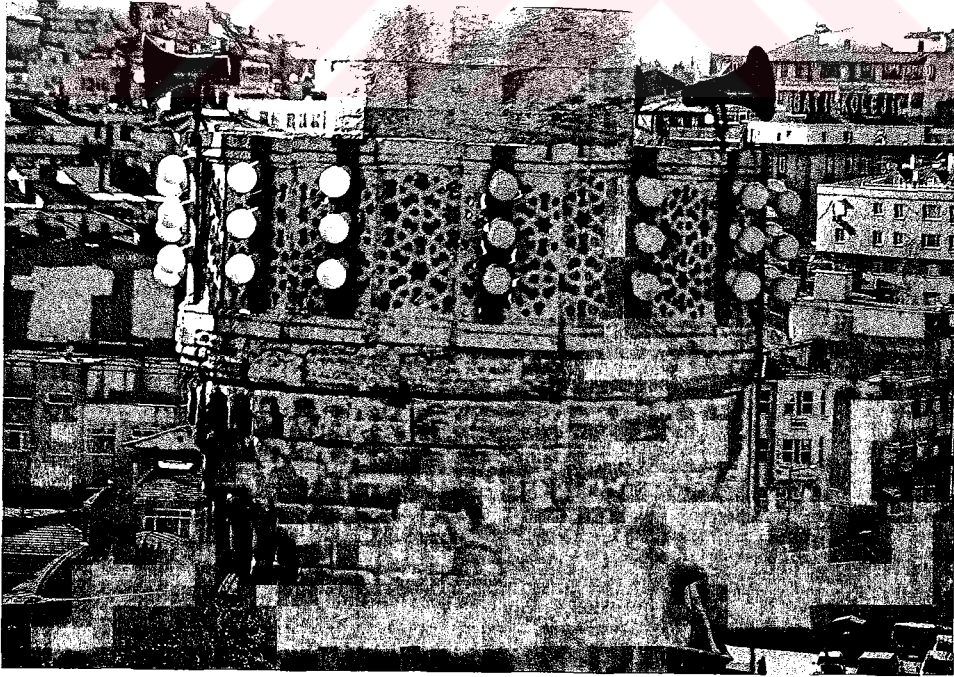
63. Mihrimah Sultan Camii'nin son cemaat yeri üst örtüsü.

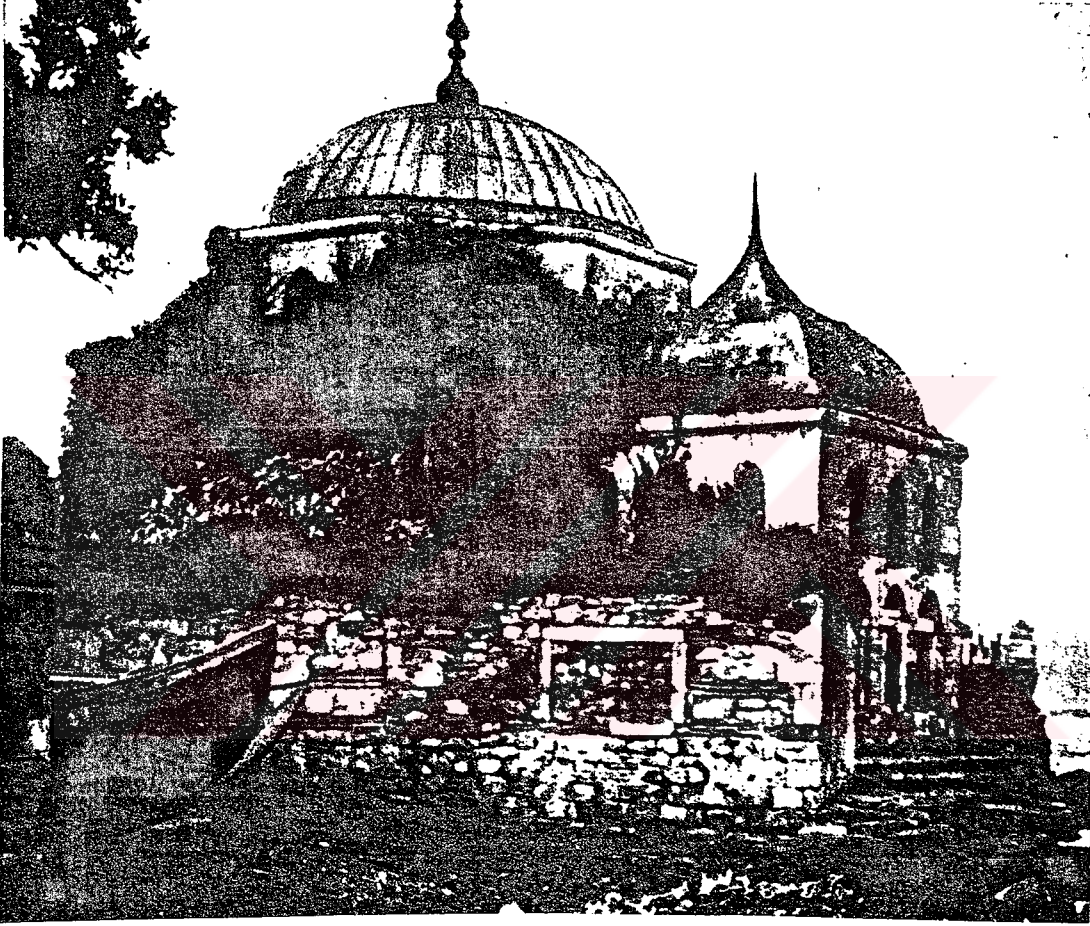
64. Mihrimah Sultan Camii'nin doğu akıstaki yarım kubbe.

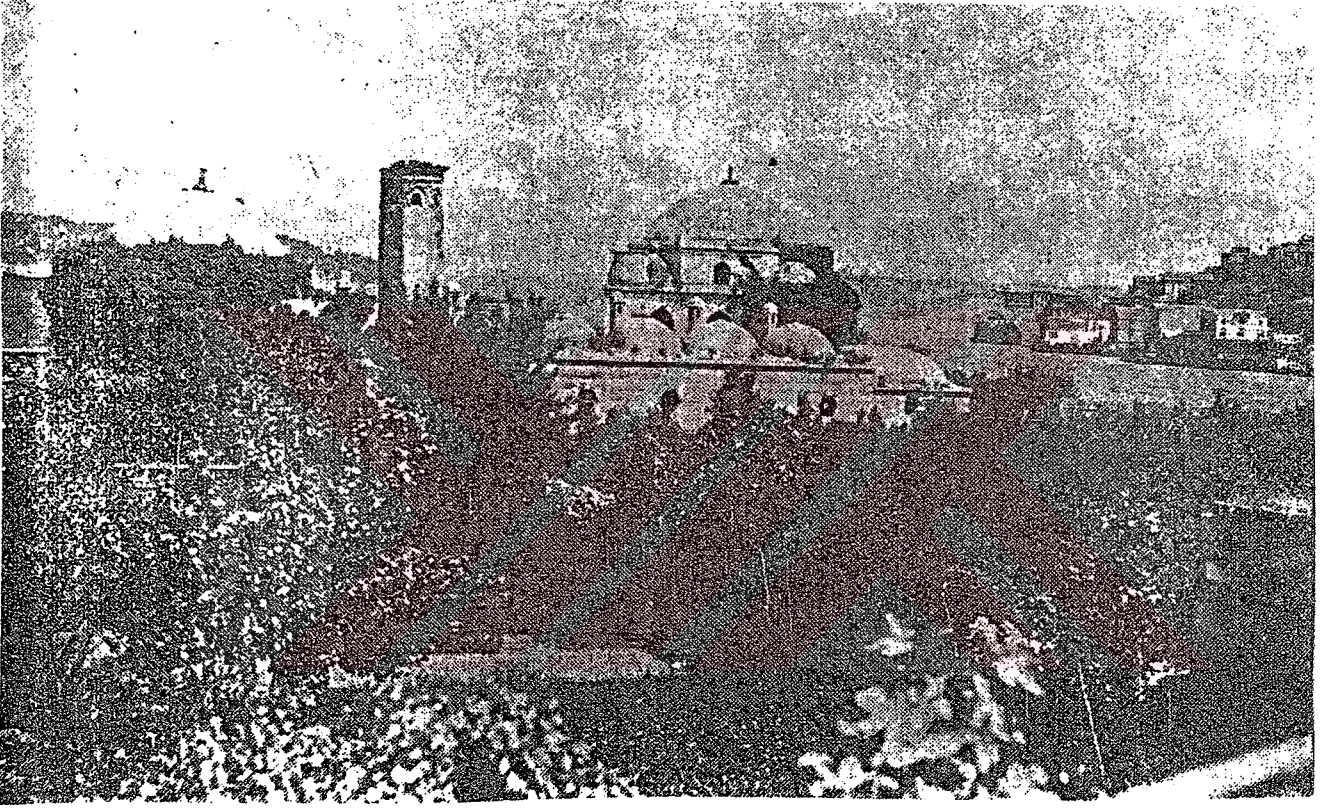
65. Mihrimah Sultan Camii'nin sağ minaresi.

66. Minarenden ayrıntı.

67. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin güney-batıdan görünümü. (1920 civarı, Yayımcı: T.T.O.K.B.)

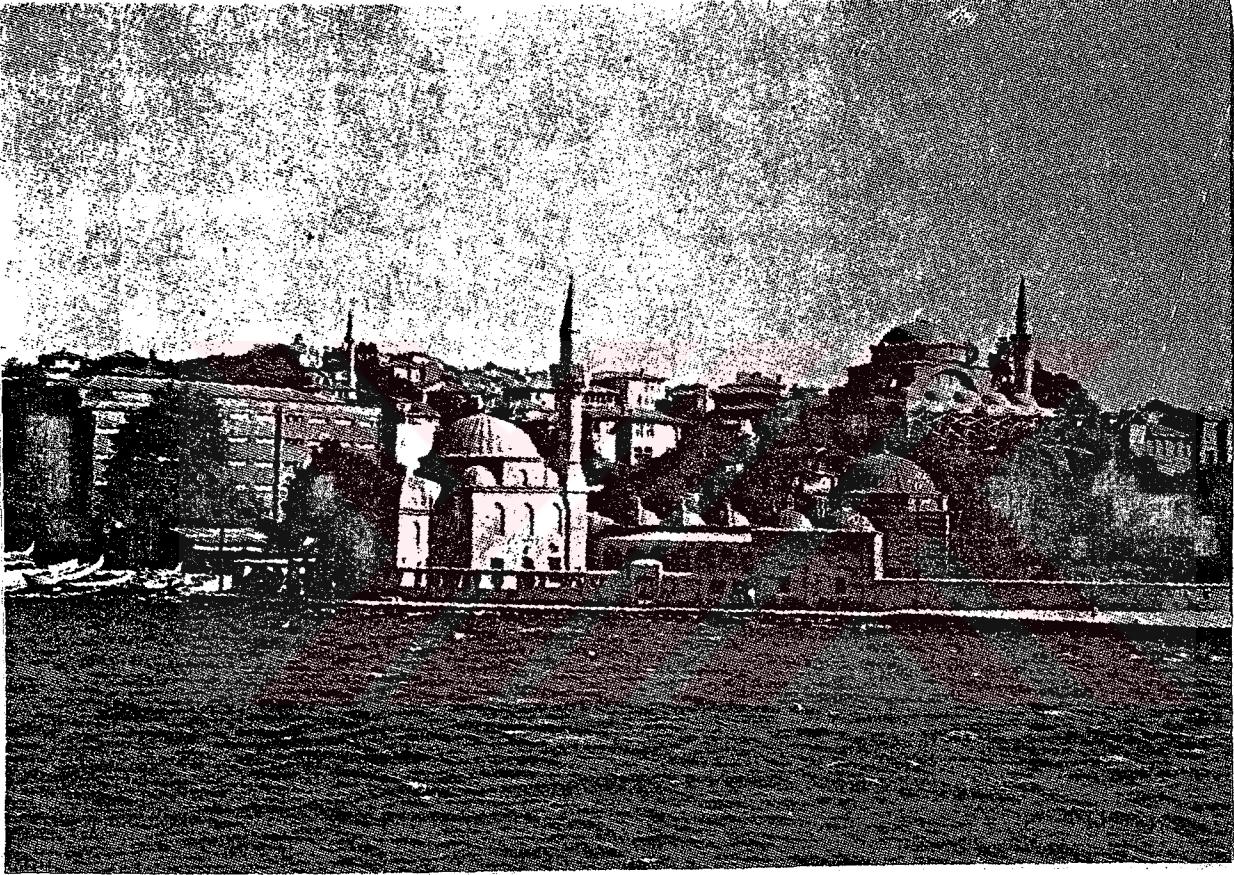

68. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin genel görünümü. (1933, V.G.M.Arşivi)

69. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin batı cephesinden görünümü. (Çekim yılı: 1965,

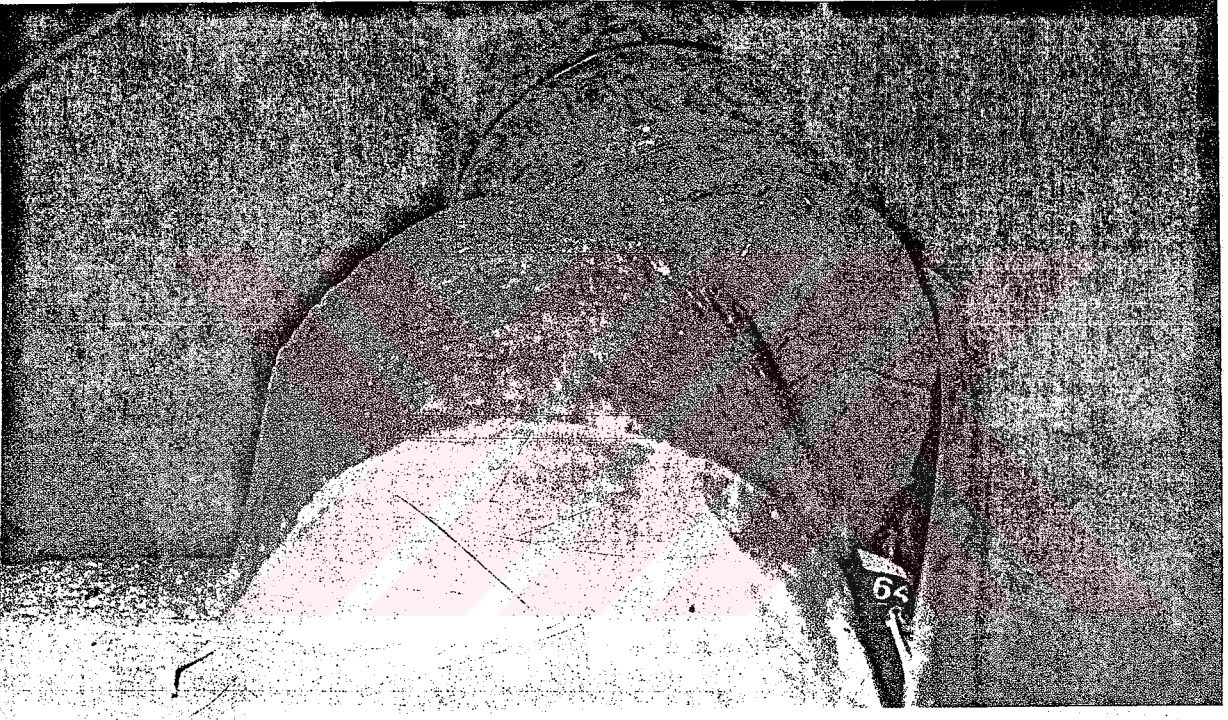
Foto: Arthur Stratton)

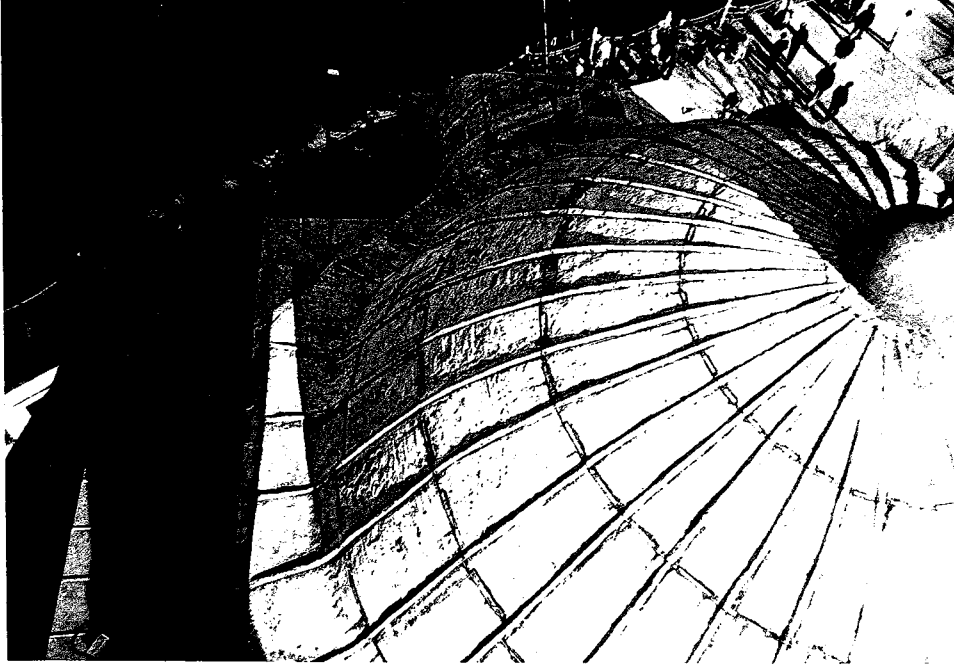
70. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin denizden görünümü. (V.G.M.A. 1960)

Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin havadan görünümü. (Çekim yılı: 1983, Foto:Reha Günay)

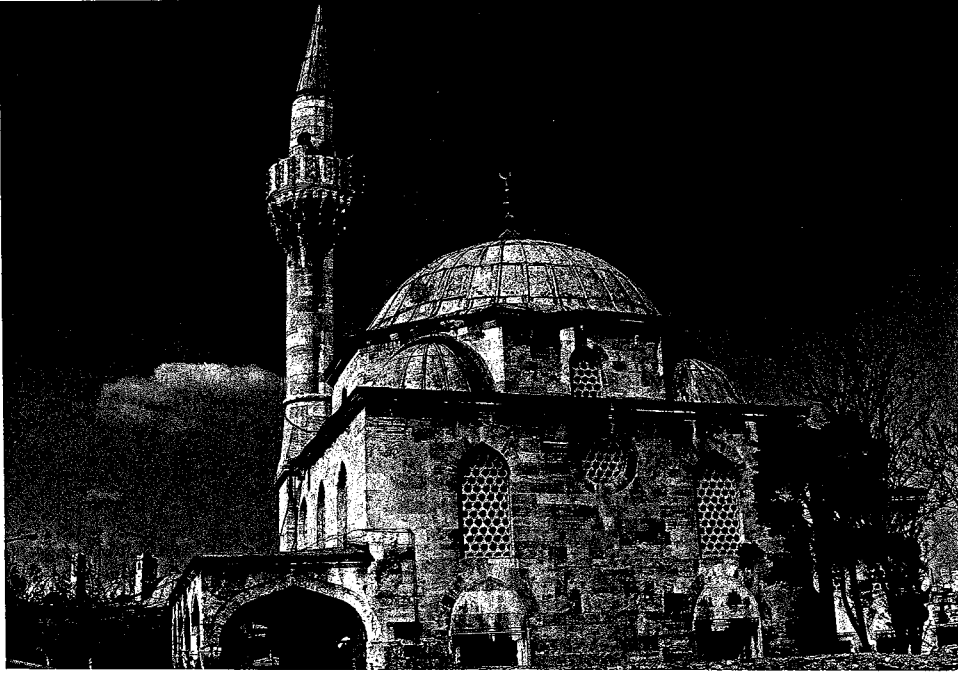
72. Şemsi Ahmed Paşa Camii minaresinin kayan milinin görünümü.

73. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin kubbesi.

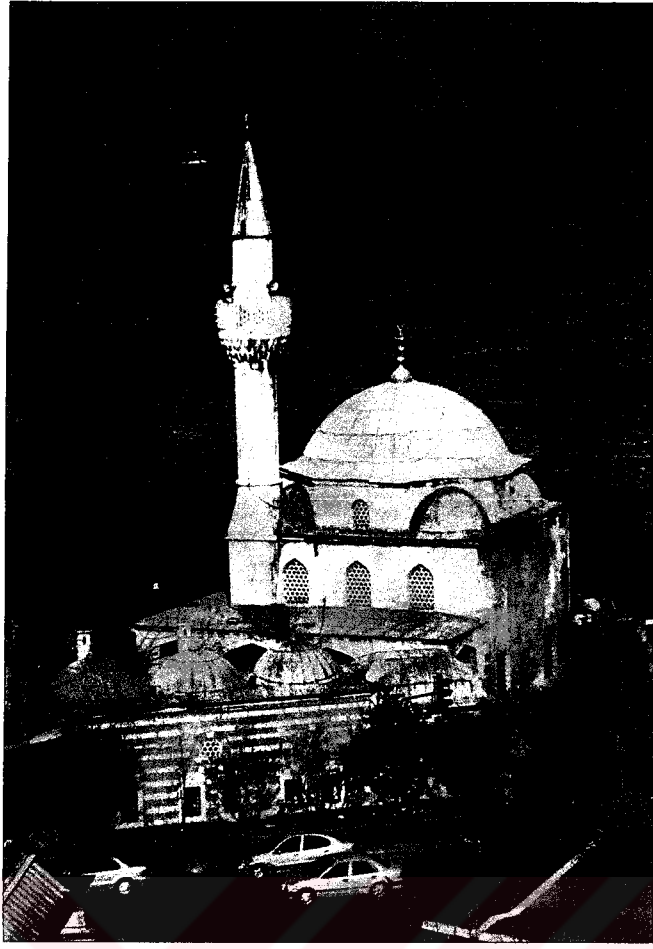
74. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin son cemaat yeri.

75. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin kuzey-batı cephesi.

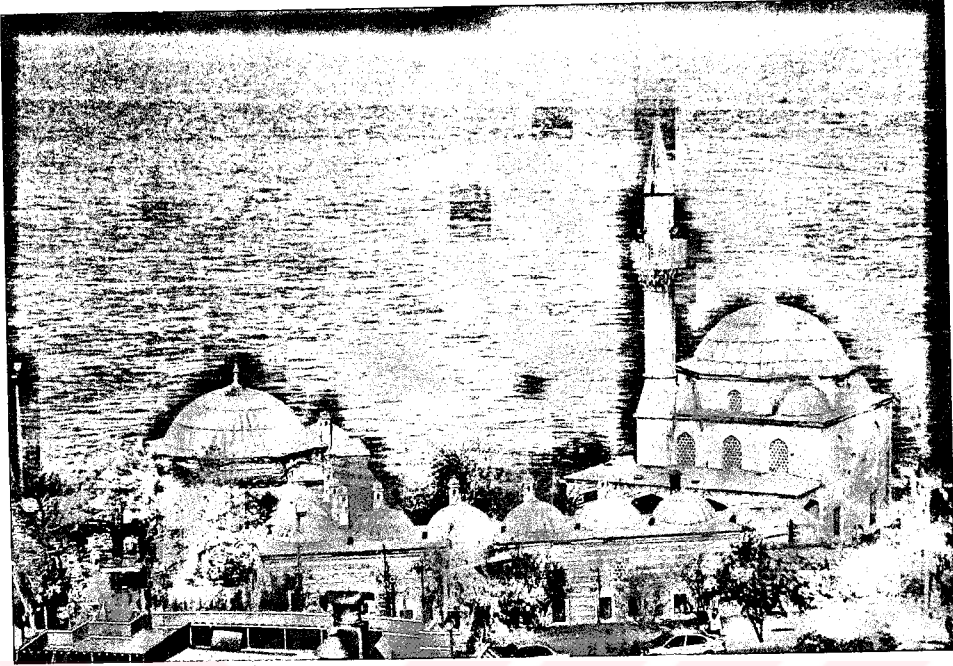
76. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin kuzey-batı aksından genel görünümü.

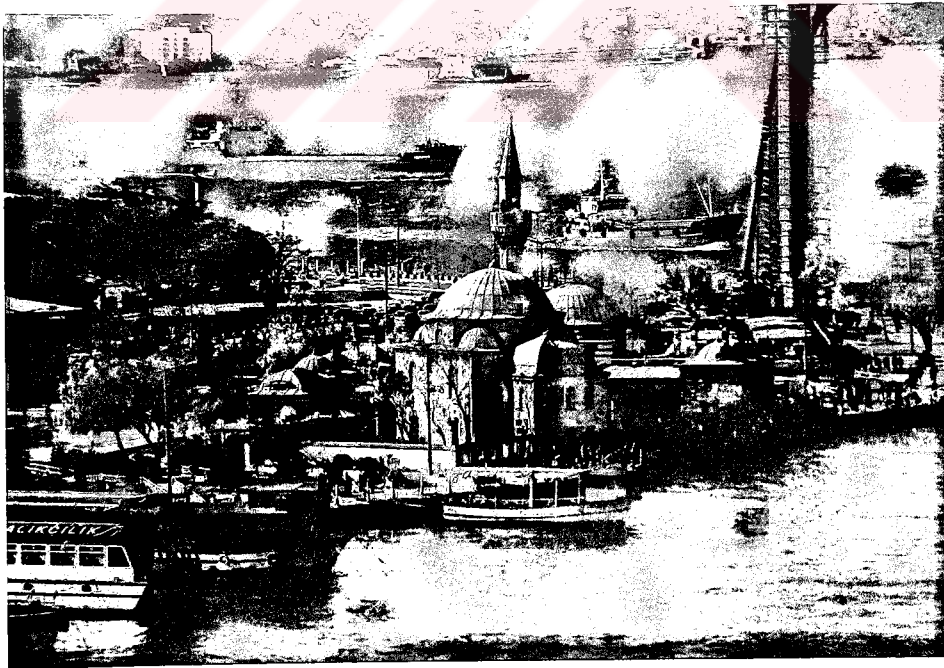
77. Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin genel görünümü.

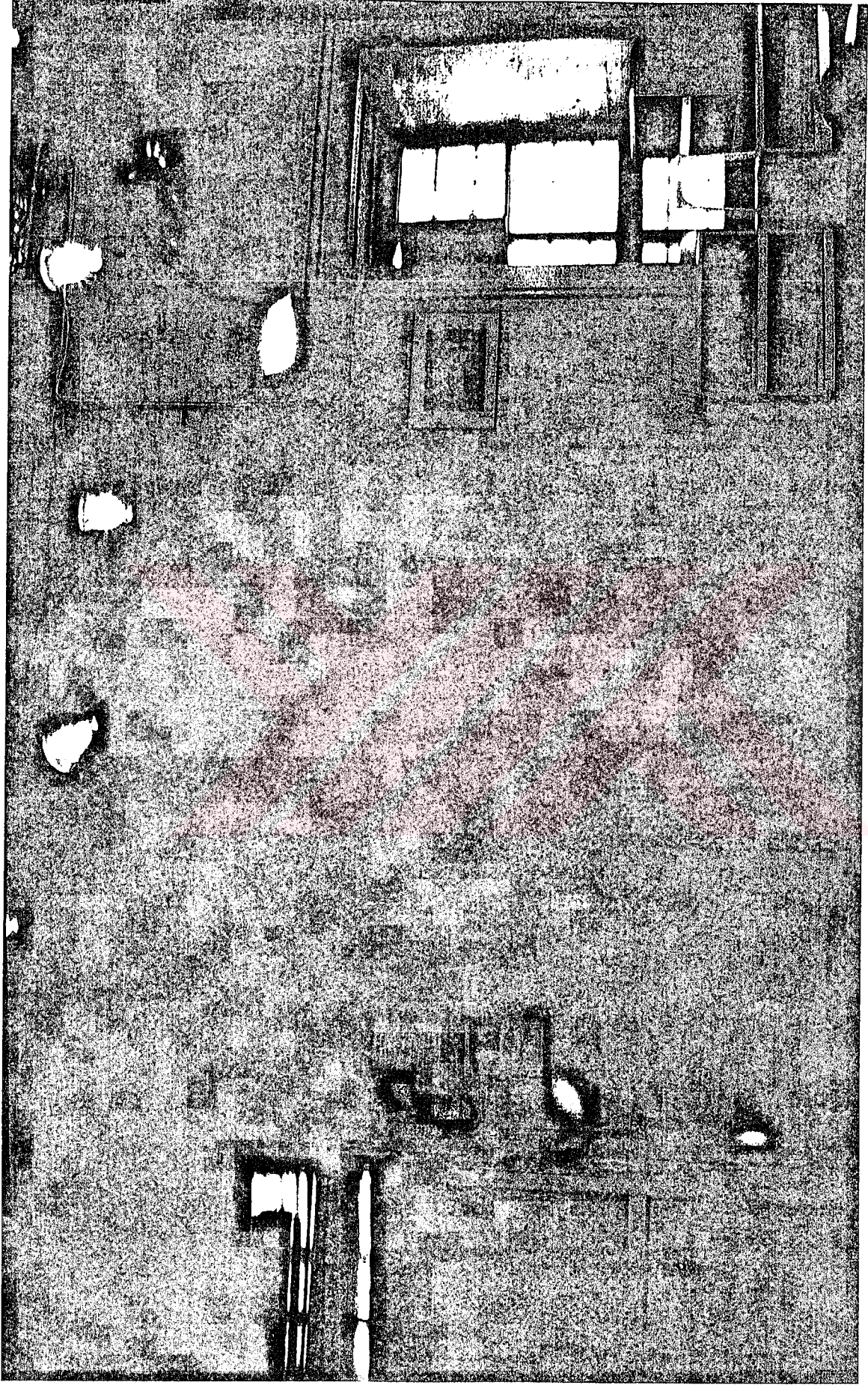
78. Şemsi Ahmed Paşa Camii ve Türbesi'nin denizden görünümü

79. Şemsi Ahmed Paşa Camii ve Medresesi'nin genel görünümü.

80. Şemsi Ahmed Paşa Camii'ni güneyden genel görünümü.

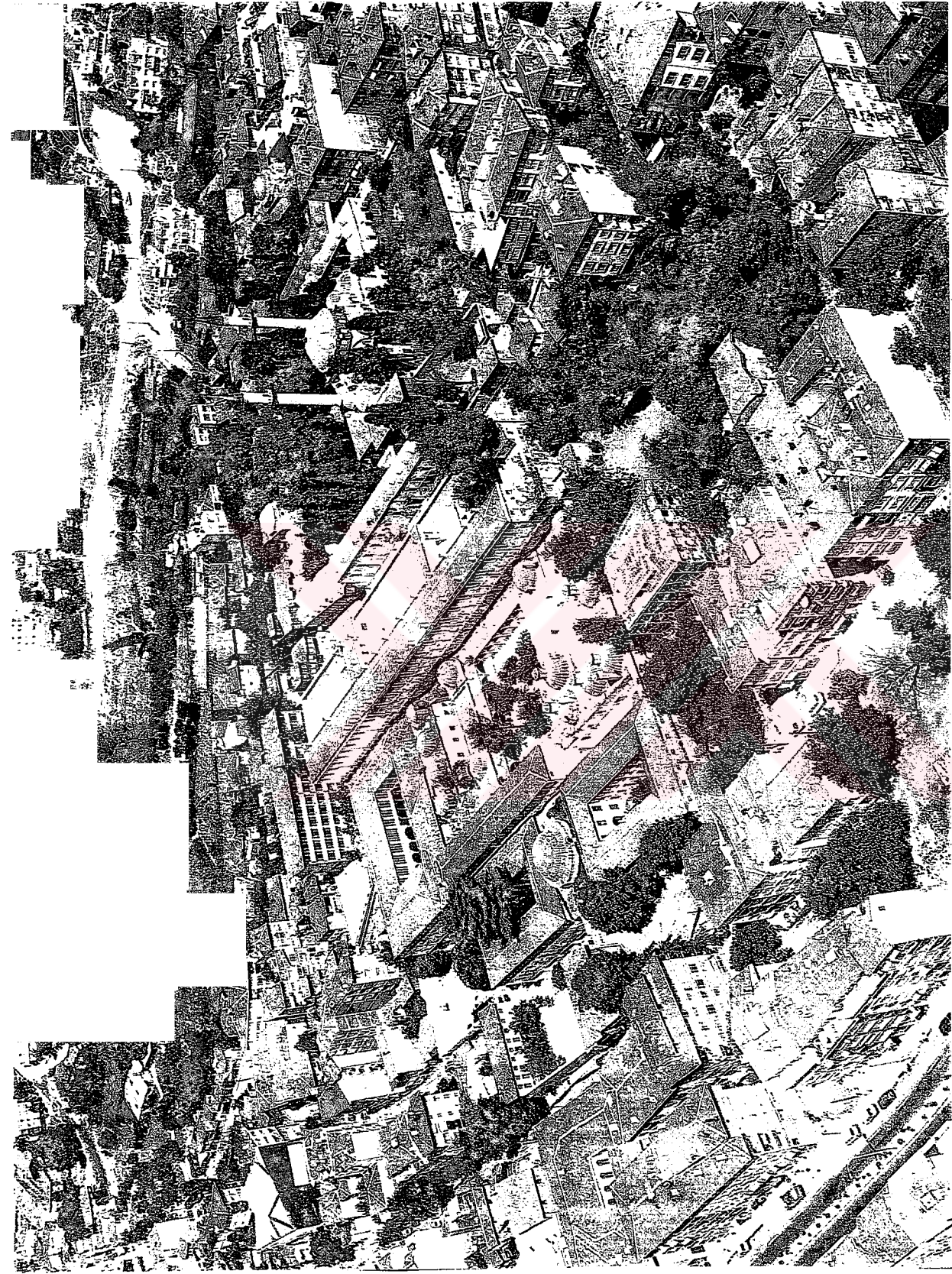
81. Şemsî Ahmed Paşa Camii harim kısmı.

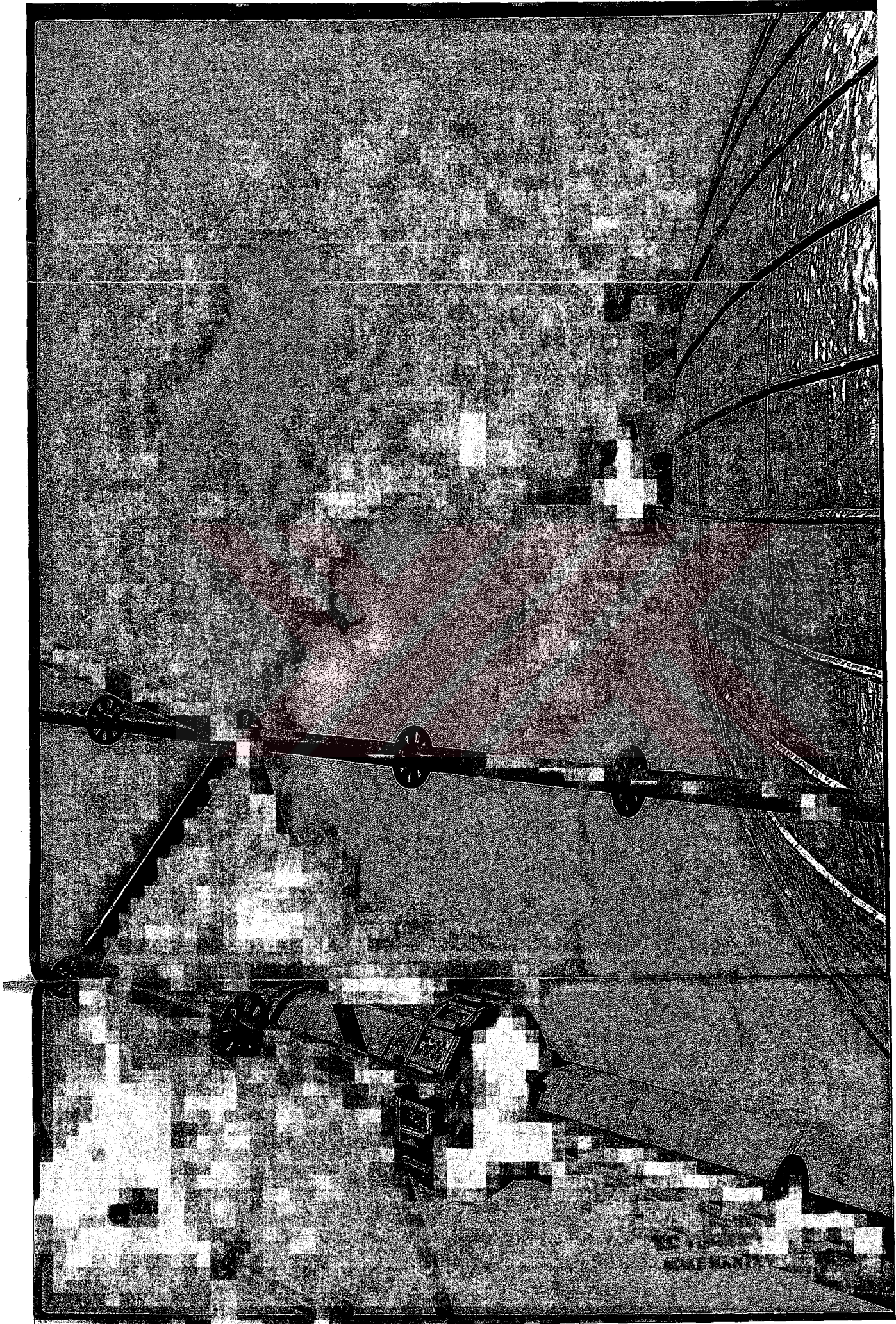
82. Valide-i Atik Camii'nin güney -doğu yönünden genel görünümü. (Çekim yılı: 1968, Yayımcı: T.T.O.K.B.)

83. Valide-i Atik Camii'nin güney -doğu aksından genel görünümü.

84. Valide-i Atik Camii'nin havadan görünümü. (Çekim yılı: 1983, Foto: Reha Günay)

85. Valide-i Atik Camii'nin kubbe aleminin yerleştirilirken. (Yayıncı: Cornucoppia)

86. Valide-i Atik Camii'nin kubbe alemleri yerleştirilme esnasından bir görünüm.(Yayımcı: Cornucoppia)

87. Valide-i Atik Camii'nin Kubbe Kurşunları değiştirilirken. (Yayımcı: Cornucoppia)

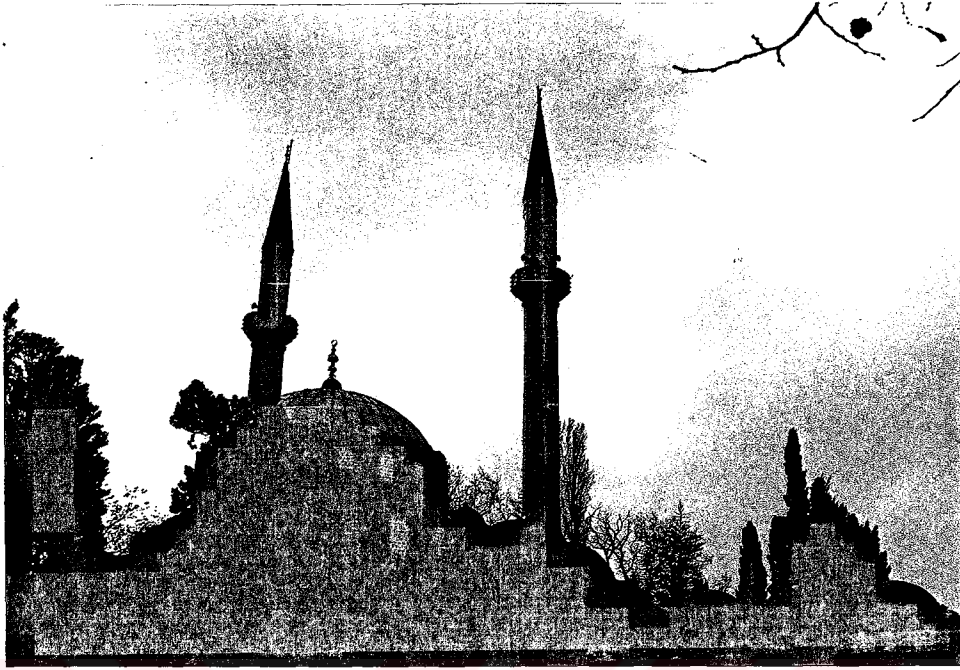
88. Valide-i Atik Camii'nin kubbe kurşunları değiştirilirken. (Yayımcı: Cornucoppia)

89. Valide-i Atik Camii'nin kuzey-batı aksından görünümü.

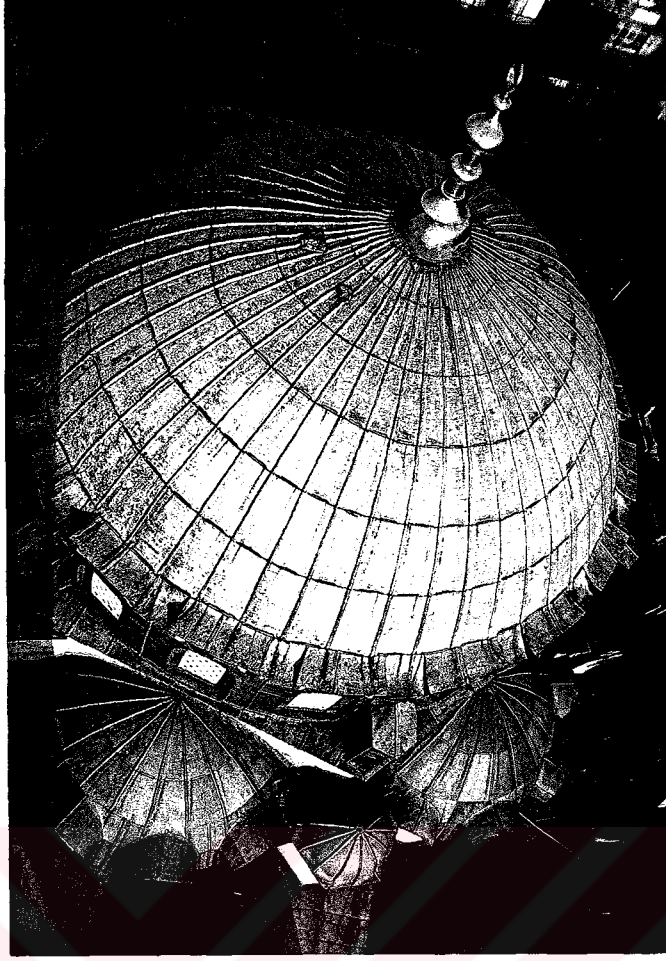
90. Valide-i Atik Camiinin kuzey-doğu aksından görünümü.

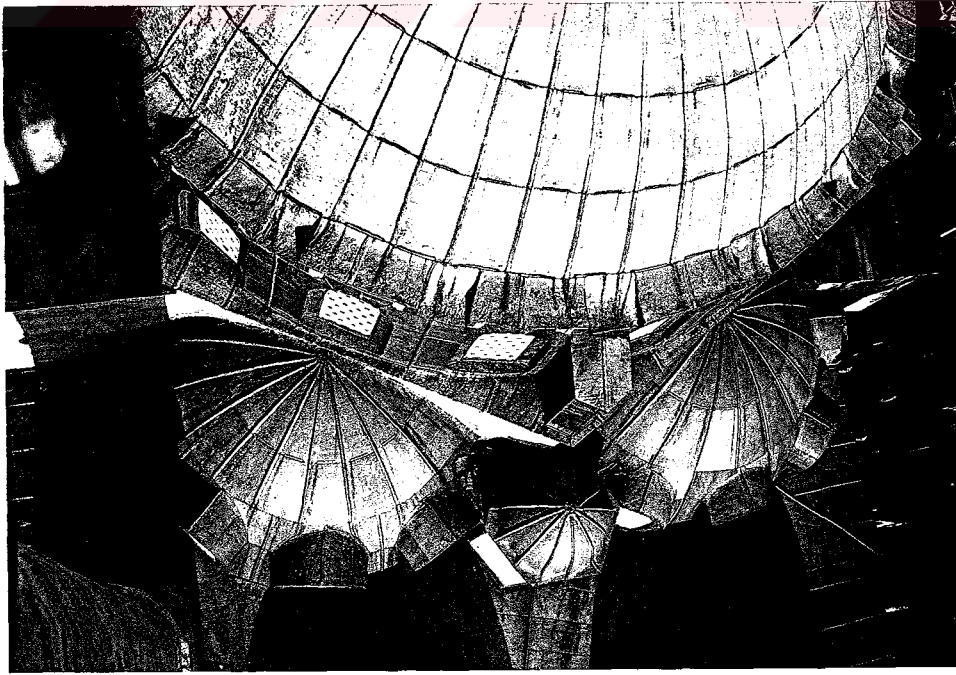
91. Valide-i Atik Camii'nin güney-doğu aksından görünümü.

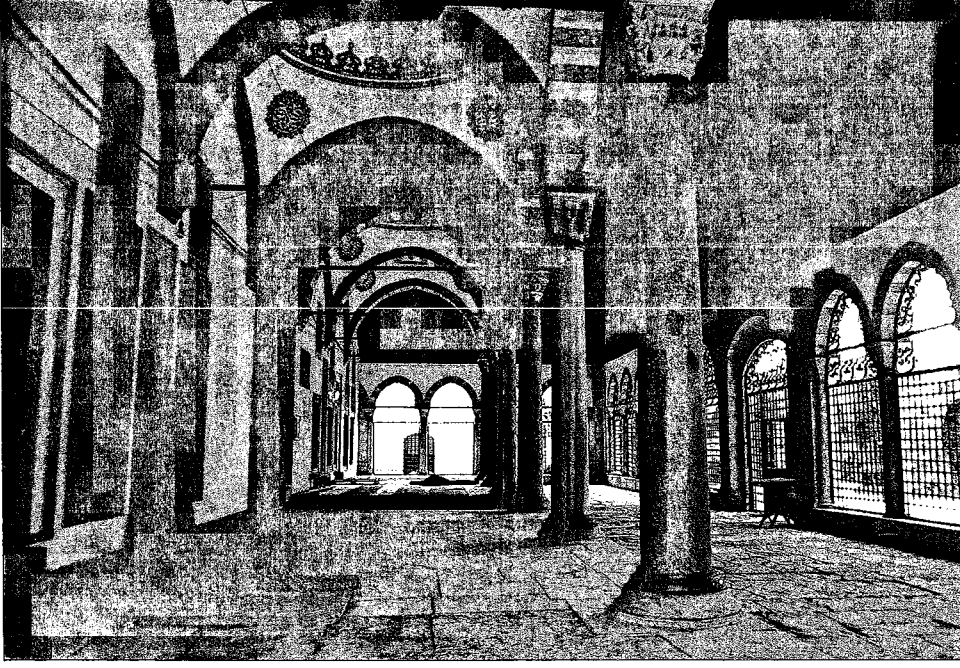
92. Valide-i Atik Camii'nin avlu revakları.

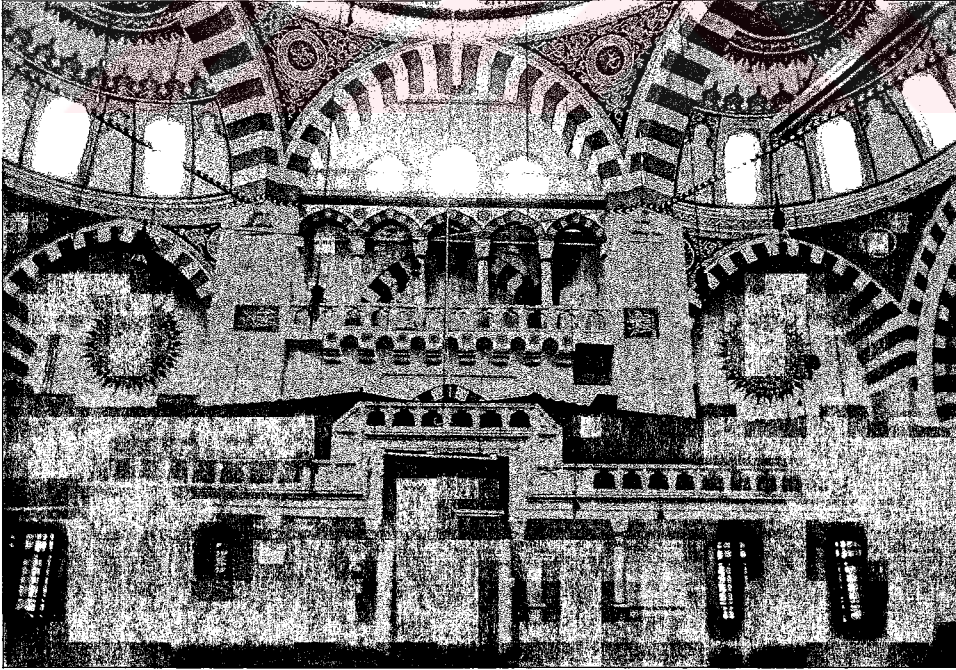
93. Valide-i Atik Camii'nin ana kubbesi.

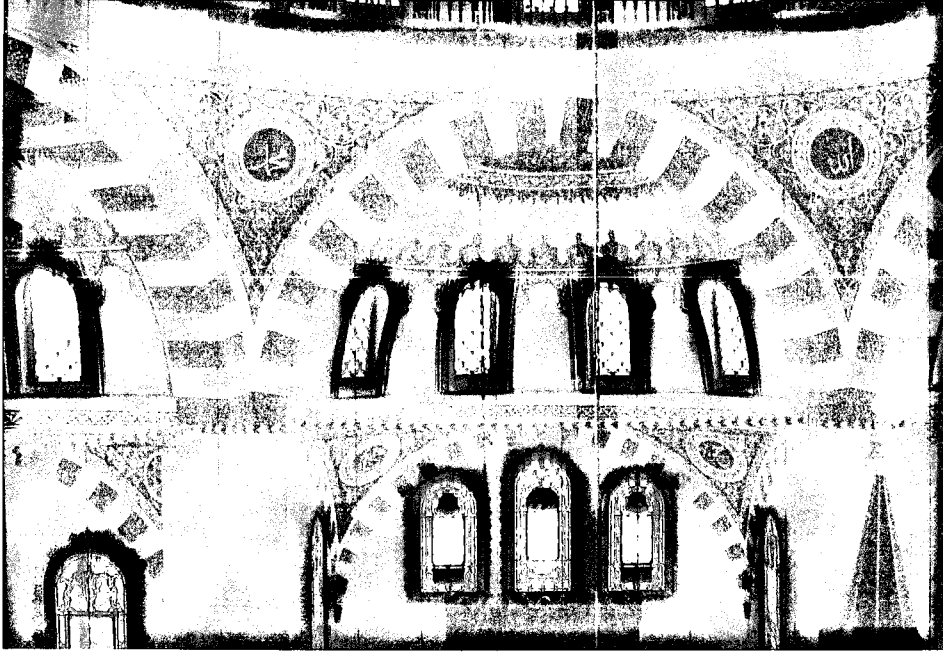
94. Valide-i Atik Camii'nin ana kubbesi ve eksedraları.

95. Valide-i Atik Camii'nin son cemaat yeri.

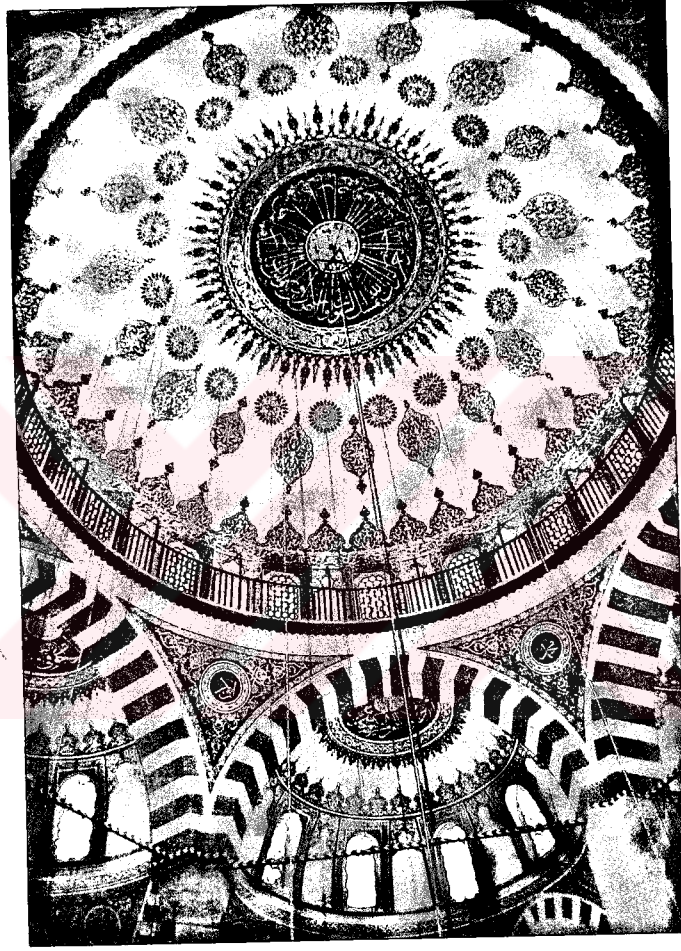
96. Valide-i Atik Camii'nin harim giriş duvarının içten görünümü.

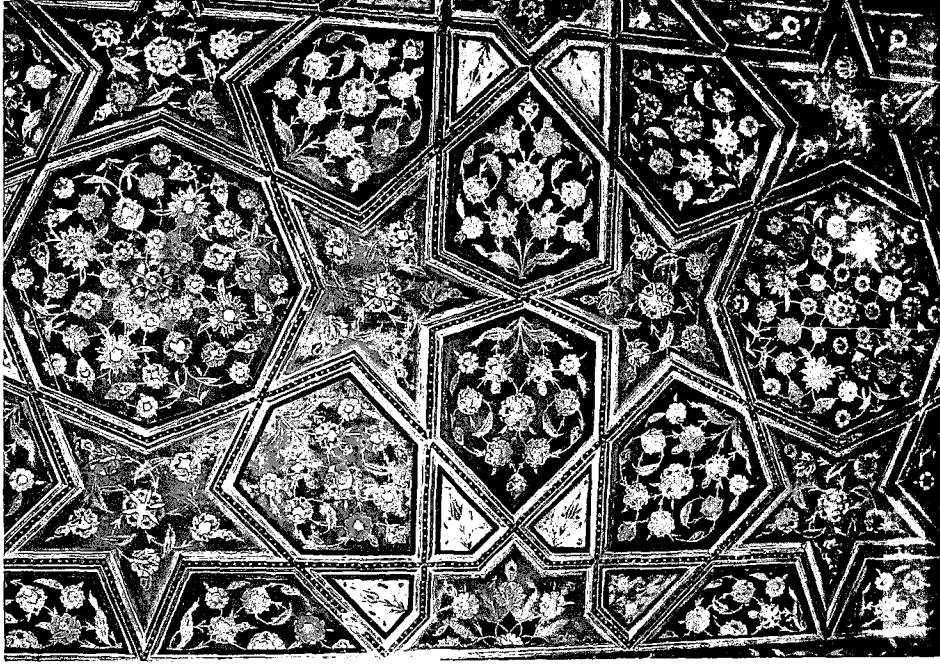
97. Valide-i Atik Camii'nin Mihrap duvarı ve askı kemerleri.

98. Valide-i Atik Camii'nin kubbe kasağından mihrap ve mimberinin görünümü.

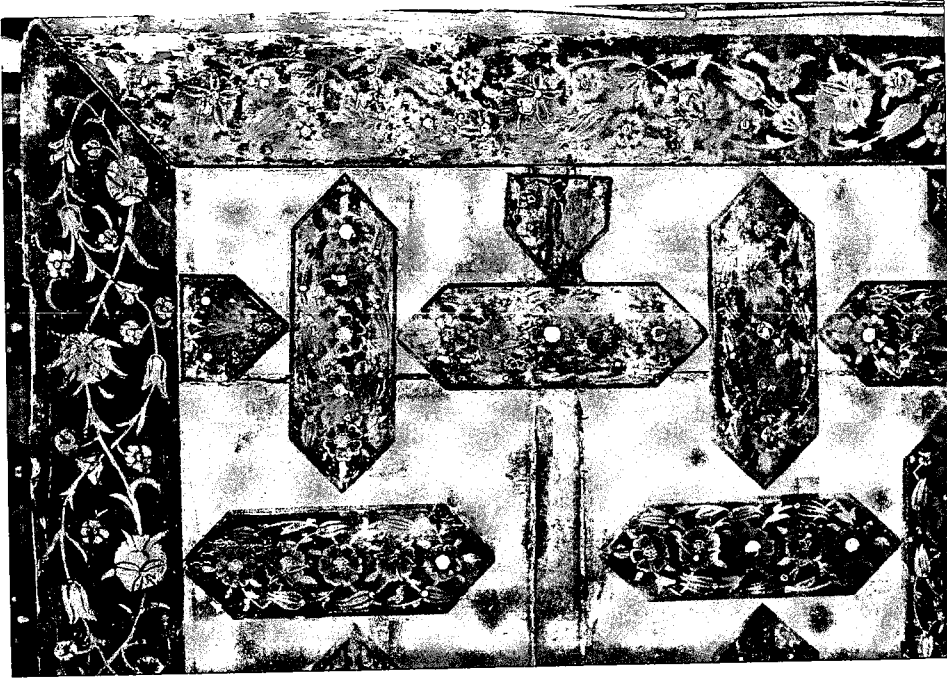
99. Valide-i Atik Camii'nin kubbe içi tezyinatı.

100. Valide-i Atik Camii'nin müezzin mahfili kalemişlerinden.

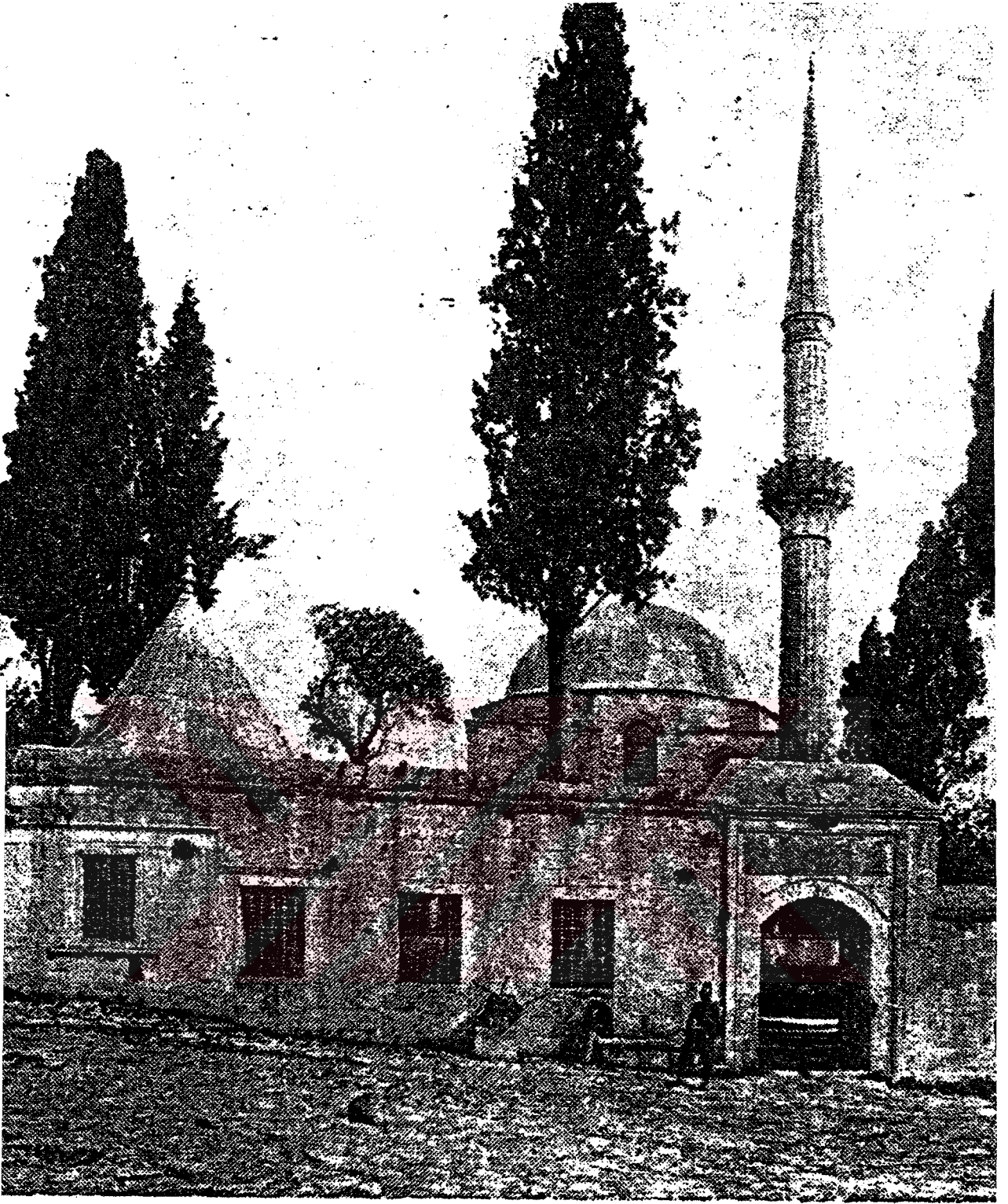
101. Valide-i Atik Camii'nin mihrap duvarının sağındaki çinilerden.

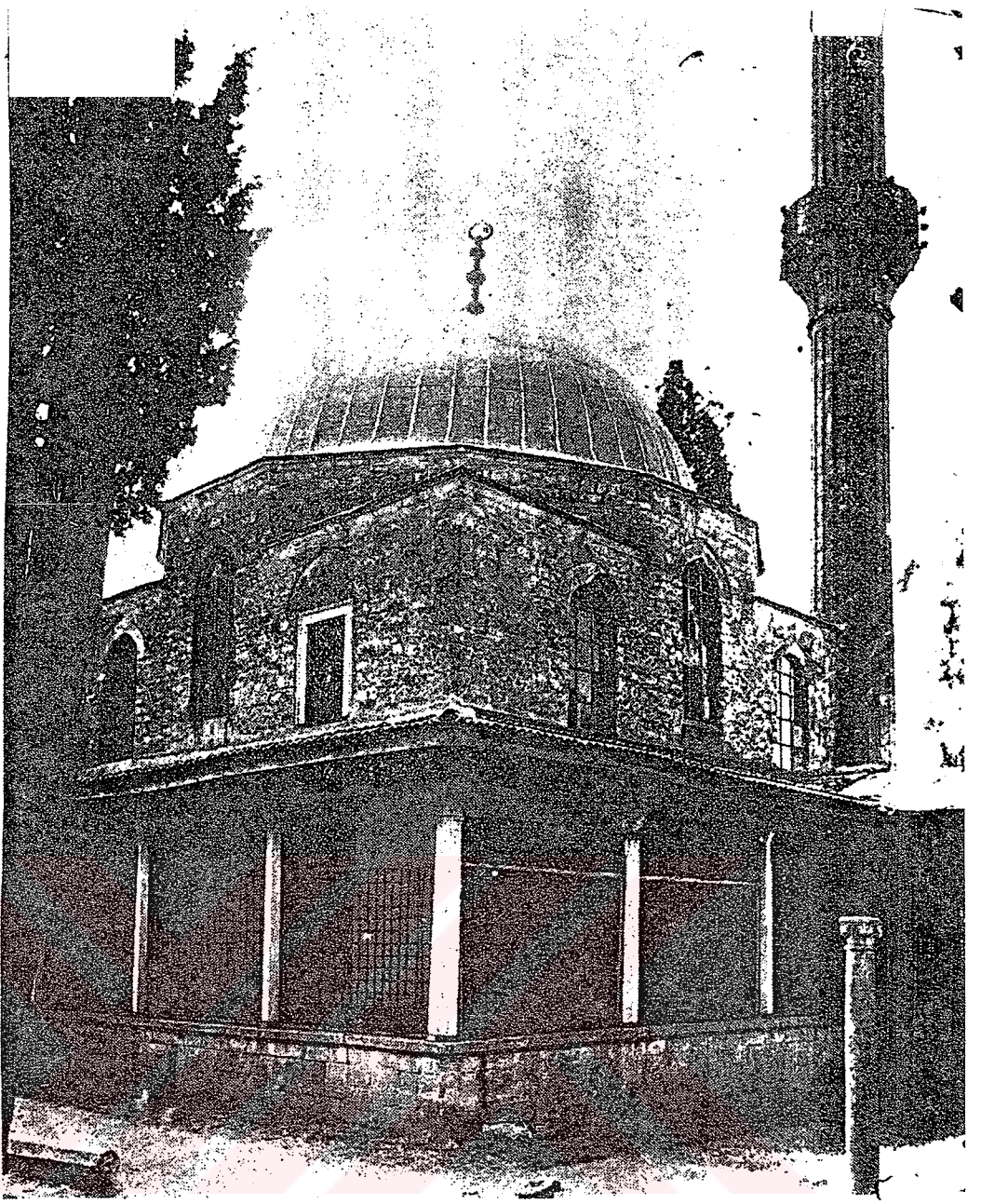
102. Valide-i Atik Camii kadınlar mahfili kalemişlerinden.

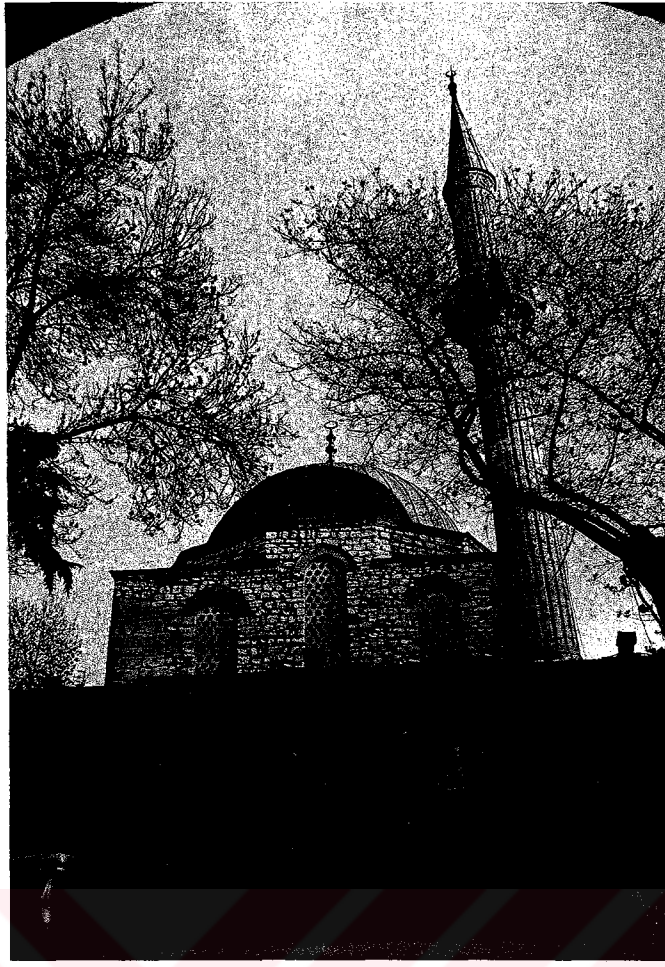
103. 102 'den ayrıntı.

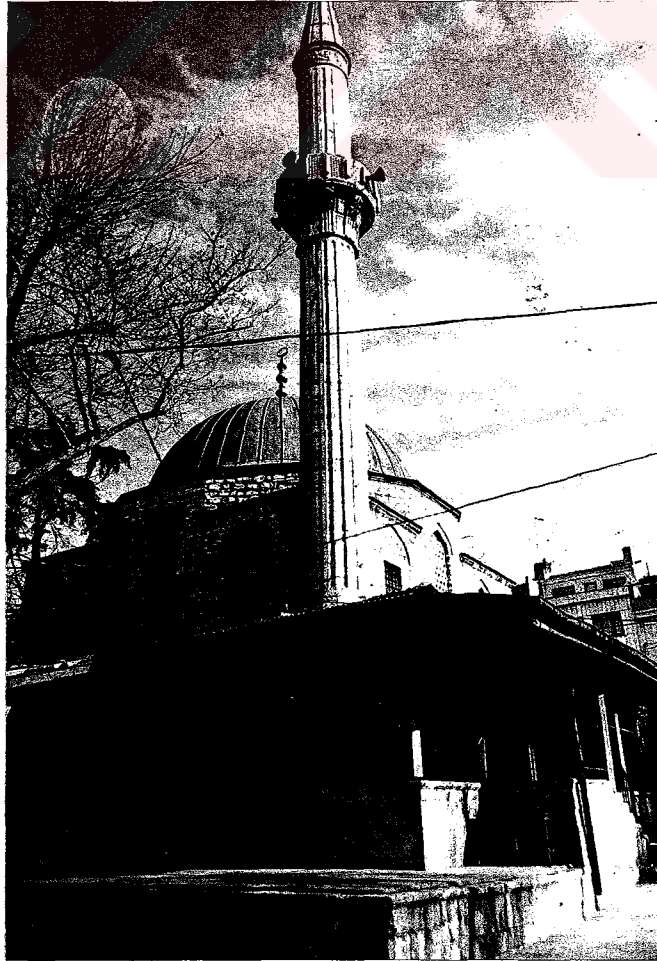
1. Çinili Camii genel görünümü. (Çekim yılı: 1920, Gurlitt'ten)

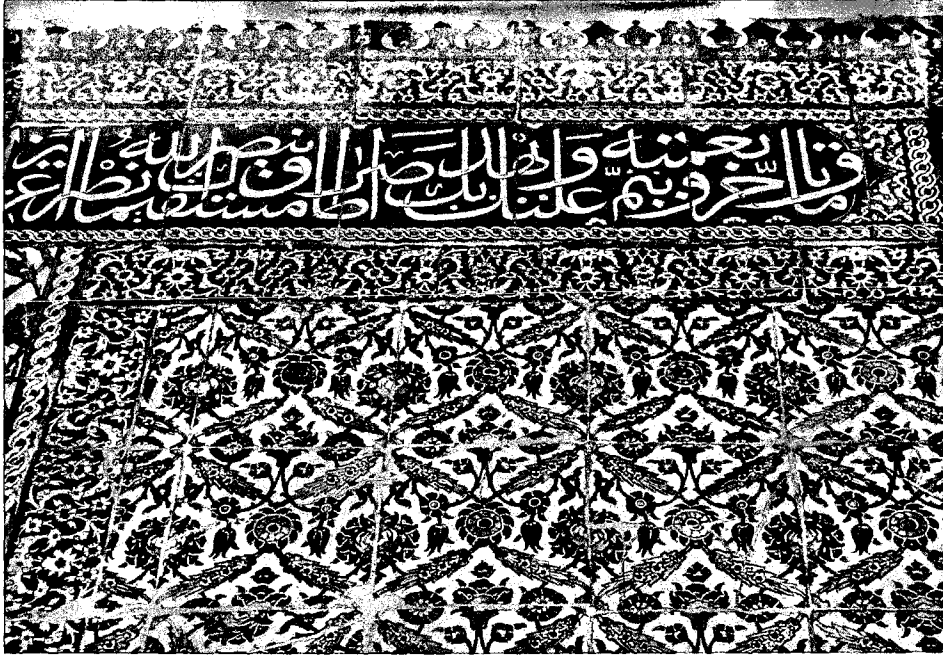
105. Çinili Camii'nin kuzey-doğu aksından görünümü. (1933, V.G.M.A)

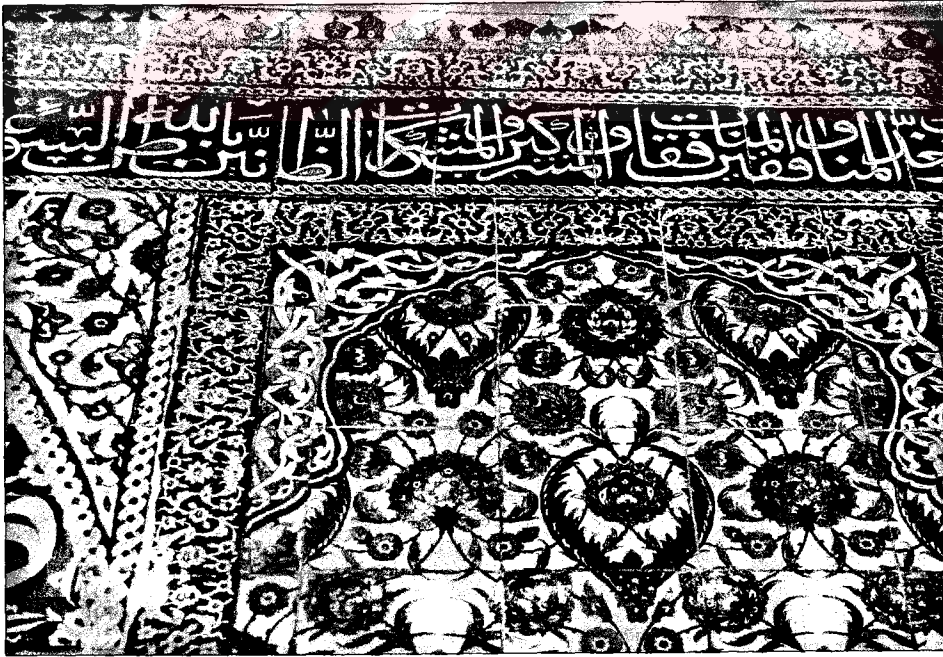
106. Çinili Camii avlu girişı ve kuzey cephesi.

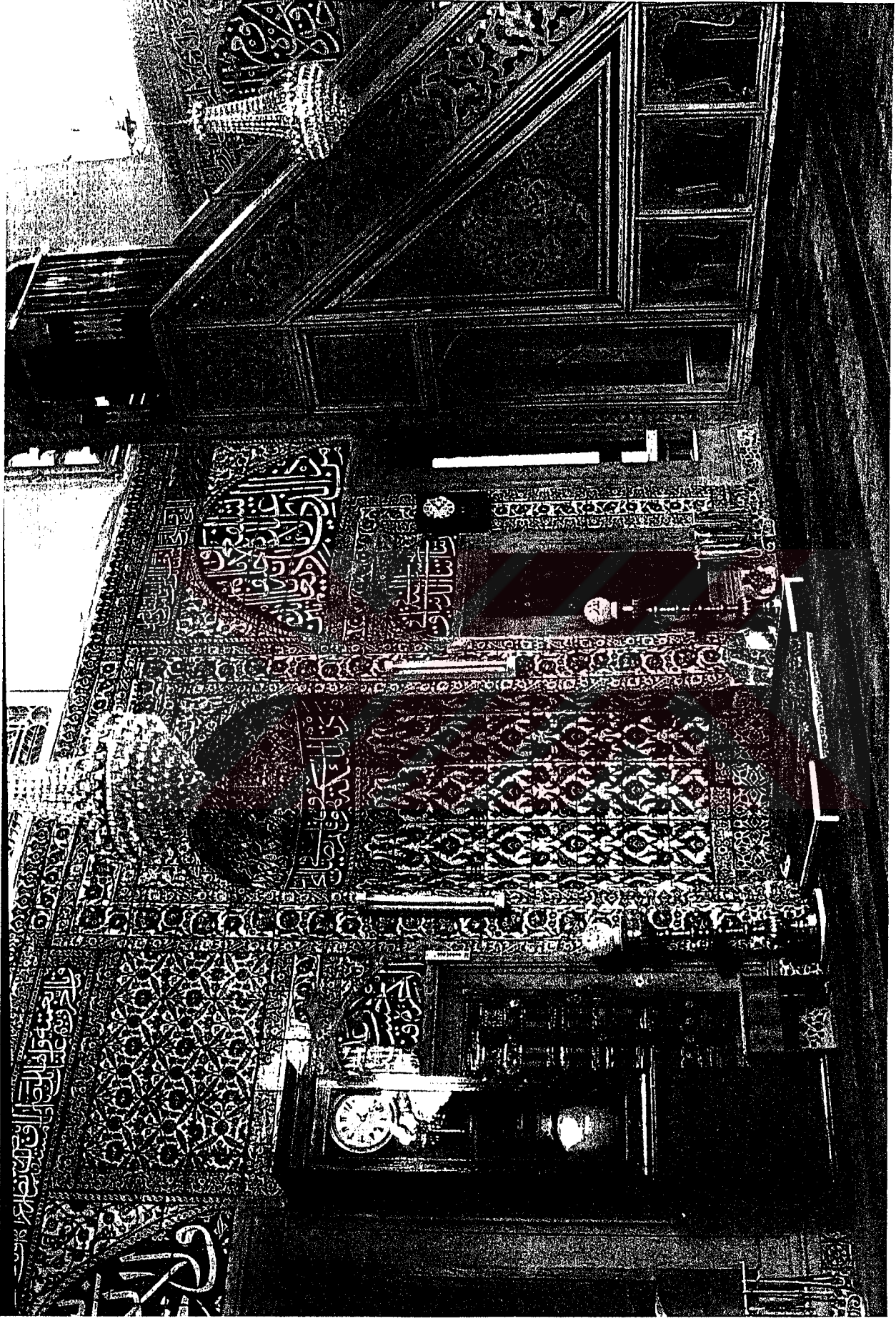
107. Çinili Camii'nin kuzey -doğu aksından görünümü.

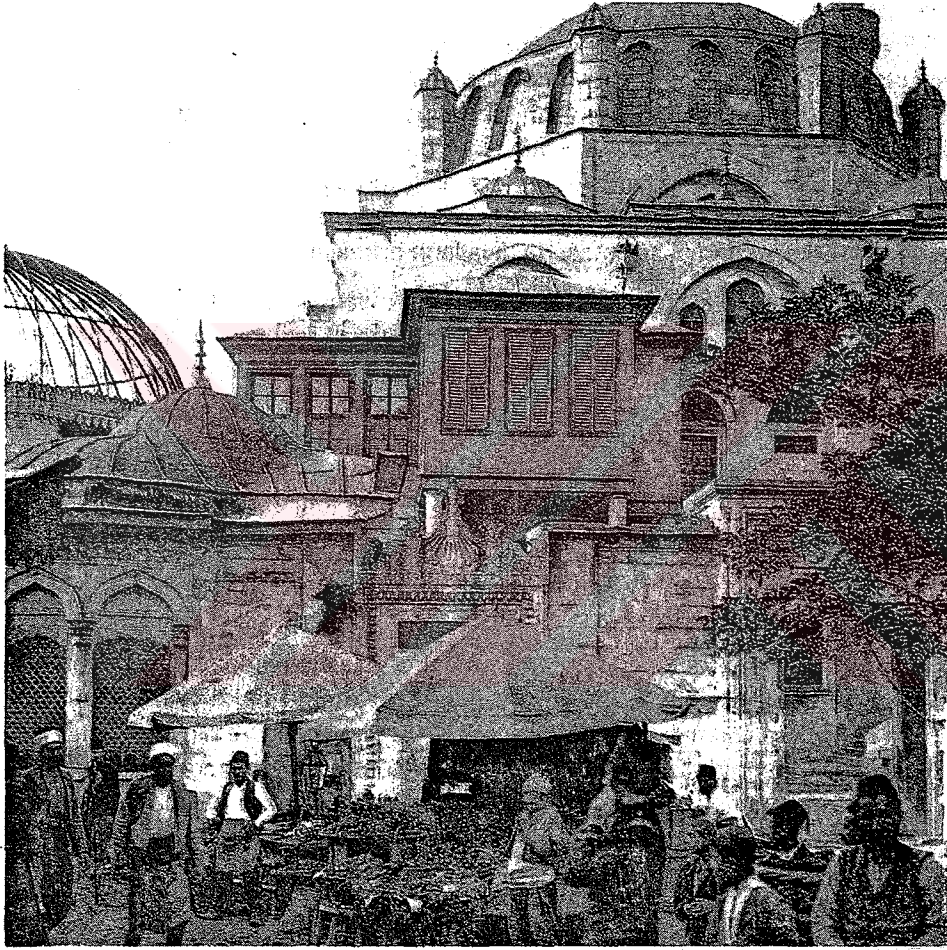
108. Çinili Camii harim çinilerinden.

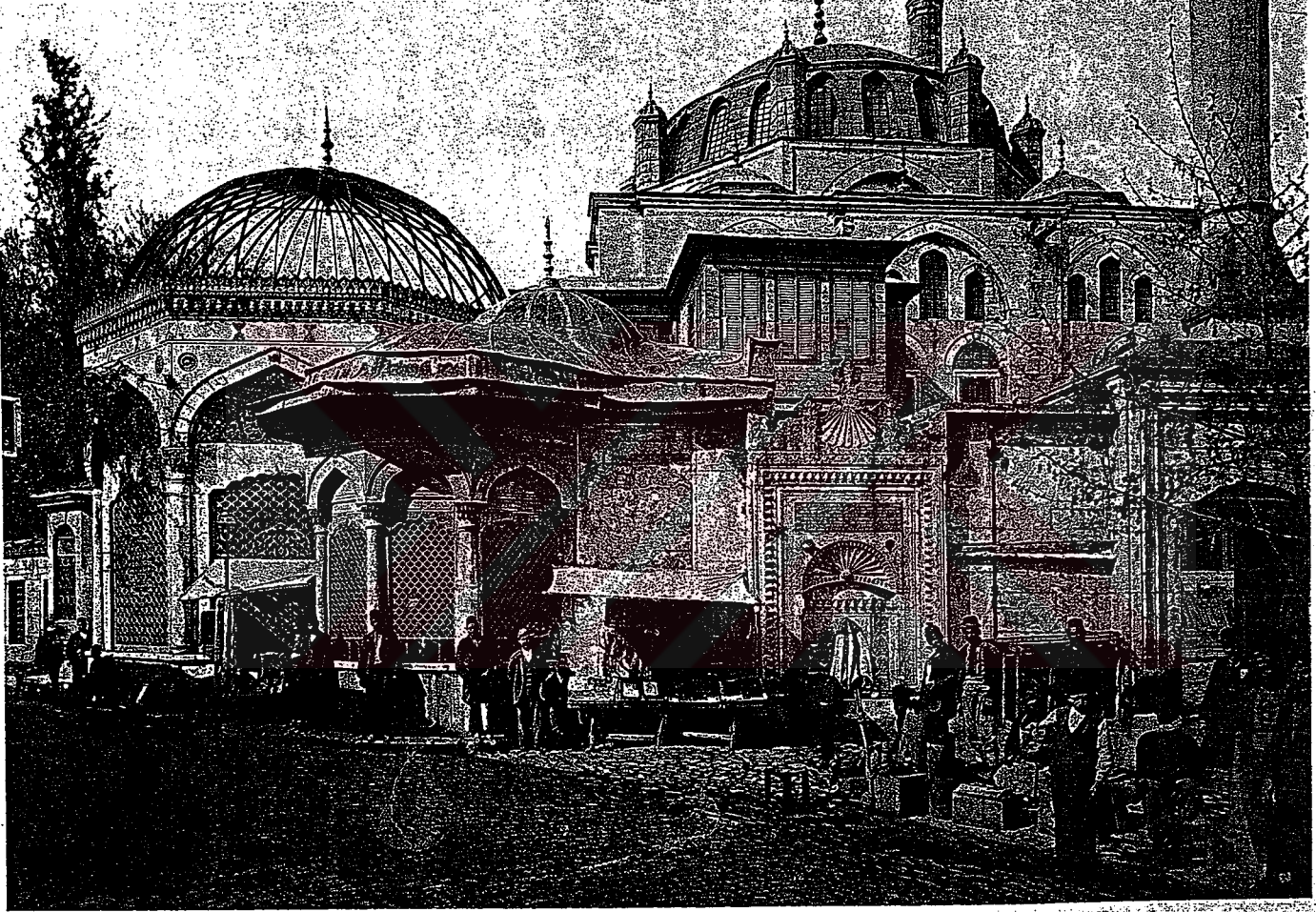
109. Çinili Camii harim çinilerinden.

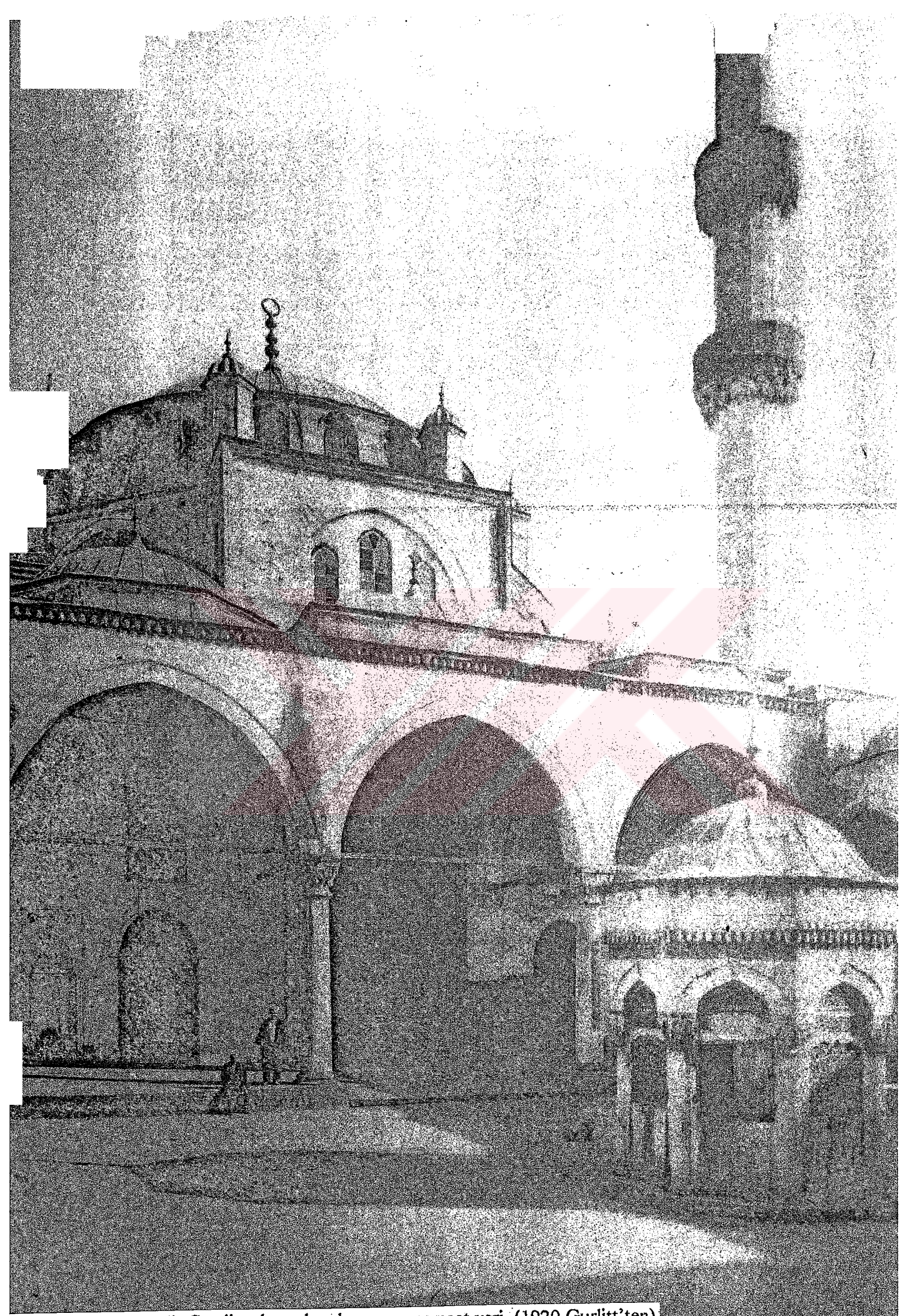
110. Çinli Camii harim kısmı.

111. Valide-i Cedit Camii ve önünde kurulan Pazar yeri. (Anonim)

112. Valide-i Cedid Camii ve önündeki pazar yeri. (Foto: Abdullah Freers)

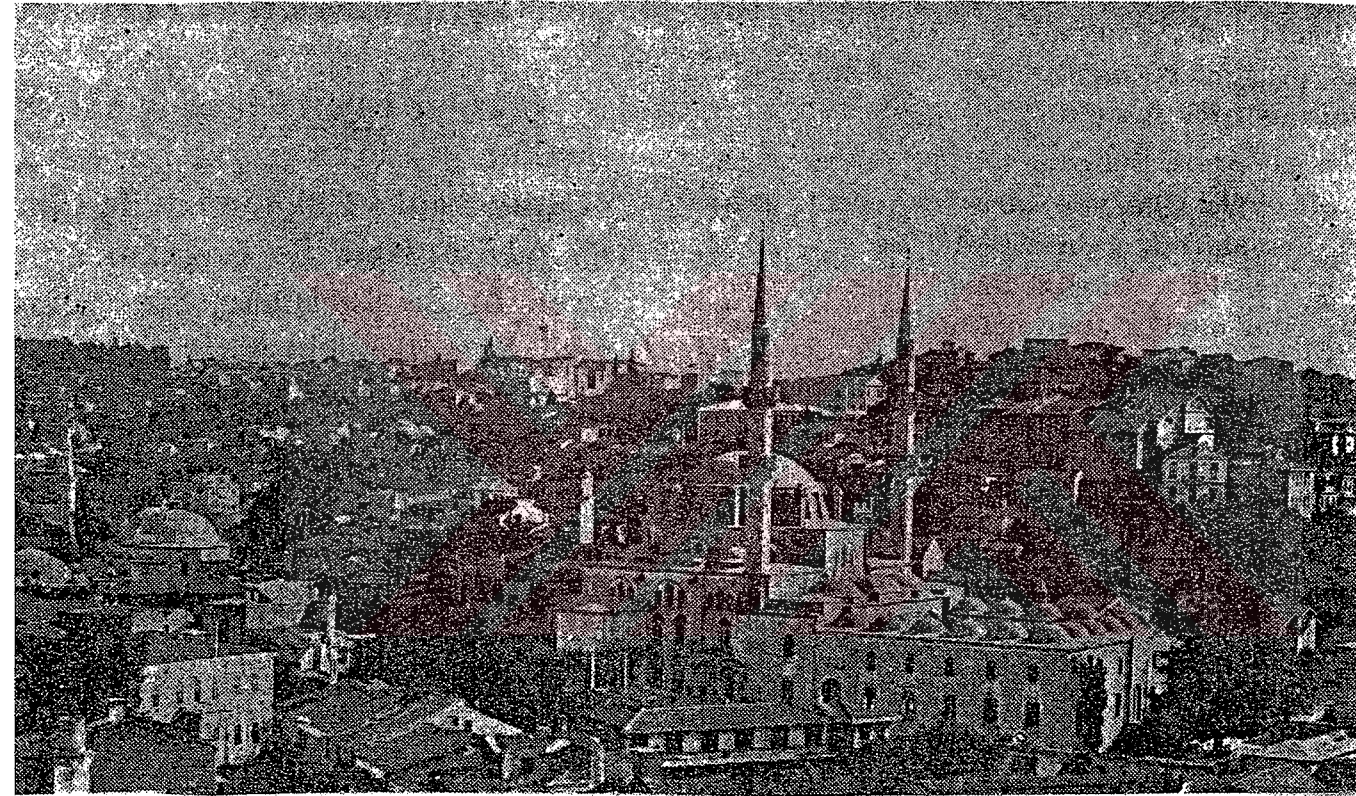
113. Valide-i Cedid Camii şadırvanlı avlu ve son cemaat yeri. (1920, Gurlitt'ten)

114. Valide-i Cedid Camii'nin güney-doğudan görünümü. (1939, V.G.M.A.)

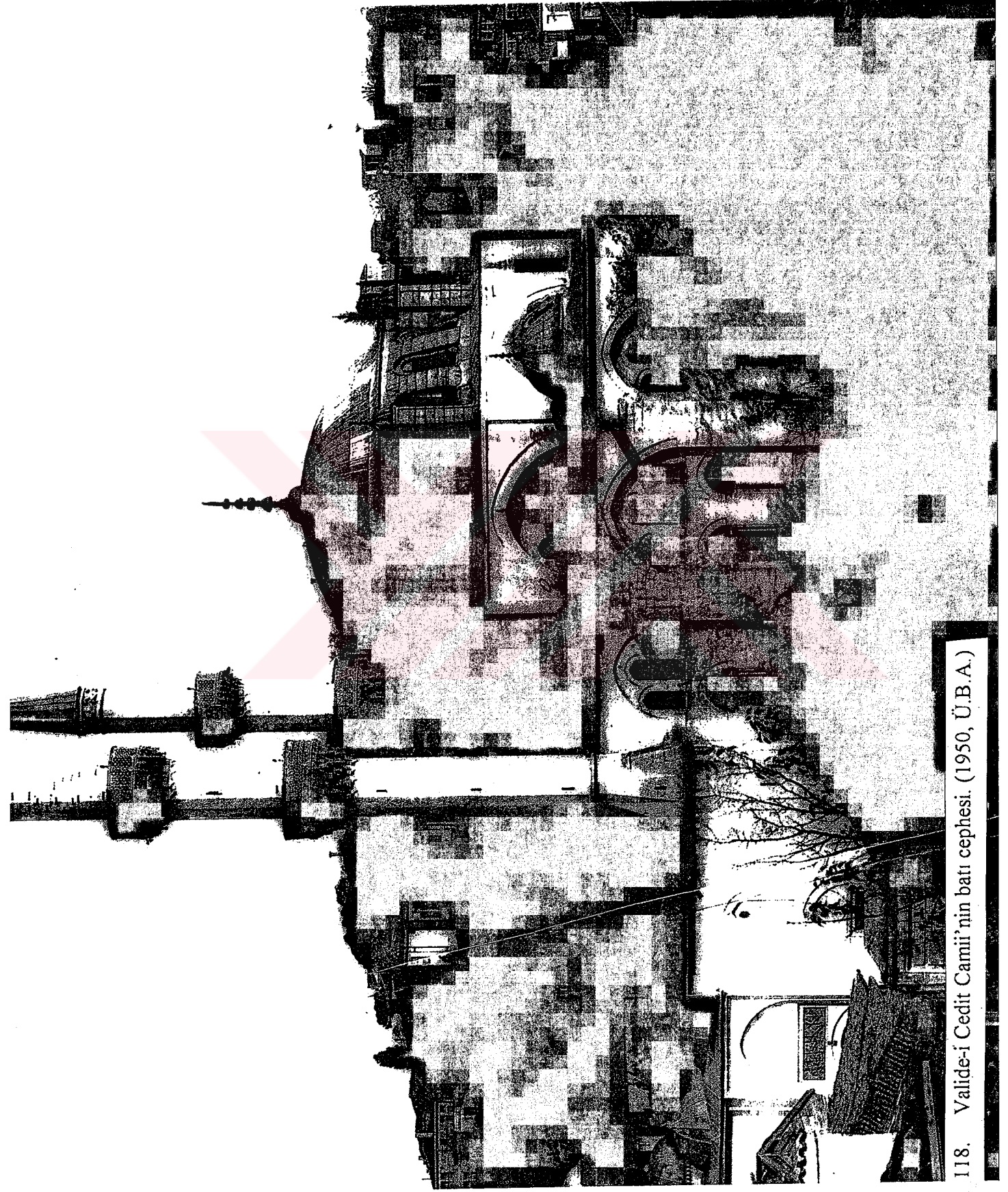
115. Valide-i Cedit Camii'nin Sultan Tepesi'nden görünümü. (1947, Anonim)

5. Valide-i Cedit Camii'nin genel görünümü. (1952, Yayımcı: T.T.O.K.B.)

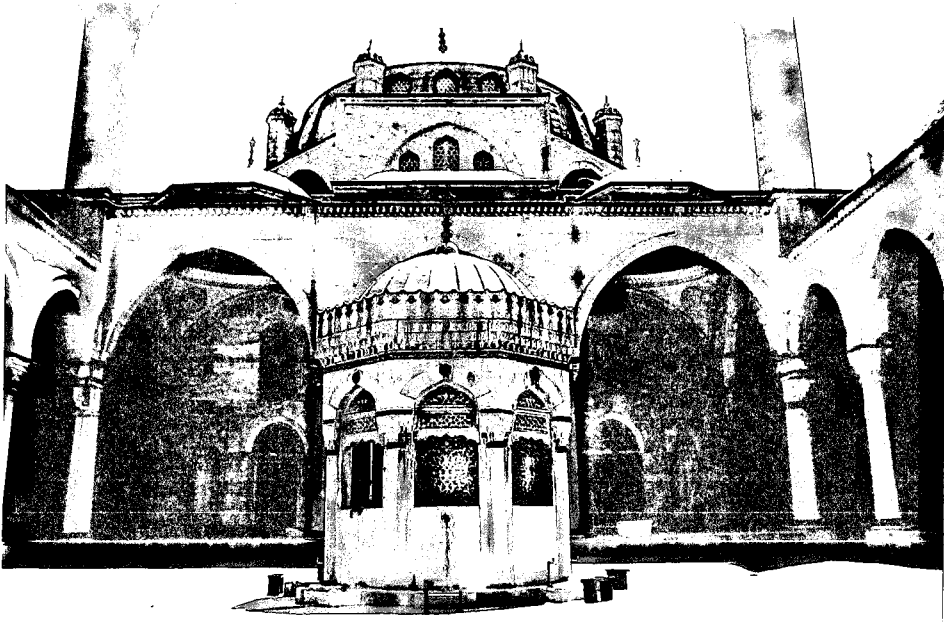
117. Valide-i Cedit Camii'nin denizden görünümü. (1939, Ü.B.A.)

118. Valide-i Cedit Camii'nin batı cephesi. (1950, Ü.B.A.)

119. Valide-i Cedid Camii'nin güney batı yönünden genel görünümü.

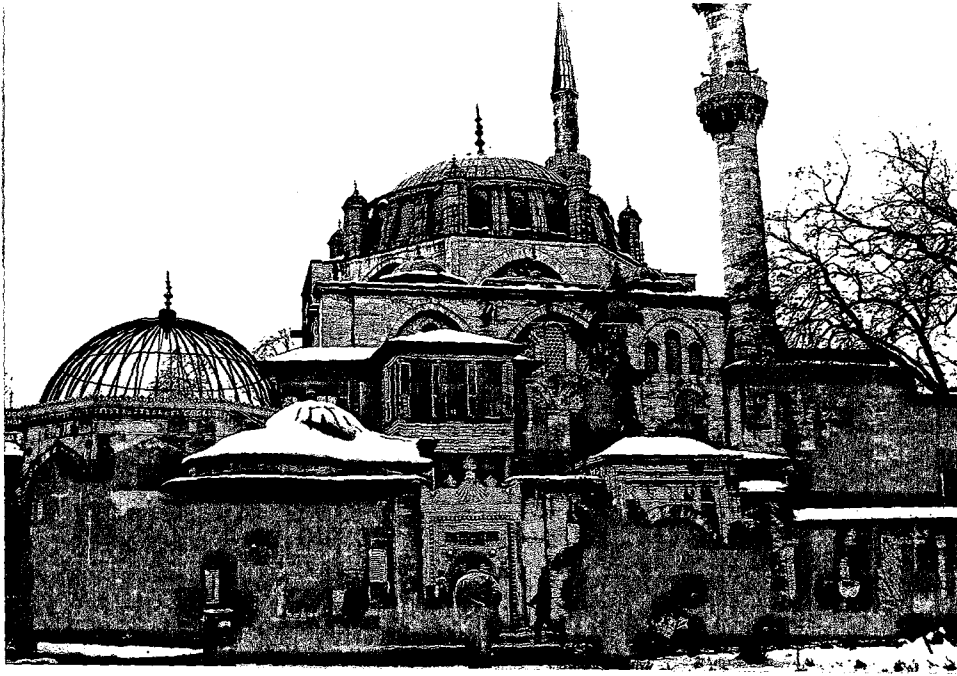
120. Valide-i Cedid Camii şadırvanı ve son cemaat yeri.

121. Valide-i Cedid Camii'nin doğu cephesinin kış görünümü.

122. Valide-i Cedid Camii'nin doğu cephesi, çeşme, sebil ve hünkâr mahfili.

123. Valide-i Cedid Camii'nin kış görünümü.

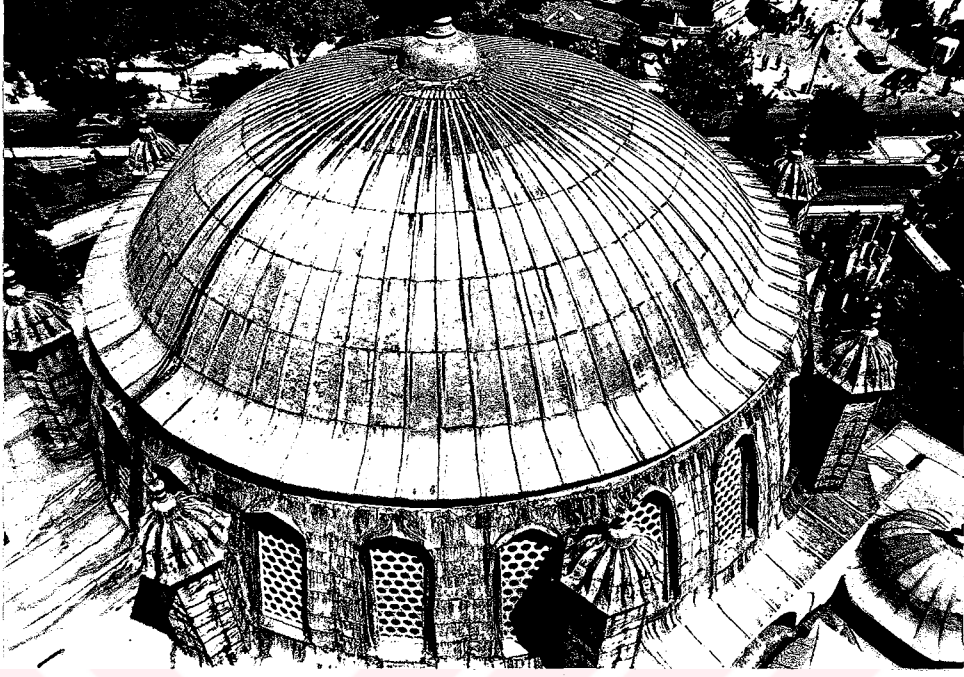
124. Valide-i Cedid Camii genel görünümü.

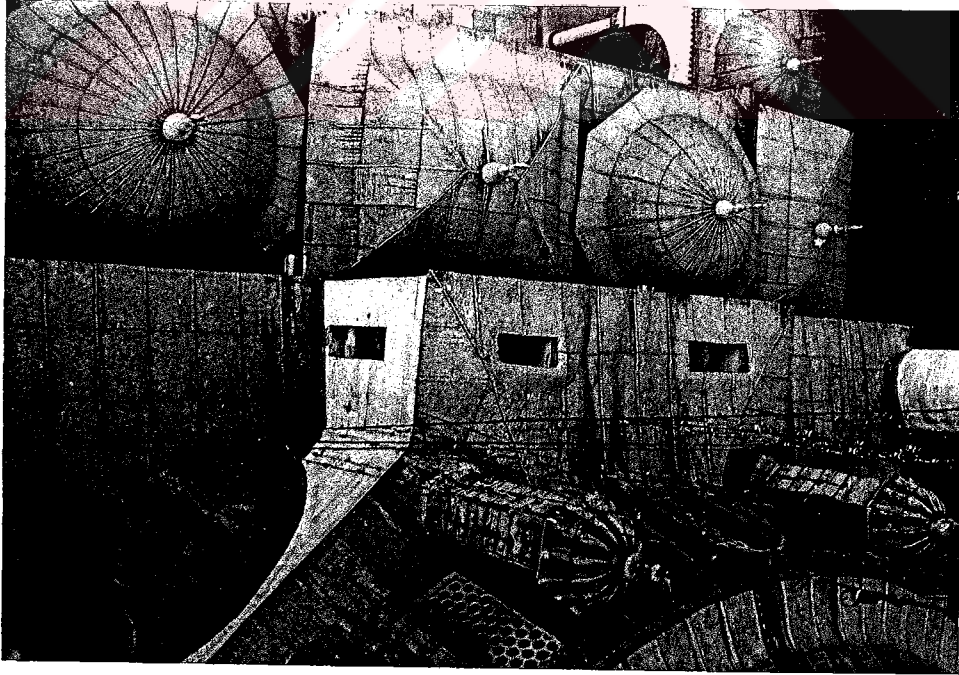
125. Valide-i Cedit Camii'nin Rum Mehmet Paşa Camii'nden görünümü.

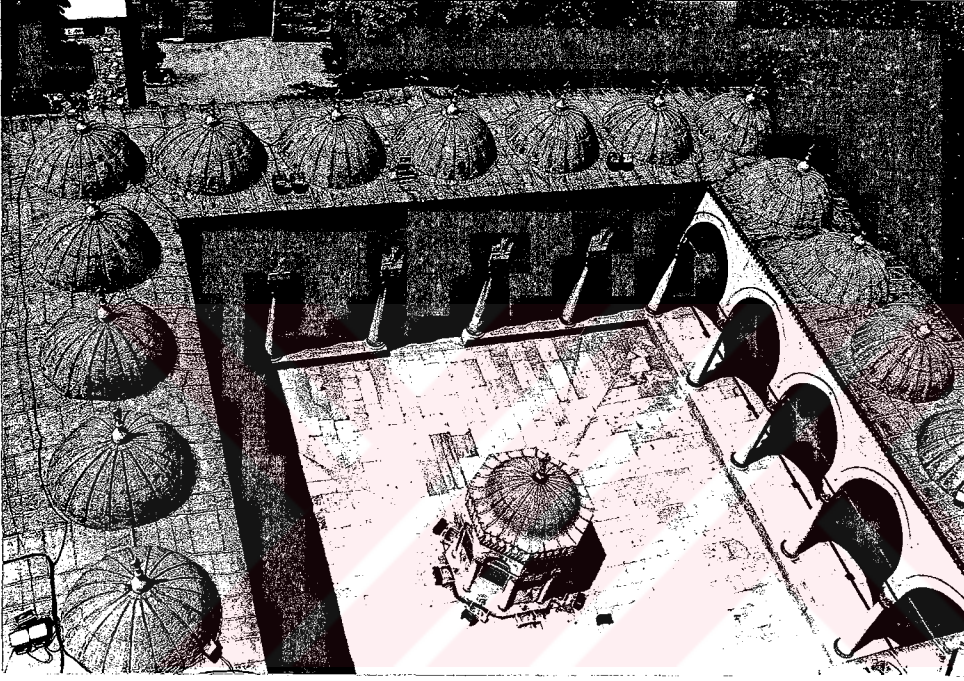
126. Valide-i Cedit Camii minaresi ve şerefeleri.

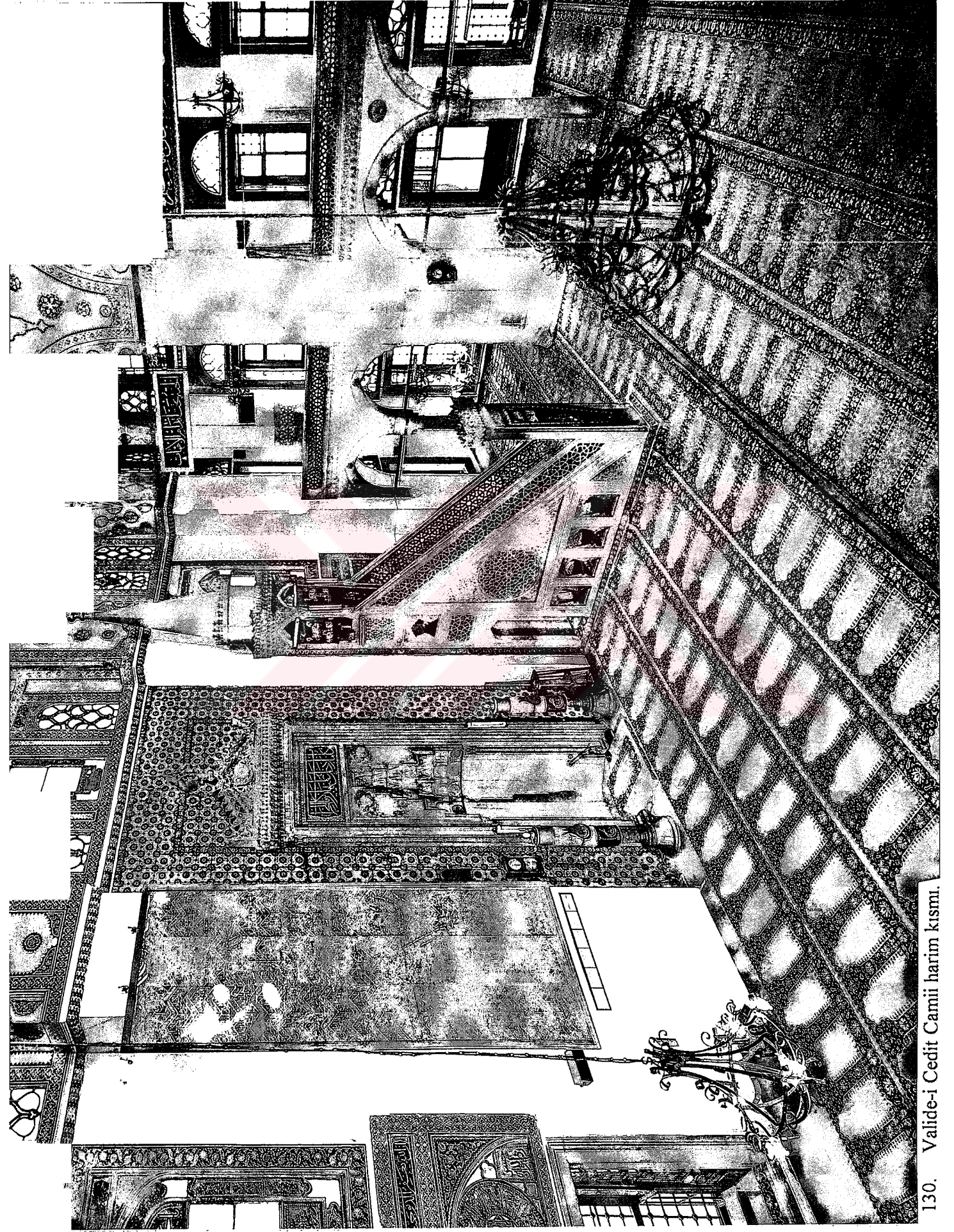
127. Valide-i Cedid Camii kubbesi.

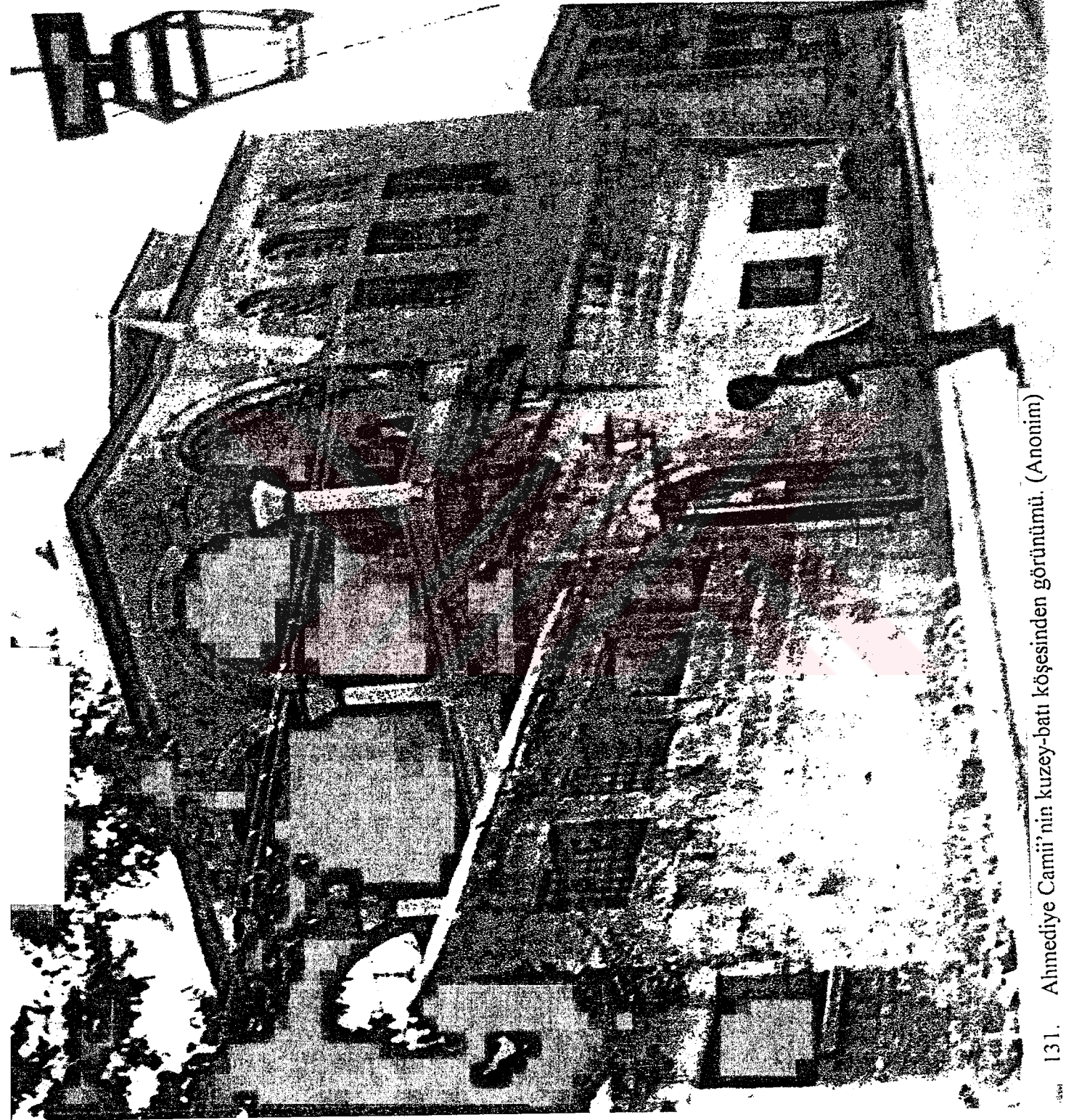
128. Valide-i Cedid Camii son cemaat yeri üst örtüsü.

129. Valide-i Atik Camii şadırvanlı avlusunun minareden görünümü.

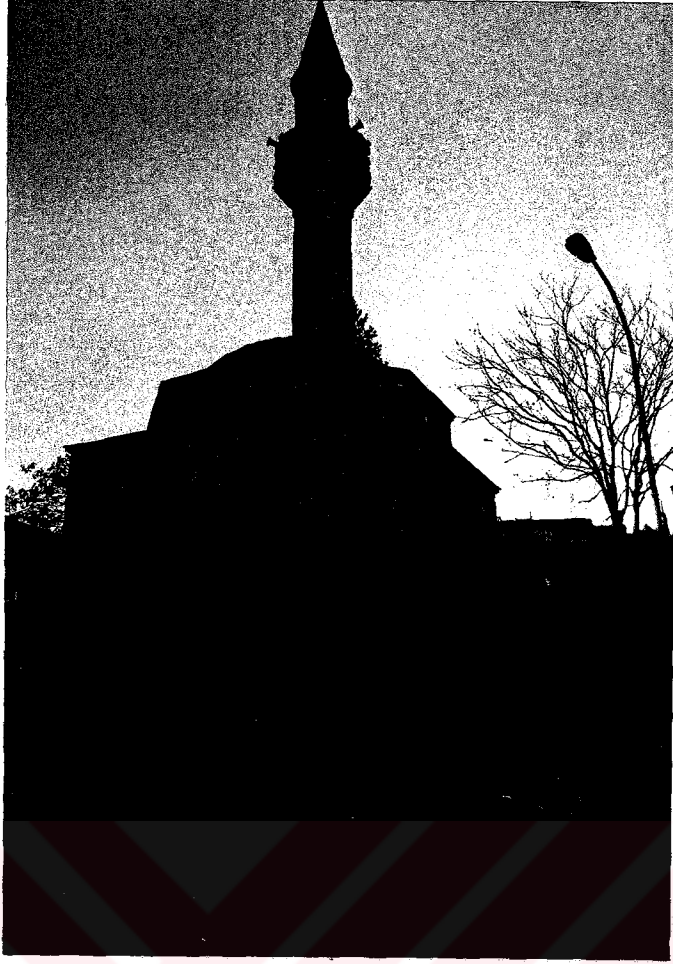
130. Valide-i Cedid Camii harım kısmı.

131. Ahmediye Camii'nin kuzey-bati köşesinden görüntüsü. (Anonim)

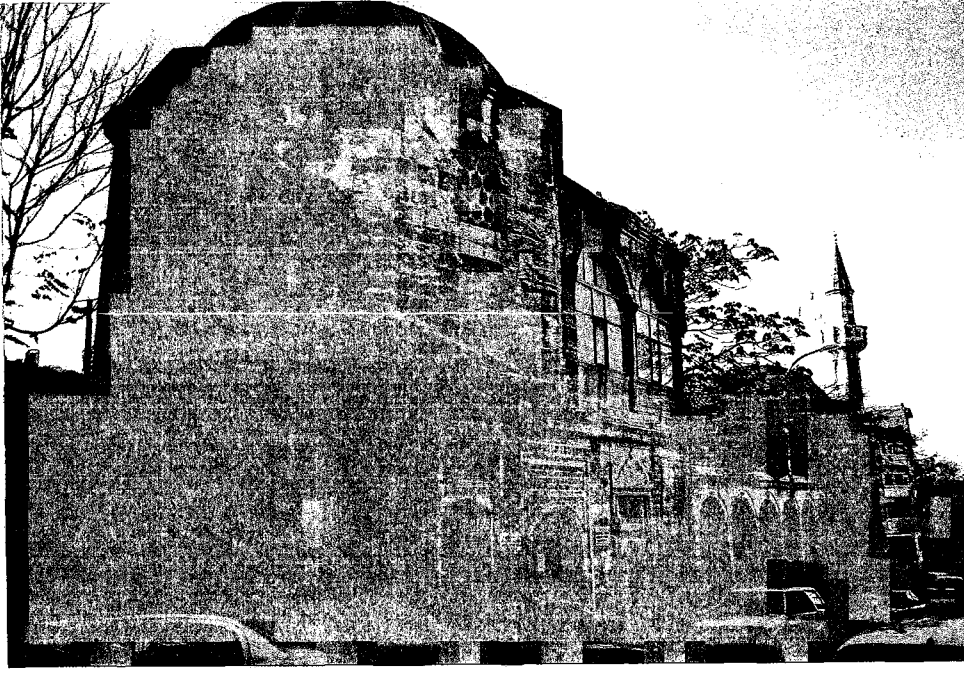
132. Ahmedîye Camii genel görünümü. (1970, İ. Hakkı Konyalı'dan)

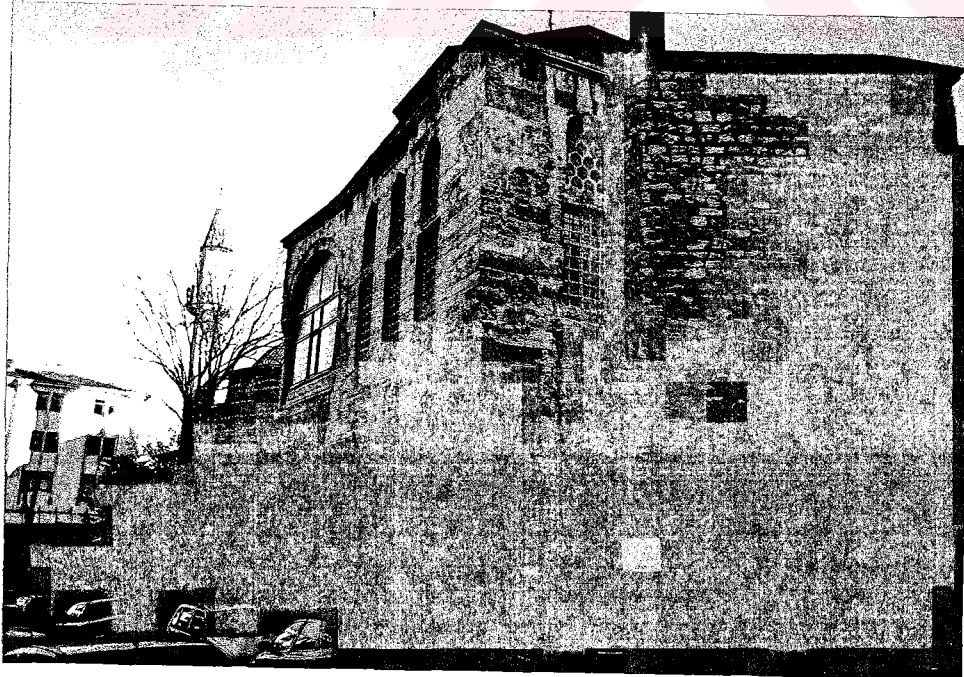
133. Ahmediye Camii kuzey-doğu köşesinden genel görünümü.

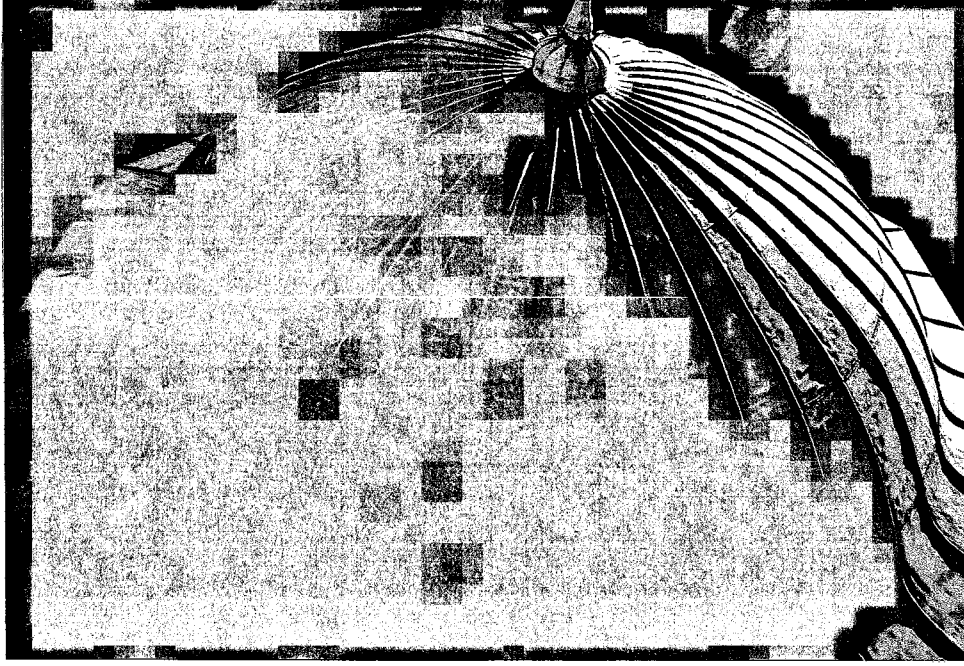
134. Ahmediye Camii Kuzey-batı köşesinden görünümü.

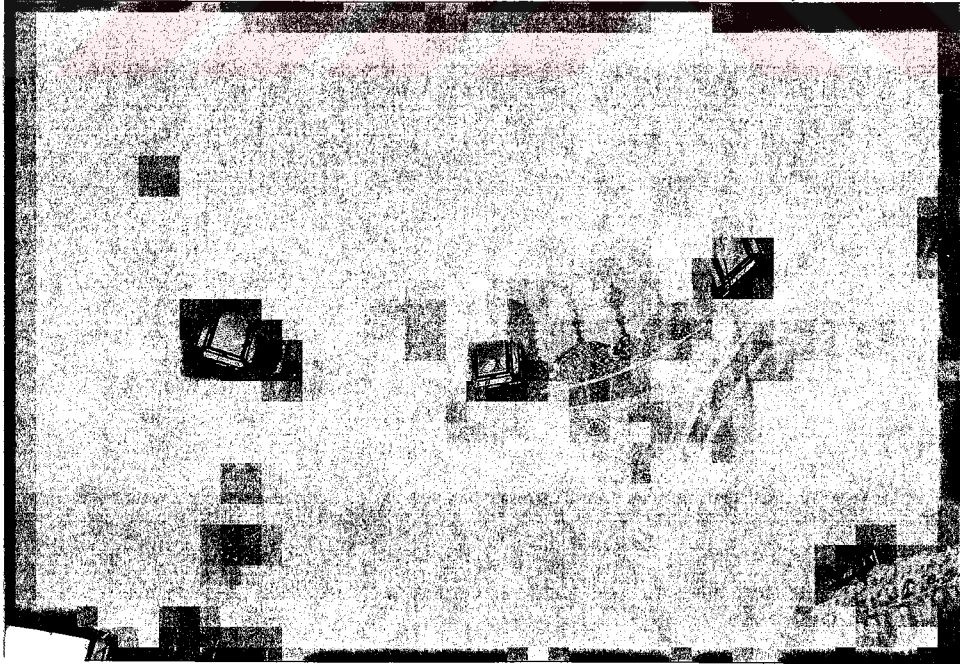
135. Ahmediye Külliyesi'nde sebil çeşmenin görünümü.

136. Ahmediye Külliyesi'nde medresenin görünümü.

137. Ahmedîye Camii kubbesi.

138. Ahmedîye Camii kubbeye geçiş ve süsleme rnekleri.

139. Ahmedîye Camii mimber ve mihrabı.

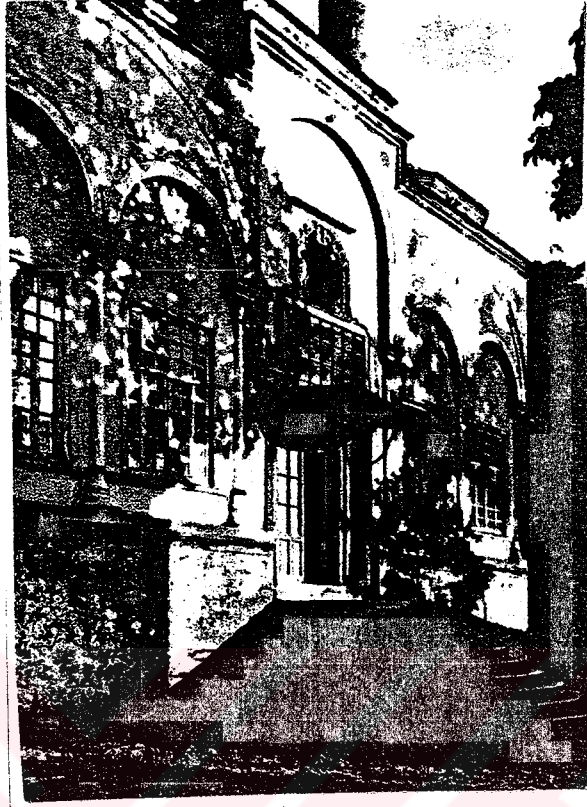
140. Ayazma Camii'ni denizden gösteren bir gravür. (1883, C.Biseo)

141. Ayazma Camii ve Salacak sahilleri. (1839, Thomas Allom)

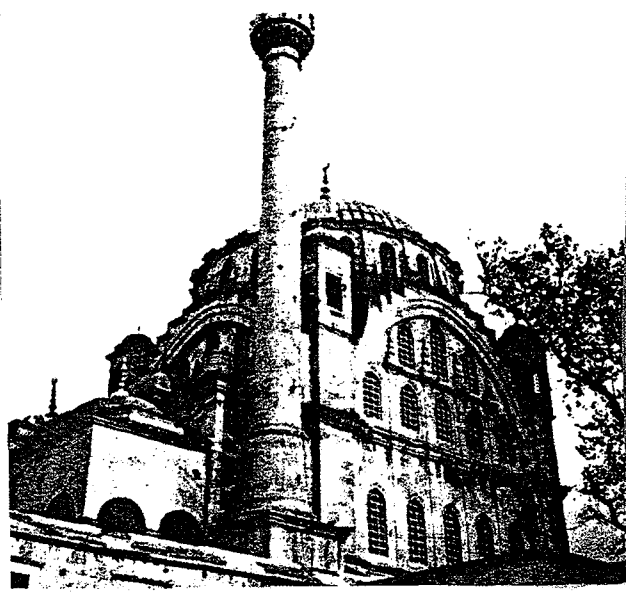
142. Ayazma Camii ve günümüze gelmeyen Kavak Kasrı ve Camii'ni gösteren bir gravür. (1853, Eugene Flandin)

144. Ayazma Camii son cemaat yeri. (1939, V.G.M.A.)

145. Ayazma Camii Hünkâr Kasrı. (1939, V.G.M.A.)

146. Ayazma Camii'nin kuzey-batı köşesinden görünümü.
(1966, V.G.M.A.)

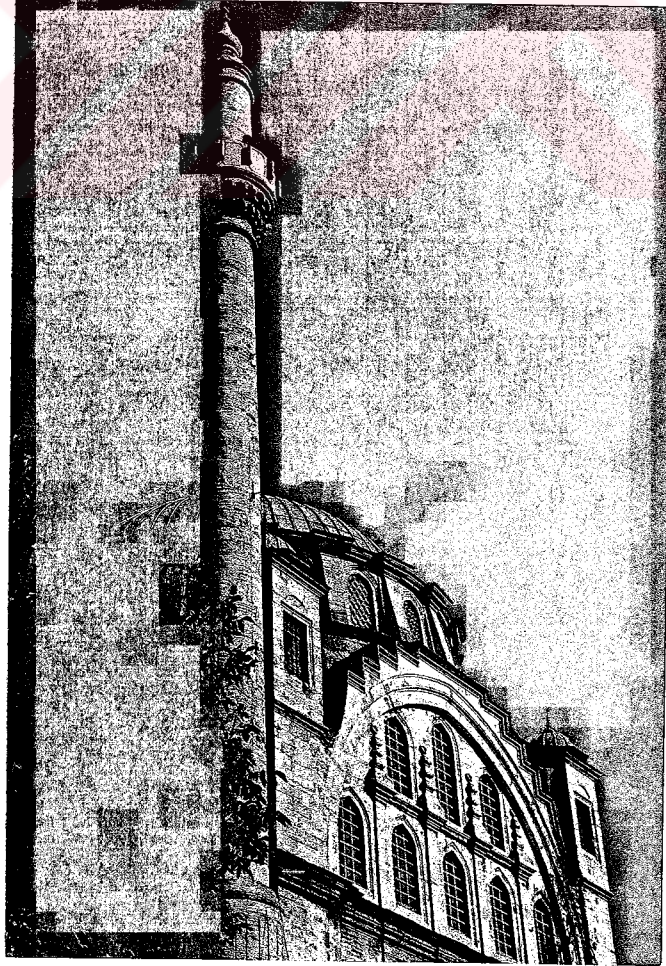
147. Ayazma Camii Hünkâr Kasrı. (1970, V.G.M.A.)

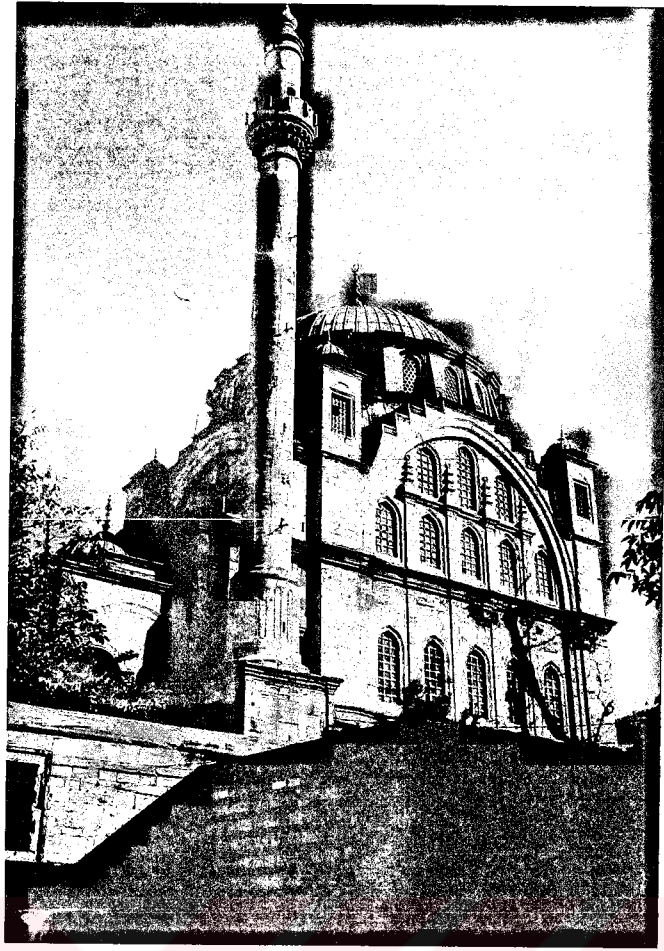
148. Ayazma Camii'nin kuzey-batı aksından görünümü. (1960, V.G.M.A.)

149. Ayazma Camii'nin mihrap duvarı

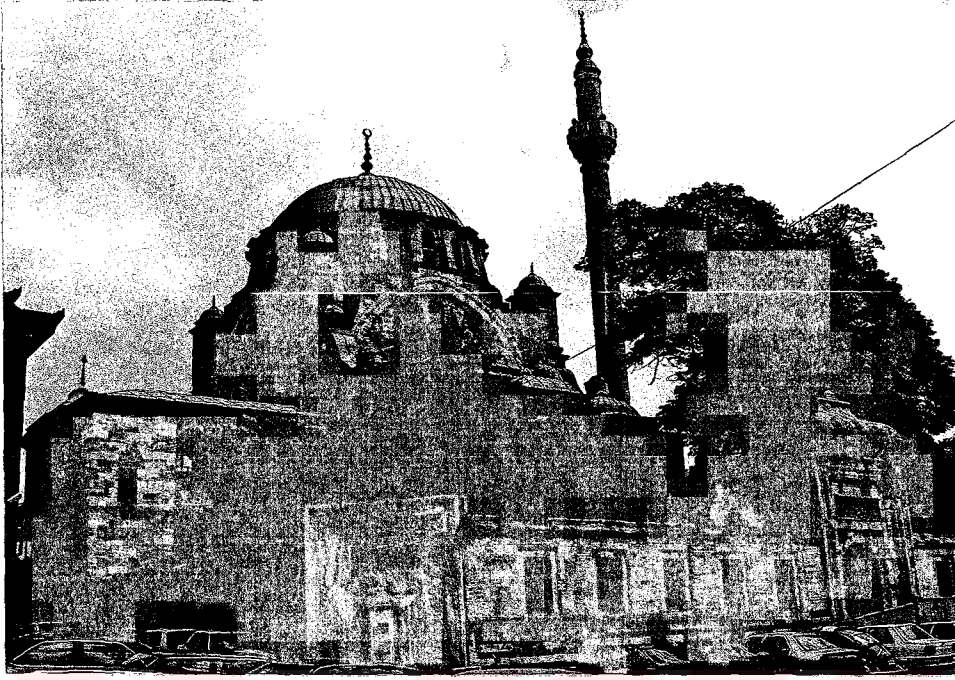
150. Ayazma Camii minaresi.

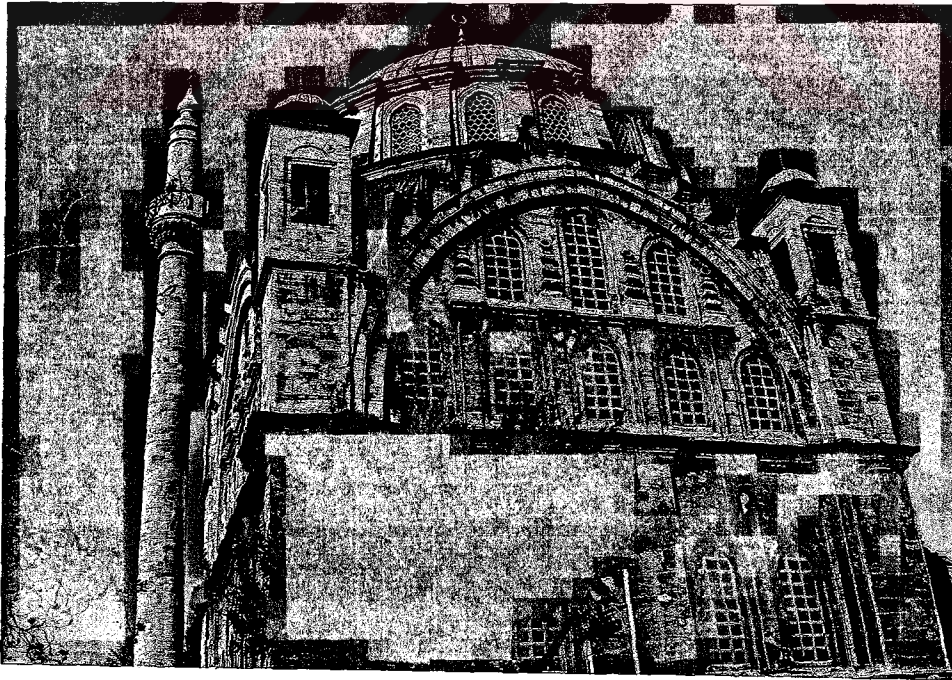
151. Ayazma Camii'nin kuzey-batı aksından görünümü.

152. Ayazma Camii'nin Kuzey-batı aksından başka bir görünümü.

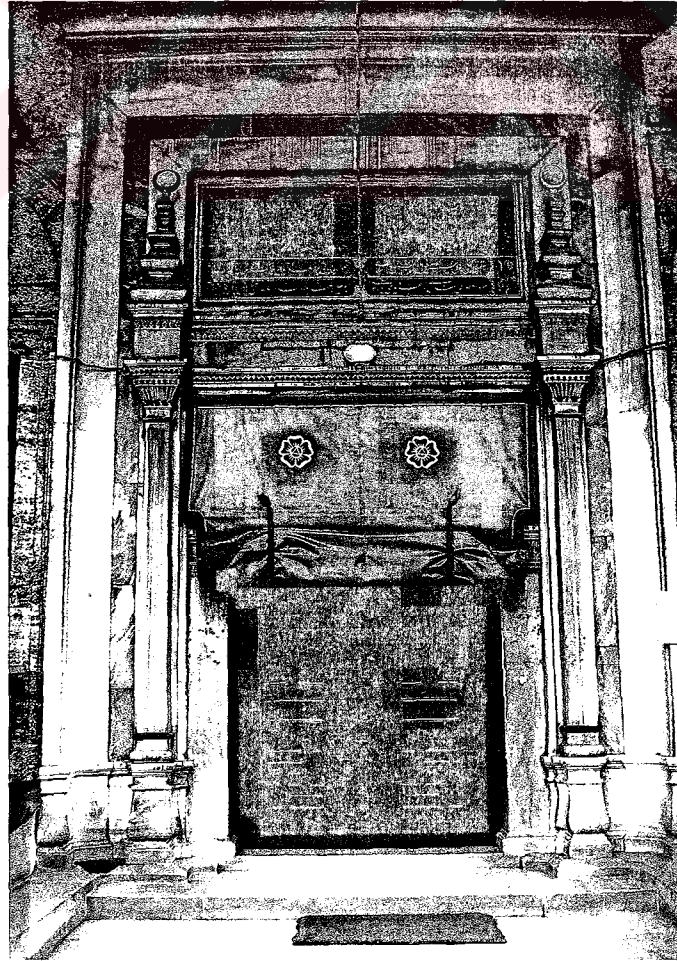
153. Ayazma Camii'nin kuzey-doğu köşesinden genel görünümü.

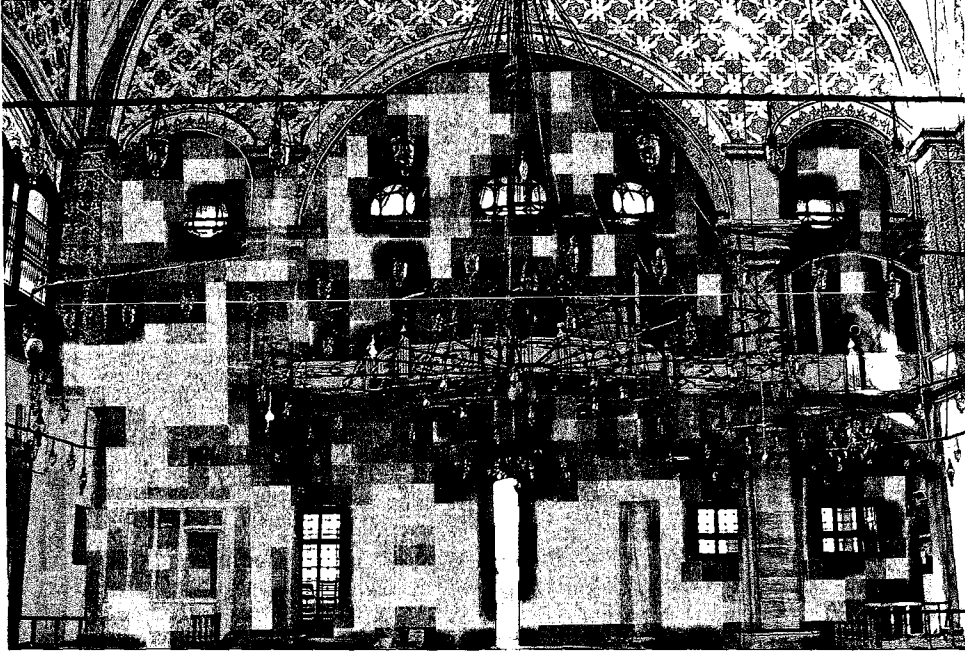
154. Ayazma Camii'nin mihrap yönünden genel görünümü.

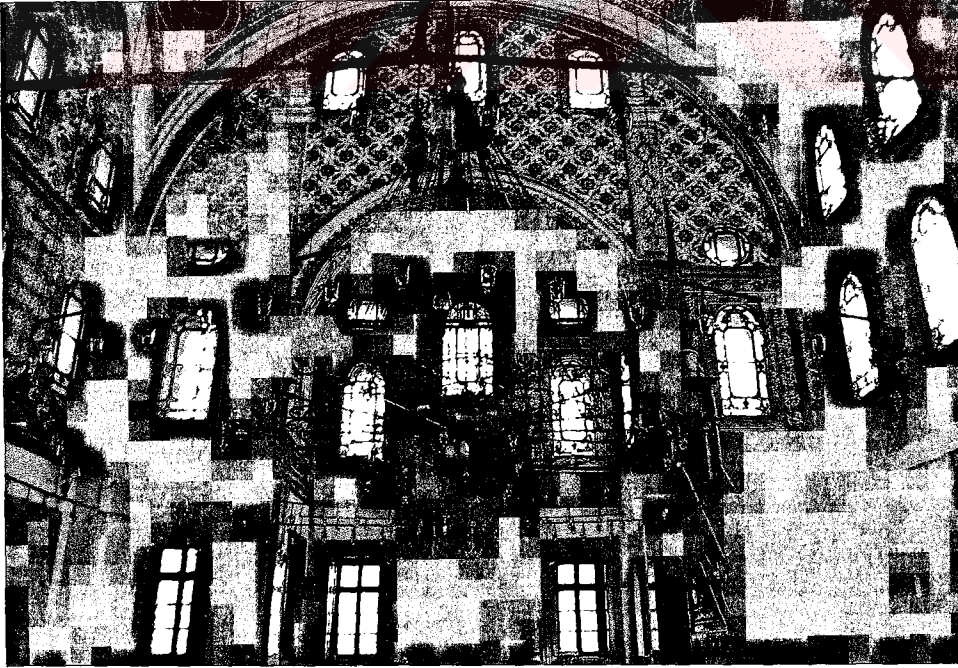
155. Ayazma Camii son cemaat yeri ve giriş kapısı.

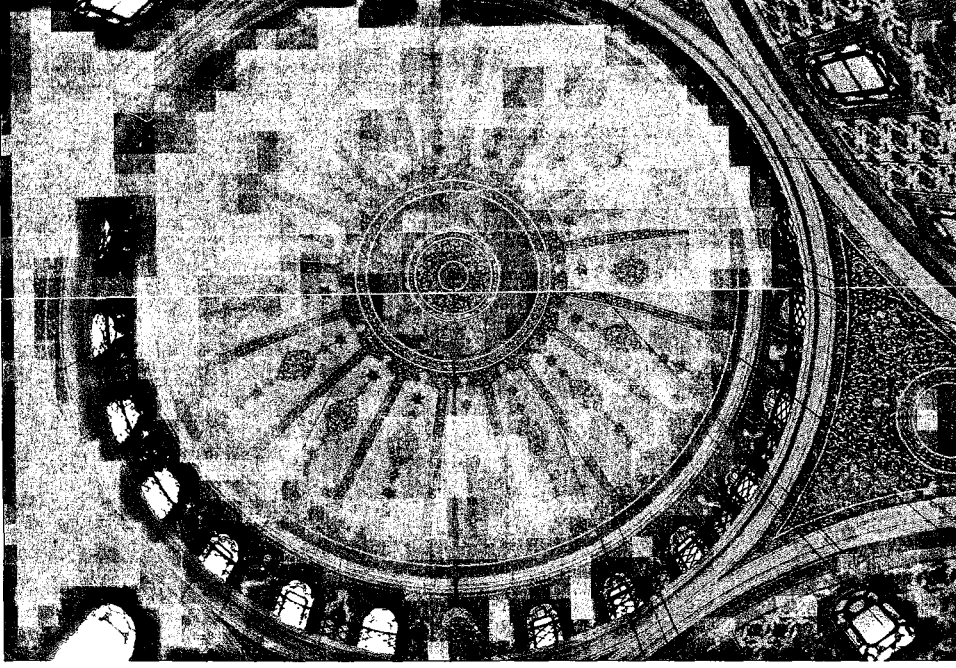
156. Ayama Camii harim giriş kapısı

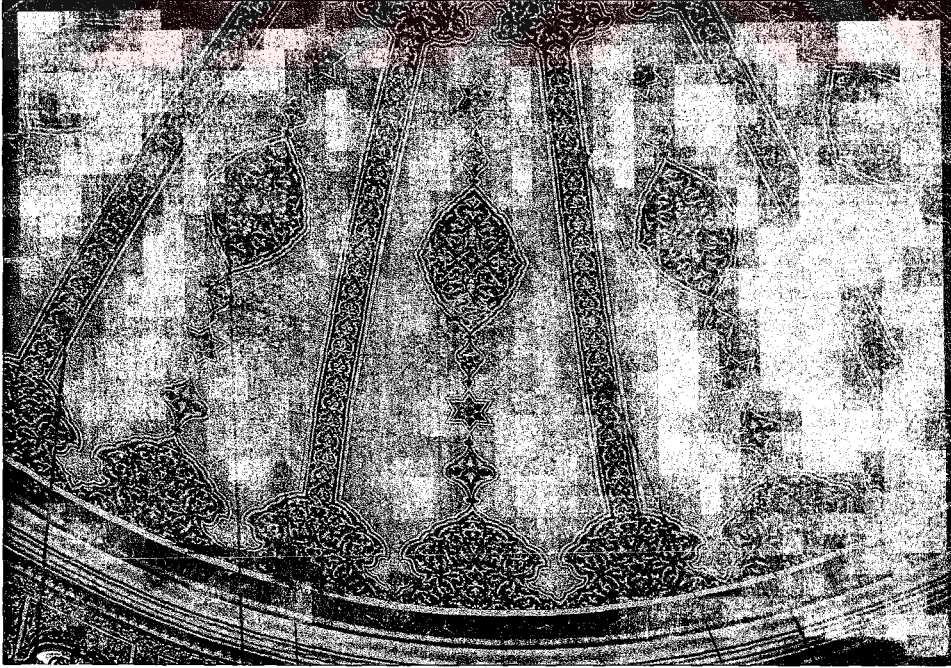
157. Ayazma Camii giriş duvarının içten görünümü.

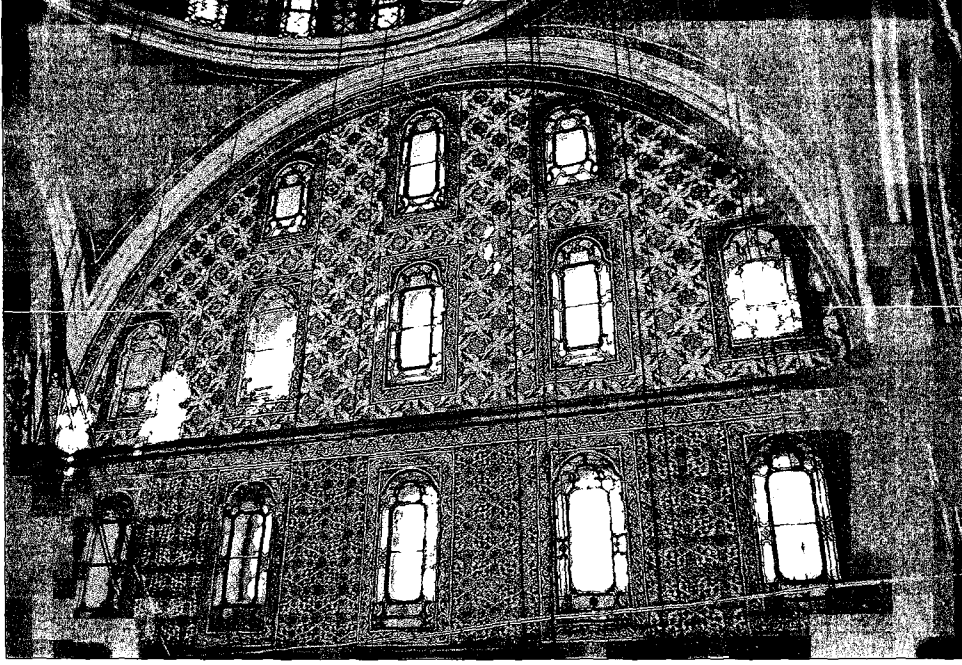
158. Ayazma Camii harim kısmı, mimber ve mihrap

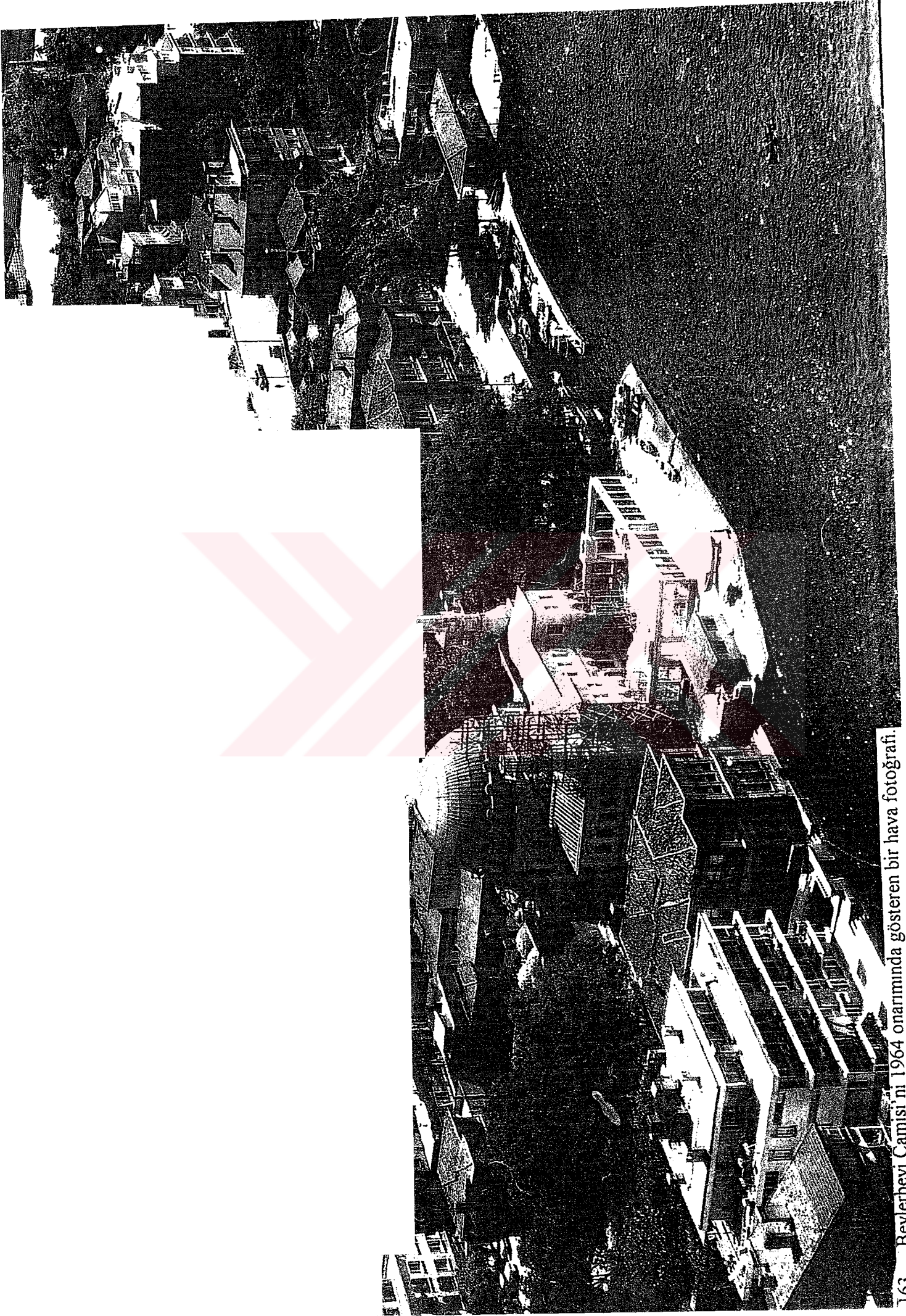
159. Ayazma Camii kubbesinin iç tezyinatı.

160. Ayazma Camii'nin kubbesindeki süslemeden ayrıntı.

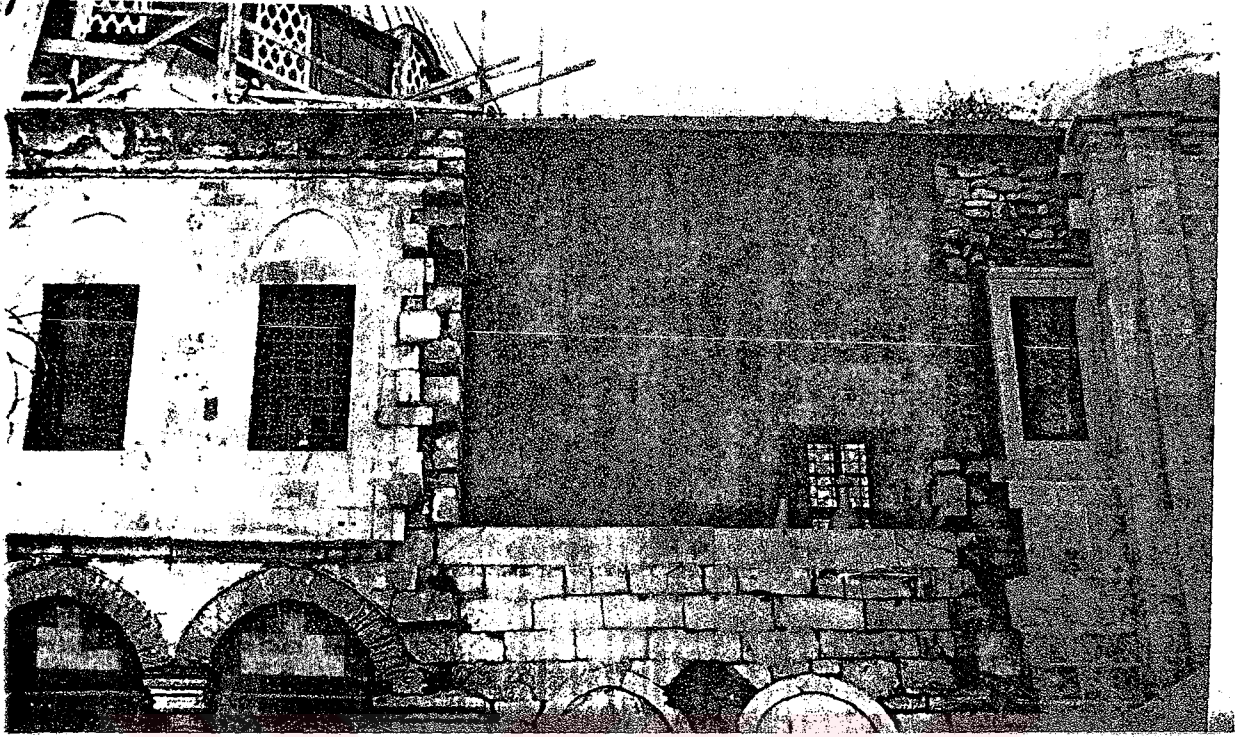
161. Ayazma Camii harim kısmı sol duvarı .

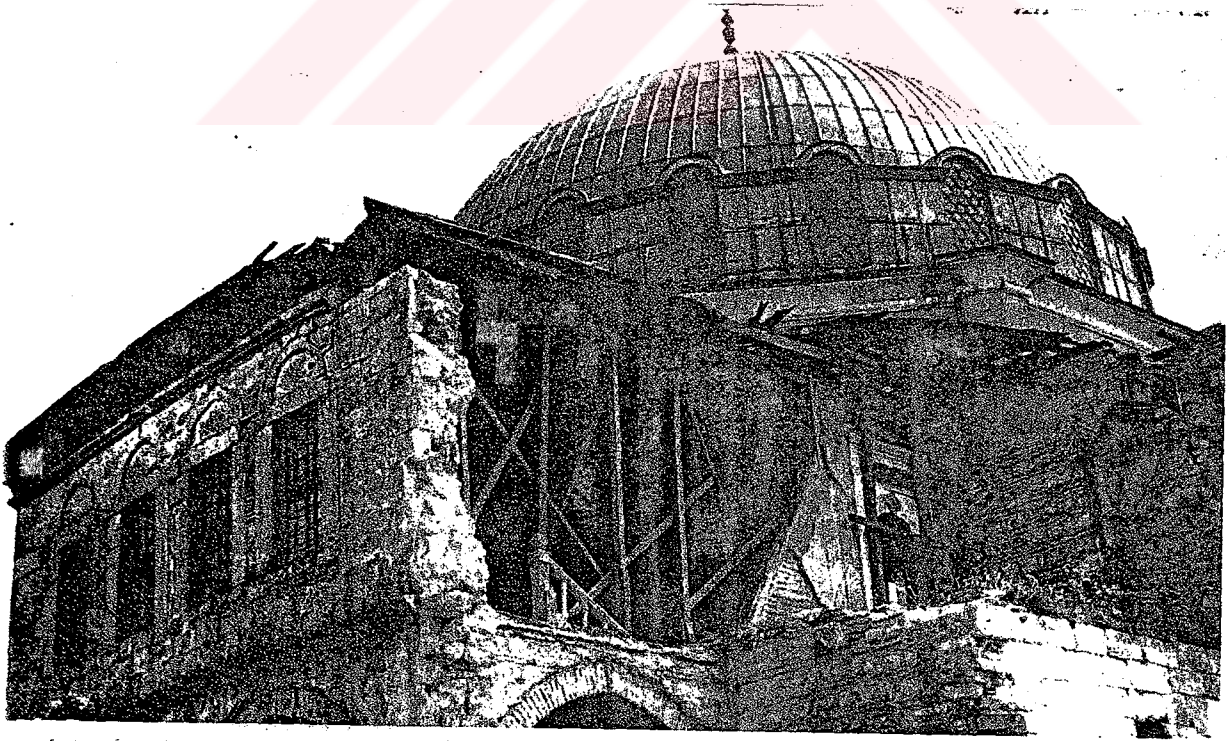
163. Beylerbeyi Camisi'ni 1964 onarımında gösteren bir hava fotoğrafı.

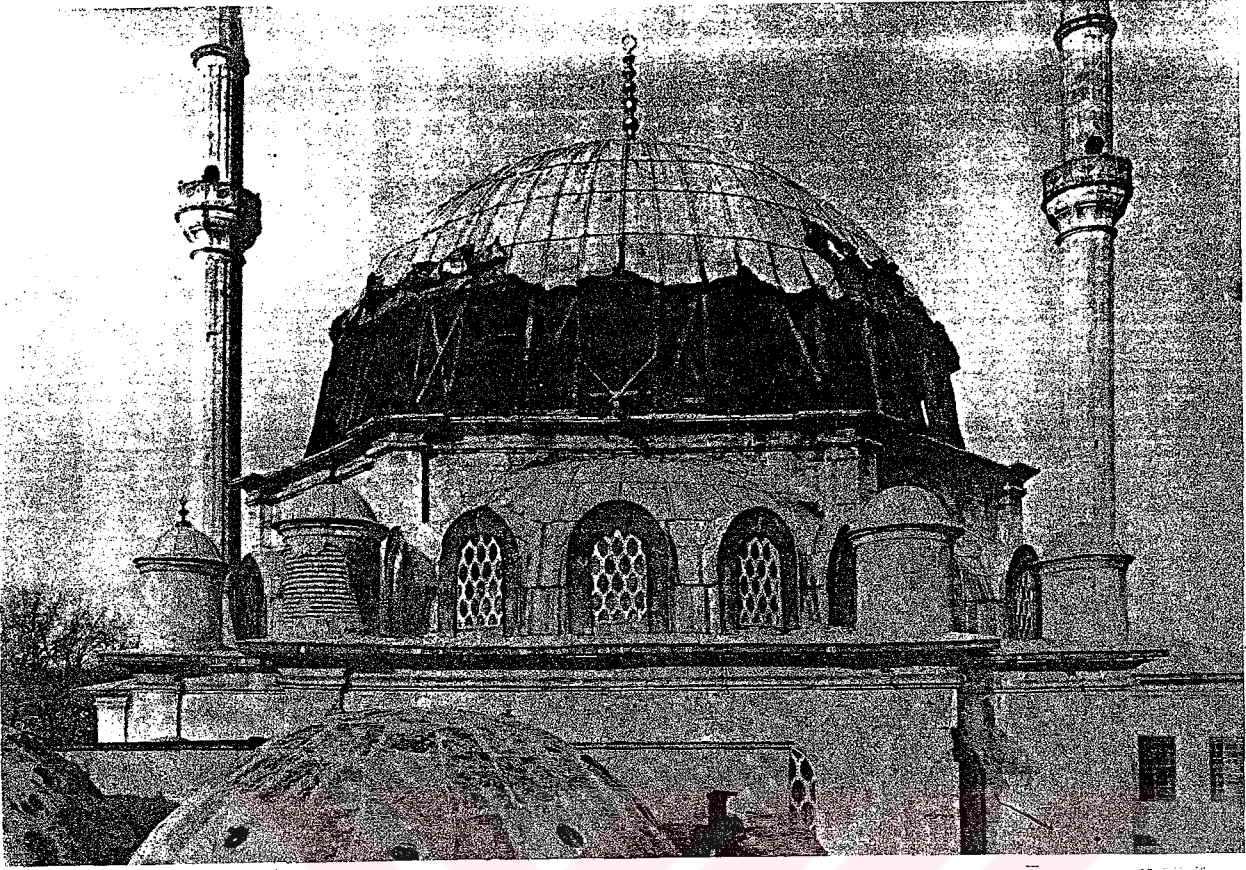
64. Beylerbeyi Camisi'nin güney-batı köşesinden görünümü.

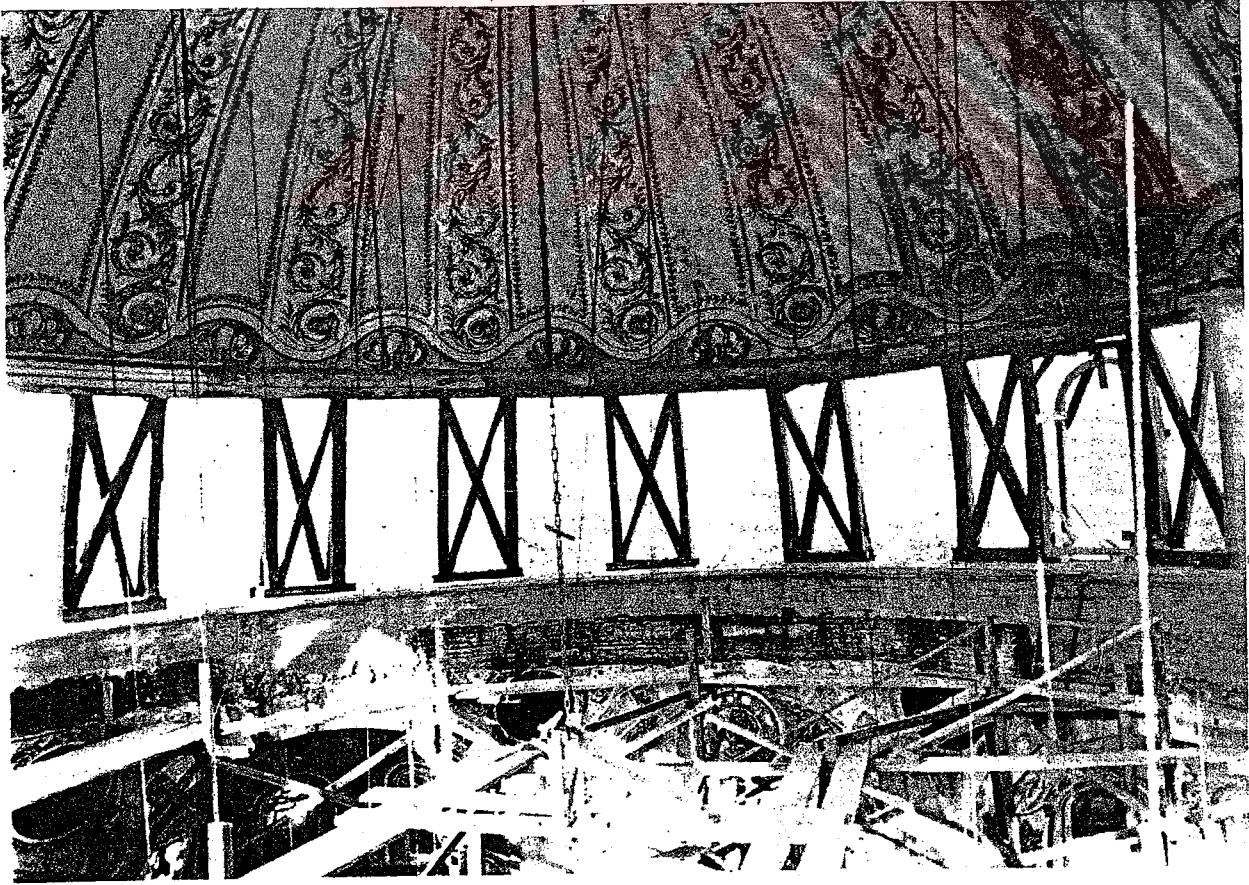
165. Beylerbeyi Camisi son cemaat çıkma kısmının onarım öncesi görünümü. (1964, V.G.M.A.)

166. Beylerbeyi Camisi Hünkâr Kasrının onarım öncesi durumu. (1964, V.G.M.A.)

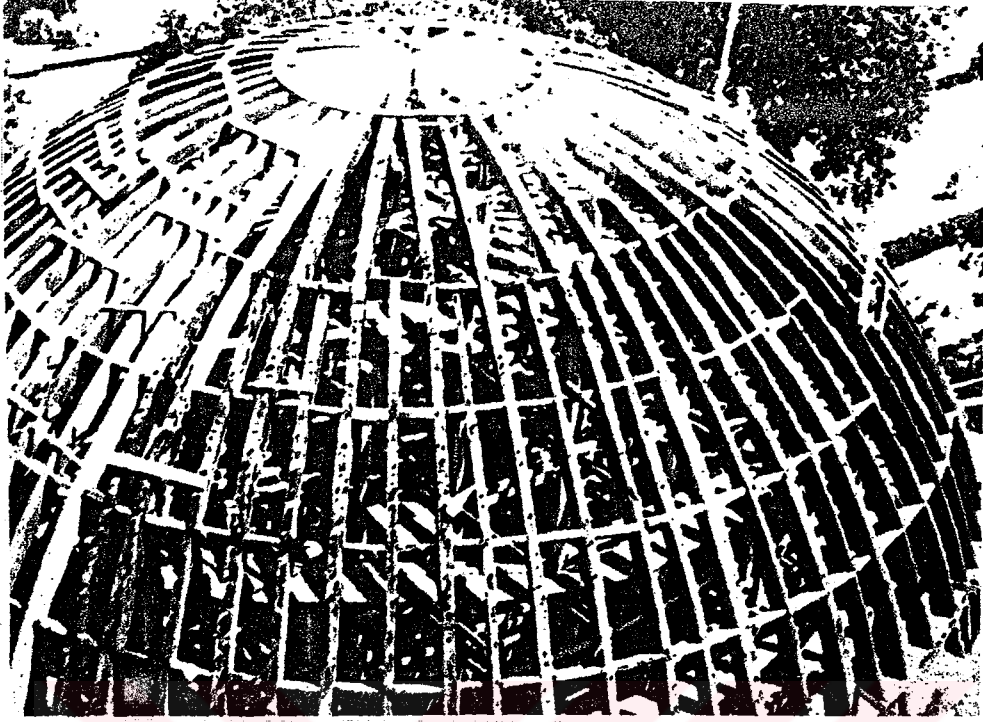
167. Beylerbeyi Camii ahşap kubbe kuruluşunun onarım öncesi durumu. (1964; V.G.M.A.)

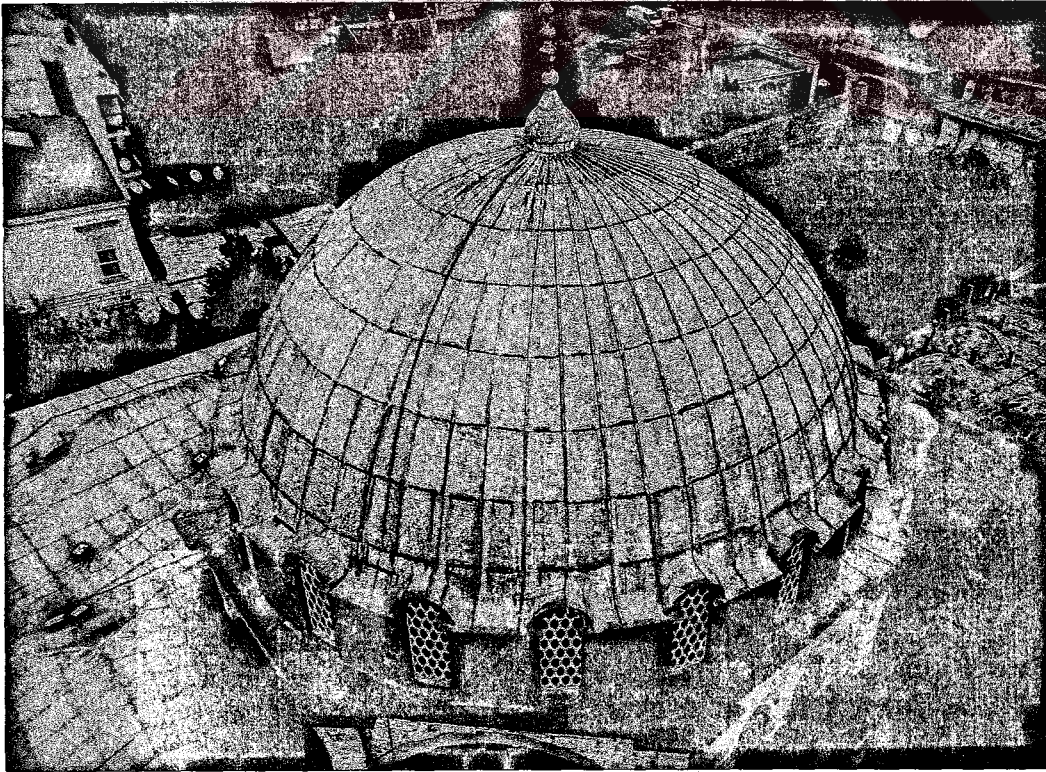
168. Beylerbeyi Camii ahşap kübbesinin onarım öncesi içten görünümü. (1964, V.G.M.A.)

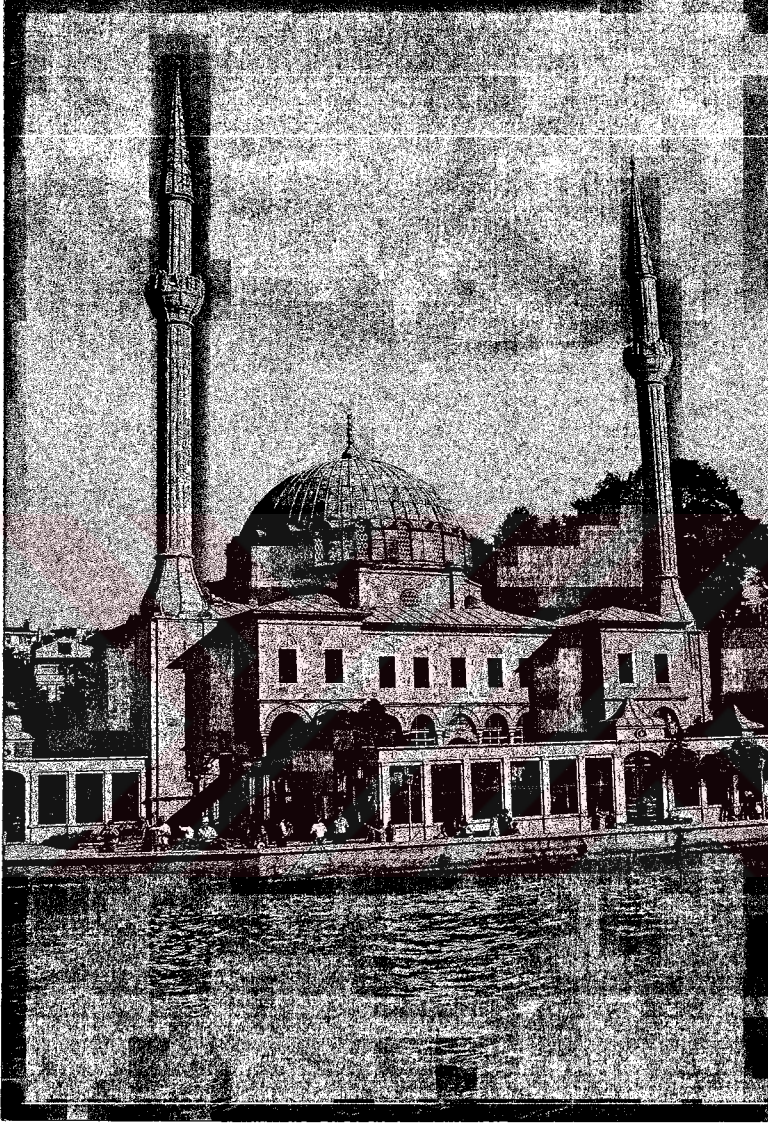
169. Beylerbeyi Camisi'nin bir yangın sonucu çöken kubbesi. (1983, V.G.M.A.)

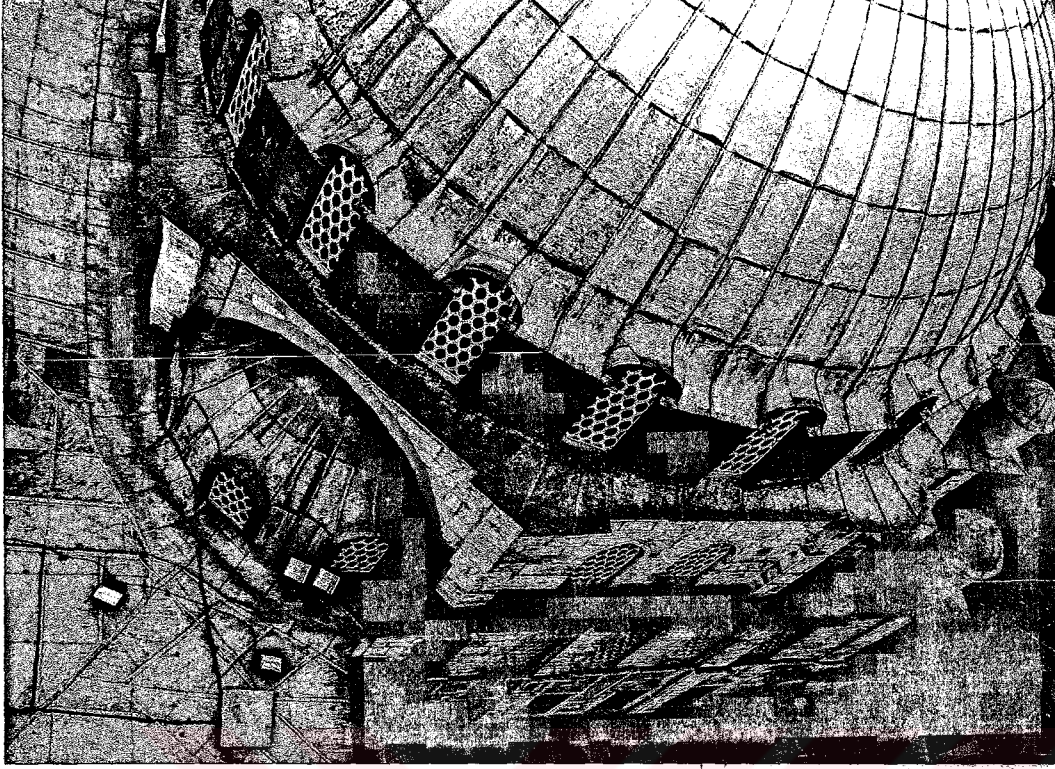
170. Beylerbeyi Camisi kubbesini ahşap kuruluşu. (1983, V.G.M.A.)

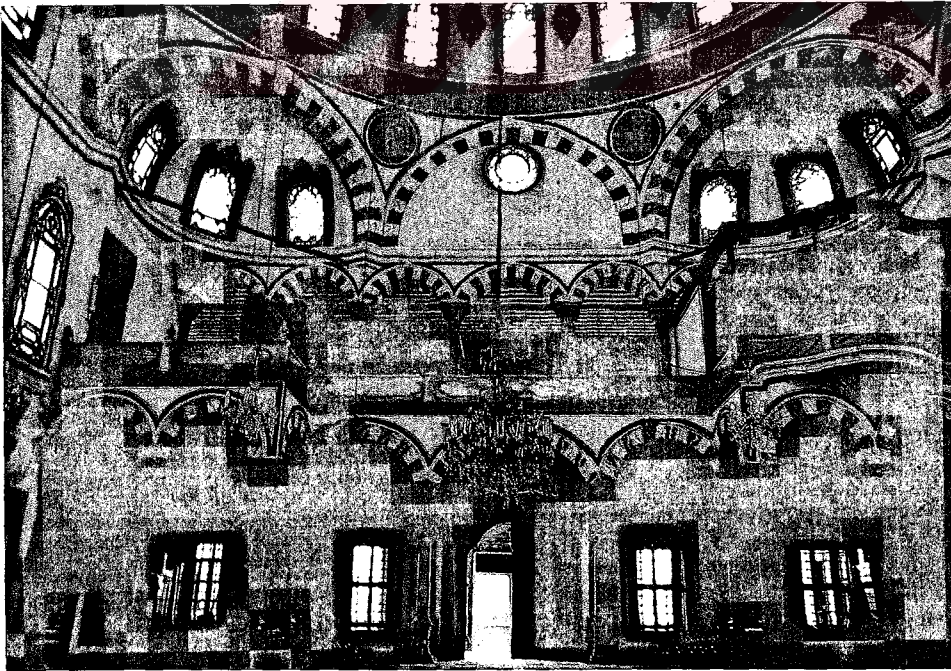
171. Beylerbeyi Camisinin kubbesi.

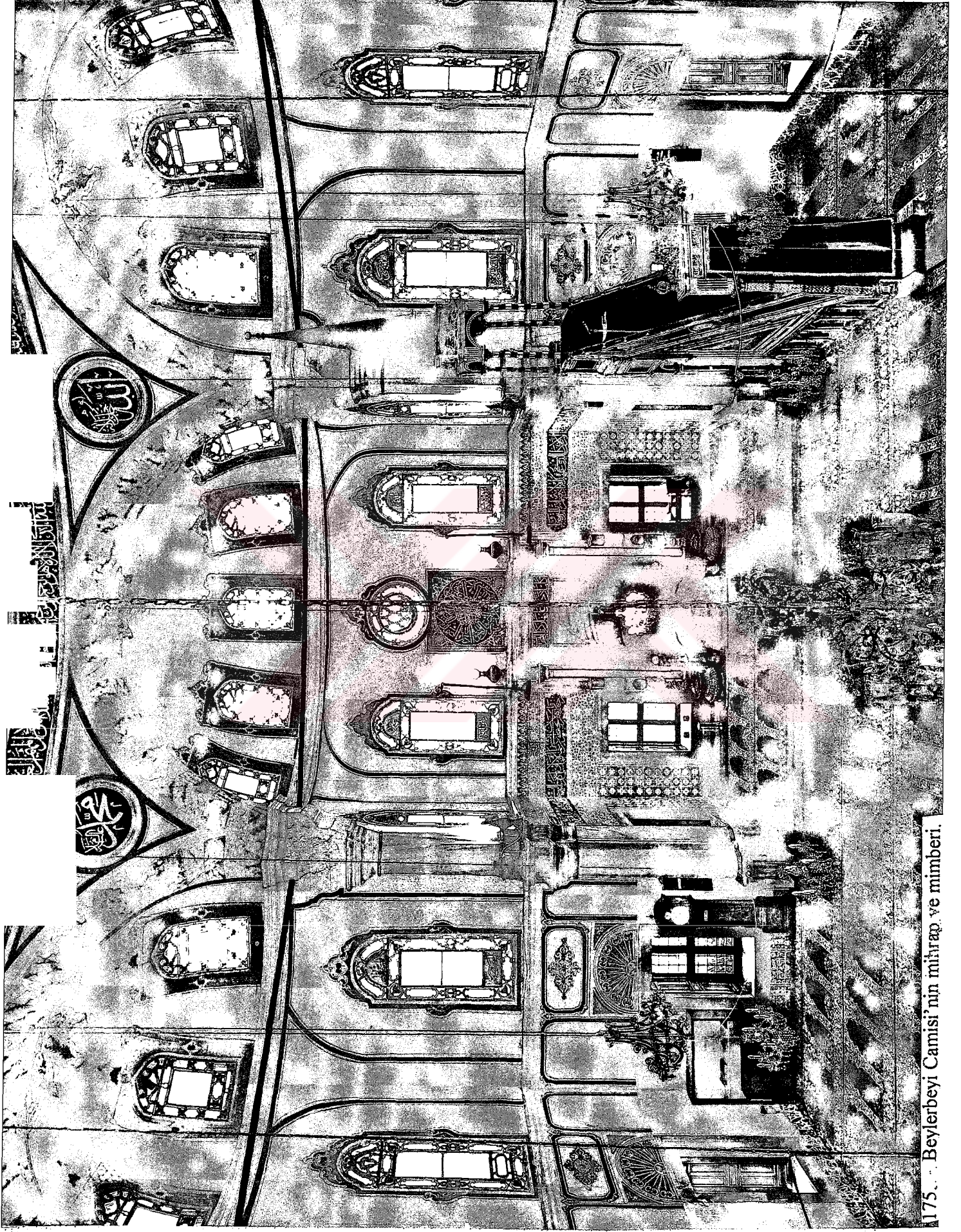
172. Beylerbeyi Camisinin denizden görünüşü.

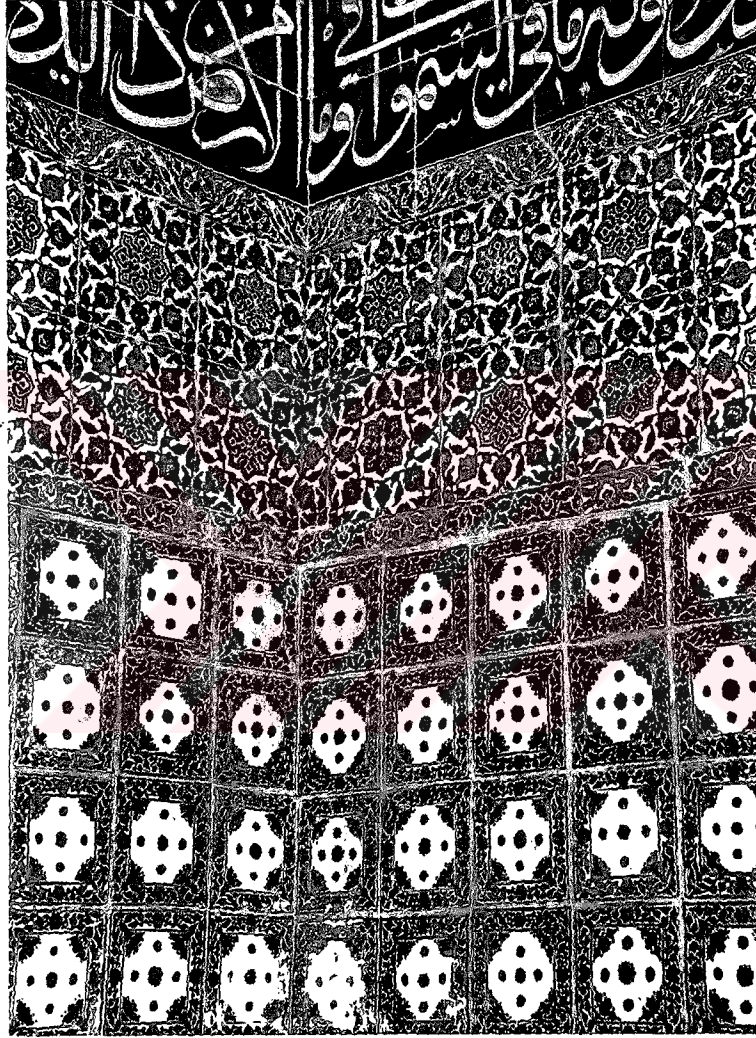
173. Beylerbeyi Camisi üst örtü sistemi.

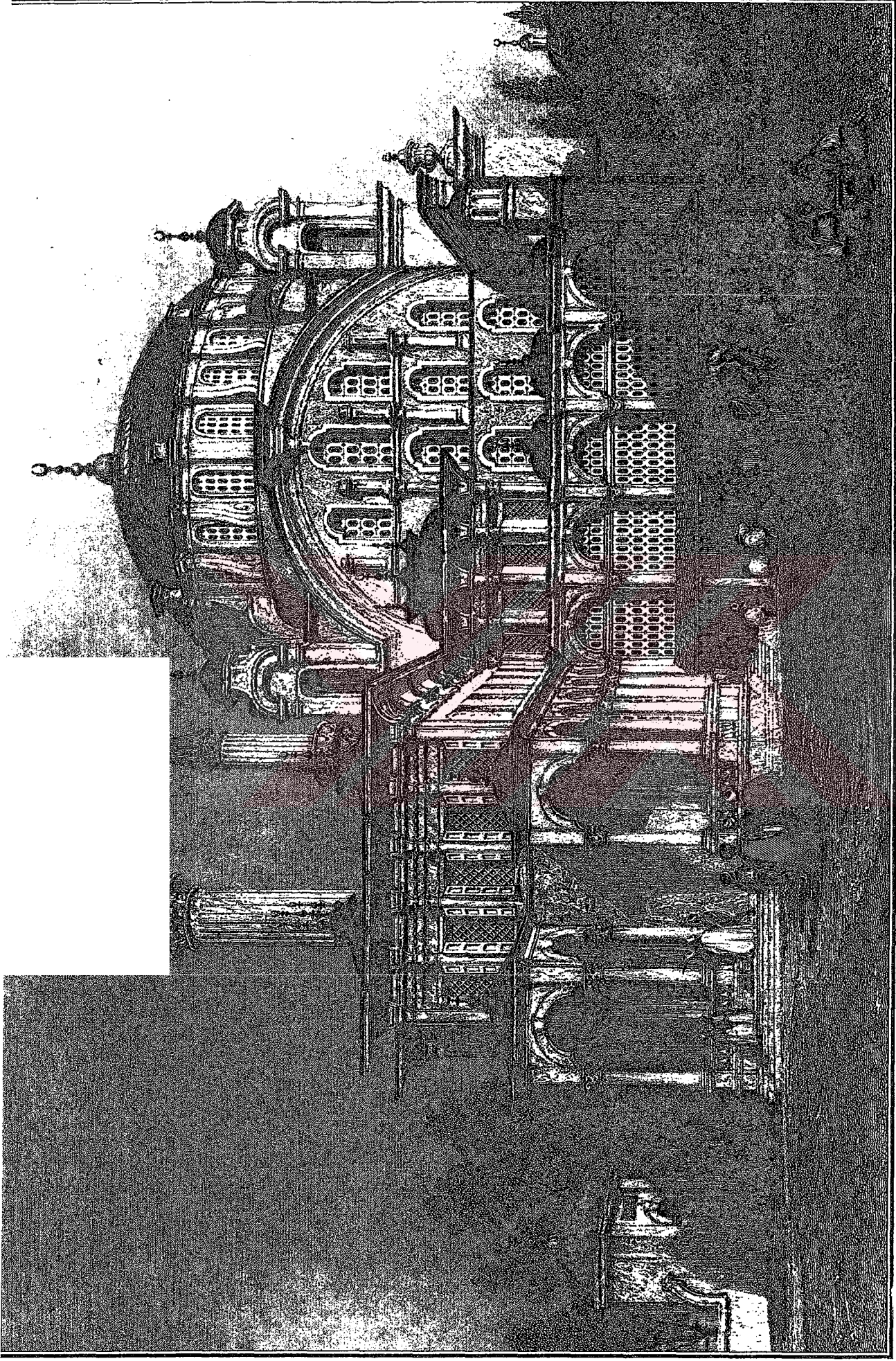
174. Beylerbeyi Camisi giriş kısmının içten görünümü.

175. Beylerbeyi Camisi'nin mihrap ve minberi.

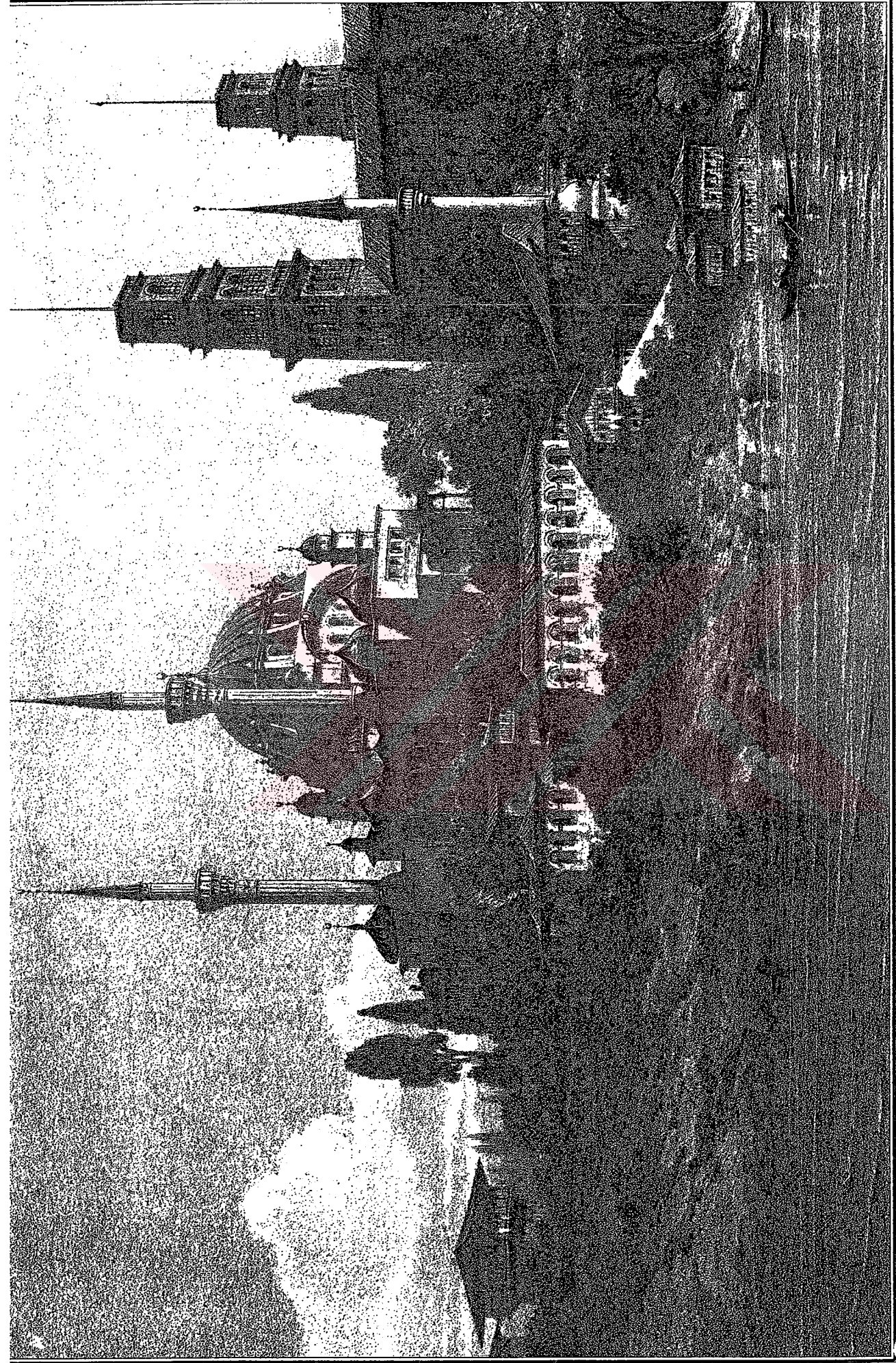

176. Beylerbeyi Camisi çinilerinden.

177. Selimiye Camisi'ni gösteren bir gravür. (1839, Thomas Allom)

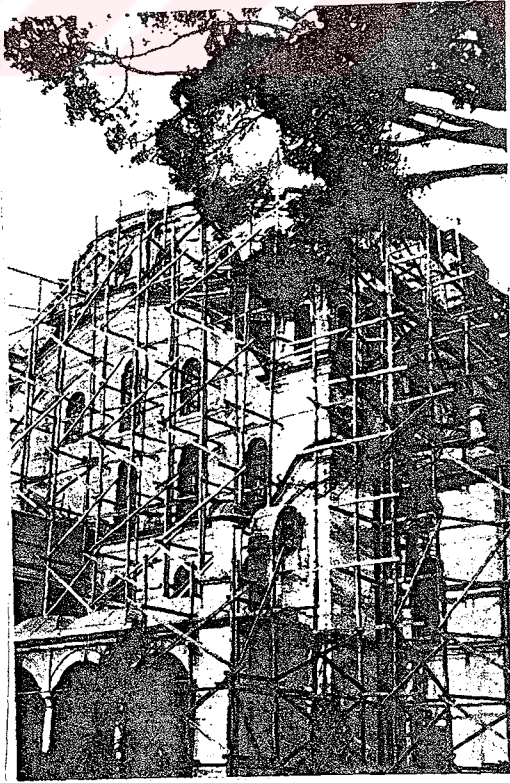
www.istanbul.gov.tr

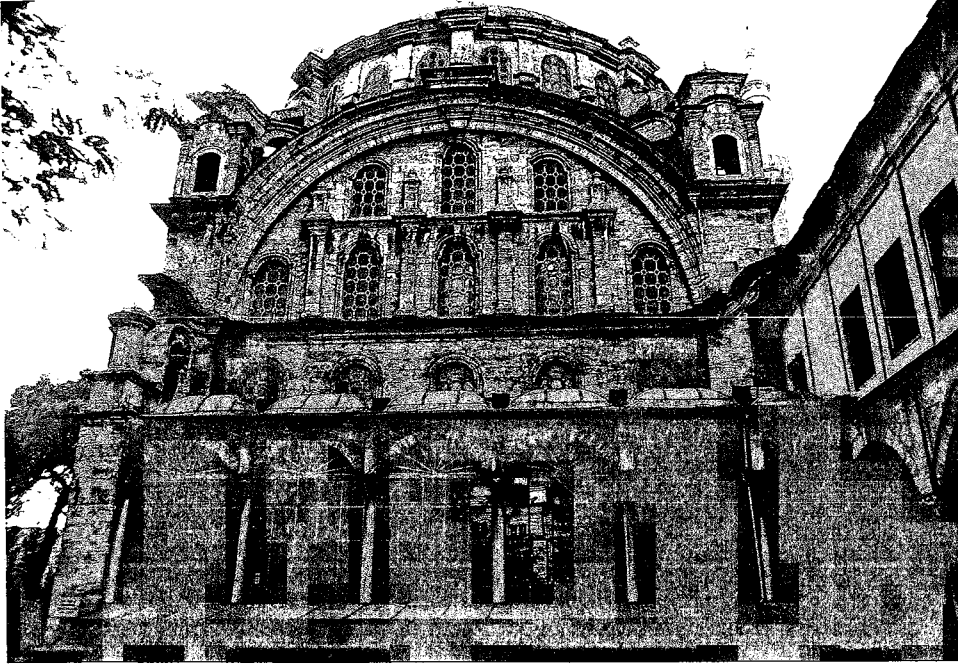
178. Selimiye Camisi'ni gösteren başka bir gravür. (1853, Eugene Flandin)

179. Selimiye Camisi'nin kubbesi onarım sırasında.
(1960. V.G.M.A.)

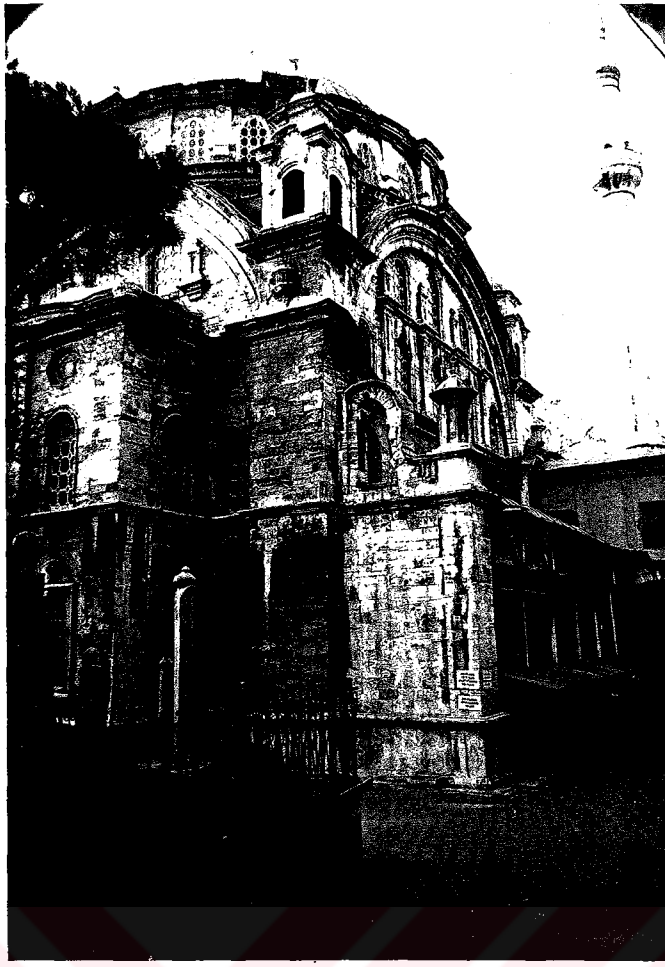
180. Selimiye Camisi cepheleri onarım sırasında.
(1960, V.G.M.A.)

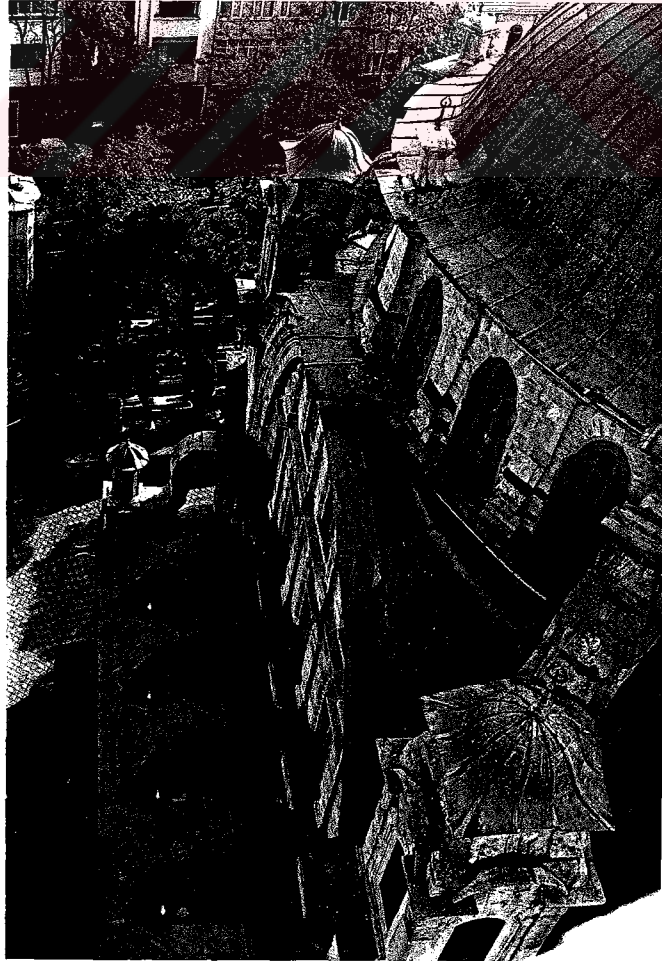
181. Selimiye Camisi'nin doğu cephesi.

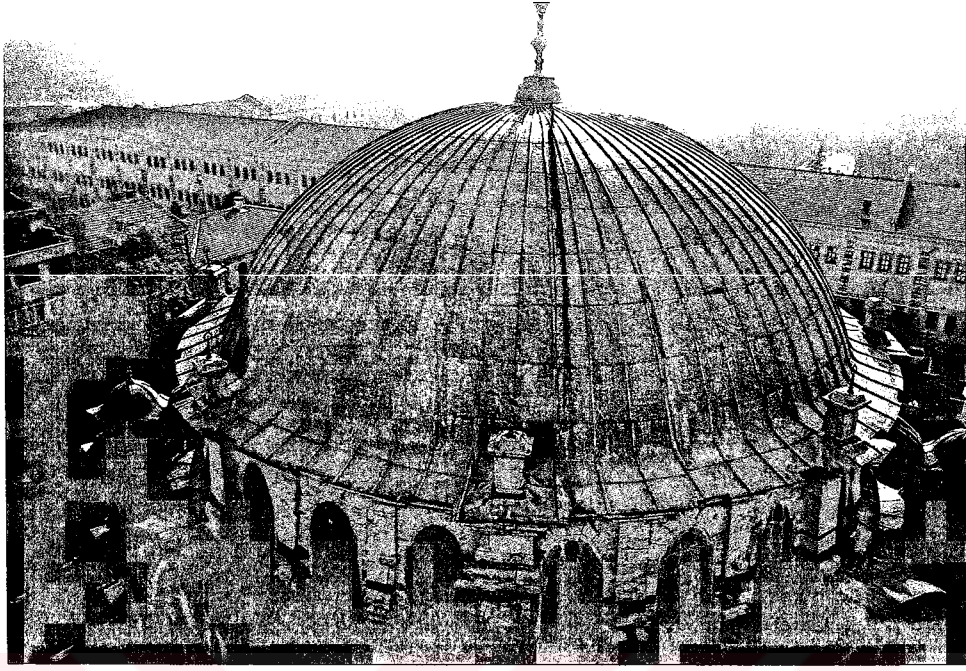
182. Selimiye Camisi'nin son cemaat yeri.

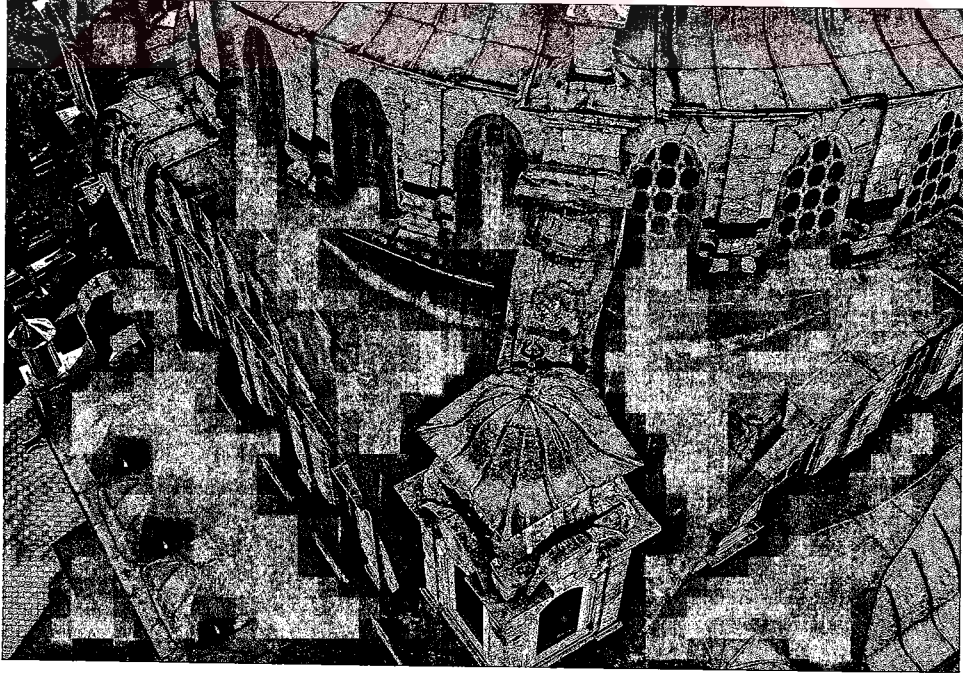
183. Selimiye Camisi'nin güney-doğu aksından görünümü.

184. Selimiye Camisi kubbe ve yan revakların üst örtüsü.

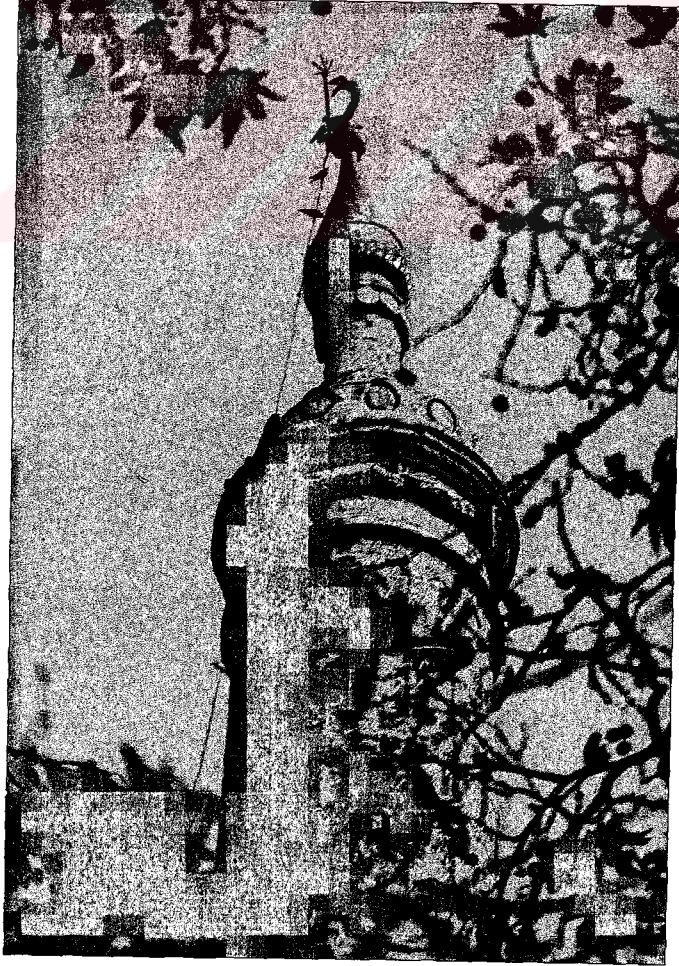
185. Selimiye Camisi'nin kubbesi.

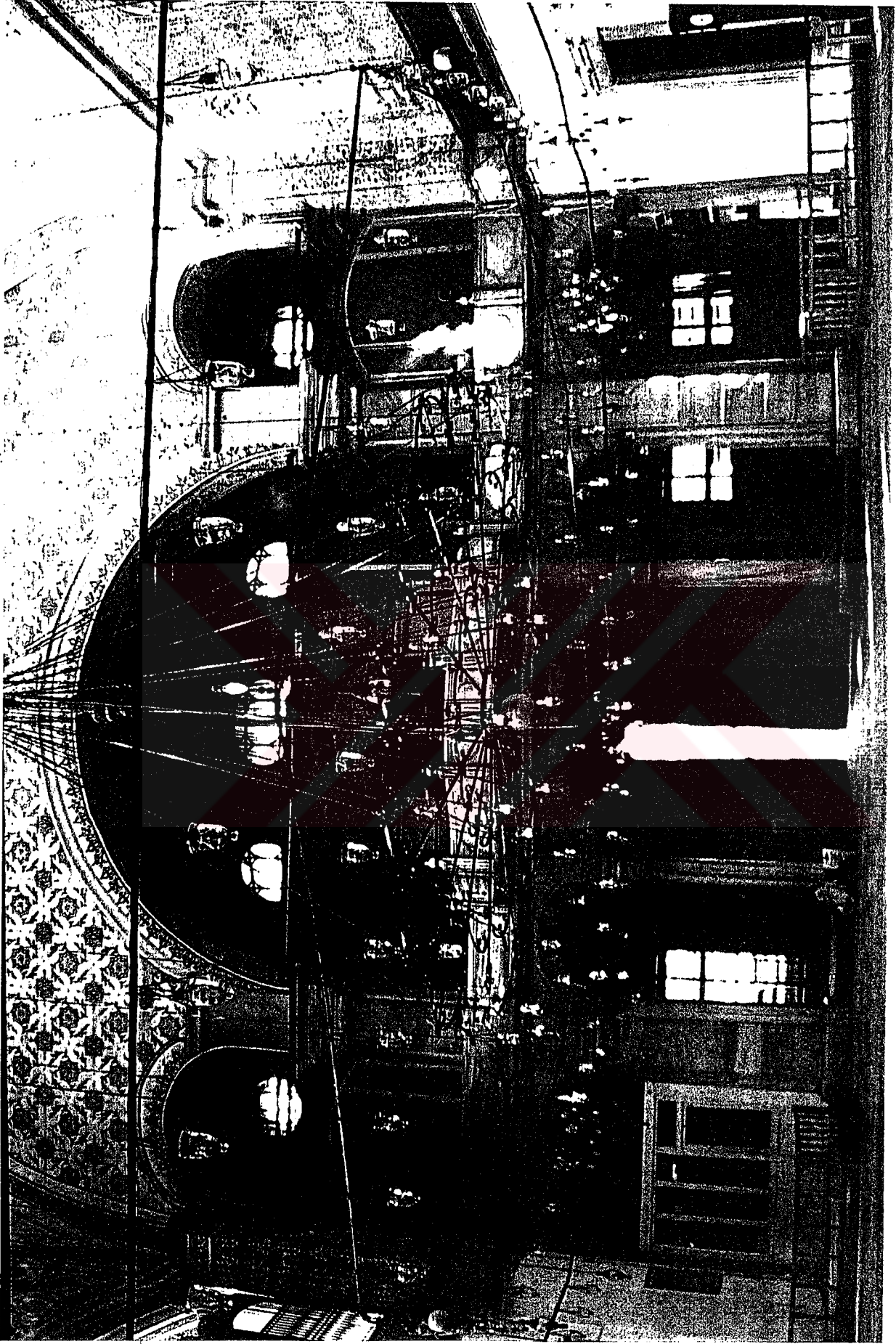
186. Selimiye Camisi ağırlık kuleleri ve üst örtü.

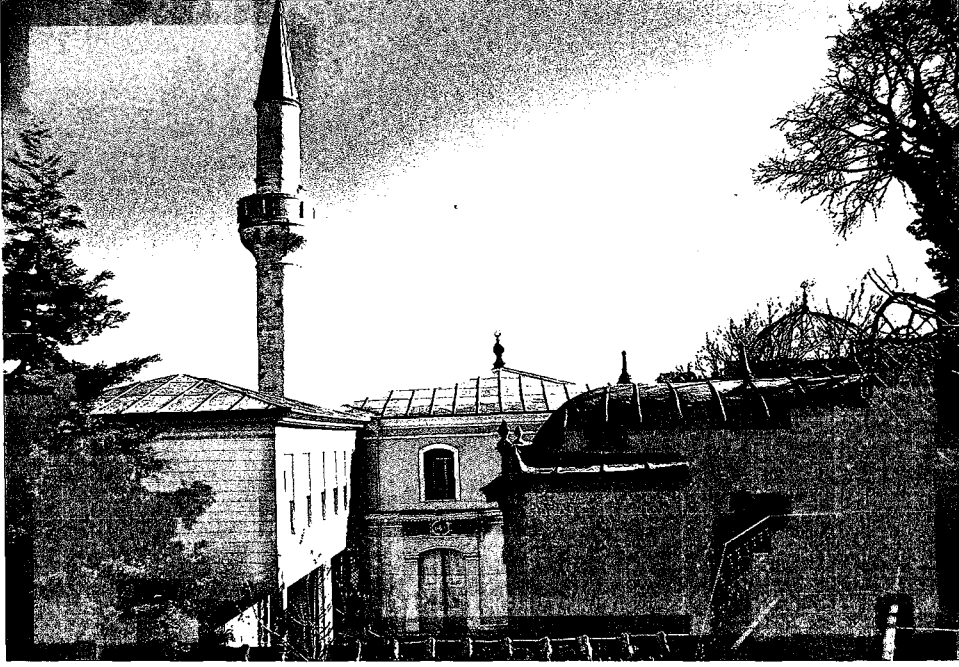
187. Selimiye camisi son cemaat yeri.

188. Selimiye Camisi'nin minare ve külahı.

189. Selimiye Camisi harim kısmı.

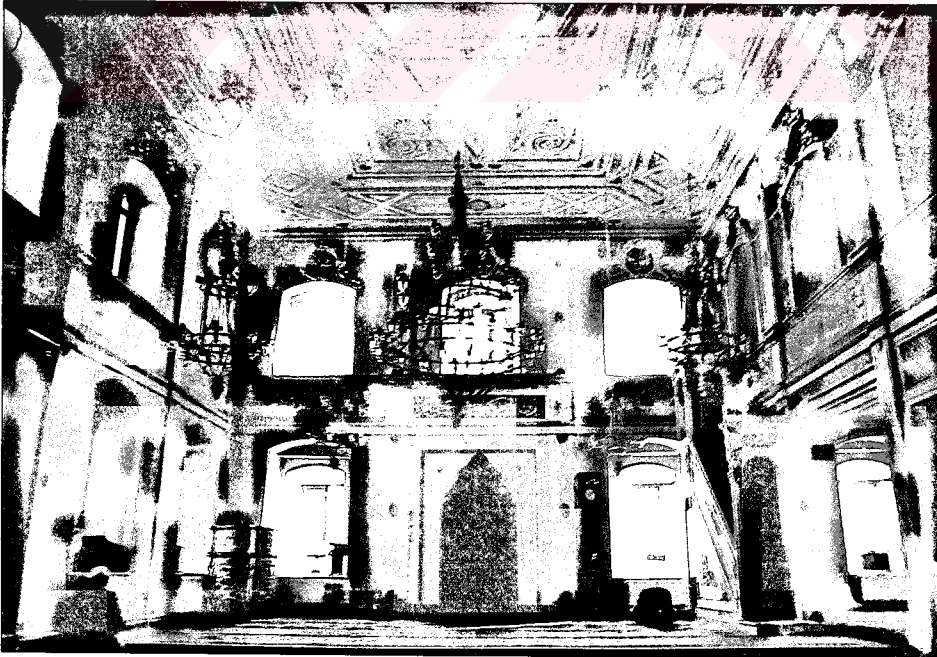
190. Aziz Mahmûd Hüdâyî Camisi'nin genel görünümü.

191. Aziz Mahmûd Hüdâyî Camisi'nin üst örtüsü.

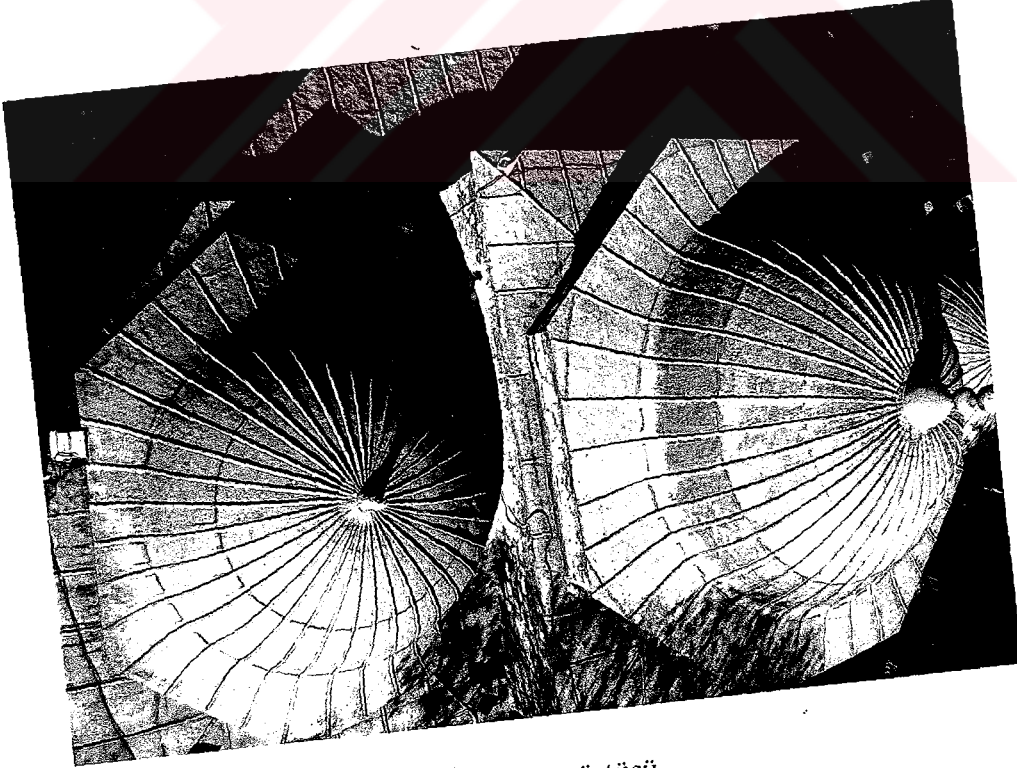
192. Aziz Mahmûd Hüdâyî Camisi harim kısmı.

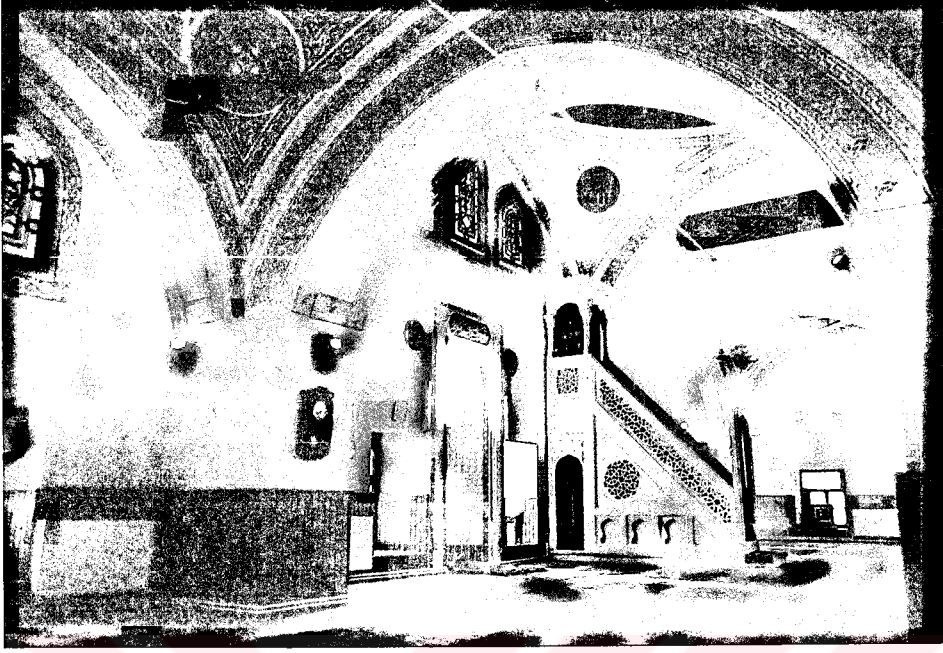
193. Aziz Mahmûd Hüdâyî Camisi'nin mihrap ve mimberi.

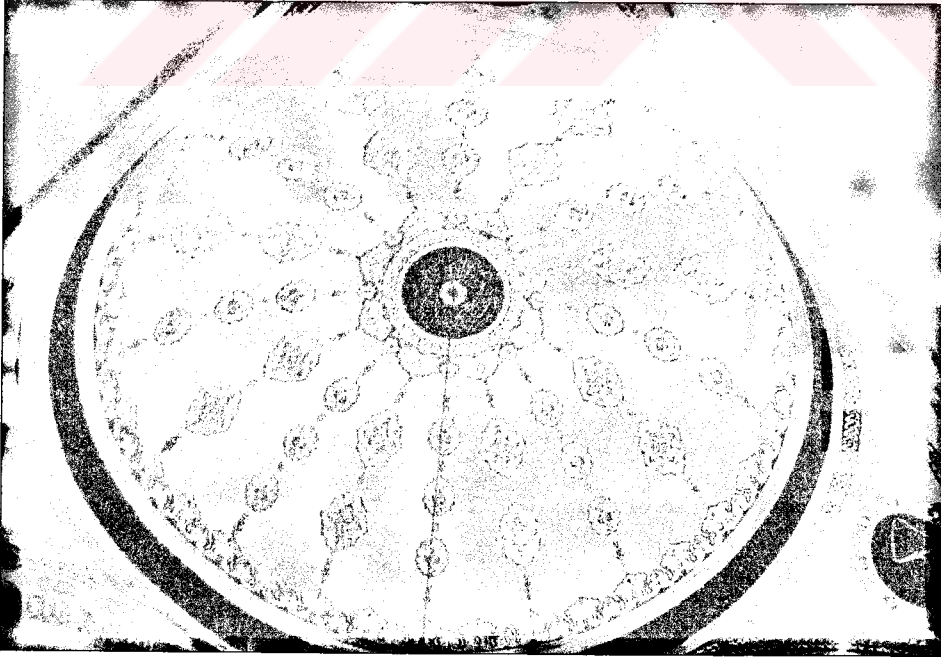
194. Kara Davud Paşa Camii'nin kuzeyden genel görünümü.

195. Kara Davud Paşa Camii'nin üst örtüsü.

196. Kara Davud Paşa Camii minber ve mihrabı.

197. Kara Davud Paşa Camii orta kubbe kalemışlerinden.

198. Altunizade Camii'nin güney-batı aksında görünümü. (1970, İ H Konyalı'dan)

199. Altunizade Camii'nin güney-doğu cephesi

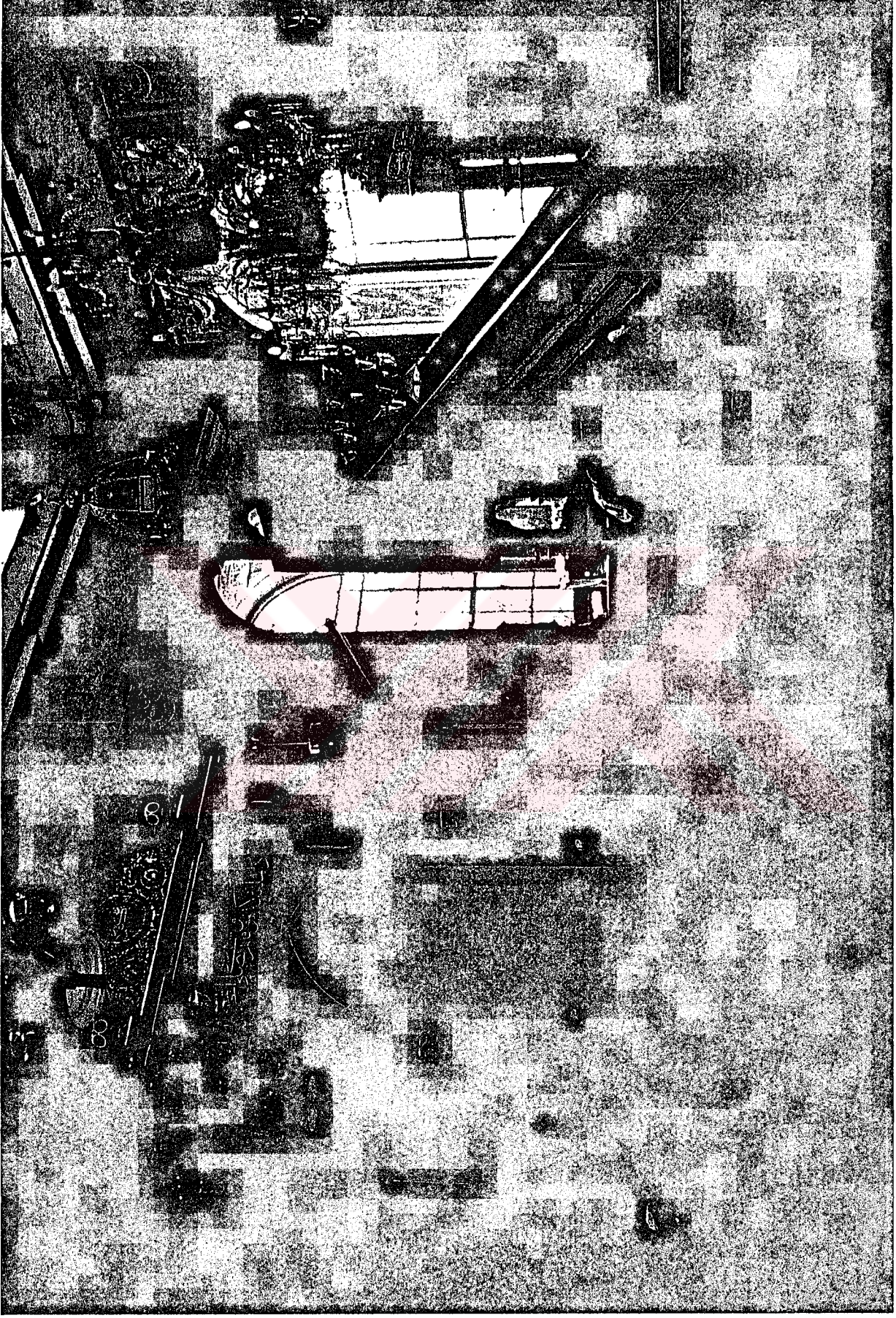
200. Altunizade Camii'nin kuzey cephesi ve giriş bölümü.

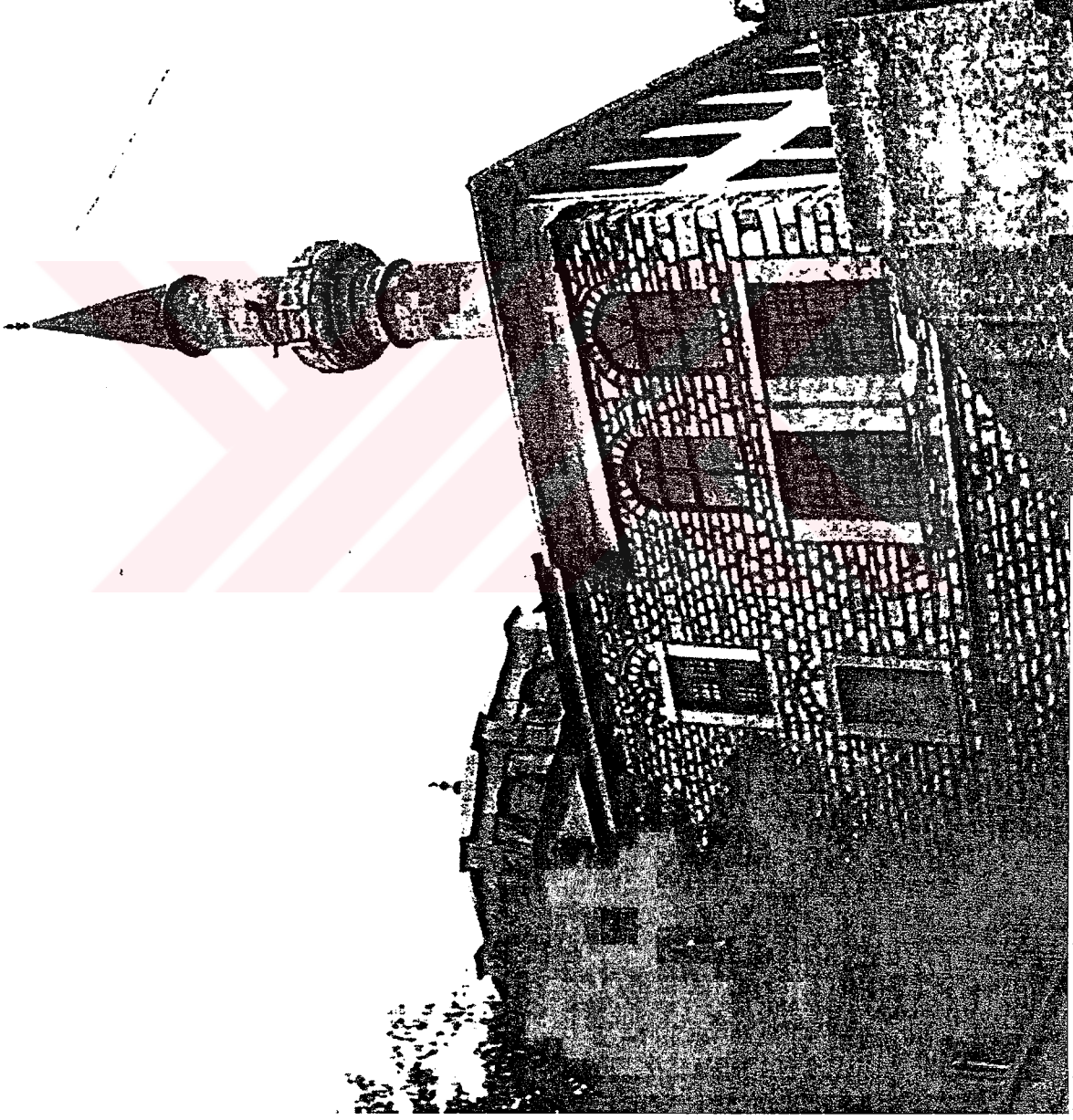
201. Altunizade Camii minaresi.

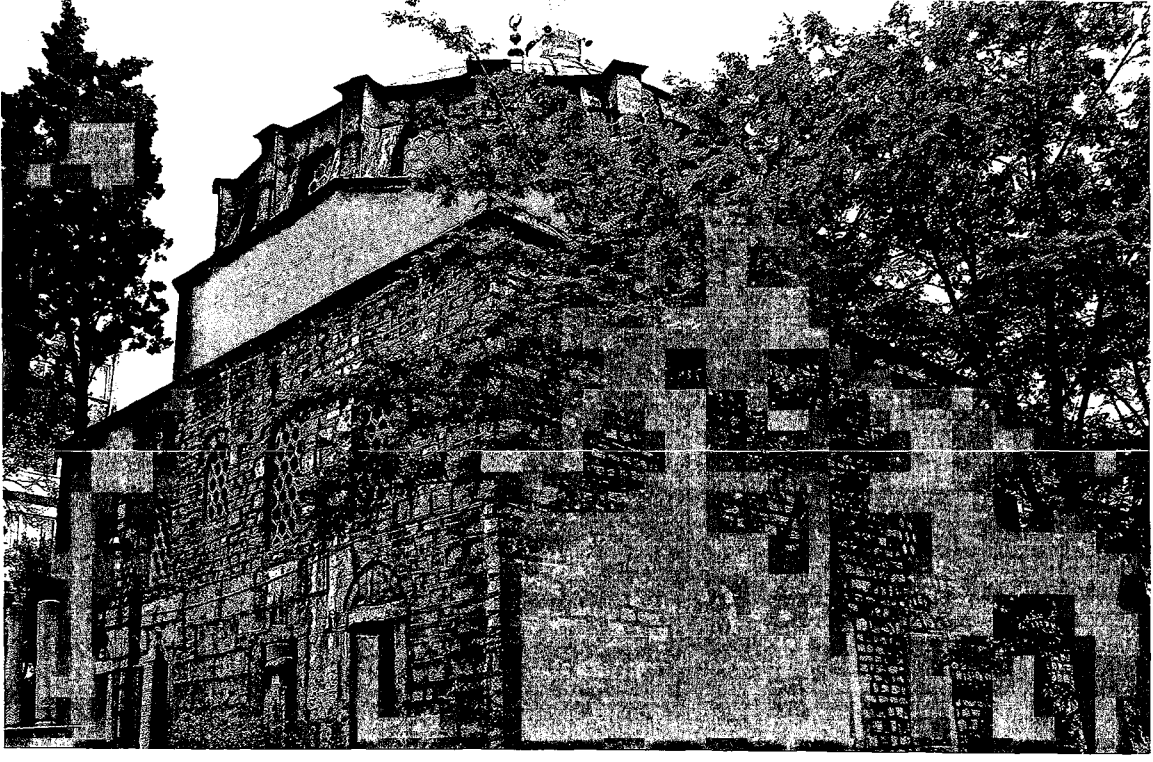
202. Altunizade Camii kuzey-batıdan görüntüsü

203. Altunizade Camii harim kısmı.

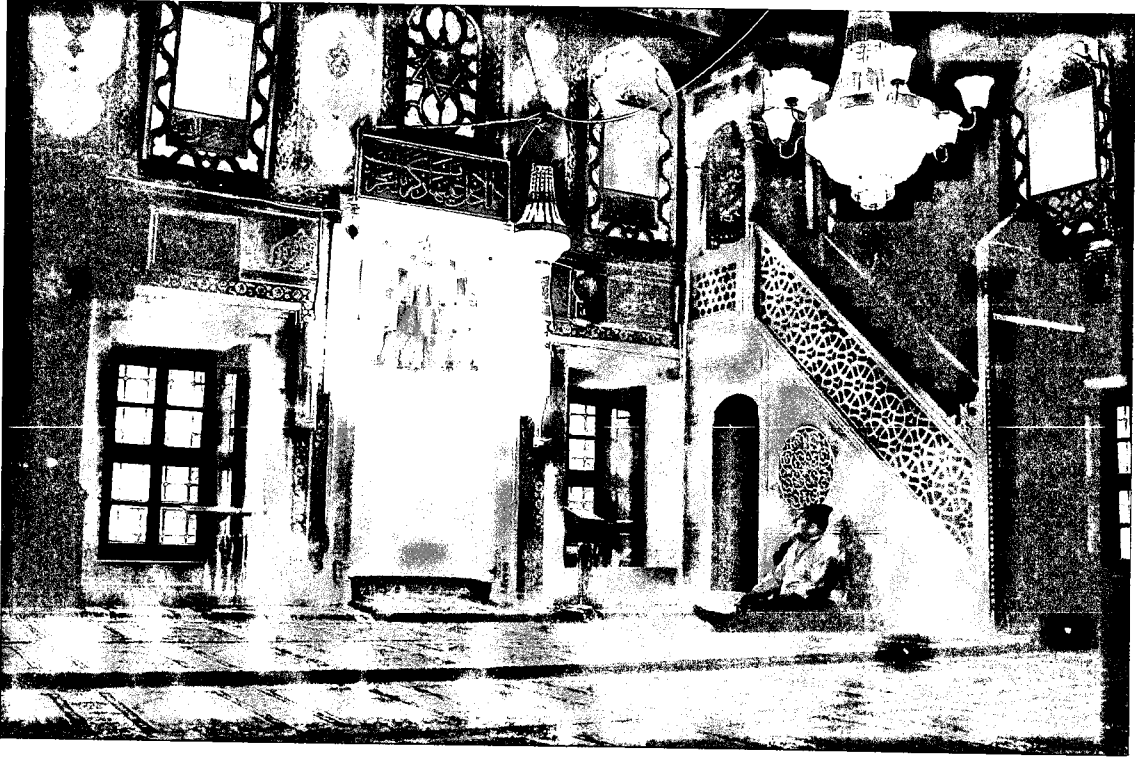
204. Kaymak Paşa Camii doğu cephesi. (Anonim)

205. Kaymak Paşa camii güney-doğu köşesinden görünümü.¹

206. Kaymak Paşa Camii'nin genel görünümü.

208. Kaymak Paşa Camii Çinilerinden.

207. Kaymak Paşa Camii harim kısmı.

ÖZGEÇMİŞ

10.10.1973 yılında Çaykara'da doğmuştur. İlk ve orta öğretimini burada, liseyi Dernekpazarı Lisesi'nde tamamlamıştır. 1995 yılında İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'ne girmiştir. Lisans programını 1999 yılında "Ramazanoğulları Mimarisi" adlı teziyle tamamlamıştır. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslâm Sanatları Anabilim dalında yüksek lisans öğrenimine 2000 yılı Bahar döneminde başlamıştır. Halen "Üsküdar'da Taşınmaz Kültür Varlıklarındaki Onarımların Cami Yapılarında Saptanması" adlı yüksek lisans tezini hazırlamaktadır.

Yüksek öğrenimi sırasında profesyonel anlamda fotoğrafçılık yapmış, Mimar Sinan Üniversitesi'nce, 13 Kasım 2000 yılında yapılan "Sanat ve İnanç Sempozyumu"nda "İnanç ve Mekan" Adlı fotoğraf sergisinin fotoğraf çekimlerini gerçekleştirmiştir. 2002 yılında, Edine'de yapılan "Tarihi Kentler Birliği" etkinlikleri arasında yer alan fotoğraf sergisinde, Edirne Yeni Sarayı Kazısı'nın alan fotoğraflarıyla yer aldı.

Prof. Gönül Cantay'ın bilimsel sorumluluğunda yürütülmekte olan "Edirne Yeni Sarayı Kazıları"na 1999'dan beri katılmakta olup, bu projenin rölövelerini hazırlamakta ve alan fotoğraflarının çekimlerini gerçekleştirmektedir.

2000-2001 Öğretim yılında İstanbul, Su Ürünleri Endüstri Meslek Lisesi, İstanbul, Su Ürünleri Teknik Lisesi ve Su Ürünleri Anadolu Meslek Lisesi'nde Tarih ve İnkılâp Tarihi dersleri vermiştir.